

רק טובה לא היתה עמם, כי עזבה את המושבה והלכה העירה ללמוד בבית־ספר לאחיות רחמניות.

בשובו אל הגדוד באתו הבשורה הרעה מן הגולה, כי אביו היקר הלך לעולמו, והוא נקרא לבוא אל בית־אביו. כהלום־רעם התהלך יהודה ימים אחדים. הוא סיפר זאת ללאזאר, ושניהם הלכו לקולונל סמואל, לבקש ממנו רשיון ליהודה לנסוע לרוסיה לחודש ימים. סמואל התייחס באהדה לבקשתו אלא שצריכים היו לרשיון מן המטה הראשי בקאהיר, והוא צירף לבקשה את המלצתו. התשובה מקאהיר איחרה לבוא, ולבסוף היתה שלילית.

הגדוד הארצי־ישראלי עבר לחיפה וימלא בה ועל מעברות־הירדן תפקידי שמירה. אך האסון שקרה בביתו בגולה הדריך את מנוחתו של יהודה וכל חשקו לעבודת־הגדוד סר ממנו. והנה קרה מקרה ביש גם בביתו: את בנו נשך חתול, והאם מלומדת הנסיון המר עם אחיה, היתה אובדת עצות ותקרא ליהודה לבוא הביתה. יהודה קיבל את הרשיון הנחוץ והלך עם משפחתו ירושלימה. את החתול בדקו ומצאו שאינו שוטה, אף־על־פי־כן נעשו הזריקות נגד כלבת לנער הקט, דבר שהשפיע לרעה על בריאותו ועל עצביו. יהודה חזר אל גדודו וישב לו כעל גחלים. לאזאר השתדל והצליח להעביר את יהודה אל הגדוד ה39, והיה מניח לו לסור אל ביתו מדי שבוע.

כעבור שנה מיום התנדבותו הגיש יהודה בקשה לשיחרור. בקשתו נתקבלה והוא הלך לימים אחדים לקנטרה ושב משם לבוש בגדי אזרח.

.4

בשוב יהודה הביתה לא מצא שלום בו ולא במשקו. צלה, עצביה נתרופפו מתוך מאמץ יתר בשנה האחרונה, וגם לקתה במחלת־שן שהזניחה עד כי נתהוותה מוגלה. בתל־אביב ניתחוה כדי להוציא את המוגלה, אך ניתוח זה נעשה שלא כהלכה ומאז התחילה סובלת ממחלת־עור טורדנית. הילדות כבר גדלו ויש לדאוג לחינוכן. ובמשק אין העניינים כשורה. בפרדס נתגלתה מחלה, שעדיין לא ידעו בארץ כיצד להילחם בה, ועצים אחדים התייבשו ומתו, ובשקדים ניגלו סימנים ראשונים למכת הקיפנודיס הארורה, שהתחילה מפילה חללים בין העצים.

מצבו הכספי אף הוא היה בכל רע. בשנה האחרונה למלחמה נסתבך בחובות. את הכסף שלוה יהודה אז, קיבל בשטרות תורכיים, שהחליפם בחלק החמישי מערכם, ועתה הוכרח לשלם את מלוא ערכם וריבית בעד מלוא־ערכם. וכך הצטבר חוב גדול.

כזה היה מצב־הדברים כאשר חזר יהודה אל חייו האזרחיים.

ימות הגשמים היו בכל תוקפם ונפשו נכספה לשדהו, לפרדסו ולכרמו, ואל בני ביתו יצא הלב.

3.

האות ניתן לשיבת הגדוד ציונה. הוכרז על הבחינה האחרונה לירויות. ושוב צהלו הרוחות, אף כי האות בא במאוחר. שוב נוקו וצוחצחו הרובים בהקפדה וגם הכפתורים והנעליים — לשביעת־רצונם של הקצינים, והמשמעת השתפרה. יהודה, אף כי היה חייל פשוט מן השורה, מילא בבחינות תפקיד של מדריך. כל היום היה עושה בחפירות־ההגנה, שוכב על פני־האדמה ומדריך את הבחור השוכב אצלו ומכוון את ירויותיו. בחורים לעשרות שכבו לידו כל יום, ומהם בני שדה חסונים, ורק מעטים מהם לא היו חרדים. ולא מפחד כי אם מההתרגשות. לכאורה מה ההתרגשות עכשיו? אבל עצם היריות היו לבחורים האלה כשלב חדש בתולדותיו של עמם. עם גמר־הבחינות יצא הגדוד לתרגילי התקפת־ליל וריגול עמדות־האויב. האויב כבר נמצא אז ברובו מאחורי גדרות־התיל של מחנות השבויים. אף־על־פי־כן תקפה את האנשים התרגשות רבה כשהיו מתעוררים לפי קריאה מסתורית בלילות־אפלה ומצטופפים חבורות חבורות מסביב לקצינים הנותנים פקודות נמרצות, ויוצאים חמושים ונחפזים לתקוף אויב מדומה מאחורי הגבעות או לסייר את עמדותיו.

לבסוף הגיע היום הנכסף. פקודה ניתנה להתכונן לדרך רחוקה. ועתה הדרך ברורה: חזרה לארץ־האבות. ודוקא בימים אלה באה רעה על יהודה. השבר שנשבר בירכו בימי ילדותו ונתרפא ונעלם מעיני הביקורת הרפואית בשעת ההתייצבות לגדוד, נתן עתה את אותותיו. באחד הלילות בעת „ההתקפה", ברוצו וכל תחמושתו עליו, נכשל ונפל אל חפירת־הגנה עמוקה. עד מהרה התאושש ויצא בכוחות עצמו מן הבור, אבל בעלותו על משכבו הקשה, התחיל חש כאבים בירכו וידע את אשר קרה לו. ולבו נפל עליו. איך יעבור את כל המעברים מן התחנה לרכבת ומרכבת לרכבת ומלוד לסרפנד תחת משא תחמושתו? למחרת גילה, בסיועו של גולומב, את סודו לרופא־הגדוד, וזה נתן לו רשות לשלוח את תחמושתו עם שאר חפציו בעגלות־המשא, כך שהיה עליו לשאת רק את רובהו.

גשם סוחף ליוה את החיילים הארצי־ישראליים מלוד עד סרפנד ותוך זרמי־הגשם הקימו את אהליהם. והיה הדבר כאילו גזרו עליהם מן השמים: הגיעה עת לשוב לעבודתכם. ליהודה ניתנה הרשות ללכת הביתה ליומיים ויתחמק מאהלו ויעבור בין חורשות הזיתים שידען וימהר רגלי מהלך עשרה קילומטר בגשם שוטף אל אהובי־נפשו. בני ביתו, שידעו על בוא הגדוד, כבר חיכו לו בכליון־עינים. גוסי, שתי בנותיו ובנו קידמוהו בתרועות־גיל,

היקר לו, שעמד וספר בידו. הוא כבר התקין עצמו לרדת בתחנה הקטנה הקרובה, שהגדוד הארצי־ישראלי חונה על־ידה. ויפלו השניים איש על צואר רעהו כאנשים אחים מבטן ולידה. ויהודה לקח לידיו בדחילו וברחימו את הספר העברי החדש. זה לו ארבע שנים שלא ראה ספר חדש. שעות הנסיעה עד קנטרה וההמתנה שם היו ליהודה כרגעים מספר. הפעם לא החזיק גולדברג בשתקנותו המסורתית וסיפר ליהודה על כל ידידיהם ומכיריהם ועל המהפכה הרוסית סיפר לו, ועל התכניות הספרותיות של ביאליק ורבניצקי ודרויאנוב, ועל אחד־העם, ועל מחשבתו שלו, של גולדברג, להוציא עתון יומי בארץ. וליהודה הציע להשתתף בו, וגם להוציא במקובץ את כל סיפוריו.

מעודד, מאושר, ומלא רשמים כרימון חזר יהודה למחנה. וכל אותו ערב שימש אוהלו מרכז לכל הגדוד; הכל הקיפוהו, שתו את דבריו בצמאון וביקשו לראות את הספר החדש. ורשימת המבקשים לעיין בספר גדלה עד לאין שיעור. חולי אהבת הספר היו אנשי־המלחמה העבריים.

כעבור ימים אחדים ביקש יהודה רשיון לרדת לאלכסנדריה. הקצין הביט בו בחיוך ערמומי ונתן לו את מבוקשו, ולא האמין בודאי, שגם הפעם רק עולם הספר הוא שמשך את יהודה.

בביתם של יוסף ודבורה וילדתם צפורה, בית קטן ברמלה, פרבר של אלכסנדריה, בילה יהודה שעות נעימות באוירה של ידידות חמה, אוירה ישובית ותרבותית כאחת. — מכל המתנדבים בישוב רק התנדבותך דיברה אל לבי — אמר יוסף ליהודה; הוא היה מתנגד חריף לגדודים ועדיין עמד בהתנגדותו וגם התייחס בספקנות לערכה הממשי של הצהרת בלפור. ודבורה מצאה לה שעת־כושר ואמרה ליהודה בלחש: — כל הימים הצטערתי על הפירוד בינך ובין יוסף. ידידותכם היתה כה יקרה לי. — ובודאי הרגישה בהבעת־פניו של יהודה, שאף הוא צר לו על כך. הרי תמיד אהב את יוסף, למרות כל המרירות שבמחלוקת אשר ביניהם, מחלוקת לשם שמים.

את חיי־השעמום שבגדוד הפיגו מעט הידיעות על המהפכה הבולשביקית, שעוררו עניין רב באנשים ורבים מהם ראו במהפכה זו את ראשיתה של גאולת האנושות.

ואל הקומץ הקטן של ה„ימניים" בגדוד הגיעו ידיעות מן הישוב, על התחדשות פעולתו של דיזנגוף, אשר שב ארצה מן הגולה, ועל מפלגת „האזרח" החדשה המתארגנת.

לבו של יהודה לא הלך לא אחרי הבשורות של השמאל ולא אחרי הבשורות של הימין, ועל מכתבו של ש. בן־ציון בדבר „האזרח" לא ענה.

בינתים סיפר ליהודה כי רק לפני ימים מספר ביקר בביתו וכי לכולם שלום.

היום פנה לערוב כאשר הגיע יהודה למושבתו והלך ברחוב הראשי לעבר ביתו. אחת מנערות המושבה הכירה אותו והזדרזה לרוץ לפניו לבשר לבני־ביתו. וכאשר עבר בשדרת חצרו, כבר נשמעו קריאות הצהלה והשמחה וכל אהובי־נפשו מיהרו לקראתו.

לאחר ביקור חטוף זה בביתו, כבדו עליו עוד יותר חיי הגדוד. ימים ארוכים, קשים ומשעממים. לילות־נדודים. קימה בבוקר עם הצפירה הראשונה. תרעומת חבריו על אשר הוא עומד כבר על רגליו, כאילו עמידתו ולא הצפירה היא שמכריחה אותם לקום. צחצוח הכפתורים, הגילות, העמידה בשורה לקבלת כוס־התה, הצפירה השניה הקוראת לשורה, הריצה, קריאת השמות, חלוקת התפקידים וההליכה בסך אל מקומות האמונים. עתה התחילה סדרה של הליכות בתחמושת מלאה דרך כפרים, חורשות־תמרים ומדבר. תחילה מצא עניין בדבר ואחר־כך כבדה עליו ההליכה מאוד. לעשות עשרות קילומטרים בחול העמוק, לא קל הדבר. יום אחד הביא לו הדואר מכתב קטן מאלכסנדריה, כתוב בידי יוסף, שהיה חברו. הוא כתב לו, כי י. ל. גולדברג מבקש לפגוש אותו בתחנת־הרכבת הסמוכה למקום חניית־הגדוד בעברו לקנטרה מחר ובידו ספר עברי חדש, מאסף שנתי שיצא לאור באודיסה בעריכת ח. נ. ביאליק. ובסוף המכתב הוסיף יוסף: „אם תזדמן לאלכסנדריה, נשמח מאוד, אני ודבורה, לראותך".

ריח־ניחוח יחיד ומיוחד השיבו עליו השורות המעטות הללו. געגועים עזים צפו ועלו ממעמקי־נפשו. יוסף היה לו תמיד שם יקר, למרות המחלוקת הקשה שנפלה ביניהם. השם גולדברג אף הוא היה קרוב לנפשו. והזכרת ספר עברי חדש בתוך האוירה של הגדוד — אושר שקשה לתארו. יהודה חשב, כי טוב לו לבקש רשיון לנסוע בבוקר השכם ברכבת עד התחנה הגדולה זיגזיג, לפגוש שם את גולדברג ולנסוע עמו יחד עד קנטרה ולשוב לגדודו משם. בדרך זו יוכל לבלות עמו שעות אחדות. הקצין התורני במשרד הגדוד, איש אנגלי, אשר לא ידע את יהודה, הקשיב לבקשתו, וצחוק קל עבר על שפתיו: — מוטב שתבקש רשיון ללכת לקאהיר. לא הייתי מיעץ לך ללכת לזיגזיג.

מתחילה לא הבין יהודה למה ירמזו דברי הקצין, אך כאשר לחש הסגן העברי דבר־מה על אזנו של יהודה, הבין את פשר־הדבר והיה לו כאילו סילון של צוננים ניתך על קודקודו. — ידידי עובר ברכבת מקאהיר לקנטרה — נחפז לומר — ומביא לי ספר חדש וחפצתי לראותו. הפעם נפתע הקצין ועד מהרה ניתן לו הרשיון המבוקש.

הרכבת, שחיכה לה יהודה, קרבה ובאה, ומחלון הקרון נראו פני האיש

להשתמט מעבודה שחורה, כגון ניקוי־הרפש, שלפי דעתם אינה נאה להם. הלא התנדבו להיות חיילים ואין הם רשאים לפטור עצמם מכל עבודה. הוא עצמו לא התחמק מעודו מתורו ועשה את כל המלאכות, אפילו המזוהמות שבהן. אבל זאת הפעם ביקש לעצמו דרך להימלט מן הכידון. אמנם לא על־ידי עבודה קלה במטבח או במשרד, אלא על־ידי רובהו שאהב. הקצין הממונה על אמוני־היריות נטה חסד ליהודה מהיותו קולע אל המטרה ולא יחטיא, ובאשר השכיל להסביר בלשון קצרה ומובנת את תורת־הקליעה. יהודה התייצב לפניו והציע את עצמו בתור מדריך־עוזר להסברת תרגילי־היריה והקליעה לחיילים הנחשלים, על מנת שישחררוהו מתרגילי־הכידון. הקצין מילא את בקשתו. את תפקידו החדש מילא יהודה בשמחה וברצון ותלמידיו אהבוהו. הקצין היה מרוצה ביותר ורק הצטער שהוא מסביר בעברית, כי אנגלית לא ידע, ועל כן אי־אפשר היה להעלותו בדרגה. וגם את תורת הפיקוד לא ידע יהודה על בוריה ולעתים כשהיה עליו לסדר את תלמידיו ולהעבירם ממקום למקום, היה נכשל בפקודותיו. ואף את זאת מחלו לו תלמידיו וגם הקצין.

אחד ה„אמריקאנים״ ערק מן הגדוד ה39 החונה בארץ, וברח מצרימה, ופה נתפס והובא לגדוד ה40. ושניים, סרג׳נט וטוראי, נשלחו מן הגדוד להביאו חזרה ארצה. שיחק לו מזלו של יהודה ונתמנה לתפקיד זה.

אדם מעניין היה אותו עריק. את רוב ימיו בצבא בילה בבית־המאסר על זלזול בפקודות. הוא היה מאנשי־הרוח בגדודו ובעל נפש יפה, ואת המשמעת ואת הרובה תיעב ורק את הספר אהב. מאחורי התיל היה יושב ומעיין בספריו. אם כן, מה הביאו אל הגדוד? הרי זו אחת התעלומות של נפש־האדם.

שוב לילה במדבר, ליל־נדודים בתוך קרון מלא וגדוש חיילים. ושוב זריחת החמה מעל הרי יהודה, ומתוך חלון הקרון נשקפת ליהודה מושבתו, פרדסו ועץ האקליפטוס הרם אשר ליד ביתו הקטן. במחנה הגדוד ה39, אצל הכפר סרפנד, מסרו את העריק למשמר. השעה היתה קרובה לצהרים ולפי הפקודה שבידם על השניים לשוב עוד בחצות־הלילה, ולא יספיקו איפוא להתראות עם משפחותיהם. וכאן עמד לו ליהודה „עברו״. מרגולין נראה פתאום יוצא מן המשרד והולך אל אהלו. וכשנפל מבטו על יהודה, עמד והביט אליו בתמיהה ויקראהו לגשת אליו. יהודה הלך לקראתו בצעדי חייל, נתעכב לעומתו ויחלוק לו כבוד. לאזאר הצטחק בצחוקו הטוב ופשט את ידו ליהודה. הלה סיפר לו על השליחות שהוטלה עליו ויבקשו, כי תינתן לו ולסרג׳נט רשות להישאר במקומם יממה אחת. לאזאר נבוך במקצת, כי לא אהב להתערב בעסקי מפקדים אחרים. אף־על־פי־כן חזר עם יהודה למשרד וציוה על לבלרו לשנות את הרשיון שבידי השניים ולהאריכו לעוד יממה.

פלוגות, וחיילים שרוביהם טעונים יכידוניהם שלופים שומרים עליהם כבעל חיות רעות. בהינתן להם מנות־האוכל הראשונות התנפלו עליהן כעדת כלבים רעבים. קשה היה להביט אליהם. בני אדם מחוץ לתיל ובני אדם בתוכו — ומה רב ההבדל. ובלילות יש אשר נשמעו משם, מעבר לתיל, יללה חנוקה, קריאות־יאוש, צעקות היסטריות, או תחנונים לסיגריה... נפשו של יהודה היתה מתעטפת בו ברגעים האלה. „לעולם לא הייתי מוסר את עצמי לשבי... טוב מזה המוות" היה הוגה נכאים ורצון תקף אותו בעת ההיא לברוח משם, להיסתתר מזועמם של בני־האדם ומחמת־אכזריותם.

השביים נשאו בקרבם את חידקי החולירע, והיא פרצה בזעם ועשתה בהם שמות. יום יום היו מוציאים את גופות המתים לעשרות, משליכים אותם לעגלות ומביאים לקבורה בין החולות, הרחק מן המחנה. כעבור ימים אחדים היה חול־המדבר מכסה את הקברים ולא נודע מקומם. גופות אלה היו נראות אחר־כך ליהודה בחלומות־הבלהה שלו.

פלוגות הגדוד היו מתחלפות זו עם זו בשמירה על השבויים. שבוע של שמירה ואחריו שבוע של אמוני־יריה ותרגילי התקפה בכידונים.

את הרובה ידע יהודה וגם אהב לקלוע, אך את הכידון תיעב. כשהתחילו בתרגילי־דקירה בכידון נתחמץ בו לבבו. לפני החיילים המתאמנים הציבו גולמי־„אויבים" ממולאים קש, והחיילים נצטוו לתקוף אותם: לרוץ במלוא־הכוח מעמדותיהם אל עמדות האויב כשהרובים עם הכידונים הצמודים אליהם נטויים קדימה ולהשתדל לתקוע את הכידון בגוף־האויב. — ישר לבטן, עמוק, עמוק ככל האפשר! — היה צועק וצורח הסרג׳אנט הרץ עמהם. ועוד היה הסרג׳אנט אומר: — כשאתם רצים לתקוף את האויב — צעקו, נהמו כחיות רעות. ככל אשר תרבו לצרוח, כן יגדל כוחכם ותפילו אימה עליהם. — לדקור „ישר אל הבטן"... „לצעוק ולנהום כחיה רעה..." היה זה למעלה מכוחו של יהודה, כזאת לא שיווה לנגדו ביום התנדבותו. חייל — כן, חיה רעה — לא!

בוקר בוקר, כשקוראים את שמו של יהודה להתייצב בשורה לתרגילים בכידון, הוא מקבל עליו את הדין והולך. אבל כשגולמי ה„אויב" נראים לעיניו מרחוק, וקולות הפקודה: לדקור! נשמעים באזניו, כל קרביו נהפכים בו. הוא הרגיש כי עוד מעט ויחלה. זו הפעם הראשונה בחייו שחש כי עצבים לו. שני רגשות התרוצצו בו: חובת המשמעת והסלידה מן הכידון, ולבסוף מצא עצה, אף כי דרך זו לא היתה נעימה לו. פעם הוצע ליהודה לקבל דרגת קורפורל, להיות ממונה על בית־האוכל ולהיפטר מן השורה ומעבודה קשה. הוא דחה אז את ההצעה בשאט־נפש אף כי צר היה לו לגרום צער למציע, קצין חביב עליו. תמיד היה מתרעם על החיילים, אשר הודות לקשרי ידידות עם אחד הקצינים בחרו לעצמם עבודה „נקיה וקלה", ויהי רב עם חבריו כאשר ביקשו

בכל פעם פלוגות פלוגות של הגדוד לשבוע או לשבועיים, קורצו מחומר אחר, שונה לגמרי מזה של קציני־הגדוד. והחיילים היו מרגישים לעתים קרובות את מבטי הזעם שלהם, ונוסח פקודותיהם היה צורם את אזניהם.

הדבר הראשון שהבאיש את ריחם של החיילים העבריים בעיני מפקדים אלה היה יחסם אל השבויים. בין השבויים הגרמניים והאוסטריים נמצאו יהודים לא מעטים, ועד מהרה יצר „המגן דויד", שהיה תפור אל שרוולי החיילים העבריים, יחסים מיוחדים בין „האויבים" משני עברי גדר־התיל המקיפה את מחנות השבויים. החיילים העבריים לא היו מדקדקים באיסור החמור והיו ניגשים לפנות־ערב אל הגדר ונכנסים בשיחה עם „האויב" ואף זורקים להם חפיסות־סיגריות. מן הקירבה הזאת היו נהנים לא רק „בני ברית", כי אם גם אַריים טהורים. כשנודע הדבר, בא המיג'ור בכבודו ובעצמו, והוא המפקד הראשי על מחנות־ההסגר, שהכילו כשלושים אלף שבויים, איש סקוטי, עבה וזועם, שנמצא כל שנות המלחמה בלהבות האש של החזיתות. הוא עבר לפני החיילים וידבר אליהם רתת:

— אויביכם הם, ועליכם להתייחס אליהם כאל אויבים.

ושמועה נפוצה, כי מאיימים לא רק להרחיק את הגדוד מן המשמר, כי אם גם לפרקו...

אבל לא הרחיקו ולא פירקו, והחיילים העבריים מילאו בנאמנות את חובתם הבלתי־נעימה. באחד הלילות, ליל סער וגשם ורעמים, כשחלק מן השבויים, ודוקא תורכים, שסמכו על טוב־לבם של העברים, פרצו בהמון רב אל הגדר ויאמרו לנתקה ולברוח, עמדו העברים בנסיון והבריחום חזרה וברגע קשה גם ירו עליהם, ואחד מן השבויים נפצע.

לילות־שימורים אלה, בעמידה על „המגדל", בצפיה אל המרחק, בקריאות תכופות ממשמר למשמר, בטיולים הלוך ושוב, והרובה מוכן ומזומן לכל פגע — לילות אלה העמיקו להיחרת בלבו של יהודה. מסורת היא בצבא הבריטי, כי בעמדו על משמרתו אסור לחייל למסור את רובהו לשום איש אף לא למפקדו, בלתי אם למלך בכבודו ובעצמו. והנה באחד הלילות, בהיות יהודה ניצב על משמרתו, הגיע לאזניו קול צעדים. הוא כיון את הרובה לפניו וישאל: — מי כאן? — קולו של הקצין הממונה על המשמר ענהו: — ידיד! ויתקרבו אליו הוא ועוד קצין. והראשון אמר לו — הראני רגע את רובך. — תחילה ביקש יהודה למלא את הפקודה, אבל מיד נזכר וינזוף בעצמו: „אינך חייל", ויזדרז לסגת אחור ארבעה צעדים ואת לוע־הרובה הפנה אל מול קצינו. והקצינים פרצו בצחוק, טפחו לו על שכמו וימשיכו את דרכם.

מחנות־ההסגר של השבויים השאירו בלבו של יהודה רושם קודר. אלפי אנשים לבושי־שחורים ופניהם נפולות היו נכלאים בגדרי התיל פלוגות

ג. האכזבה

יהודה ובן־צבי, שהוא וחברו דויד בן־גוריון לא הלכו עם האמריקנים כי אם נספחו אל הגדוד הארצי־ישראלי, הלכו שניהם להתייצב בשם הגדוד לפני הקולונל החדש — סמואל, שקיבלם במאור־פנים והתייחס אליהם בלבביות. הוא הבטיח לשמור על הירושה של מרגולין: מועצה, ספריה ופגישות בין החיילים והקצינים.

באחת הפגישות הללו דיברו החיילים קשות בגנותם של עונשי־גוף הנהוגים במחנה. אחד הקצינים ענה להם והסביר להם את ערך המשמעת בצבא וכי לא טוב שחיילי הגדוד הארצי־ישראלי מזלזלים בעניין זה. גם יהודה דיבר בזכות המשמעת. יחסו אל המשמעת הצבאית היה ברור לו מן הרגע הראשון: אם התנדבת לצבא, הרי שקיבלת עליך את חובת המשמעת. הוא לא הבין מה טעם בהתפרצויותיהם של אחדים מחבריו נגד המשמעת. האם על מנת לשנות את סדרי הצבא הבריטי באו, או לשם השתתפות במלחמה לשיחרור ארצם? גם חבריו מוועד־הגדוד הראשון חשבו כמוהו, והאינ־טלקטואליים שבגדוד רגזו עליהם.

המועצה היתה מתכנסת לפעמים בחולות מחוץ למחנה כדי לדון על ענייני הגדוד. באחד הלילות נתקיימה ישיבה סוערת, כי פרץ ויכוח חריף בין שני הצדדים: מה עדיף, המשמעת הצבאית או משמעת החברים? והגיעו לידי רתיחה. האינטלקטואליים טענו שאילו היה כל הגדוד מתקומם כאיש אחד ותובע את תביעותיו כי אז נתמלאו. יהודה וחבריו טענו, כי לולא ההתפרצויות של סרק והרוגז בעניינים ממדרגה שניה, אולי היה הגדוד נמצא עתה בחזית הארץ. כולם יצאו מן הישיבה כואבים ומדוכאים.

באחד הלילות הזמין אליו הקולונל את יהודה אל אוהלו ושעה ארוכה דיבר עמו בהתמרמרות על הזלזול שנוהגים רבים מן החיילים העבריים במשמעת. — אתה נחשב לחייל בעל משמעת, אחד המעטים, אולי האחד. לכן אני מדבר אליך בגילוי־לב — חושש היה פן יגרום יחס זה של החיילים לתוצאות חמורות. יהודה הרגיעו ויבטיחהו, כי בשעת נסיון מכריע יוכיחו החיילים את יכלתם וימלאו את חובתם במשמעת מופתית.

אכן, לא לחינם הזהירו הקצינים את הגדוד על המשמעת. עתה הוטל על החיילים לשמור את מחנות השבויים, שהרכבות היו מביאות אותם יום יום באלפים. מפקדיהם של מחנות־השבויים היו קצינים בריטיים מן החזית, אנשים קשים על הרוב, אשר לא ידעו את החיילים העבריים ולא הבינו להלך־רוחם המיוחד. וקציני הגדוד ה־40 חששו פן יביישו חייליהם את שם הגדוד בהתנהגותם. הקצינים האלה, מפקדי המחנות, אשר לרשותם היו נמסרים

אל מחנה־הגדוד בא הקולונל קלייטון — ראש האינטליג׳נס של המחנה הבריטי. הוא ביקש לראות את החיילים פנים אל פנים, ואדווין סמואל, שכבר למד לדבר מעט עברית, תירגם לחיילים את דברי האורח. מפיו שמעו, כי עומדים להעבירם למקום חדש למלא בו תפקיד אחראי. להשתתף בחזית אינם מסוגלים עדיין, אבל התפקיד שיימסר להם חשוב כהשתתפות בחזית, והוא: לשמור על מחנות השבויים, שמספרם עולה מיום ליום ומגיע לרבבות ומקימים להם מחנות־הסגר מאחורי החזית. „מאחורי החזית, אולי בארץ?״ מבקש הלב נחמה פורתא. — „ומדוע אין קול ואין קשב לא מוייצמאן ולא מז׳אבוטינסקי? האמנם כבר נשכח הגדוד מן הלב?״ אין זאת, כי היו להם דאגות חמורות יותר בעת ההיא.

בוקר אחד ניתנה הפקודה: להתכונן לדרך רחוקה. לאן? אולי ארצה? בשעה קלה הורדו האהלים וקופלו, נארזו החפצים, ובשורות מלוכדות עמדו החיילים הכן, מזויינים ברוביהם, לפי פלוגותיהם וחלקי־פלוגותיהם, והקצינים איש איש בראש פלוגתו. הקולונל סקר את הגדוד, עבר בין השורות, הסתכל בפנים, בלבוש, בתנעוּלת, והצו ניתן: — קדימה!

המחנה שהחיילים התגוררו בו כשלושה חדשים, עבדו בו, עמלו קשה להביא את צוארם בעול המשמעת הצבאית וחיי הצבא, רבו איש ברעהו, קיו וחלמו יחדיו, — מחנה זה, שכבר התקשרו אליו, נשאר מאחוריהם. ושוב עומדות רגלי החיילים בתחנת־הרכבת. ושוב מצטופפים הם ברכבת צבאית — הפעם לא בקרונות של פחם. כנטות היום באו אל מקום־החניה החדש. לא בארץ, כי אם שוב במצרים, בתל־אל־כביר. פה, במקום הזה, הונח היסוד לגדולתה של בריטניה במצרים ובמזרח הקרוב. פה הכו לפנים צבאות בריטניה מכה ניצחת את צבאו של ערבי־פחה וישתלטו על מצרים כולה.

וביום הראשון לבואם אל המחנה החדש ניתן לחיילי ארץ־ישראל „סימן״ מארצם שלהם: גשם שוטף ניתך מן השמים. ימי הגשמים הגיעו לארץ. אות להתחלת ימי העבודה בשדה, בכרמים ובפרדסים, והם, העובדים, עומדים רטובים מגשם ורועדים מקור ומקימים את אהליהם על אדמת־נכר בארץ־מצרים, בתוך חולות שוממים. לכל אשר תשא את עיניך גבעות־חול והן מעיקות ומכבידות על הלב ולא רק הן...

הקשים. וילקומיץ נטל על עצמו לדאוג להם ולטפל בהם עד כי נדבק גם הוא בטיפוס־הבהרות והוציא את נשמתו לאחר סבל רב ועינויים קשים. דרך גרמניה הגיעה הידיעה הרעה לשוייץ אל חברו, אל יצחק אפשטיין, ובפיו הגיעה ליהודה.

המטה הראשי בארץ־ישראל דרש, כי ישלחו חמישה מאנשי הגדיד ארצה להיות מורי־דרך לגדודים בהתקפתם על צפון־הארץ ואף נקבו בשמותיהם. בין אלה היו שלושה מאנשי „השומר", שיהודה המליץ עליהם (אותו גופו פסלו מחמת גילו), ועוד שניים: האחד בעל־עגלה ידוע בארץ, שהכיר את כל שביליה והשתתף גם בגדוד נהגי־הפרדים בגאליפולי, והוא נבחר, כנראה, על פי המלצת אהרונסון, כי היה מקורב אל המרגלים, והשני — אחר מטובי הבחורים בציבור־הפועלים, אשר ידע היטב את שבילי הר־אפרים. מי המליץ עליו לא ידעו, כי יהודה לא הכירו אישית כל עיקר. הוא היה מן המתנגדים הקיצוניים לריגול וגם את ה„שומר" לא אהב, ויתמרמר מאוד על אשר נבחר שלא על דעתו לתפקיד שהיה חשוד בעיניו. סבור היה, כי יד יהודה וה„שומר" באמצע ויתפרץ אל אהלו של יהודה וישפוך עליו את כל חמתו. כל ביאוריו והסברותיו לא הועילו ליהודה ורבים בגדוד האמינו, כי היא וה„שומר" גרמו לכך ותגדל ההתמרמרות. החמישה נשלחו אל הארץ. שם עיכבום במטה הראשי ימים אחדים. ארבעה מהם נפסלו והוחזרו אל הגדיד, ורק האחד, המקורב לאהרונסון, נתקבל. עתה ידעו הכול כי לשוא יצא הקצף על יהודה. לא עברו כי אם ימים מעטים ונתקבלו ידיעות מן הארץ, כי ההתקפה הגדולה נפתחה, כי הקו התורכי־הגרמני האחרון נשבר וכי הגדודים הבריטיים שוטפים ועוברים את הארץ כולה, ומעבר לגבילותיה, כזרמי־מים כבירים. והלב חרד וכואב. השמחה והעצב תקפו את הבחורים בערבוביה: הנה התחלת הסוף, ואולי השיחרור הגמור והמוחלט. והם בני־הארץ נמצאים מחוץ למחנה, מחוץ להתקפה ומחוץ לארצם ואינם צועדים עם משחרריה. נתבדו ההבטחות של ז'אבוטינסקי ושל וייצמאן. בריגאדה עברית לא הוקמה. הגדוד ה38 של פטרסון השתתף בקרב על שכם; הגדוד ה39 בפיקודו של לאזאר השתתף במלחמה על יריחו, עבר את הירדן וכבש את סאלט. נפלו חללים משני הגדודים ושמותיהם התפרסמו בפלודות־היום בגדיד הארצי־ישראלי ה40. וחבורות חבורות עמדו ליד הלוח וקראו מתוך קנאה ויראת־הכבוד כאחת את שמות הקדושים.

בגדוד כבר ניכרה ידו הנאמנה של הקולונל החדש. איש גאה, גבה־קומה, בעל סבר פנים יפות. אין אוהלו כזה של מרגולין מקום לשפוך בו את מרי־הלב, לשאול עצה ולשמוע דברי עידוד, אבל טובה היתה ההכרה שנמצא לגדוד בעל־בית הדואג לביתו.

כל „סתרי התורה" של היריות אל המטרה, וגם לחש לו על אזנו, שלא יפול ברוחו, כי המיג'ור, למרות דרגתו הכבודה, אינו מומחה גדול בירייה.

ואמנם, הצליח יהודה לעלות בכמה נקודות על יריבו. הלה עמד נכלם מעט בין הקצינים והסרג'אנטים של הגדוד וילחץ את ידו של יהודה וימסור לו את ה„שילינג" דמי התחרות כפי שהותנה ביניהם. ובשוב יהודה אל האהלים כבר נפוצה ברבים השמועה על נצחונו ויריעו לעומתו.

יום אחד הביאו פלוגה של שבויים תורכיים מן החזית, ואחדים מפלוגתו של יהודה הלכו לקבלם בתחנת־הרכבת ולהובילם אל מחנה־השבויים. והנה התפרץ לפתע מתוכם איש ששיבה זרקה בו אל עבר פלוגת־החיילים, ומתוכם זינק לעומתו חייל צעיר. נפגשו אב ובנו ויפלו בבכי איש על צואר רעהו. היתה זו תמונה קורעת־לב. מעשה החייל שזינק מתוך השורה היה חטא כבד לחוקי־המשמעת וראוי לעונש לפי תקנות־הצבא. אבל בכיים של האב והבן כיפר על החטא.

ז'אבוטינסקי שוב שהה עם הגדוד ימים מספר, בימים הטובים של האמונים בירייה, ובשבת נערך מיפקד לכבודו שהפקודות בו הושמעו בעברית (הבלשנים שבגדוד כבר התקינו מונחים לכך) וז'אבוטינסקי נאם באזני החיילים.

וסוף סוף, חדשיים לאחר היותם לגדוד, התמנה עליהם קולונל משלהם, איש יהודי אנגלי, סמואל שמו, אך לא ממשפחת הרברט סמואל.

ראש־השנה תרע"ט הגיע ובני־הארץ עשו את חגם וצמו את צום הכיפורים על אדמת נכר. ביום בהיר אחד נקרא יהודה מאהלו: קולונל אמריקני עומד בשער המחנה ושואל לו. מי הוא זה? ובאיזה לשון ידבר אליו? אצל המשמר שבשער ראה יהודה מרחוק איש זר, שלא הכירו, לבוש מדים אמריקניים. וכשניגש אליו, זינק הלה לקראתו ויפול על צווארו וקריאת שמחה מהולה בדמעות התפרצה מפיו, והקריאה בעברית. רק אז הכירו יהודה. היה זה אליהו זאב לוין־אפשטיין, מייסדה של רחובות וחברו של יהודה מאז, שעלה ארצה בראש חבורה של רופאים ואחיות רחמניות מטעם „הדסה". ועוד אפשטיין אחד בא והוא עומד כאילם ועיניו זולגות דמעות מעוצם ההתרגשות, הלוא הוא יצחק אפשטיין, המורה הגלילי.

אך עם השמחה שהביאו עמהם שני האורחים היקרים הגיעתו בשורה רעה מאוד שדיכאה את נפשו עד עפר במשך ימים אחדים: שמחה וילקומיץ, חברו הגלילי של יהודה, המורה הרחובותי אשר היה לו כאח, נגזל מארץ־החיים. וילקומיץ נפטר עוד בטרם יצא יהודה מן הארץ, אך הבשורה הרעה לא יכלה להגיע אליו, כי הקשר עם הגליל נותק אז לחלוטין. בין גולי יפו ותל־אביב אשר עד צפת ועד ראש־פינה הגיעו במאותיהם רבים היו החולים

מאוד לדעת אם יש בתוך הארצי־ישראליים אנשים ששבילי־הארץ נהירים להם למען ישמשו מורי־דרך לצבא הבריטי בהתקפה הבאה על צפון־הארץ, שעושים את ההכנות לה. לאזאר סיפר את הדבר ליהודה בסודי־סודות ויבקש את עצתו, למען יוכל הוא לערוץ עצה למטה הראשי בבואו ארצה. ובפירוש אמר לו לאזאר והדגיש: מורי־דרך, שיעברו לפני החלוץ של המחנה, ולא מרגלים אשר ירגלו את עמדות־האויב. אמנם גם הריגול לא היה פסול הפעם. בישוב התנגדו לריגול, כי חשבו זאת לשפלות ולאי־מוסריות להיות מרגלים בלבד ולא חיילים. אבל הפעם כבר ניצבו חיילים יהודיים בחזית־האש ושלומם והצלחתם של חיילים אלה היו תלויים לא מעט במרגלים שירגלו את מסתרי־האויב, וההכרח הזה לא יגונה. יהודה קרא ללאזאר בשמותיהם של אחדים מחברי „השומר" וגם את עצמו הציע לכך. חלקים אחדים מן השומרון ומן הגליל ולא כל שכן מן השרון הצפוני היו נהירים ליהודה וגם את המעברים של ואדי מליח וואדי ערה ידע היטב.

והנה עברה שמועה מפה לאוזן בגדוד, כי מן המטה הראשי בארץ באה פקודה לשלוח ארצה אחדים מן הגדוד לשמש מרגלים לצבא. והשמועות גברו ועמהן פירושים, כי אומרים להפוך את הגדוד הארצי־ישראלי למרגלים ולא לחיילים הלוחמים בחזית. ו„האופוזיציה" שהייתה קיימת בגדוד הגבירה את תעמולתה לעורר אי־רצון בתוך השורות. זאת הפעם רגנו גם על יהודה ועל חבריו הקרובים לו, הוז וגולומב ואנשי „השומר", כי גם ידם במעל. אך חובת המשמעת סגרה את פיו של יהודה לא לגלות דבר מאשר שמע מפי מרגולין. לז'אבוטינסקי הגיע דבר הרגון ויבוא מן הארץ אל הגדוד. הוא לן באהלי הקצינים, ויהודה הלך אליו אל אהלו לשוחח עמו על המתרחש ולא כל שיחתם התנהלה בנחת. ז'אבוטינסקי קרא אליו את ראשי כל הזרמים וגם מסר להם דברים מוייצמאן והשתדל לעודדם ולהרגיע את רוחם.

השמועות פסקו וההתמרמרות שקטה מעט. שתי הפלוגות הראשונות יצאו לאמוני קליעה במטרה. בערב היום הראשון לתרגילי־היריה חמד לו לצון המיג'ור האנגלי של הגדוד, מיג'ור הופקינס, אשר ביקש להתחבב על אנשיו, ויקרא ליהודה להתחרות עמו ביריות.

שעת־חופש היתה ליהודה לאחר התרגילים של שעות־הבוקר והוא בילה אותה בקריאה והנה נקרא לפתע אל המיג'ור. הוא נפעם כשהועיד אותו המיג'ור לתחרות זו, כי עדיין לא ידע את חפירת־ההגנה ואת מנהגיה ומימיו לא ירה ברובה אנגלי. אבל את הרובה בכלל ידע ואף אהבו והיטיב לקלוע אל המטרה. הסרג'אנט הממונה על מחלקתו של יהודה אהבו בזכות היותו נאמן למשמעת ואף ביקש להתכבד בכבודו הפעם ויגלה לו על רגל אחת את

עונשים קלים. אחדים מן התימנים כבר היו להם לזרא חיי־הצבא ויברחו לקאהיר. הם נתפסו, הוחזרו, הוכו ונענשו קשה. בוקר אחד איחרו כמה מן האינטלקטואליים לבוא אל השורה. הסרג׳אנט דיבר אליהם קשות ומן השורה ענו לו שאין הם תימנים. וכשציווה לעמוד דום, התפזרה השורה כולה.

היתה זו הפרת־משמעת חמורה, ואחד מטובי המנהיגים של ציבור־הפועלים היה מעורב בה. הדבר הגיע עד המיפקדה, נערכה מועצה צבאית ולולא התערבותו הנמרצת של מרגולין, היו לכך תוצאות חמורות ביותר.

ושוב יום גדול. הגדוד ה39 נקרא לבוא לארץ ולצאת לחזית, ומרגולין בראשו. הארצי־ישראליים התייצבו בשתי שורות ארוכות, משני עברי הדרך, המובילה לתחנת־הרכבת, וההולכים לחזית עברו ביניהם. השתרר מצב־רוח מרומם. אבל בהיעלם האחרונים מן ההולכים, נפלה רוחם של מלוויהם. הם „האמריקנים״ יצאו לחזית, והארצי־ישראליים, בני הארץ, נשארים בעורף למרבה המרירות והזעם.

סוף סוף הגיע היום המקווה. ששה שבועות לאחר בוא הגדוד לאדמת־מצרים יצאה הפקודה להתחיל בתרגילי־יריה. פתחו בהכנות, אבל עדיין לא נקבע היום שבו יצאו ליריה אל חפירות־ההגנה שבקרבת המחנה, ועדיין לא נודע אֵילוּ הן הפלוגות או הפלוגה שתצא הראשונה להתחיל במצווה. ובינתיים גוברת סערת־הרוחות בגדוד. בעת ההיא היה וייצמאן בקאהיר, וחברי „המועצה״ וראשי הזרמים היו הולכים לבקרו במלונו, בחבורותא וביחידות, וכל אחד היה מפרש את דבריו כרצוי לו, ועושה בגדוד תעמולה לרעיונותיו שלו.

שני דברים הסעירו את הרוחות בימים ההם. ראשית: „הבריגאדה העברית״ — וייצמאן וז׳אבוטינסקי שאפו לכך שתיווצר בריגאדה משלושת הגדודים היהודיים הקיימים, והקולונל פטרסון יתמנה לגנראל־בריגאדיר ויעמוד בראשה. ולחש עבר במחנה, כי במטה הראשי נוטים לכך, אבל אינם מביטים בעין יפה על פטרסון. ולעומת זאת נוטים במטה הראשי לאחד את שני הגדודים היהודיים, המוכנים כבר לקרב, עם שני גדודים של חיילים כושיים ולהרכיב בריגאדה בפיקודו של גנראל אנגלי.

כל השמועות הללו הפריעו את הגדוד מלהתרכז בהכנות לתרגילי־היריה. יהודה שיער, כי אין בהן אמת ואינן אלא פרי תעמולה נסתרת, אבל לא יכול היה לבדוק את אמיתות הדבר, כי לאזאר כבר נמצא בחזית, ואשר לוייצמן וז׳אבוטינסקי, שניהם דיפלומאטים הם ומגלים טפח ומכסים טפחיים, ואולי גם להם אין המצב ברור לאמיתו.

והדבר השני שנפל במחנה הסעיר את הרוחות עוד יותר. עוד לפני צאתו לחזית גילה לאזאר את אזני יהודה, כי במטה הראשי בארץ מתעניינים

משמר כבוד למצביא. הוא גילה את עקת־לבו גם לוייצמן, כשמצא שעת־כושר לשוחח עמו בחטיפה. וייצמאן נבוך מעט וביקש לנחם את יהודה, שאין פני הדברים רעים כל כך. ובאמת, תחילה לא התייחס אלנבי ברצון לעניין הציוני, להצהרת בלפור ולגדודים העבריים. אבל אחר־כך נשתנה יחסו לטובה.

שלושה ימים עשה יהודה בארצו. יום של אושר היה לו היום הראשון בביתו ובמשקו, כשבני־ביתו אינם משים ממנו. בנותיו מתרפקות עליו ובנו, שהתייחס אליו תחילה בחשדנות, דבק בו אף הוא. אשתו התהלכה עמו במשנה־אהבה, ועיני טובה התפללו עליו, וגם גוסי כבר מחלה לו: — מסתמא מאת ד׳ יצא הדבר — התנחמה. אבל היום השני בירושלים השביעהו מרורים, והיום השלישי, שוב בביתו, היה לו יום של ספקות קשים לגבי מפעל־הגדוד. „האמנם היה זה דבר שבהכרח?" דוקא כאשר השלימה גוסי עם הגזירה מלמעלה, נולדו פיקפוקים בלב יהודה. בערב היום השלישי הביאתו עגלה קטנה לתחנת־הרכבת בלוד ושוב חזר אל האוירה הצבאית.

ושוב יהודה בגדודו. חבריו מסביבו ולבותיהם דופקים, והם שואלים לשלום הישוב, לשלום ירושלים. ומה תקוותם? הנרצה קרבנם? היצאו אל החזית? האם לא בכדי יצאו את הארץ בשעה מכרעת זו והם מתגוללים פה בחול?

ויהודה לא רצה להכאיב את לבם בספקותיו וישתדל שגם עיניו לא יגלו את אשר בלבו.

.5

יום גדול היה זה לגדוד כאשר חילקו להם רובים. החיילים, שעמדו לפני המחסן שורות שורות לא ידעו מנוח: העינים נוצצות, השפתים ממללות והשורות נוע תתנועענה למרות הפקודות התכופות: — דום! — והקצין הממונה על המחסן ועל חלוקת הנשק יצא אל הבחורים ויחרפם לאמור: — חיילים שאינם יודעים לשים מחסום לפיהם — לא חיילים הם! — אבל גידופיו אינם מעוררים כעס הפעם, ואף האיום בעונש אינו מפחיד. הכל היה מחול בשל הרובים. נקל לו לתבוע שתיקה, הלא השפתיים נעות ומדברות מאליהן. הרובים הפיחו רוח־חיים והתעוררות במחנה, אבל לא לאורך־ימים. שוב נפלה רוחם עליהם — אמנם רובים בידיהם, אבל לא על מנת לירות בהם, כי אם לצורך התרגילים בלבד. אמנם הסמלים מנחמים: תרגילי־רובים פתיחה לירִיה הם. אבל אימתי יריחו ריח של אבק־ש. יפה ממש? מתי תתחיל ההכנה האמיתית לחזית?

והתרגזות־הרוחות גרמה להתרשלות. התחילו מזלזלים בעניין הנקיון יבצחצוח הכפתורים והנעליים. המיג׳ור התרעם על אי־הסדרים ופתח במתן

נכלל בתוך „המניין". מוותר היה ברצון רב על מקומו לזכותו של מישהו, שכבוד־מפלגתו תבע זאת, אבל איכה זה יוותר על האפשרות לבקר בביתו ולראות את פני אהובי־נפשו, שכה התגעגע אליהם? שוב לילה ללא שינה ברכבת, בדרך חזרה אל הארץ. רק שבועות אחדים עשה בניכר וכבר גברה רגשת־לבבו לחזור אליה. עם הנץ השחר ירד יהודה מן הקרון בתחנת יבנה (ברחובות לא היתה עוד תחנה, ורק בלוד) וילך רגלי למושבתו. בשדות חנה צבא רב. המשטרה הצבאית עצרה אותו, דרשה לתעודותיו ויהי הדבר תמוה בעיניהם, שחייל בריטי לשונו כושלת מאוד בדיבור האנגלי, ויבקשו ממנו אות נוסף להעיד על זהותו. יהודה הצביע על הפרדס שנראה להם מרחוק ויאמר להם, כי פרדסו הוא. שניים מהם ליווהו אל הפרדס כדי להיווכח אם אמת בפיו. תחילה לא הכירוהו פועליו במדי־הצבא, וכשהכירוהו צעקו מרוב שמחה, ושמחתם סילקה את החשד מלב אנשי־הצבא. יהודה עבר את רחוב המושבה לכל אורכו בדרכו הביתה, עבר בצעדי חייל בלי לפנות ימינה או שמאלה, ובני המושבה שנפגשו לו וגם חבריו ביניהם לא הכירוהו. רק אחד מזקני המושבה, חבר־הוועד, חברו לעבודה, הסתכל בו בתמיהה ויאמר בקול:

— יכול אני להישבע, שכבר ראיתי אי־פעם את החייל הזה.

בחצר־ביתו ישבו קבוצות של ילדים ונשים וקלפו את השקדים, וגם בני ביתו בתוכם. ואפילו הם לא הכירוהו ברגע הראשון. וערב טוב אשר כזה שבילה אז יהודה בביתו, עם אהובי־נפשו, עשוי לכפר על הרבה לילות־נדודים.

בירושלים, על הר־הצופים, לא רווה יהודה נחת. פניו של וייצמאן היו מעוננים ויהודה לא הרהיב עוז לשאול אותו לפשר עגמת־נפשו. ביום ההוא ראה יהודה בפעם הראשונה את פני מפקדו הראשי, הגנראל אלנבי. הוא בא לטכס בלוויית קצינים מן המטה הראשי. עשרת החיילים מן הגדוד הארצי־ישראלי התפקדו ויעמדו להיות משמר־כבוד למצביא. כולם היו מצוחצחים וזריזים ומילאו חובותיהם כהלכה, אבל נראה היה שאין אנשי המטה הראשי מרוצים מהם. ליהודה היתה תפיסת־עין מיוחדת שלא רימתה אותו מעודו. על פי זוויות העיניים ומתוך זיעי־הפנים, הנסתרים כמעט, היה עומד על טיב הרגשותיו של האדם כדרך שקוראים מן הספר הפתוח, וגם הפעם קרא ולא טעה. הוא הרשה לעצמו שלא לגרוע מבטו מעל פני המצביא, והפנים הללו אמרו לו שאין לבו של אלנבי הולך אחרי כל החוגגים האלה וה„חיילים" היהודיים אינם לרוחו. לבו של יהודה ניבא לו רעות, כי לא יינתן לו ולחבריו להשתתף בשיחרור הארץ.

את חששותיו סיפר לרחל, ואף היא היתה מודאגת, אף שראתה כעין נצחון בכך שמניין חיילים עבריים הוזמנו להנחת אבן־היסוד והתכבדו להיות

ויהודה שמח לקראתה מאוד. היא הביאה לבחורים דרישת־שלום מן הישוב, וליהודה גם דרישת־שלום מביתו, שביקרה בו לפני רדתה מצרימה. יהודה לא אהב מימיו נשים צדקניות, לאמור נשים שהן עסקניות־ציבור, אבל ברחל היתה נשיות חמה ונלבבת למרות עסקנותה, עד שהעסקנות שלה לא דחתה אותו מעליה. להיפך, הם נתקרבו זה לזה ונעשו חברים, ויהודה ניצל בביקורה במצרים את כל השעות החפשיות שלו לטייל עמה בקאהיר וסביבתה וגם אל וייצמאן סרו יחד.

.4

„האמריקנים", שהם הגדוד 39, הגיעו לחלמיה לשם התאמנות אחרונה בקליעה למטרה לפני צאתם לחזית. מרגולין העביר את הארץ־ישראליים בסך, לקח תזמורת מאחד הגדודים הבריטיים ויצא לקבל את האורחים בטכס צבאי. ביניהם היו לא מעט מאנשי הישוב שנמצאו אז באמריקה ועמהם ראשי „פועלי־ציון": בן־צבי, בעלה של רחל ינאית, ודויד בן־גוריון. ומפה לאוזן מסרו יודעי החדשות בשורה מרעישה, כי אוסישקין בא מרוסיה בראש גדוד עברי גדול בן חמישים אלף איש. דרך סיביר הלך ובאניות יאפאניות יבואו מצרימה. המוח הבין כי „אגדה" היא, הפורחת באויר, אף־על־פי־כן התרגשו הלבבות. עם בוא האמריקנים חל שינוי לרעה במצבם של הארצי־ישראליים. מרגולין התמסר כולו לגדוד שלו, כי עמהם היה עליו לצאת אל החזית, ובני א"י נעזבו לנפשם. קולונל עוד לא נתמנה עליהם, ואחד מסגני מרגולין, שנשאר למלא את מקומו לעת עתה, הקדיש את מרבית זמנו ומרצו ל„פוליטיקה" הפנימית של הגדוד, ערך טיולים וטכסים, ובאמונים לא עסק וכפי הנראה לא הבין בהם הרבה. האנשים התחילו נרגנים ומתלוננים ונעשים עצבניים, ונולד חשש בלבבות, כי יאחרו את המועד. אירעו גם כמה התפרצויות קטנות. הדבר נודע בארץ, וז'אבוטינסקי בא להרגיע את הלבבות ולאמץ את הרוחות. גם וייצמאן קרא אליו שוב את „מועצת־הגדוד". הוא הציע לאחדים מן המתפרצים, שקצרה רוחם, לצאת אל הגולה לשם תעמולה ציונית, וכדי להעלים את כוונתו הציע זאת גם ל„בלתי־מתפרצים" וליהודה בכללם. אבל כולם דחו את הצעתו פה אחד, כי רק לדבר אחד נשאו נפשם: להשתתף בשיחרור צפונה של ארץ־מולדתם. ערב אחד נקרא יהודה לבוא לאהלו של מרגולין. זה סיפר לו, כי קיבל פקודה מן המטה הראשי בארץ לשלוח עשרה חיילים מן הגדוד הארצי־ישראלי לשמש משמר־כבוד בהנחת אבן־היסוד לאוניברסיטה העברית על הר־הצופים. ומרגולין ביקש שתבחר המועצה את המועמדים. שוב „בחירות", שוב חלוקה בין הזרמים השונים. ההתייעצות במועצה נמשכה זמן רב ולא חסרו ויכוחים חריפים. גם יהודה

היו ביניהם צמחוניים. מרגולין השתדל להשביח את המזון, אבל שולחן־חיילים אינו מביא בחשבון צמחוניות.

גם יהודה נעשה רזה וכחוש מאוד בשבועיים הראשונים, אבל רוחו לא נפלה עליו ויהי שמח וטוב־לב ואת כל העבודות הקשות ואף הגסות קיבל עליו ברצון. ביקש הקפטן של הפלוגה שלו להיטיב עמו, אולי בזכותו של הקולונל, ולהעלותו למדרגת „קורפורל" ולתת לו תפקיד קל של מחלק המזונות במטבח, אבל יהודה דחה את הדבר בשתי ידיים. וגם הערתו של הקצין הממונה עליו, כי מיאון כזה יכול להיחשב כזלזול במשמעת, לא הועילה. יהודה קיבל על עצמו בהכרה ברורה את המשמעת בכל צורותיה, ואפילו את הגידופים ואת הזלזולים של הסמלים, אך רק לחומרה ולא להקלה ולהפליה לטובה. חייל הנהו וכל חובות החייל חלות עליו.

מרגולין השתדל לרומם את מצב־רוחם של החיילים. הוא התיר לסדר לחיילים „מועדון", ספריה, וגם להוציא עתון פנימי, וערך להם קונצרטים, כנהוג בגדודים הבריטיים. בימי שבת היה מוליך את הגדוד הארצי־ישראלי לקאהיר לבית־התפילה. הצבא הבריטי חלק להם כבוד, והקהילה העברית קיבלה אותם בחיבה. מדי יום ביומו היה בא, כל בוקר, לחזות בתרגילים ובאמונים של הארצי־ישראליים, ופעם אחת אף הביא עמו גנראל מן המפקדה העליונה להראות לו את החיל הרב שעשו תלמידיו, והלה אמר עליהם, כי עתידים הם להיות חיילים כהלכה.

רק המשמעת הלקויה אצל חלק ניכר מן הבחורים גרמה דאגה למרגולין, אבל הוא קיוה כי שאר־הרוח שבהם יתן את אותותיו בשעה של נסיון.

דוב הוז הצטיין מן הימים הראשונים כחייל ומשבוע לשבוע עלה בדרגות הצבאיות. כל הקצינים חיבבוהו, ומרגולין קירב אותו אליו. פעם אחת הזמין את יהודה ואת הוז ביחד אל אהלו ויספר להם, כי נתקבלו ידיעות ששנים־עשר אלף מתנדבים יהודיים מאמריקה עתידים לבוא, וכי עתיד מזהיר צפוי לגדודים בשלב האחרון של כיבוש הארץ. הוא ביקש למסור זאת לחיילים ולעודד את רוחם וגם להגיד להם שהוא מרוצה מאוד מהצלחתם באמונים. גם וייצמאן היה מבקר את הגדוד בבואו לקאהיר ואף הזמין את חברי „מועצת־הגדוד" אל מלונו והבטיח להם, כי שיחרור צפונה של הארץ לא ייעשה בלי השתתפותם וכיבוש טבריה וצפת יימסר לגדודים העבריים. ז'אבוטינסקי אף הוא היה סר אל הגדוד לעתים קרובות. פעמים ניכר בו שעצוב הוא, אבל את סיבת עצבותו לא סיפר. ופעמים היתה רוחו טובה עליו ואז סיפר, כי היחס של המטה הצבאי הראשי אלינו הולך וטוב והתחילו מדברים בנו נכבדות ומחשיבים אותנו כחיילים. ועוד אורחת חביבה זיכתה אותם בביקורה, רחל ינאית, שקיבלה באופן יוצא מן הכלל רשיון לבוא מצרימה אל הגדוד,

באופן רשמי. הוא הצטחק ואמר: — דע לך, כי אסור לי לעשות כדבר הזה, אשר ייחשב בעיני המטה הראשי לסטיה מן המשמעת. אני וקציני מייצגים את הגדוד ולא שום „מועצה"; עלי לבוא במגע עם החיילים שלי במישרים או ע"י קציני ולא ע"י נבחרים מצדם. אבל אני ידע את רוח אנשינו ויידע כי רוח הישוב הוא זה ולא „נטיות בולשביקיות", שכך עלולים לפרש זאת במטה הראשי. על כן אמור לחבריך: מוכן אני לקבלם רק פה, באהלי הפרטי, שהוא ביתי, באופן פרטי, אך לא במשרדי, לפני סגני, באופן רשמי. ואבקשך להגיד לכולם, כי ידעו ויזכרו שהתנדבו לצבא הבריטי ועליהם לשמור על חוקיו ועיקריו ולדעת ולזכור בכל עת כי חיילים הם.

אל האוהל נכנסו קצינים גבוהים מן הגדוד ושליחים מן המטה הראשי. יהודה קם ממקומו שישב בו ויתייצב דום כחייל. פני לאזאר נתכרכמו ויאמר ליהודה ברוסית: „כאן, בביתי, אתה שווה לכולם ויקר לי מכולם ואל תעמוד מפניהם. בחוץ תשמור למלא את חובתך". והוא הציג את יהודה לפני אורחיו: כחברו וידיד־נעוריו. אבל הגויים שביניהם וגם היהודים לא הבינו, כנראה, יחס כזה ויביטו בתמיהה ובמבוכה אל ה„פריוט" היושב לפני הקולונל. וספק אם הקולונל נמצא נשכר ע"י כך במטה הראשי ואם לא נשכחו שם מעשי גבורתו בגאליפולי ועל הסום בצרפת בגלל ידידותו זו עם חייל, ואולי הזיק הדבר לכל עתידו של הגדוד. מעתה עברו על הגדוד ימים קשים, ימי עינויים. הזריקות השונות, ביקורת שניה של הרופאים, והפעם חמורה יותר, הפגישות הראשונות עם הסמלים המקצועיים, אנשים בורים וגסים על הרוב, סדרי ההלבשה וההקפדה היתירה לא רק על הנקיון כי אם גם על גיהוץ הכפתורים וצחצוח הנעליים. אבל לבסוף הסתגלו. ושוב עמדו אהלי הגדוד „אהלי יעקב" בשורות ישרות וארוכות, ושוב קראו הבחורים את „הרחובות" בשמות, ושוב נכתבו הסיסמאות על החול לפתח האוהלים בשברי־חצץ.

התחילו חיי הצבא. מרגולין קיבל על עצמו להביא את הארצי־ישראליים לדרגת לוחמי־חזית בזמן של שלושה חודשים במקום ששת החודשים הדרושים לכל טירון. הוא ניגש להגשים זאת במרץ רב ובשכל טוב. בראש הפלוגות העמיד סמלים מנוסים, יהודים שלקחם מגדודים בריטיים שונים, וגם גויים ויתן להם הוראות להמריץ ולהחיש את האמונים. העבודה היתה קשה, ביחוד בחום־הקיץ המצרי, בחולות הבוערים של המדבר. אבל רובם של החיילים שמחו על כך ויקבלו עליהם את קשי התרגילים ברצון ורק המעטים התאוננו. המעטים באו משני הקצוות: מבין האנשים ההמוניים, ביחוד ספרדים ותימנים, שנספחו בזרם ההתנדבות בלא הכרה, ומבין האינטלקטואליים ביותר, שכוחם הגופני היה רופף והמשמעת, שהסמלים תבעוה בתקף ולפעמים בגסות צבאית, היתה קשה להם. גם האוכל הציק להם, כי

בעצמו, כי מוכן הוא לוותר בשעה זו על הרבה, ונקל לו לוותר. פגיעות אישיות לא הכאיבוהו הפעם; אפילו רמזים קלים מצד חבריו ה„פרולטארים" ביחס ל„בורגנות" שלו, היו מעוררים בו אך צחוק ולא רוגז כלשהו.

.3

הקולונל מרגולין בא לבקר את הארצי־ישראליים ולדאוג לצרכיהם. הוא הבטיח להעבירם למתנהו בהקדם האפשרי ולהתחיל באמונים. מן הארץ הגיעו מכתבים מעודדים, כי כל הישוב מאוחד עתה באהדתו למפעל הגדוד. ככה כתבו ליהודה אשתו וטובה וגם רחל ינאית, שעמה עמד עתה בקשרי־מכתבים בנוגע לגדוד.

הגדוד עזב את קנטרה ללכת לחלמיה אשר ליד קאהיר. ברננה יצאו, אבל קרונות־הפחם הפתוחים, שניתנו להם למסע ואשר זיהמו והשחירו את בגדיהם ופניהם, עכרו את רוחם מעט. אין זאת כי המטה הראשי, או מי שהוא בו הפועל מאחורי הקלעים, לא התייחס אליהם בחביבות. אבל בהגיעם לחלמיה שוב התעודדו. מרגולין בא רכוב על סוסו לקבל את פניהם ותזמורת בריטית הביא עמו שניגנה לפני הבאים. גם אורחים באו מעדת־ישראל בקאהיר ונאומים נשמעו. ובשורות מלוכדות ובשיר וזמרה הלכו הארצי־ישראליים אל המחנה שהוקם בשבילם ואשר ישמש להם „בית־ספר" לאמוני־צבא.

ובעוד החיילים הטירונים יושבים עיפים על צרורותיהם, בטרם יסודרו לפי פלוגותיהם באהלים, ורץ בא לקרוא את יהודה אל אוהל־מגוריו של הקולונל.

תחילה הביאוהו למחסן, הסירו מעליו את בגדיו האזרחיים, שנתמרטטו מאוד מטלטולי הדרך, והלבישוהו מדי־צבא. לאזאר קיבלהו בשמחה ואמר לו: — דע לך כי בחוץ אני קולונל ואתה חייל; אך באהלי אתה חברי ואני חברך, כאשר היינו ברחובות וכזאת גם תגיד לחבריך.

בקנטרה קרה מקרה לא־נעים. אחד ממנהיגי הפועלים, שהכיר לדעת את מרגולין בתל־אביב, שכח את המקום ואת הזמן, וכשנפגש עם הקולונל, הנחשב בצבא הבריטי כמלך בגדוד, פנה אליו כאל חבר בפני סגניו, ומרגולין השים עצמו כלא־שומע ויעבור הלאה. עתה ביקש, כנראה, להקדים ולהזהיר גם את יהודה. ובכדי. יהודה קיבל עליו מן היום הראשון, משלבש את סרט־המתנדב על זרועו, כי חייל הנהו מעתה לכל דבר, חייל מן השורה, ואת כל חובות החייל קיבל באהבה וגם הזהיר על כך את חבריו ויאמר להם מראש, כי אין להם להסתמך על חברותם לשעבר עם הקולונל.

יהודה סיפר ללאזאר, על פי בקשת חבריו, כי בגדוד קיימת „מועצה" שהיא מייצגת את הגדוד והיא מבקשת לאשר אותה ורשות להתייצב לפניו

אך צל הישוב וחיכוכיו המהלגתיים רדף גם אחרי החיילים העבריים. בין „פועלי־ציון" וה„פועל הצעיר" לא חדל הרוגז; האחרונים עוינים לה„שומר", שהלכו לגדוד כחטיבה אחת והם קרובים ל„פועלי ציון", וה„בלתי־מפלגתיים" שבין הפועלים, שהלכו לגדוד במספר רב וברל כצנלסון וש. יבניאלי בראשם, לא שלום להם לא עם „הפועל הצעיר" ולא עם ה„שומר". מאחורי יהודה לא עמדה שום מפלגה. מן הנוער אשר במושבות התנדבו רק מעטים, ובני „בעלי־הבתים" בערים היו מלוכדים בחבורת „תלמידי הגימנסיה" — אשר שני נציגיהם, דוב הוז ואליהו גולומב, היו מתרועעים עם יהודה ושואלים לעצתו, אבל נתונים היו להשפעתם של „פועלי־ציון". יהודה בחר לו לשבת באוהל אחד עם מכירים ותיקים שלו מן „השומר". דבר זה ויחסיו הלבביים עם הוז ועם גולומב והידידות בינו לבין רחל ינאית עוררו עליו חשדות בלב ראשי „הפועל הצעיר" אשר במחנה, אף כי גם ביניהם היו לו ידידים ותיקים. ביחוד גבר אי־הרצון כלפיו בלב מנהיגיהם של ה„בלתי־מפלגתיים". אלה נטו עדיין לתבוע בתוקף, כי שפת־הפיקוד תהיה עברית, והם ידעו, כי יהודה וחבריו, אנשי הוועד הראשון של המתנדבים — עצם קיומו של הגדוד הוא עיקר להם ולא פרטים צדדיים ולו גם חשובים.

הוועד הראשון של הגדוד, עוד לפני ההתגייסות, מנה חמישה חברים: יהודה, שלא ייצג שום מפלגה; רחל ינאית, מטעם „פועלי־ציון"; סוורדלוב, ממנהיגי „הפועל הצעיר", ראשון להתנדבות מהם בניגוד לדעת כל מפלגתו כמעט; אחד מאנשי „השומר", ושני חברים, דוב ואליהו, שהיו פעילים מאוד למען הגדוד. בוועד השני, שנבחר כבר בתוך הגדוד ושנקרא מעתה „המועצה" (בשם זה כבר ניכרת היתה השפעת המהפכה ברוסיה), היה הכרח לתת נציגות לכל הזרמים. יהודה היה שמח מאוד אלמלא לא נבחר הפעם, אבל חבריו תבעו בכל תוקף שישתתף במועצה גם להבא, ואף מתנגדיו המפלגתיים חפצו בכך, כי קיוו להשפעתו על מרגולין, שנתמנה להיות מפקדם לעת עתה, עד שיתמנה ע"י המטה הראשי מפקד מיוחד לגדוד הארצי־ישראלי, שייקרא „הגדוד ה40". חברי ה„מועצה" היו מרובים, ורוח־השיתוף הטובה ששררה בוועד הראשון נסתלקה מהם. מן השעה הראשונה לעבודת הוועד נתגלע סיכסוך חריף: ל„השומר" היה דגל משלהם והם אמרו להניפו במחנה בצדו של דגל־הגדוד. „פועלי ציון" תמכו בהם וה„פועל הצעיר" וה„בלתי־מפלגתיים" התנגדו בחריפות. יהודה הצליח להשפיע על חבריו מ„השומר" שיוותרו על דרישתם. הם הבליגו וויתרו והדברים לא הגיעו לידי פילוג, אבל הביאו סיכסוכים, רוח רעה ומרירות. ויהודה חשב בעצב: האם גם ברגעי־התנדבות, ברגעים גדולים, מן הנמנע הוא להתרומם מעל לחיכוכים מפלגתיים ואישיים? האין זה מוכיח כי אין חוויית ההתנדבות שלמה בלבם? הוא ידע

.2

חניה ראשונה עשו בקנטרה. פה חנה הגדוד עשרה ימים לשם חיטוי עד שיעבור אל מחנה־האמונים בסביבת קאהיר. על פני שטח גדול מגודר בתיל נטה את אהליו הגדוד העברי הארץ־ישראלי. מחנה ארעי היה זה ובכל זאת הוקמו האהלים שורות שורות בדיקנות ובטעם טוב, ולשבילים שבין האהלים קראו: „הרצל", „משה הס", „אחד־העם", „וייצמן", „ז'אבוטינסקי", „בורוכוב" וגם „כתובות" כתבו ברסיסי אבן על גבי החול: „דרך הנשק אל העבודה ואל הספר", „למות במלחמה — לחיות בעבודה", „וכיתתו חרבותיהם לאתים".

מצב הרוח היה מרומם. היו נותנים קולם בשיר בבוקר לפני התרגילים, ובעת הרחיצה במי־התעלה ובערב אחרי התרגילים זימרו וריקדו בחולות עד הישמע קול החצוצרה הקוראת לשינה. והחיילים מכל חלקי הקיסרות של בריטניה הגדולה, מכל חלקי העולם באים ומביטים אל העברים ומושכים בכתפיהם מתוך רגשות מעורבים של תמיהה, לגלוג והתפעלות. ואחד מהם אירלאנדי־נוצרי, אשר התנדב באמריקה לצבא הבריטי, ביקש להעבירו ל„צבא העברי". וכשנתמלאה בקשתו והועבר אל העברים, נרגש מאד ואמר:

— מיום היות מלחמות בעולם לא היתה מלחמת־צדק כמלחמתכם.

יומם — עבודה, תנועה, ריצה. כעדת־נמלים עמלים העברים להקים את מחנם, שבעוד ימים מספר ינטשוהו. ובלילה מנוחה, מנוחה אך לא שינה.

עד לשעה מאוחרת אין עיניו של יהודה נעצמות. ולא מפני אי־נוחיות. אין הוא מפונק. השכיבה פרקדן על החול, כששמיכה אחת של צמר תחתיו ושניה מתחת לראשו, במקום כר, כה נוחה לו. נדמה לו, כי משכבו רך כאשר לא היה מימיו, רך וטוב מן המיטה החמה שבביתו. איזה קסם לחול הזה, אשר בשכבו עליו הונח לו והוקל לו לפתע וכל המשא שהכביד על לבו ועל ראשו כמו נפרק. ובכל זאת נדדה השינה מעיניו, כי לבו היה ער ולא נתנו להירדם. האומנם, האומנם הולך החלום ונעשה מציאות? האומנם באוהל אשר במחנה עברי, המתכונן להשתתף בשיחרור הגליל, הוא ישן? ואולי מחר ירווה את אחת מפינות הגליל מדמו ויכפר על הקלון בחייו בעול־תורכיה בשנים האחרונות...

לימינו, קרוב אליו, שכב עלם רך, ויהודה שומע את לחשו: — אינך ישן? — לא. — גם אני לא אוכל להירדם. — והוא מתרומם, ראשו נשען על ידו, וכעין רוח ממרומים שפוכה על פניו והוא שופך שיחו באזני יהודה. מה קירבהו לפתע אל יהודה? אך תמול היה איש זר לו ואולי גם מתנגד מפלגתי, אחד מן הכת שכנגד, והיום הוא כאח לו. אחד משלושה אחים הוא בגדוד, וכל אח מבקש שישימוהו בפלוגה אחרת. — למה? — כי אמנו ביקשה שלא יראה האחד בדם אחיו.

וייצמאן משכמו ומעלה גבוה מכל העם, ניצב חיור ואש בעיניו, בידו דגל תכלת־לבן ופניו אל המתנדבים: — בשם העם כולו הנני מוסר לידכם היום את הדגל. שמרוהו! אל יוטל בו כתם. וקדוש וטהור תחזירוהו למקומו הנכון לו בעתיד.

ביום הנסיעה מצרימה חיכה יהודה מצאת־השמש בשערי יפו, בדרך הבאה מרחובות. בני ביתו עמדו לבוא להיפרד ממנו. הוא היה מגולח למשעי, לבוש בחאקי והמיקשרת הלבנה־כחולה על זרועו. והנה עגלה מרחובות באה לקראתו ובה אשתו, בנותיו השתיים, טובה ובנו על זרועותיה. „גוסי רוגזת, לא באה", חשב בלבו וחייך. העגלה עברה עליו והמשיכה את דרכה. בני ביתו לא הכירוהו. ולפתע נתעכבה, ויהודה שמע את טובה אומרת: — הנה „אקטיוויסט" בדרך (כך קראו למתנדבים), נשאל אותו איפה מתכנסים — ועוד המלים בפיה, וכולן צעקו בקול אחד, קול פחדים כמעט. — אבא! — ורצו אליו, נפלו על צווארו ונשקו לו. ובנו הביט עליו משתאה וכמעט פרץ בבכי, עד שהכיר את אביו והושיט אליו את ידיו הזעירות.

קרונות־הרכבת, קטנים ופתוחים, עמדו בראש רחוב־הרצל ובתוך הקרונות נצטופפו מאות המתנדבים ופניהם הביעו רגש שלא יבוטא במלים, אף לא בשירה ולא בקול. רגש עמוק כים ורחב כמלוא־תבל התוקף את האדם ואוחז בו רק פעם אחת בחיים, ואולי פעם אחת בדור. ובלב היהודי נחבא רגש זה דורות רבים בפינה נסתרת, עד כי לפתע התפרץ לצאת ולהתגלות. סביב אנשים, נשים וטף, פני־להבים פניהם ועיניהם רטובות מבכי, אמהות מלוות את בניהן, נשים את בעליהן, ונערות את אהובי־לבן.

— הצידה, אדוני — מפטפט בנו של יהודה על זרועות אמו ומבקש שלא יסתירו מעיניו את מראה אביו העומד בקרון. ושתי בנותיו וטובה עומדות וידיהן פשוטות אליו. — רואה אני, כנפיים צמחו לך — לוחשת צלה ליהודה.

וד"ר טהון, ראש „הועד הזמני", אחד מראשי „הפועל הצעיר" ומראשי המתנגדים להתנדבות, אומר ליהודה: — ואף־על־פי־כן, מאורע גדול מתרחש פה היום. — הקרונות נעתקו ממקומם ועוד זמן רב נהה יהודה אחרי אשתו, בנותיו ובנו, שנתעלמו מעיניו לאט לאט.

בדרך התעכבה הרכבת לפתע. שומריה גילו, כי גם מתנדבות התגנבו והתחבאו בין המתנדבים ויורידו אותן אחת אחת. אבל הן לא נואשו, רגלי המשיכו בדרכן עד חורשת העצים שלפני תחנת־לוד, אשר בה נפגשו המתנדבים מתל־אביב ומירושלים והיו יחדיו למחנה של אלף ומאתיים בחור. ועם חשכה יצאו בקרונות גדולים של משא מצרימה.

בדרך, בתחנות, בראות הערבים את הנוסעים ברכבות ובגדיהם לא בגדי חיילים, קראו אחריהם מלא: „יסיר", כלומר שבויים. ואכן, שבויי־חזון היו הבחורים הללו.

ועידוד: הגדולה קרובה לבוא, ומתנדבי יהודה עתידים להשתתף בשיחרורו של הגליל.

סוף סוף בישר אהרון אהרונסון, כי הפקודה לגייס את מתנדבי ארץ־ישראל לצבא הבריטי תבוא בימים הקרובים. מצב־הרוח השתפר וגם המפלות באיטליה, בהינגף הצבא האיטלקי לפני הצבא האוסטרי, לא השביתו את השמחה. החזית השתרעה אז מחוף הים בקו ישר אל כפר־סבא בשרון, שכם בהרי יהודה ועד עמק־יריחו. עדיין היתה האפשרות להשתתף בקרבות על השרון, על השומרון, הגליל ועבר־הירדן המזרחי. ממצרים באו מיג'ור רוטשילד, בנו של הנדיב הידוע, הקצין וולפסון וסמלים אחדים ממפקדת לאזאר לגייס את מתנדבי־הישוב. עליהם נוסף גם אדווין סמואל מן הצבא הבריטי החונה בארץ. המתנדבות לא נתקבלו.

המתנדבים נהרו אל משרדי־הגיוס בתל־אביב ובירושלים. בלב מלא דאגה ותקוה היו נכנסים אל בדיקת הרופאים, ובפנים מזהירות מאושר היו יוצאים. רק מעטים מאוד נפסלו, קצרי־ראיה וחולי־לב. יהודה כבר היה אז בן ארבעים וארבע, אבל גופו מוצק וגם הקדחת וההרפתקאות בארץ לא רופפוהו. היה לו מום מימי ילדותו, שבר בירכו הימנית, אך אותו הצליח להסתיר מעיני הרופאים, וחזהו ולבו הפליאו את הרופא הבריטי. — הכול כשורה — אמר הרופא.

בחוצות תל־אביב התרבו מיום ליום האנשים אשר מיקשרת תכלת־לבן היתה תפורה לזרוע־ימינם. ובחצר בית־הספר לבנות התחילו מתאמנים בתרגילים צבאיים ראשונים. יום אחד בא ז'אבוטינסקי מקוי־החזית שליד שכם, וכינס את כל המתנדבים בחצר ההיא לדבר לפניהם. הוא הודיע להם, כי מחנה האמונים שלהם מקומו נקבע במצרים ולא בירושלים כאשר ביקשו. התנדבותם נתקבלה, אבל בלי שום תנאים מותנים מראש ושפת־הפיקוד תהיה אנגלית ולא עברית, כי מן הנמנע הוא לפקד בחזית אחת בשפות שונות.

כמה מן המתנדבים רגנו והתרעמו על אשר לא נתקבלו תנאי־התנדבותם, אבל הרוב ויהודה עמם — התלהבותם לא נפגעה ולא נפגמה. להם היתה האפשרות להשתתף בשיחרור ארצם — העיקר, וכל השאר — פרטים בלתי־מכריעים. מבקשים היו להיענות לצו־השעה ולתת את נפשם על תחיית העם ובניין הארץ. לפסגת התלהבותם הגיעו המתנדבים, כשמסר וייצמן לידם, בפני עם רב, את הדגל של הגדוד, שרקמו נשי תל־אביב, וספר־תורה בשם עדת תל־אביב. היה זה מעמד גדול, אשר לא יישכח מלב. מסביב לבית־התפילה הקטן והדל, הטובע בים של חול, שברחוב יהודה־הלוי בתל־אביב, עמדו צפופים ודחוקים עם רב, ברחוב, על הגזוזטראות, על החלונות והגגות. באמצע הרחוב ניצבו בשורה ארוכה ובמשטר צבאי מאות המתנדבים ולפניהם

אבל שמחתו היתה מהולה בעצב. העבר הטוב, שזכרו חזר להסעיר את לבי עתה, כבר רחוק הוא כל־כך, והעתיד, שהוא כה קרוב, עדיין לוטה ערפל כבד.

ב. „ירח־הדבש"

מרגולין בא והלך. וייצמן בא, הלך וחזר. ז׳אבוטינסקי היה בא, הולך מצרימה וחוזר, ועגלת המתנדבים עוד לא זזה ממקומה. ממצרים בא הגדוד העברי, גדוד 38 בפיקודו של הקולונל פטרסון. הם חנו בשדה ריק, באדמת הכפר סרפנד, קרוב לדרך רמלה—יפו. כל הישוב עלה לשם לראות את החיילים העבריים הראשונים, אבל מעט מאוד עבריות נמצאה בהם ועוד פחות מזה רוח־התנדבות. מדברים היו ביניהם אנגלית או אידיש בהברה גסה מתובלת במלים אנגליות וחלק מהם גם במלים רוסיות. רובם ליגלגו על „פלשתיין שלכם", על החום שבה והחולות ויקללו את אלה שאילצום להתנדב. גם המפקד המהולל, פניו לא דיברו אל לבו של יהודה, ולא ידע למה ומדוע. ויחדל ללכת לשם. אמנם, כשנכנסו החיילים הללו לחזית, בגיזרה של שכם, הוסיפו כבוד לשם ישראל.

ז׳אבוטינסקי יעץ לכנס ברחובות כינוס של המתנדבים והוא יבוא להשתתף בו וגם יביא עמו אחד מן המטה הראשי, שחנה בבאר־סלים, בסמוך לרחובות, למען יראה אותם. ניתן אות למתנדבים ומכל קצוי יהודה המשוחררת נהרו ובאו ליום הקבוע לרחובות. מאות רבות של בחורים באו, מהם בעלי־צורה ובעלי־קומה, וגם בחורות לא מעט. כולם עברו בסך בחוצות המושבה, כאלף איש, ויתכנסו בבית־העם, שמסביבו חנו חיילים ניו־זלאנדיים ואוסטראליים, שיצאו לראות במתנדבים ומשתאים ומשתוממים עמדו והביטו ואמרו: — אנו התנדבנו בראשית המלחמה, בטרם ידענו עוד את מוראותיה, ואתם מתנדבים עתה? — התכונה היתה רבה ולא במעט עמל עלתה. והמטרה לא הושגה. כי עמדו צפופים בבית־העם, מצפים לז׳אבוטינסקי ולאיש המטה הראשי, והם אינם באים. שליח מתחנת־הטלפון הצבאית שבחצר בית־העם בא והודיע, כי יהודה נקרא לדבר עם המפקדה הראשית. בברכים כושלות הלך בעקבות השליח וכל המכונסים בבית־העם מברכים אותו במבטיהם, כי יביא בשורה בפיו. ה„הלו" שיצא מן השפופרת לא של איש אנגלי היה, והקול קול מדבר עברית. דבר פתאומי מנע את האיש מן המפקדה לבוא, וז׳אבוטינסקי יבוא עוד מעט בעצמו. יהודה חזר אל מקומו חפוי־ראש ואת הבשורה אשר לה חיכו חבריו לא הביא.

המתנדבים הריעו בשמחה לז׳אבוטינסקי. הוא השמיע דברי ניחומים

כעבור שבע־עשרה שנה מאז נפרדו הכירו איש את קול רעהו. לאזאר קפץ מעל סוסו ושניהם רצו איש לקראת אחיו.

צילה לבה אמר לה, שיבואו עוד הערב, אבל אף היא הופתעה מאוד, על שמיהרו כה והקדימו לבוא. היא, טובה וגוסי הכינו תה ומעדנים, דג מלוח ובצלים, כי לבה של גוסי אמר לה, שלאזאר מתגעגע למאכל זה שהיתה אמו מכינה לו. שלשתן היו נרגשות עד מאוד וגם בילדות דבקה התרגשותן, והן לא שבעו לראות את „הקולונל" שהוא חברו של אביהן. עד מהרה באו החברים הישנים, כי השמועה על בוא האורח פשטה במושבה והבית נמלא מפה לפה. שאלות ותשובות וקריאות וצחוק לרגל זכרונות משותפים התפרצו דרך החלונות הפתוחים לחוץ. התינוק התעורר, וטובה הביאה אותו נפחד מן הרעש להראות לו את הדוד, אבל כשביקש לאזאר לקחתו על זרועותיו, הרים קולו בבכי וטובה ברחה עמו חזרה. גוסי נאנחה לפתע ותאמר:

— בימיו לא תהיינה עוד מלחמות! — ועצבות עברה לפתע בחדר. — המלחמות היו מעולם ותהיינה עד עולם — אמר לאזאר בקול רציני ספוג יגון. — אל תחטא בשפתיך, לאזאר, נביאינו אמרו, כי באחרית־הימים לא ישא גוי אל גוי חרב — ענתה גוסי. — הנביאים היו נביאים, והגויים נשארו גויים — אמר לאזאר שוב. — בלי דברי־עצב בערב הטוב והיפה הזה. מוטב כי נשיר בשיר לכבוד אורחנו — אמרה צלה ופתחה בשיר האהוב על לאזאר, שיר הוולגה, ולאזאר ענה אחריה בבאס החזק שלו, והכל התחילו שרים עמהם. רק יהודה לא שר, געגועי־פתע צבטו את לבו ולא ידע למי ולמה.

כמעט עד אור־הבוקר ישבו ושרו ודיברו ושאלו וסיפרו, כשהם מיטיבים את לבם בלביבות תפוחי־אדמה שהכינו הנשים במטבח לכל האורחים. למחרת בבוקר הלכו לאזאר ויהודה אל בית־הקברות והוא כרע על קברי הוריו ויתפלל חרש ויבך מעט ויבקש מיהודה להעלות צבע חדש על גדר־הברזל שמסביב לקברים. ואחר־הצהרים הלכו יהודה ולאזאר לתל־אביב.

בתל־אביב התכנס ועד־הגדוד עם לאזאר וכולם התאהבו בו. ובביתו של בצלאל יפה התכנסו ראשי „הועד הזמני" לכבודו של האורח. יהודה סיפר מעט על לאזאר וחברי „הועד הזמני" בירכוהו בחמימות. וגם הוא ענה להם בנאום, שהכיל כתריסר מלים, כי מרבה דברים לא היה מימיו. אך הכל, אפילו ראשם של „הפועל הצעיר", לחשו על אזני יהודה, כי רשאי הוא להתגאות בחברו. הופעתו הנאה עשתה על כולם רושם עמוק, ופניו העידו על שאר־רוח. בתל־אביב נפרדו. לאזאר חזר דרך לוד למחנהו במצרים, כי האמריקאנים שלו אינם חיילים עדיין וצריכים אמון רב עד שיוכל להכניסם אל אש־הקרב.

ויהודה חזר לרחובות. מאושר היה לראות את חברו ושמח לפגישה הלבבית שפגשוהו נציגי הישוב ולרושם הטוב והעז שעשה על כל רואיו.

יהודה נפל על צווארו וישק לו וייקר לו מאד ברגעים האלה. זה לו ימים רבים שלא חש ככה, כחולם בהקיץ: עוד לאזאר חי וחלום־נעוריו מתגשם — לשוב ארצה כאחד ממשחרריה. אמנם לא עם הצי הבריטי כאשר חשב, כי אם למעלה מזה: בראשו של גדוד עברי. לאזאר שלו קולונל הוא.

.5

הבשורה, שהביא יהודה לביתו על „התגלותו" של לאזאר, עשתה את הבית ואת המושבה כמרקחה. צלה התרגשה מאוד וצעקה של שמחה ואושר פרצה מפיה. טובה עמדה משתאה והתחילה תובעת שיסבירו גם לה על מה השמחה. וצלה אמרה לה: — רוצי, הגידי לגוסי, כי לאזאר יבוא אלינו. רוצי ואחר־כך נספר גם לך. — לא עברו רגעים מספר וגוסי באה במרוצה, נרגשת ונרעשת וביקשה והתחננה לפני יהודה, כי יספר הכל שוב. כאז התנדבותו לא האירה גוסי פניה אליו כמו הפעם. בגלל לאזאר סלחה גם לו. ומכן המושבה התחילו באים משארית־הפליטה של „הצעירים" מאז, זקנים למחצה עתה, לשאול אם אמת בפי השמועה. הצעירים של עכשיו לא ידעו את לאזאר ולא הבינו על מה ההתרגשות. כעבור ימים מספר הגיעה השמועה ליהודה, בשובו לפנות־ערב מפרדסו, כי לאזאר בא ומתחנת־הרכבת בלוד הלך לראות את אחיו הגדול, העיור, שגר אצל ידידיהם, בראשון־לציון, ומחר בבי־קר יבוא אליו לרחובות. היחכה עד מחר? לאזאר לן קרוב אל מושבתי והוא לא יראהו? והחליט ללכת עוד הלילה לראשון. וצלה הסכימה בעליצות ותקרא: הביאהו אלינו תיכף. סוס לא היה לו, על כן קרא לאחד המתנדבים ללכת עמו לראות את הקולונל שלהם, ושניהם יצאו רגלי לראשון עם צללי הלילה הראשונים. ואז אירע מאורע מסתורי שהרעיש את לבו לימים רבים.

באחד מסיפוריו, שכתב לפני למעלה מעשר שנים, והוא עוד הוגה אז מאד בחברו לאזאר — ומתגעגע אליו, צייר יהודה את גיבור הסיפור לפי קוי־אופיו היסודיים של לאזאר ואת פגישתם הראשונה, שלו ושל „גיבורו" תיאר (תיאור מן הדמיון) כשהיא מתרחשת בלילה על „גבעת־החול" שהפרידה עתה בין רחובות לבין תחנת־הרכבת, היא „גבעת החול" המפורסמת, שעליה פגשו רוכבי רחובות את הרצל. והנה עתה, כאשר הגיעו יהודה וההולך עמו אל הגבעה ויתנהלו לאטם בחולה העמוק, נראה לו מרחוק צלו של רוכב על־סוס מתקרב ובא לקראתם. לבו של יהודה דפק בו בחזקה וברק־מחשבה חלף במוחו: הוא! וילחש למלווהו: — מוכן אני להישבע, כי מרגולין הוא. — ולא יכול להתאפק ויקרא בקול: — לאזאר?! — ואותו רגע ממש ענה קול לעומתו: — יהודה?! — הוא הכיר את הקול.

ובחורות צעירים ורעננים. רוחו של האורח היתה טובה עליו וידבר אל המסובים בהתעוררות, בלבביות ובהברקה. הוא סיפר להם את פרשת מלחמתו על יצירת הגדוד, ממצרים, גאליפולי, ועד הנה, עם השלטון הבריטי ובתוך ההסתדרות הציונית. לבם של השומעים הלך אחריו בדברו אליהם, וגם יהודה הבין עתה למרירותו של ז׳אבוטינסקי שנבעה מכל שנשא וסבל במשך מאבקו על יצירת הגדודים.

אחרי ז׳אבוטינסקי דיברה רחל ינאית, כשנימה נפשית בקולה ובדבריה כדרכה תמיד. דיברו גם אחרים, ובאולם נשמע קול משק־כנפיה של רוח־קודש. כל העינים נוצצו, הפנים היו משולהבות, וז׳אבוטינסקי הטה את ראשו אל יהודה וילחש על אזנו: — למה תחשה אתה? דבר אלינו כמו שדיברת פעם לפני צעיריך ברחובות. — כאשר ביקר ז׳אבוטינסקי ברחובות, לפני שנים רבות, טיילו הוא ויהודה קצרות וארוכות ויהודה סיפר לו מזכרונות הימים הראשונים, ובערב ישבו שניהם עם צעירי המושבה. ז׳אבוטינסקי קרא מיצירתו ויהודה סיפר את „בשפל" של גורקי. אותו לילה השאיר רושם גדול בחייו של יהודה. אך עתה, בערב הזה, נעתקו מלים מפיו, דוקא בערב הזה. ובשמוע יהודה את פניני שירתו של ז׳אבוטינסקי, שאל את עצמו, מדוע מסתיר אדם זה לרוב את יקרות נפשו הפיוטית תחת המסוה הקר והזועף? וכאשר גברה עליו דרישת הקהל לשאת דברו, אמר יהודה: — לנאום לא אוכל הפעם. נאומי התעמולה הריקו את אוצרות הנואם הדלים שבי. אספר לכם מימים עברו, מן הימים בהם היינו אף אנו צעירים.

ז׳אבוטינסקי מחא כף בעליצות, ורבים צחקו ונהרו לשבת במעגל מסביב ליהודה. הוא סיפר להם על הראשונים בישוב. על אחדים מכובשי חדרה סיפר ועל חבר־נעוריו, על לאזאר. וכאשר סיים לספר על חברו אמר: — מובטחני שחברי לאזאר נמצא עתה אי־שם באחת החזיתות ואם עודנו חי, ואם אך הגיע לאזניו דבר הגדוד שלנו, כי אז בוא יבוא אלינו ויהיה עמנו בשעה גדולה זו. — ז׳אבוטינסקי לחץ את ידו ברגש, הודה לו ושאל לשמו של חברו הרחובותי. — אליעזר מרגולין, — ענהו יהודה בהתרגשות, וראה כי פני ז׳אבוטינסקי זורחות. ויתפעם לבו, ויתפוס בידו בחרדת־נפש ויקרא: — השמעת עליו דבר? — וז׳אבוטינסקי צחק צחוק מלא אורה אשר כמוהו עוד לא ראה בו יהודה ושוב עברה בו מחשבה: „שני ז׳אבוטינסקי הם, האחד משורר ואחד פוליטיקאי..." ואמר ליהודה בהתעוררות: — לא רק שמעתי, גם מכיר אני אותו. במצרים הוא עתה ועתיד לעמוד בראש הגדוד ה39, מבחורי אמריקה, ולבוא עמהם ארצה לתפוס את מקומו בחזית. הוא בא אל המלחמה עוד בראשיתה, כמתנדב עם הצבא האוסטראלי, השתתף בכל החזיתות בגאליפולי ובצרפת, הצטיין מאוד ועד לדרגת קולונל הגיע. —

מטבעו נטה להרפתקנות, והסיפורים הדמיוניים שקרא בימי ילדותו על המתיישבים הראשונים באמריקה נתנו מזון לנטיה הזאת. אך שכלו נלחם ביצר ההרפתקנות וילמדהו, כי העולם עומד על מעשי־יצירה אטיים ובלתי פוסקים ולא על נסים ומהפכות־פתע. מתוך חוש נאמן היה משתדל איפוא להתרחק מאנשים המסוגלים למשוך אותו להרפתקנות והיה ירא אותם למרות הקסם שקסמו לו. וז׳אבוטינסקי נראה לו כאיש כזה אשר טוב לו להישמר מפניו. המכונית נעתקה ממקומה והם שניהם נשארו לבדם, ויהודה הרגיש לפתע, כי נפלו המחיצות שביניהם, וקולו ופניו של ז׳אבוטינסקי נשתנו. ניטל מהם היובש של רשמיות, וגם הצער נסתלק ודבריו שטפו קלים וחמים ונלבבים והשרו רוח טובה על יהודה. אבל חיש מהר נסתלקה הרוח הטובה. יהודה שאל לשלום מנהיגי הציונות הזקנים, האהובים עליו ויקרים לו, אוסשיקין, צ׳לנוב ואחד־העם. ולפתע סרה מעל ז׳אבוטינסקי הרוח הטובה וצל שחור של יובש, של רשמיות ושל צער הקדיר את פניו. דברי תשיבתו הראשונים פגעו קשה ביהודה. על צ׳לנוב, שנפטר בימים ההם, לא ענה דבר, ועל אוסישקין אמר: — נפגשנו בפעם האחרונה בשעה מכרעת. הוא אמר לי אז, כי הגיעה העת לחדול להיות נער, ואני עניתיו, כי הגיעה העת למות.

לבו של יהודה נצבט בקרבו, ועל אחד־העם אמר ז׳אבוטינסקי: — אחד־העם מת ונקבר בשדה־הקברות באודיסה. בלונדון חי וקיים רק אשר בן ישעיה.

יהודה נשאר יושב דומם וכמשותק ולא הוציא עוד הגה מפיו עד בואם לתל־אביב. ז׳אבוטינסקי הרגיש כי נעכרה רוחו והביט אליו מן הצד פעם ושתיים. תחילה ביקש כנראה לפייסו ואמר לו בחצי־לחש: — זה עתה ראינו את הזקנים שלך. גם מהם נודף ריח חצר־מוות, אבל על קבריהם צמח עולם חי. והזקנים שלנו — הם מתו ומאחוריהם גל של מליצות מתות וריקות. — אבל דברים אלה עוד הרעו ליהודה וכשהגיעו לתל־אביב נפרדו כמעט בשתיקה.

לבו של יהודה היה פצוע. מה קרה לאיש הזה? מה שיבר את רוחו? והמחיצות, שנדמה היה ליהודה, כי סולקו בינו לבין ז׳אבוטינסקי, גבהו ועבו שבעתיים. בתל־אביב נתקיימה הפגישה בין ז׳אבוטינסקי וועד־הגדוד, והוא יעץ להם לבקש מאהרונסון כי ימליץ עליהם במטה הראשי. אחדים מן החברים, שהיו כולם פרט ליהודה מאנשי השמאל, התנגדו לכך. — אם רצונכם להילחם, היו חיילים ושכחו סנטימנטים, — אמר להם ז׳אבוטינסקי. רחל ינאית ויהודה תמכו בהצעתו, והועד הסכים על־כורחו. ולפני שחזר ז׳אבוטינסקי למצרים על מנת לעלות ארצה עם גדודו, הגדוד 38, נתאספו עמו באולם בית־הספר כל המתנדבים שנמצאו בתל־אביב, כמה מאות בחורים

ההתנדבית מתפוררת בראשיתה, על כן שמרו חברי־הועד את הדבר בסוד ומרירות בלבם: האמנם גדול כוחו של אהרונסון מכוחו של וייצמן? האם השפעתו של „האינטיליג'נס" חזקה מהשפעתה של ההסתדרות הציונית? תמימים היו המתנדבים ולא ידעו כי הימים ימי מלחמה הם, ובמלחמה אין סנטימנטים, כי אם אך ורק חישוב מלחמתי.

ובאחד הימים נפוצה השמועה, כי זאב ז'אבוטינסקי עומד לבוא ארצה. ויחכו לו המתנדבים בכליון־עינים.

.4

בראשון־לציון נתקיימה ישיבה של „התאחדות המושבות". דנים היו בשאלות חיוניות, אבל יהודה כבר הרגיש עצמו מנותק מהסביבה שלו וישב משועמם. לפתע פרצה אל האולם נערה, פניה משולהבות והיא רומזת וקוראת ליהודה ומספרת לו כי ברחוב עומדת מכונית של המטה הראשי ובו קצין בריטי מדבר עברית ושואל עליו. ז'אבוטינסקי! חלפה מחשבה במוחו. את ז'אבוטינסקי ראה יהודה רק שלוש פעמים לפני כן, אבל גם את פניו, כאת פני ד"ר וייצמן, לא ישכח אדם שראהו פעם אחת. שאלתו הראשונה היתה על ההתנדבות. יהודה סיפר לו. הוא שמח, כי הישוב הקטן המנותק מהגליל, העמיד מקרבו אלף מתנדבים והביע תקוותו כי הדבר יעשה רושם בגולה. יהודה שאל לנעשה בגולה. דבריו היו קצרים ומעטים. כארבעת אלפים מתנדבים נתנו אנגליה ואמריקה, והם מהווים שני גדודים, שהאחד מהם הגדוד 38, תחת פיקודו של הקולונל פטרסון, עומד לבוא ארצה לתפוס את מקומו בחזית.

יהודה אמר לז'אבוטינסקי, כי „בבית־העם" במושבה מתכנסים איכרי המושבות, וילך עמו לברך לשלום את הזקנים. המסובים קיבלו את פני האורח בחמימות. מאירוביץ בירכהו בקול ספוג דמעות, וז'אבוטינסקי השיב ברכה לאלה אשר הניחו את היסוד, בשמו ובשם הגדודים העבריים. הקהל הריע לכבודו בשמחה. אבל בלבו של יהודה לא היתה השמחה. קולו ופניו של ז'אבוטינסקי לא בישרו לו טובות. הוא נראה לו כשבור וקולו סדוק. לא ככה הם פני איש שרעיונו אשר נלחם לו ניצח. ז'אבוטינסקי ביקש לנסוע לתל־אביב, ויהודה נסע עמו להציגו לפני ועד־הגדוד. יהודה אהב את ז'אבוטינסקי מאז שמע את נאומו בפעם הראשונה בבאזל, ובשתי פגישותיהם האחרונות, ברחובות ובקושטא, בימי המהפכה של התורכים הצעירים, גם התקרבו מעט. אהבתם המשותפת להם היתה הספרות הרוסית. אבל יהודה היה ירא מעט את ז'אבוטינסקי וידע, כי יחס של חברות לא יווצר ביניהם וגם לא רצה בזה. בלבבו של יהודה היו שתי נטיות הסותרות זו את זו:

דרכם — נספחו אף הם למתנדבים. נוספו גם מעטים מבני האיכרים ומבני בעלי־בתים בערים, ומספר המתנדבים התקרב לאלף הראשון.

אל הארץ חזר ראש־המרגלים אהרון אהרונסון, אשר שימש עתה יועץ לענייני הארץ במטה הראשי של המצביא אלנבי. את אהרונסון ידע יהודה עוד מימי עלומיו, מתקופת היותו עלם בזכרון־יעקב. עוזר לגנן, ומתקופת היותו פטרונה של מתולה, ומימי יסוד תחנת־הנסיונות בעתלית וסניף לה בחדרה. יהודה, אף כי כיבד מאוד אדם זה, שהיה הטוב שבין האגרונומים בארץ, איש־האדמה בכל נפשו ומאודו ובכל כשרונו הגדול, נדמה היה לו שאיש קשה הוא, אביר־לב וגא עד להתרברבות. ואת מפעל הריגול תיעב יהודה בלבו למרות המטרה הנשגבה ששימש אותה ולמרות גבורתה הקדושה של שרה שכיפרה עליו מעט.

הישוב קיבל את אהרונסון לא „בתופים ובמחולות", כאשר קייה זה וכאשר אמנם יאה היה לגיבור כמוהו, כי אם בקרירות רבה. התרחקו ממנו למרות שידעו כי הוא בעל השפעה רבה במטה הצבאי הראשי. יחס זה של הישוב הכעיס את אהרונסון מאוד, וכשנפגש עם יהודה בביתם של מכירים, שפך לפניו ולפני המסובים את כל כעסו ואמר ברמיזה, כי כל ההתנגדות אליו באה מצד „השמאל" אשר כל שאיפתם היא להשתלט על הישוב. ועוד הוסיף שאישור ההתנדבות מתעכב מחמת שרובם המכריע של המתנדבים אנשי שמאל הם.

רק אז הבין יהודה את הסיבה הנכונה להשהיית התשובה למתנדבים. המטה הראשי אינו יכול לאשר את ההתנדבות בלי הסכמת ה„אינטליג'נס", כי אולי נמצאים ביניהם מרגלים לטובת התורכים או הגרמנים. וה„אינטלי־ג'נס" שומע לעצתו של אהרונסון. תגובתו הראשונה של יהודה בהתברר לו הדבר היתה רצון להסתלק מכל רעיון ההתנדבות, וזה משום שלמירת־רוחו היה להיעזר באהרונסון, אבל התגבר על כך והתייעץ עם חבריו. רחל ינאית עבדה פעם כאגרונום מתחיל בתחנת־הנסיונות של אהרונסון והתייחסה אליו בכבוד ובהערכה. היא כבר נפגשה עמו לאחר שובו ארצה, ודבר תלותה של ההתנדבות בחוות־דעתו לא נעלם מעיניה, אבל עוד הסתירה זאת מיהודה ומשאר חבריה, כי ידעה מראש את תגובתם השלילית.

המתנדבים הועמדו לפני הקושי הרציני הראשון על דרכם. היה זה קושי נפשי בעיקרו. ראשי המתנדבים ידעו בבירור, כי אם יבקשו את אהרונסון יתן להם את עזרתו. אבל היכולים הם, המותר להם, לבקש את עזרתו לאחר כל מה שעוללו חבריו לישוב וביחוד ל„השומר" שרבים מחבריו התנדבו לגדוד?

אילו היה הדבר מתגלה לחוגים הרחבים של המתנדבים, אפשר שהיתה

על דעותיו ועל חן פניו היהודיים, על העצב ועל התבונה ועל שלהבת אש האמונה העמוקה שבעיניו. וקול בלבו אמר לו, כי אדם זה לגדולות נוצר. כאשר הוגד ליהודה, כי וייצמן בא לתל־אביב, הלך לראות את פניו, הוא פגש בו ברחוב, מטייל בלוית אחותו, אף היא מן המתנדבות. עוד מרחוק הכירו יהודה, אף כי לא ראהו זה כתשע שנים. פנים כאלה ניתנים לבני־תמותה רק לעתים רחוקות מאוד ואינם משתכחים מלב רואם.

יהודה הציג את עצמו, וייצמן שמח לקראתו וימסור לו דרישת־שלום מאת אחד־העם. לבו התחיל פועם בעוז בשמעו את שם רבו. לא מעט הגה בו בעת האחרונה ואף ידע כי המורה לא ירצה את פעולתו הפעם, ועם זה היתה הכרה פנימית עמוקה בלבו, כי התנדבותו אינה סותרת את נאמנותו לתורת אחד־העם, שנזרעה במשך שנים רבות על תלמי לבו ביודעים ובלא יודעים. — הידעת, כי אחד־העם מתנגד ליצירת הגדודים? — ידעתי — ענה יהודה בלחש והשח את ראשו. — הוא ודאי לא ירצה את פעולתך.

יהודה הרים את ראשו, הביט אל וייצמן ואמר: — הוא מורי מתמול וגם למחר. אשו שהאירה את חיי, תאירם עד הסוף, אבל היום אני לגדוד. — וייצמן הניח בחיבה את ידו על שכמו של יהודה ובבת־צחוקו הטובה, היפה והנלבבה, אמר: — ואני גם אני תלמידו ופעולתכם טובה בעיני מאוד. והריני מוכן לסייע בידכם — הוא טרם כילה לדבר, וצל חלף על פניו שהרצינו מאוד. ובלכתו מעם יהודה שאל הלה את נפשו: מה הצל שעבר על פניו לפתע? ועוד שאל את נפשו, למה זה הזכיר באזניו את אחד־העם? הניסה גם הוא „להצילו"? לא מעטים מידידיו ניסו בעת ההיא לעשות כן. גם ליאון סימון, מתלמידיו הותיקים המעטים של אחד־העם באנגליה, בא לארץ בימים ההם, וגם הוא הביא ליהודה ברכת־שלום מאת המורה, וידבר באזניו רבות וקשות, כי ימשוך את ידו מן ההתנדבות. ואף ידע במה לקחת את לבו, בהציעו לו להיות אחד מעורכי העתון העברי העומד להופיע בקרוב. אחד־העם, עתון, דברים כה יקרים ליהודה ומושכים את לבו, אבל לא עתה. קול המצפון קרא לו.

גם עזרתו של וייצמן לא הזיזה את עגלת המתנדבים ממקומה. „פועלי־ציון" חשבו, כי „הפועל הצעיר", הקרוב יותר ללבו של וייצמן, ידו בכך, אבל יהודה ידע אל נכון שלא כן הדבר, וכי וייצמן נתקל בהתנגדות במטה הראשי ואינו יכולה לה. קהל המתנדבים הלך בינתיים הלוך ורב. נדמה היה, כי דוקא הסירוב מלמעלה הוסיף לרעיון זה כוח־משיכה. גם ההתנגדות להתנדבות בתוך „הפועל הצעיר" הלכה והתפוררה, ורבים מחבריהם נספחו הם עצמם למחנה המתנדבים וה„בלתי מפלגתיים" — הפועלים שלא נתנו את ידם אף לאחת משתי המפלגות הקיימות, ואשר ברל כצנלסון היה מורה־

לשם כך בא בעול חובות בתנאים לא נוחים. ענייני המשק, הצער שראה בעיני אשתו, והתוחלת הממושכת לתשובת הממשלה דיכאו מעט את רוחו, אבל עזה היתה אמונתו, כי המעשה אשר הוא עושה נכון הוא וצודק. ועיניה של טובה הנוצצות מהתרגשות ומבטה הנשוא אליו כאילו בתפילה ובהערצה, חיזקו את לבו. עם גוסי ביקש להתפייס אף כי לא עלה הדבר בידו. ואל בנותיו ואל בנו התקשר יותר מבכל השנים. הבן כבר התחיל מפטפט, ויהודה חיבר בשבילו „סיפורים" לפי הבנתו. ומבחוץ, ממשפחתו ברוסיה, ולא כל שכן מאחותו ומרות מברלין נסתם כל חזון.

.3

שתיקת המפקדה הצבאית גרמה מפח־נפש למתנדבים, וראו בכך סימן לא טוב לגבי מצבנו בכלל. מסביב לרחובות ומסביב לפרדסו של יהודה חנה צבא בריטי רב; ונודע ליהודה, כי מפקד התותחים האנטי־אויריים, שהיו חבויים תחת גדר המימוזה של פרדסו, יהודי הוא, בן אפריקה הדרומית; באמצעות החיילים, שהיו באים לקנות תפוזים בפרדסו, ביקש יהודה להתקשר עמו, אבל הלה ענהו בגסות כי אין לו עניין לציונים. ועוד נודע ליהודה, כי בצבא־ההובלה של הגמלים נמצאים השופט נורמאן בנטוויץ ואדווין סמואל, בנו של הרברט סמואל.

יהודה קרא לרחל ינאית, ושניהם הלכו להיפגש עמם. סמואל, עלם צעיר, קיבלם בחביבות רבה, שמע מפיהם על ההתנדבות ואמר להם בגילוי־לב, כי אין לו יד במטה הראשי ואין ביכולתו לעזור להם אף כי רצונו בכך. אף הוא עצמו היה עובר ברצון לגדוד עברי. את בנטוויץ לא מצא באהלו. כעבור ימים אחדים בא לפתע לחצר ביתו של יהודה קצין־צבא בריטי רכוב על סוס — וילדותיו של יהודה כבר ידעו להבחין בו שמיג'ור הוא ותהיינה נרעשות מאוד. זה היה בנטוויץ. הוא שוחח עם יהודה שעה קלה בגרמנית, הביע את הסכמתו לרעיון הגדוד, אבל הצטער על כך שהגישו את הבקשה לא ישר למטה הראשי, אלא באמצעות שתדלן, הגנראל החונה בתל־אביב.

— מנהג גלותי בידכם, ללכת סחור סחור — אמר והבטיח לסייע בידי המתנדבים. אבל העגלה לא זזה ממקומה.

חיים וייצמן, האיש אשר קיבל מן הממשלה האנגלית את הצהרת בלפור על הקמת בית־לאומי בא"י, בא ארצה. יהודה ראהו לראשונה לפני שמונה־עשרה שנה, בפאריז, ואף זכור היה לו מימי „כנסיית מינסק" והקונגרסים השביעי והתשיעי, כראש „הפראקציה" וכאחד המדברים בעד הגשמת הציונות על ידי מעשים ויצירת עובדות בארץ. לבו רחש לו אהבה

הסכימו כי השיחרור ייעשה רק בידי זולתנו ואנו נהנה מדמם השפוך? הם טענו: — אם נלך אנחנו, מי יעמוד על משמר העבודה? ואם ניספה במלחמה, מי יהיו ממשיכינו? — כאילו עשרות ולו גם מאות הצעירים שבישוב — כל עם ישראל הם, ואם אלה יאבדו חלילה, יאבד גואל מישראל. כאילו אין עיקר עבודתם של אלה הסמל שבה, וכאילו ההתנדבות אף היא אינה סמל. ואם אין הכרה, כי העם עומד מאחורינו, מה בצע בעמלנו? ויש מאנשי „הנגד" שדיברו בשם העיקרון של התנגדות למלחמה. יהודה אף הוא תיעב את כוח החרב כגורם מכריע בחיים, אך כלום אל המלחמה שאפה נפשו? הוא רק ביקש להגן על הישוב מפני התורכים, שהצהירו לא פעם, כי ימחו את הציונות מארץ־החיים. ובהתנדבות ברגע זה ראה את האפשרות היחידה לפתוח את שערי־הארץ לפני חלוצי עם ישראל המצפים לכך בארצות הגולה. תחילה התמסר יהודה לתעמולה בכל חום לבו, ואחר־כך חדל ממנה. תעמלן לא היה מעודו; תמיד היה סבור, כי מיטב התעמולה הוא המעשה העצמי והוא גם המשפיע ביותר. ומה שאינך יכול או אינך מסוגל לעשות בעצמך, אין לך רשות לדרוש מאחרים. ואם תדרוש תהיה דרישה זו רק מן הפה ולחוץ, ודברים שאינם יוצאים מן הלב אינם נכנסים אל הלב. ביחוד התעמולה ליציאה לקרב היתה בעיניו תעמולת־סרק. מי שאינו מתנדב מעצמו סימן שאין רגשו מדבר אליו, ושכלו לא יביאנו לעולם למעשה של הקרבה עצמית, למרות כל ההוכחות.

הישוב התפלג לשני מחנות: בעד ההתנדבות ונגדה. חמש מאות איש, מהם מאה וחמישים מתנדבות, נענו לקריאה ונתוועדו לכינוסם הראשון בתל־אביב. בחרו „ועד" של חמישה חברים והגישו לשלטון הצבאי בקשה לצרפם אל הנלחמים בחזית פלשתינה בתור יחידה צבאית יהודית מיוחדת.

הבקשה הוגשה, התשובה החיובית לא באה, והגיעו ימים של תוחלת ממושכה.

יהודה התמסר במרץ לקימום משקו בטרם יעזבנו לזמן בלתי־מוגבל. משקו ניזוק הרבה במשך שנת המלחמה האחרונה. שלושת סוסיו נלקחו בכל פעם לעבודה צבאית; האחד מהם, „דוהר", חזר ורגלו שבורה והוכרחו לירות בו, והשניים „מהיר" ו„זריז" לא חזרו כלל. הבנות התאבלו עליהם אבל כבד, ואביהן נשבע להן כי לאחר תום המלחמה יקנה „מהיר" ו„זריז" חדשים, יפים מן הראשונים. זמן רב לא קיבלו תנחומים, היה זה שברן הראשון בחיים, אבל בבוא החיילים עם האופנועים וחפיסות השוקולד נשכחו הסוסים מלבן. חוסר הסוסים אילץ את יהודה למשוך את ידו מן הפלחה שלו. ו„ההתנדבות" הרחיקתו ממנה עוד יותר. עתה חייב היה להבטיח את ביתו שלא יסבול מחסור בעת היעדרו ולהשיג כסף כדי לנהל את עבודת הפרדס והשקדים.

ואנו, המשוחררים, יושבים מאחורי גבם על סיר־הבשר שהגאולה הביאה לנו. אנוכי כמעט זקנתי, ובכל זאת אחת גמרתי בלבבי: בין עשרת המתנדבים הראשונים אהיה גם אנוכי.

יהודה סיים. דבר־מה מחניק את גרונו. האויר באולם כמו חושמל, כי הדברים היוצאים מן הלב זיעזעו את חלל ויכוחיו היבש והמשעמם. חלק מאנשי השמאל, שמצדם היה יהודה רגיל לשמוע רק קריאות־איבה, מחאו כפיים, אבל לא כל השמאל. ראש המדברים של „הפועל הצעיר", יוסף שפרינצאק, קם נרגש מעט ואמר:

— לאחר הדברים האחרונים שנשמעו כאן ולאחר ההתרגשות שעוררו קשה מאוד להתנגד, אבל...

עם גמר הישיבה נגשה רחל אל יהודה, לחצה לו את ידו, הביטה אליו בעינים נוצצות ושאלה אותו אם מותר לה להזמינו לישיבה סגורה של היוזמים. יהודה הסכים ברצון. ברגע זה ידע, כי „החבר'תה" גם לו היא חברה עתה. כששב יהודה הביתה, למחרתו, סיפר לאשתו בלב נפעם את אשר קרה.

היא נפלה על צוארו ונשקה לו. וטובה אמרה בקול נמוך: — גם אני רוצה לנשק לך, וגם אני אתנדב. — ואף היא נשקה ליהודה והסמיקה כולה. והילדות עמדו נבוכות כי לא הבינו מה הדבר. ותיפולנה שתיהן כאחת על צוארו. רק גוסי, שישבה אף היא עם כולם, אמרה בצער: — תמיד אתה פוחז כמים וגם עכשיו. — אבל רות שלך תאמר טוב למעשהו — אמרה צלה. — לה מותר, היא ילדה עדיין. אבל יהודה הלוא נחשב לאדם בר־דעת, בעל לאשה ואב לילדים, — ובחרי־אף קמה ויצאה.

בפעם הראשונה במשך עשרות שנים דיברה כך על יהודה. ולבו כאב על אשר הכאיב לה.

.2

„האספה המכוננת" בחרה „ועד זמני" ובו היתה יד המתנגדים להתנדבות על העליונה. אבל כדי לצאת ידי חובה הוחלט לשאול את פי הישוב, כי יגיד „הן" או „לאו". והקוראים ל„הן" ול„לאו" עברו בערים ובמושבות לעשות נפשות לדעותיהם.

יהודה השתתף באספות בכל התלהבותו; זה שנים על שנים, מאז פולמוס האפיטרופסות ומחלוקת אוגאנדה, לא דיבר לפני הציבור בלהט אשר כזה. תמיה היה על „הפועל הצעיר" שגילה התנגדות חריפה לרעיון ההתנדבות. אלה אשר טענו תמיד, כי כל עבודתנו בארץ חייבת להיעשות אך ורק בידי עצמנו, וחלילה לנו להיות נהנים מזיעתם של זולתנו, איך

חלמנו על ארבעים אלף יהודים משם, ולא על מאתיים מתנדבים מכאן. הלוא צחוק הוא. — מי המציע? מי תומך בהצעה? — שאל יהודה בלב נרגש. — כמה נערים, מחניכי הגימנסיה וה„חבר׳תה" רחל. — יהיו מי שיהיו, איני מכירם, אבל אני הולך עמהם! — פרצה קריאה מפיו של יהודה, ולפתע רווח לנפשו.

„מי כאן המתנדבים?" חשב יהודה בלבו בעת האספה, כשהעביר את מבטו על הנאספים. „החבר׳תה" רחל, מראשי „פועלי־ציון", ישבה מוקפה צעירים אחדים. יהודה לא הכירה ורק פעם אחת נפגש עמה במושבתו, בעת ריב בין האיכרים והשומרים, והיא תמכה בשומרים. גם הפעם הביטה על יהודה וחבריו, מאנשי „התאחדות המושבות", כעל „אויבים".

פתיחה. דברים ותוכן יבשים כרגיל, שיגרה. בחירת יו״ר ומזכירים. חיכוכים בין־מפלגתיים ודפיקות־הפטיש. היו״ר מתרומם ומכריז: — רוצה אנוכי להביא לפניכם הצעה, שיש בה אולי חשש של סכנה לגבי אחינו בשטח שלא נכבש עדיין. „מתחיל הדבר", חושב יהודה ועושה את אזניו כאפרכסת. — הריני מציע לשלוח בשם האספה ברכת־הגאולה לנדיב בפאריז ולהסתדרות הציונית. — לבו של יהודה מתחמץ בו: „שוב פראזה". מתעורר ויכוח בעד ונגד. גם יהודה וחבריו מתנגדים — למה לתת לאויבינו תואנה על לא־דבר? אחד מאנשי השמאל קופץ ממקומו כאילו עקצו עקרב — להוריד את ההצעה מעל השולחן הזה! — לאמור: השולחן שאינו ראוי לכך. יהודה נשך את שפתו. מבול של דברים משעממים, וכחנות תפלה על דא ועל הא. לבסוף, לאחר שעות רבות, נותן היו״ר את רשות־הדיבור לאחד המסובים להרצות על הצעת ההתנדבות. זה מרצה בקול יבש מן הכתב. הדחיפה להצעה ניתנה ע״י אחד הסגנים של גנראל סקוט החונה בתל־אביב.

ויכוחים. מהם דברים היוצאים מן הלב של „החבר׳תה" רחל ומהם דברים ענייניים של דויד סוורדלוב מ„הפועל הצעיר" ואליהו גולומב, מתלמידי הגימנסיה. שלושתם בעד ההצעה. ודברים רבים, של הרוב המכריע באספה, נגד.

— אני נגד ההצעה דוקא משום שאני בעד ההתנדבות. אנו ניתן כמה עשרות צעירים. והרי מכת־לחי היא למחשבה גדולה... — מכריז אחד מראשי העסקנים בישוב, בצלאל יפה. לבו של יהודה התקומם. דבר מה מציק לו, מעיק עליו. הוא מבקש את רשות־הדיבור. — הדבר ודאי ייראה כחידה וסתירה. התנגדתי למשלוח טלגראמות הברכה, פן יזיק הדבר לאחינו בגליל. אבל אתמוך בכל כוחי בהצעת ההתנדבות. מפני ששם פראזה ואין כדאי לסכן בגללה אפילו שערה אחת. כאן מעשה, ולמענו ראוי לסכן. מיום שנכנסו הבריטים אוכלת מחשבה אחת את לבי: הם משחררים בדמם את ארצנו,

ההתחלה

מיום שנכנסו האנגלים לארץ לא פסקה שאלה מרה אחת מלנקר בלבבו של יהודה: היכן הגדודים העבריים? הרי הירבו לספר עליהם בגלוי ובסוד. ז׳אבוטינסקי הקים גדוד באנגליה; רוטנברג — באמריקה, והיכן הם? יש שאחד הקצינים האנגליים מספר, כי בצבא הבריטי בחזית נמצאים שני גדודים יהודיים, האחד „גדוד רוטשילד" והשני „גדוד מונטפיורי" המונים עד אלפיים איש. „הלא כאין הוא", חושב יהודה במרירות. והיכן הם הגואלים, שהוא קיוה להם, שכבר ראה אותם בעיני־רוחו? על כן התהלך יהודה כאבל בין החוגגים. בשורת הגואלים הנכריים אינה מרנינה את לבו, ואף לא הצהרת בלפור. גאולה אינה ניתנת במתנה. עברו ארבעים שנה מייסודה של פתח־תקוה, וחלקנו בארץ כאפס וכאין, לא אדמה ולא עובדי־אדמה במחרשה ובזיעת־אפיים. עתה גאלו לנו נכרים את ארצנו בדמם; הם הקריבו את חייהם ואנו חוגגים. על כן היתה לו למשא העבודה במשקו. הפרדס, השקדים, השדה, הירקות ואף חצרו על אורוותה ולולה ושובך־היונים איבדו את חנם בעיניו. חיים פדויים בחסד אחרים אין בהם טעם. העבודה הציבורית היתה לו לזרא. כל הפגישות, החגיגות והמליצות היו למעמסה כבדה מנשוא ויחדל להשתתף עם החוגגים. וכבר ריננו אחריו, כי נסתלקה רוח־הקודש ממנו. גם אשתו מלווה אותו במבטי תמהון, אך חוששת לשאול מה לו. ואף הילדות שכבר גדלו, האחת בת שתים־עשרה והשניה בת עשר, תמהות על שהוא מתעצב אל לבו בעוד שהן כל ימיהן שמחה וצהלה. כל היום רצות הן עם כל הילדים אחרי החיילים ואלה מחלקים להם שוקולדה ביד רחבה.

יהודה אף לא ידע, כי עומדים לכנס „אספה מכוננת" וכי מטעם „התאחדות המושבות" נועדו להשתתף בה גם הוא עם חברו מילר ור׳ אהרן.

באחד הימים נפגש בו מילר וסיפר לו על כך. — מה סדר היום? — שאל יהודה. — חידוש „משפט השלום", דיון על יצירת הסתדרות כללית בישוב, ביסוס העבודה העברית, ענייני חינוך. — ולא יותר? — מה אתה חסר עוד? המעט לך כל זה? — שאל מילר. — בכל זה הלוא עסקנו גם עד עתה. — מילר הביט אליו בתמיהה, כי ידע שאינו מן התופסים מרובה. — אמנם כן, — אמר, — עוד דבר עומד על הפרק. שאלת ההתנדבות לצבא הבריטי.

— ולמה אתה מצטחק? — שאל יהודה — הרי כולנו חלמנו על כך. —

חלק ששי

ההתנדבות

נער למד את ה„ביבל" וידע כי נלקחה מעם־הביבל ארצו ועתה נתונה היא בעול התורכים. כל ימיו חלם: מי יתנהו בין אלה שיחזירו את העטרה ליושנה. וכשפרצה המלחמה העולמית, והעם האוסטראלי נקרא להתנדבות, התנדב אף הוא. אמו ואחותו בירכו אותו על דרכו ותאמרנה: לך ועזרת להחזיר את המולדת לעם השרוי בעולם בלי מולדת.

יהודה מביט ושומע אך אין שמחה בלבבו. מתהלך היה בין קבוצות הפרשים והתותחנים ומסתכל בפניהם. עיניו ביקשו את אלה שצריכים היו להיות כאן, בין משח־רי המולדת, ואינם. איה היהודים? האמנם לא הגיע קול שופרו של משיח לאזניהם? האם לא התעוררו מתרדמתם, בכל ארבע כנפות־העולם של גלותם, גם בשעה הרת־עולם זו? דמדומי ערב. הרחובות מלאים המון רב של פרשים. הם מחכים לפקודה לתקוף את עמדות התורכים ברמלה. ובין הצבא, פה ושם, מתהלכים יהודים — גברים, נשים וילדים, ועיניהם לטושות אל השילינגים. מכונית של הצלב־האדום מעבירה לבית־הקברות של רחובות את שני האוסטראלים, שקיפחו את חייהם על שיחרורה של המושבה. בלילה נדדה שנתו של יהודה. אין שלום בנפשו. מוחו קורא תגר על נשמתו: למה לא תגילי? שמש הגאולה זרחה לנו... ונשמתו לבשה קדרות. על מה ולמה? מה חסר לה?

— לאן אתה רץ? — קורא אחד ליהודה כשהלה עובר על בית־הועד וממשיך לרוץ. ואמנם: „לאן אני רץ?" חושב יהודה בלבו ומתעכב ומביט תמוה אל העומדים מסביבו. מה נשתנו לפתע פניהם! ערבוביה של צחוק ובכי שינתה את פניהם לבלי הכירם כמעט. ולפתע הרגיש כי גרונו נסכר, עיניו מתלחלחות ושוב רץ הלאה לביתו, והוא מחבק ומנשק בלי מלים לאשתו, לבנותיו, לילדו הבן ולטובה, היא „הבת" הגדולה שנשלחה לו מן השמים... והן מנשקות לו ויודעות את אשר בלבו. בלי לטעום טעם של אוכל הוא רץ חזרה לועד. — לא להתקהל ברחובות, לא לעמוד על הגבעות. — מכריזים במושבה בשם הועד. אולם המשמעת נסתלקה. זקן ונער, נשים וטף מילאו את הרחובות. הכל רוצים לִראות אותם בראשונה. וכמה אנשים אף עלו על הגבעות מסביב למושבה. — פף, פף, — מרעישה יריה פתאומית את האויר. ושוב יריה ושוב... פרש תורכי יחידי עבר בדהרה את המושבה, התורכי האחרון, שדלק אחרי מחנהו, ראה פרשים אנגליים על הגבעה המערבית וירה בהם. ועוד זה האחרון מתעלם במרחק, והאנגלים הראשונים התחילו יורדים אל המושבה מעל „גבעת האהבה". העמק הרחב ממערב למושבה, ההולך ונמשך עד יבנה, מלא כולו גדודים מרובעים של פרשים ולפניהם ואחריהם מכוניות. ועל „גבעת האהבה" הציבו סוללה אנגלית להמטיר אש על סביבות רמלה. כל יריה ויריה מחרידה את האויר ומחרישה את האזנים. ובני־המושבה אין סימן של פחד על פניהם, ובעיניהם זיקי תקוה. האם כה מיהרה האוזן להתרגל למוסיקה החדשה הזאת? או שמא מוסיקה הארמונית אחרת הוֹמה עתה בלבבות פנימה ומשקיטה את אימי התותחים? גם הפצצות הראשונות של התורכים, אשר נפלו במזרחה של המושבה, לא הפריעו את ההארמוניה שבנפש. אבל הפצצות עשו את שליחותן: שני אוסטראלים נהרגו ואשה תימנית נפצעה. יהודה רץ אל ביתו, שנמצא במזרחה של המושבה, קרא לבני ביתו, תפס את ילדו על זרועו ויברחו לאחד הבתים במערב המושבה. ובריצתם נפלו רסיסי פצצה על העצים בחצרו ושני ענפים גדולים נשברו. אפילו הילדות לא נבהלו מרעש הפצצות ורק הילד על זרועותיו של יהודה נתן קולו בבכי.

במלון של המושבה, במקום שהיו מסובים תמיד פקידים תורכיים וזוללים וסובאים על חשבון ועד־המושבה, יושבים עתה קצינים אוסטראליים ושותים יין ושיכר ומשלמים ביד רחבה. והקולונל, הראש והראשון במסיבה, מרים כוס לחיי המושבה, ומכריז: — העם האוסטראלי, הצעיר בלאומים, מאושר להילחם לשיחרורו של העם העתיק ביותר בעולם! — לפנות ערב ישב פרש אוסטראלי בפרדסו של יהודה וסיפר באזני פועלו השומע אנגלית: מעם עדרי הכבשים שלו התנדב אל הצבא אשר הלך לכבוש את פלשתינה. בעודנו

בלבם למרום: „יבוא הסוף ויהיה אשר יהיה". אבל הנה התחילו נגלים קוי־אור. בט' במרחשון נפלה באר־שבע, והקרבות ניטשו על הדרכים המובילות לעזה ולחברון, בשני כיוונים, לחוף־הים ולמרכז־הארץ. הצבא התורכי הוכה מכה ניצחת ויברח בשבע דרכים, ולא עמדה לו עזרת הגרמנים. בלי סדר ובלי משמעת נמלטו התורכים וכל הדרכים נתמלאו פגרי אדם ובהמות, שברי עגלות, מכוניות ותותחים. זרם הבורחים צפונה לא פסק יום ולילה.

כ"ט במרחשון תרע"ח. שלוש שנים רצופות היו העיניים צופות בליליות כלפי הים: מתי יבוא הגואל מחיי החרפה התורכיים? שלוש שנים היה יהודה משכים בוקר בוקר ויוצא אל הגבעה הנישאה שבדרך לפרדסו ומסתכל אל הדרום: האין פרשים מופיעים על הגבעות? מעל „גבעת האהבה" היה מביט ולבו מלא שנאה לאלה העתידים לצאת את הארץ, והוא מייחל לאלה העומדים לבוא. אף בערב בואם היו הלבבות נבוכים. אור וחושך שימשו בערבוביה. מן הדרום נשמעו רעמי־תותחים. גדרה היתה אחוזת אש הפגזים. מן ה„צפון", מן המושל הצבאי התורכי, המפקד עדיין על יפו הריקה, באה פקודה נמרצת לשלוח לו סוסים. והמודיר מרמלה בא לתבוע את ה„באקשיש" המובטח לו, עשרים וחמשה נאפוליון זהב בעד העלמת־עין. ברחובות המושבה הסתובבו חיילים תורכיים, שפניהם נפולים מרעב, וביקשו מעדרים לחפיר חפירות־הגנה, ומעל לגבעות המושבה ירקו התותחים התורכיים אש אל הדרום.

השמש ירדה אל הים. התותחים נשתתקו. על הגבעות התרכזו אנשי צבא תורכיים. האמנם בדעתם להתבצר פה? לפני עלות־השחר קם יהודה וילך אל פרדסו. „שומר מה מליל"? כמו שואלות עיניהם החרדות של הנפגשים בו. מסביב למושבה, בכל המרחב, הושלכה דומית־מוות. הצבא התורכי יצא מן המושבה בלילה, האנגלים לא נראו עדיין.

ליד שער־הפרדס עמדה קבוצת פלחים והם שואלים לתפוחי־זהב מוקדמים.

— למה לכם תפוחי־זהב? העוד תורכים אצלכם? — לא, חואג'ה, אינגליז. — אנגלים? על גבול המושבה? האין זה המשך של חלום ליל־הנדודים? ועוד יהודה חושב על כך בתדהמה, ומעל לגבעה, מפאת־מערב, נראו לו שלושה רוכבים, אשר כמוהם לא ראה עוד. — מי הם אלה?.. — קרא יהודה בחרדה. — אלה הם האנגליז. — עונים לו הפלחים בקול שלו. „הנה הנם!" — נסער יהודה, הפך את פניו ורץ אל המושבה ולבו דופק, דופק. הנפגשים לו בראש־הרחוב נעצרים ומביטים בתמהון אליו: — מה קרה? — הם באים! הם באים! האנגלים באים למושבה! — קורא יהודה ושולח להזעיק את חברי־הועד. אזניו שומעות גניחה של בכי, צחוק היסטרי וקולות חרדים.

מצעירי המושבות זממו אף הם מעשה נועז: לבצר מקום בגליל, לצבור בו נשק, תחמושת ומזונות. והיה אם יגרשו התורכים בכוח את כל בני הישוב מן הארץ, יתבצרו הם במקלט אחרון זה ויחזיקו בו מעמד נגד התורכים, לבל תימצא הארץ ריקה לגמרי מיהודים בבוא האנגלים. אחת העגלות הללו, שהלכה מן הדרום הגלילה, נזדמנה ליוסף בלילה, וחברו הותיק, צבי נדב, ממיסדי „השומר", אנשי־ריבו של לישאנסקי עתה, נוהג בה. יוסף ביקש על נפשו, וצבי נעתר לו לקחתו עמו. אבל בבואם לתל־עדשים, מרכז „השומר" בימים ההם, התנגדו חבריו לכך שיוסף ישאר עמהם, ומשם הועבר למתולה. גל העינויים בגלל החיפושים אחרי יוסף עבר את כל הארץ ויגיע עד לגליל. אנשי „השומר", בוני כפר־גלעדי ותל־חי, חששו להשאירו בתוכם פן יבולע לישוב הרך בגללו, והחליטו להיפטר ממנו. אחד החברים, חם־מזג, החליט בינו לבין עצמו להרוג את לישאנסקי ולגאול בכך את הישוב מן האסון שהמיט עליו זה. ובהיותם בדרך בלילה, שלף את אקדחו וירה בו. אבל ידו חרדה מהתרגשות והחטיא את המטרה ורק פצע את זרועו. יוסף ברח שוב על נפשו. אבל תחת לברוח צפונה, אל הר־הדרוזים, במקום שהיה יכול להינצל מחמתם של התורכים, שהדרוזים מרדו בהם, פנה דרומה. הוא הצליח להגיע עד נחל ראובן, אל החולות שעל שפת־הים. שם נתפש על־ידי הבידואים שמסרוהו לשלטונות. שוביו של יוסף הביאוהו לרמלה והפחה של ירושלים בא לשם לקבל את פניו. התורכים התפארו בתפיסתו כאילו נחלו נצחון במלחמה, וגם במושבות נשמו לרווחה מתוך הקלה, אבל עד מהרה נתחדשו התלאות. למחרתו, לאחר שנתפס יוסף, התחיל ציד על חברי ה„שומר" על פי רשימה מדויקת שהיתה בידי השלטונות. ואת חברי ה„שומר" חיפשו בכל הארץ באותו מרץ קדחתני שחיפשו לפני זה את המרגלים. הרבה מהם נתפסו ועונו עינויים קשים כמו המרגלים, ואחד אחד נשלחו כבולים לדמשק. עם ה„שומרים" נתפסו גם עריקים ו„מהפכנים" מראשי הפועלים, ומוכתרים ועסקנים ציבוריים, וכולם הוגלו לדמשק, ולא מעטים מהם מתו במחלות עוד בטרם העמידום למשפט צבאי. לבסוף דנו את יוסף לישאנסקי ואת נעמן בלקינד לתליה ויתלום בדמשק. וחברי „השומר" ו„פושעים" אחרים נידונו מי לגלות ומי להימסר לצבא, ואחדים שוחררו וישובו לבתיהם.

סוף המלחמה

כלו כל הקצין, יש ונדמה היה, כי כליה נגזרה על הישוב. הרשות המשיכה בנגישותיה. יום יום וגזירותיו החדשות. ויש שהאנשים אשר התהלכו חפשים קינאו באסירי־המלכות, והחיים קינאו במתים כי כשל כוח־הסבל. החיים היו תלויים בנס, ובני־האדם, אשר עייפו עד כלות־הכוחות, התפללו

יוסף לישאנסקי, שנמצא במושבה, ברח ועמו אחדים מחבריו. על משמרתה, בביתה, נשארה רק שרה וגם אביה הזקן עמה. החיילים תפשו את שרה והתחילו חוקרים אותה ומענים אותה עינויים קשים. ברחוב השכיבו על האדמה את המוכתרים ואת זקני המושבה והילקום. כל המושבה נחרדה לצעקות המעונים. שניים מבין המרגלים המבוקשים, אחד מזכרון ואחד מחדרה, שהסתתרו בין סלעי הסביבה, חזרו והסגירו עצמם לשוטרים, כאשר שמעו את הצעקות פולחות־הלב של המעונים, ואלה הסירו את ידם מזקני המושבה. רע וקשה ביותר היה גורלה של שרה. מפיה ביקשו את סודות הריגול ואת מקום מחבואו של לישאנסקי. שלושה ימים ושלושה לילות עינו את הגיבורה, אבל על כל שאלותיהם של מעניה ענתה בשתיקה או בצחוק ובלעג מר. וכשהציקו לה מאוד, חירפה וגידפה את מעניה ותנבא להם את סופם המר. הכוה על כפות ידיה ורגליה, שמו אבנים מלובנות מתחת לבית־שחיה, העמידוה על גחלים לוחשות כשרגליה פצועות, לחצו את קצות אצבעותיה בצבת, הלקו את בשרה בשוטים. כל גופה השחיר ממכות ופצעים. את אביה הזקן הפשיטו ערום לפניה והלקוהו לעיניה. והבת ניחמה את אביה ותאמץ את רוחו ותאמר לו, כי ככה נאה למי שאבותיו נהרגו על קידוש־השם. רק ביום האחרון לעינוייה אבד עוז רוחה של שרה וצעקותיה ובכיה מילאו את המושבה ותחרשנה את כל האזניים. האנשים היו סוגרים את הדלתות ואת החלונות ואוטמים את אזניהם שלא לשמוע לצעקותיה. וכשכל העינויים לא הועילו, החליטו החוקרים המענים לקחתה לנצרת. אז ביקשה שרה בפעם הראשונה דבר משנואי־נפשה: לתת לה להחליף את שמלתה. עם השמלה הוציאה אקדח מן הארון וירתה אל פיה, להינצל באחת מכל עינוייה, ונשמתה יצאה בטהרה. מעתה עשתה המשטרה מאמצים רבים לתפוש את לישאנסקי, וצו ניתן לכל הישובים העבריים למסור אותו, חי או מת, ואם לא ימסרוהו ברצון ויימצא — המקום בו יימצא ייהרס עד היסוד.

גל־הרדיפות עבר על כל המושבות ביהודה, בשומרון ובגליל. פלוגות של צבא ומשטרה נשלחו לכל הישובים העבריים ודבר אחד בפיהם: — יוסף לישאנסקי, הוציאוהו אלינו! ואם לאו... — והוא איננו, כאילו בלעתו האדמה. הוא ברח על נפשו. כל מרצו התעורר בו להינצל מכף רודפיו. ביום שהוקפה זכרון־יעקב עזב את שרה לנפשה, נמלט בעוד מועד והסתתר בין סלעי הסביבה כשמסביבו המו מחפשיו כדבורים בכוורת. בלילה ברח לכרכור. אנשי הקיבוץ הקטן, החונה על אם־הדרך, פחדו לנפשם וימאנו להסתירו, רק האכילוהו וישלחוהו הלאה. והנה נשמע לו קול אופני עגלה ויחכה לה. היתה זאת עגלה שבה העבירו בחשאי אנשי „השומר" נשק הגלילה מן הדרום. „השומר" ועמהם אחדים מתלמידי הגימנסיה המבוגרים ואחרים

של המרגל, בבית־הועד של המושבה ובביתו של ראש־הועד, ביקב ובביתו של מאירוביץ. את החיפוש ניהל הפחה בעצמו. וכשראה זה על הקיר במשרד־היקב את תמונת הגלות המפורסמת של הירשנברג והוסבר לו פירושה, אמר בלעג מרושע: — חוששני שעתיד כזה נשקף לכם גם פה ובקרוב. ואת מאירוביץ, ד. לובמן ועוד אחדים אסרו ושלחו לרמלה. את אשת המרגל לקח הפחה עמו ירושלימה. ובראשון־לציון הוכרז מצב חירום. לרמלה נאספו על פי פקודת הרשות כל המוכתרים מכל הכפרים והמושבות שבסביבה, יהודים וערבים וסתם אנשים מן העיר באו. המון גדול של עירוניים, פלחים ובידואים. גם יהודה, שנמצא אז כ„חוטב עצים" ברמלה, בא אל הכינוס. הפחה הירושלמי בכבודו ובעצמו דיבר באזני ההמון דברים ספוגי רעל ושנאת־ישראל. „היהודים פליטי הפרעות שברוסיה מצאו מעון ומחסה אצלכם, הערבים. חיים הם בתוככם זה כארבעים שנה ועכשיו מכרו אותנו לאויב. כל השנים רימו אתכם, קנו מכם ונתנו לכם עבודה. כוס לימונאד מתוק השקוכם ובו רעל. ואתם ישנתם שנת־מוות ולא הרגשתם בסכנה המרחפת על ראשיכם. כבוד נשותיכם וחיי ילדיכם נתונים בסכנה ואתם מחשים. הם מתחפשים בבגדי בידואים, מתהלכים חרש בין אהליכם ומוליכים אתכם שולל. ואתם יושבי האהלים ארורים אתם, כי נתתם את ידיכם להם. למה נוצרו המלונות במושבות, שבהן מאכילים ומשקים את פקידינו חנם אין כסף? מה הם מתכוונים להעלים מעינינו? וזה המרגל, הבוגד, שמכר אותנו לאויב, מתחבא עתה ביניהם במושבות, והם מכסים עליו. אם לא יוציאוהו אלינו — דמם בראשם. הוא או הם כולם (בזאת נתכוון ליוסף לישאנסקי, שלאחר מאסרו של בלקינד ביקשוהו בנרות בכל המושבות). שני מוכתרים ערביים הוסיפו נופך משלהם לאחר דברי הפחה, וכשביקש מוכתר עברי זקן, מרחובות, לסתור את דבריהם, השתיקו הפחה בגסות. וכאשר התחיל הלה בוכה, התעלל בו ואמר: — דמעות תנין הן אלה ולא תרככנה את לבותינו. — כל היהודים שהיו באותו מעמד הרגישו את עצמם כעל פי הר־געש. הכל מסביב הביטו אליהם בצחוק של לעג ובחימה. ויהודה חשב בלבו: „אילו היו נשמעים דברים כאלה בין קורדים, תורכים או אפילו המון אירופי, היו מעוררים לפרעות מיד, אבל ערבים אלה, הנדכאים והנענים גם הם תחת יד הנוגש התורכי, דברי ההסתה לא עוררו את חמתם עד להשחית."

בראשון לחג־הסוכות הקיפה את זכרון־יעקב פלוגה גדולה של שוטרים וחיילים. בראשם היו הקאימאקאם של חיפה והמושל הצבאי מנצרת. הם סגרו על המושבה לא לבוא ולא לצאת, הבהילו את המוכתרים אליהם וידרשו מהם למסור לידם את בני ביתו של אהרונסון, את יוסף לישאנסקי ועוד צעירים מזכרון ומחדרה.

והשליח חזר בשחיה. לאחר שלושה שבועות עברה שוב אניה למול חוף עתלית ובה חזר יוסף לישאנסקי ובאישון־הלילה בא לתחנה בעתלית. הוא שלח את ל. שניאורסון החדרתי אל החוף, אשר שם חיכה לו אהרון בסירה, ויחד עמו חזרו אל האניה. בדרך זו הוקם הקשר עם האניות בסימנים ובעל־פה. כי פעם לשלושה שבועות היה שניאורסון בא באניה, יורד לחוף אשר שם חיכו לו חבריו, מקבל מהם את הידיעות הנחוצות וחוזר. הידיעות היו חשובות לאין־ערוך ואליהן התכוונו הגרמנים כשחשדו את היהודים בריגול. הציבור היהודי אף הוא ידע כי יש יסוד לחשד זה של הגרמנים ואנשים רבים ידעו את הדבר לאמיתו, כי היו מן המרגלים אשר לא נזהרו בלשונם. הישוב העברי התייחס למעשה זה בשלילה, אבל מתוך אדישות גמורה, אדישות שבאה כתוצאה משנות הסבל והפורענות של המלחמה. בין העסקנים היתה התעוררות מה, וכמה אסיפות בעניין זה נתקיימו בתל־אביב ובירושלים. אחד העסקנים הציע לפרסם את שמות המרגלים ולהציל על־ידי כך את כבודו של הישוב ואת קיומו. אבל לא נמצא „העכבר" אשר יתרצה לשים את הפעמון בצואר „החתול".

.2

בסוף ימי אלול 1917 נתפס על־ידי בידואים במחוז באר־שבע, בקרבת החזית, איש צעיר מראשון־לציון, מבית בלקינד. הוא נמסר לשלטונות הצבאיים ואלה האשימוהו בריגול. כשהגיעה הידיעה לאזני שרה קראה בצעקה: אבדנו! ולא על חינם נזעקה. הבחור לא היה חזק ברוחו ואף לא מן החכמים. קרוביו בראשון־לציון שלחו אדם לבאר־שבע, איש שהיו לו קשרים עם הצבא ובידיו הון עצום בזהב. אבל מאומה לא עלה בידו. לאותו מרגל היה מכר בצבא התורכי, קצין שהתיידד עמו כאשר היה חונה בראשון־לציון והנתפס היה פקיד ביקב, והיין הוא שקירב את הלבבות. הקצין היה אדם פיקח, הזמין אליו את בלקינד לאהלו, הבטיח לו כי ישחררו ועשה משתה לכבוד אורחו. כטוב לבו של המרגל ביין לא עמד בפני הפצרית ידידו ויגלה לו את כל לבו ואת חלומותיהם, תקוותיהם וסודותיהם של חבריו. על פי מקרה נתפסה באותו הזמן גופה של יונה אשר טעתה בדרכה ואת המכתב שבין צפורניה הביאה לקיסריה במקום להביאו לעתלית. את האסיר מבאר־שבע עם הדו"ח של „ידידו" הקצין, ואת היונה ואת המכתב שבין צפורניה, הביאו לנצרת לחוקר הצבאי. ומהומת החיפושים אחרי המרגלים החרידה את הישוב.

בכ"ד תשרי בא הקאימאקאם מיפו, ערך חיפוש בביתה של אשת בלקינד ויקחנה עמו. למחרתו באה לראשון־לציון קבוצה גדולה של שוטרים ובראשם הפחה הירושלמי בעצמו. הם שמו מצור על המושבה, ערכו חיפושים בביתו

אך לא רק הקצינים הלכו שבי אחריה, כי אם גם שני עוזריה הראשיים. בלב אבשלום נתעוררו רגשות־אהבתו הראשונים, וגם יוסף לישאנסקי נלכד בחבלי קסמה הנשי וגבורתה. ושני העוזרים, החברים, היו מקנאים איש ברעהו. מאחותו של אבשלום היושבת בברלין נתקבל מכתב ובו רמזים, כי „הכוהן" — משפחת אה־ונסון היתה משפחת כוהנים — קורא לו לרדת מצרימה. הקשרים עם האניות לא נתחדשו עדיין, והחומר, שהיו המרגלים אוספים, הועבר לקו הבריטי ע"י שותפיהם הבדואים שעברו את המדבר הלוך ושוב. חלק מהידיעות היו מעבירים בצורתן הנכונה וחלק שובשו, אם במזיד ואם בשוגג. אבשלום ויוסף החליטו לנסות את מזלם, לחצות את המדבר ולהגיע בעצמם לקוי־הבריטים. הם ירדו לבאר־שבע ומשם יצאו לבושים כבדואים אל המדבר, ובדואי, יליד־המדבר, איש נאמן על יוסף, היה להם למורה־דרך. אכן, קשה היה להכיר באלה השלושה, מי מהם מבני יצחק ומי מבני ישמעאל. אבשלום ויוסף דיברו ערבית מילדותם וידעו לחקות את סגנונם ומבטאם של הבדואים עד לבלי־הכיר. שניהם היו רוֹכבים מצוינים ומיטיבים לקלוע. במקרה או שלא במקרה, נפלו שלשתם בפח. קבוצה גדולה של בדואים התנפלה עליהם לא הרחק מן הקוים האנגליים. הבדואי מלוום פנה לברוח, ואבשלום ירה בו ויהרגהו. מטר־כדורים ניתך על השניים. שעה ארוכה עמדו על נפשם בגבורה נפלאה ונשקם הטוב ואוֹמץ־לבם לא הניחו למתנפלים להתקרב אליהם ולתופשם חיים, כאשר התנכלו לעשות פעמים אחדות. וכאשר נפלו מהם רבים, שינו את תכסיסם ויתחילו לירות ולקלוע אל השניים להרגם. ראשון נפצע יוסף והשני אבשלום. פצעוֹ של אבשלום היה פצע־מוות ופצעו של יוסף לא אנוש. המתנפלים, שחשבו כי השניים נהרגו, לקחו את סוסותיהם ואת נשקם של השניים ויברחו. כשחזרה אליו הכרתו של יוסף וראה את חברו מת, חגר את שארית כוחותיו וזחל לעומת קוי־האנגלים. משמר אוסטרלי נתקל בו, אספוֹ והביאוֹ אל המחנה. הפצוע סיפר להם את אשר קרה ויבהילו אליו את אהרון, שציוה לשלוח רצים לבקש את גופת־אבשלום. אבל הגופה לא נמצאה. אולי כוסתה בחול־המדבר, או חיות רעות טרפוּה. יוסף הובא לבית־חולים ועד מהרה החלים מפצעיו.

בליל גשם וסער עמדה שרה על המשמר ליד חוף־הים, והנה אניה אנגלית עוברת ומעליה קראה באותיות של אש את המלה „כוהן" ותחרד. היא הזעיקה את חבריה. הים היה סוער. לפתע הופיע לעיניהם איש ערום כביום היולדו. הוא בא בשחיה אל החוף מן האניה, ומשם ישר אל התחנה. היה זה חברם מאז, אחד מחלוצי גאליפולי. הוא הודיע כי אהרון נמצא באניה והוא קורא אליו את אחד החברים הבקיאים. וילכו עמו שניים; אבל הסערה גברה, הסירה מהאניה לא יכלה לחתור אל החוף לקחת את האנשים,

מחלקת־הריגול בצבא האנגלי. הוא התנדב לעלות ארצה בחשאי ולחדש את הקשר בין האניות והמרגלים העבריים. אנית־מלחמה אנגלית הביאה איתו למקום שאליו הביאה בראשונה את אבשלום ומן החוף זחל על בטנו בין השיחים לעבר תחנת־הנסיונות בעתלית. אבל כשהגיע לדרך־המלך שבין הים לבין התחנה ראה צבא תורכי עובר. הוא הסתתר בין השיחים והסלעים שני לילות ושני ימים, והצבא לא פסק מלעבור בדרך מן הצפון לדרום, ולאיש רק בקבוק־מים אחד וכמה ביסקוויטים. בלילה השלישי שוב תעבור אניה ליד החוף וסירה תבוא לקחתו בחזרה. בלילה השלישי שם את נפשו בכפו ויעביר בחשאי עד חצר תחנת־הנסיונות. בבתים היה חושך והאנשים ישנים. לדפוק על אחת הדלתות חשש, כי מי יודע אולי נמצאים שם תורכים במקרה. ומן הים כבר ראה את אורות האניה שבאה לקחתו. הוא לקח את המכתב ממטה־הריגול שהיה עמו וקשר אותו אל היצול של מכונת־זריעה ומיהר לשוב אל החוף, ששם כבר חיכתה לו הסירה. למחרת מצא אהרון אהרונסון את המכתב והבין כי בשל איזה מעל נתבלבלו להם סימני־האניות, והחליט בלבו לרדת הוא עצמו מצרימה. וישלח לקושטא לקרוא לאבשלום ולאחותו שרה, כי יבואו ארצה. באחותו האמין, כי תוכל לארגן את הריגול בארץ, ואכנם זאת עשתה בעזרת שני עוזריה הנאמנים אבשלום ויוסף לישאנסקי. אהרון אהרונסון השיג מאת ג׳מאל פחה רשיון לנסוע לקושטא ומשם לאמריקה, דרך גרמניה ושבדיה, על מנת להמשיך במחקר חקלאי חשוב לתועלת הארץ. את האניה, שנסע בה אהרונסון משטוקהולם לאמריקה, עצרה אניה אנגלית בלב־ים ולקחה את אהרונסון כאסיר־מלחמה לאנגליה. ומאנגליה נסע „האסיר" באניה צבאית אנגלית מצרימה.

הריגול בהנהלתה של שרה הביא תועלת רבה לאנגלים. המטרה העיקרית היתה לאסוף ידיעות על הכוחות הצבאיים בארץ לסוגיהם השונים, על כמות הנשק ואיכותו ועל מצב־המזונות. את התפקידים העיקריים מילאה שרה בעצמה. היא היתה חיננית ועליזה, זריזה ומלאת־קסם ודיברה צחות צרפתית וערבית. קסמיה וחינה סללו לה דרך אל הקצינים הגבוהים, התורכיים והגרמניים, ולקציני האוירייה והתיידדה עמהם, רקדה עמהם בנשפים, בילתה בחברתם ולהטיה הוליכום שולל והיו מפטפטים באזניה ומספרים ומגלים לה סודות צבאיים. וכל מה ששמעה נרשם בזכרונה היטב. כל העת היתה עוברת ממקום למקום, מחיפה לירושלים, מרמלה לבאר־שבע, ובכל מקום היו לה פגישות אינטימיות ובכל מקום שמעה והביטה וספגה רשמים וידיעות. ויש שהתחפשה כאחת הבדואיות וישבה בצדי הדרכים כשגדודי־צבא עוברים בהם, מצפון לדרום, ועם כל הבדואיות היתה מבקשת מתנות מן הקצינים ושמה לבה למספר החיילים ולסוגי־הנשק.

נשלח אל הנגב, שמשם נפתחה רעת הארבה, ועל־ידי כך נתקרב אל קו־החזית. אבשלום עבד תחת פיקוחו בנגב, אבל דעתו לא היתה נתונה כלל וכלל לארבה ולמלחמה בו. הוא למד לדעת את שבילי הנגב וגם את הבידואים הכיר, וביניהם את אלה ששימשו מראשית־המלחמה מרגלים לאנגלים. כמה מהם קיבלו הוראות לשמש מקשרים בין האנגלים לבין אבשלום. אהרן הפיקח והמנוסה לא האמין מלכתחילה במקשרים אלה, המסוגלים למכור את שני הצדדים בעד בצע־כסף, וחששו לא נתבדה. האניות האנגליות שינו את סדר־הסימנים והודיעו זאת לאבשלום על־ידי המקשרים הבידואים, אך אלה קשרו עליו קשר ולא גילו לו את הדבר. כאשר ראו אבשלום ואהרונסון שאינם מבינים עוד את סימני־האניות, החליט אבשלום לחצות ברכיבה את המדבר, לבוא אל קוי־האנגלים ולדעת מה קרה. כאשר עבר פחד הארבה מן הארץ, ומן המדבר חזרו הקבוצות של הממשלה שנלחמו בו, יצא אבשלום לדרכו אל הקוים האנגליים, כשהוא רוכב על גמל ובלי מורה־דרך. רוכב מצוין היה ואת הפחד לא ידע מימיו וברובהו היה קולע אל חוט השערה, אבל הכרת שבילי־המדבר דורשת נסיון רב והתמחות ארוכה. אבשלום תעה בדרכו ונפל בידי משמר תורכי משוטט. הוא הובא לבאר־שבע והושב בבית־הסוהר עד לחקירה. בבית־הסוהר הכיר לדעת את יוסף לישאנסקי, שומר ברוחמה, ויתקרבו מאוד ויכרתו ביניהם ברית־ידידות. לישאנסקי היה בן מתולה וממייסדי ה„שומר". מחמת סיכסוכים נפרד מהם ויסד לו חבורת־שומרים בשם „הנוטר" ויכבשו להם את השמירה במושבות גדרה ורוחמה. בין „הגדעונים" ובין „השומר" היו יחסי איבה מאז ומתמיד. עכשיו נתנו ידם זה לזה שניים ממתנגדי „השומר" — איש ה„גדעונים" ואיש ה„נוטר".

אבשלום הובא לדמשק לעמוד למשפט־צבאי. אך אהרון אהרונסון, שהשפעתו על ג׳מאל פחה היתה מרובה, סיפר לשליט כי אבשלום איש אציל־הרוח הוא ובעל סגולות נפש מופלאות, אבל אינו שפוי בדעתו. ג׳מאל פחה ביקש לראות את פני הצעיר המופלא ויצוה להביאו לפניו. הראיון בין המצביא התורכי לבין „המורד" העברי שהיה, למעשה, מרגל אנגלי, נמשך שעות רבות. אבשלום הקסים את השליט בצרפתית הצחה אשר בפיו, במליצותיו ודמיונותיו המזרחיים. ג׳מאל פחה שיחררו ואף מילא את בקשתו ונתן לו רשיון לנסוע לקושטא. אהרון אהרונסון, שנעשה יועץ חקלאי לג׳מאל פחה והיה מהימן עליו, המשיך לארגן את הריגול לטובת האנגלים ואסף אליו כמה מניינים של בחורים אמיצים מכל המושבות, שידעו ערבית והיו בקיאים בשבילי הארץ. אבל את קשר־הסימנים עם האניות האנגליות לא הצליחו לחדש. אז באה להם עזרה ממצרים. אחד מבחורי הארץ, עגלון שגורש מן הארץ מצרימה ואף השתתף בגדוד נהגי־הפרדות בגאליפולי, בא בקשרים עם

ואופי גועש. לב העלם מחדרה הלך שבי אחרי „הגדעונית" היפה וגם לבה נטה אחריו. אבל הוריה השיאיה ליהודי עשיר מקושטא, והדבר שפך שמן על האש הבוערת בלבית השניים. הזעם על נגישות התורכים בחדרה והדראמה הנפשית הפרטית תבעו לעצמם ביטוי. כך נולדה בלבו של אבשלום תכנית „המרד", והיא: לקשור קשרים עם האנגלים, לרגל את הארץ לטובתם, לקבל מהם נשק ולבחור מקום מבוצר בארץ, והמקום חורבות מבצר־עתלית, למול תחנת הנסיונות של האגרונום אהרונסון, לקרוא אל תחת הדגל את „הגדעונים" ולהרים את נס־המרד. היה בדעתו לכבוש את קיסריה, שבה חנה גדוד קטן של שוטרים תורכיים, ולהניף את דגל הממשלה העברית במקום שלטונם של הרומאים לשעבר. המורדים העבריים יקראו לעזרת האנגלים, אשר יורידו בודאי צבא בקיסריה ובעתלית, וה„ממשלות המאוחדות", האנגלית והעברית, יכו את התורכים והגרמנים שוק על ירך. הצעה זו ישרה מאוד בעיני ראשי־הגדעונים והשניים החליטו לעלות באחת האניות שהלכו עדיין בעת ההיא מיפו לאלכסנדריה, לקשור קשרים עם האנגלים, לשוב ארצה ולפעול למען המרד.

במצרים לא קיבלו את מנהיגי „המרד" הארץ־ישראלי בזרועות פתוחות, כי אם הביטו אליהם בחשד. לבסוף השפיע אבשלום על האנגלים לתת בו אמון; ביחוד עשה עליהם רושם בכך שדחה בשאט־נפש את כל הצעות־התגמול הכספיות והכריז בגאוה, כי לא אל הכסף הוא נושא את נפשו כי אם אל המרד העברי. אבל האנגלים לא התעניינו כלל במרד העברי גם לאחר שהאמינו בתום־לבם של המורדים. הם רק ביקשו לנצל צעירים המומי־מוח אלה למטרות־הריגול של צבאם.

עם השניים, אבשלום ואלכסנדר, באה מן הארץ גם אחותה הצעירה של שרה, רבקה, שאהבה את אבשלום וגם הוא התקרב אליה לאחר שנואש משרה, ובשתי המשפחות ראום כזוג לעתיד. האח והאחות הפליגו לאמריקה לעשות שם נפשות וכסף למרד העברי, ואבשלום חזר ארצה לארגן את הריגול וסימנים ניתנו בידו מאת האניות אשר על־פיהם תדברנה האניות אליו והוא אליהן.

בשנה השניה למלחמה חזר איפוא אבשלום באניית־מלחמה אנגלית עד חוף עתלית, ובליל־אופל הורידוהו אל החוף. מן החוף מצא לו בן־הארץ את דרכו בין השיחים והסלעים אל מחוז־חפצו: תחנת־הנסיונות של אהרון אהרונסון. אהרון דחה את תכנית המרד הגלוי, כי נראתה לו ילדותית, אבל את הרעיון על הריגול לטובת האנגלים קיבל בשתי ידיו. ובעוד השניים עסוקים באירגון הריגול פשט הארבה בארץ; וג'מאל־פחה קרא, לפי הצעת המושבות, לאגרונום המומחה והמנוסה לעמוד בראש המלחמה בו. אהרונסון

ה. הריגול

המפקדים הגרמניים חשדו זה מכבר, כי בישוב קיימת אגודת־סתר של מרגלים. אחדים מהם הזהירו את עסקני־הציבור כי הדבר עלול להמיט אסון על כל עדת היהודים. ומה ראיה היתה בידם? נמסרו לאויב פרטים שרק אנשים משכילים מסוגלים להעבירם. כדבר הזה לא יוכלו לעשות הבידואים והפלחים שיש ביניהם מרגלים, כי אם אך היהודים. ואמנם: למגינת־לבו של הישוב היה יסוד לחשד זה. מפה לאוזן לחשו, כי במושבות קיימת הסתדרות של מרגלים המוסרים את סודות־הארץ לאנגלים. הישוב כולו התייחס להופעה זו בשלילה גמורה, ולא רק משום שעלול דבר זה להביא אסון על כל מפעל־תחייתנו, אלא גם משום שתפקיד זה, כשהוא לעצמו, אינו נותן כבוד. העם השואף לשחרור, המשתתף בקרב על שיחרורו פנים אל פנים עם אויבו מצווה בהכרח גם לרגל את האויב. כי אין מלחמה ללא ריגול, אבל להסתפק בתפקיד של מרגלים בלבד — פחיתות־כבוד היא ואין בכך מן הגבורה הראויה לשבח.

הראשון אשר הגה את מחשבת־הריגול היה אבשלום פיינברג, בנו של „לוליק" הידוע. הנער גדל בחדרה והיה מקורב לבידואים שבסביבה. מהם למד את הווי־הארץ ואת מנהגיה ולבו נמשך אחרי קסמם הפראי. לעיני־רוחו עמדו תמיד גיבורי עם־ישראל מימי מלחמותיו וביחוד מתקופת המרד ברומאים. עלם עירני היה, פיקח, עז־דמיון, ומאביו ירש כוח, מרץ ורוח־גבורה. בימי עלומיו למד זמן־מה בצרפת ודמיונו מצא מזון גם ברומאנים הצרפתיים ובהרפתקאות הגבורה והאהבה שבהם.

בשנה הראשונה למלחמה העולמית הגדולה גרו אבשלום ואחדים מחבריו באוהלים על שפת ימה של חדרה להיות קרובים למקום־־הרחצה. בלילה עברו אניות־מלחמה בריטיות לא הרחק ויש שאורותיהן היו מאירים את החוף. ולפעמים, בלילות החושך, היו הצעירים שולחים אור מפנסי־היד הקטנים שלהם אל הים בדרך משחק. הבידואים החונים בחולות ראו את הבהובי־האורות וחשד התעורר בלבם. הם טפלו על אנשי חדרה שהם מוכרים חטים לאויב, מה שגרם להתעללות הצבא במושבה. מאורע זה עורר מחשבות בלבו של אבשלום והוליד בו תכנית של מרד בממשלת־הרשעה. בזכרון־יעקב היתה קיימת חבורה של צעירים בשם „גדעונים", שמתוך התחרות ב„השומר" שאפו לבצע עלילות־גבורה הרפתקניות, ואבשלום נמנה עם חבריה, כי הרי גדעון היה אחד מגיבורי חלומו. בראש החבורה עמד אלכסנדר אהרונסון, אחיו של האגרונום הידוע, ולו אחות, שרה שמה, שעיני אש לה

לו, ע״י קצין גרמני, גליון של עתון המופיע בברמן ובו מובאים דברים מעתונים אנגליים על המחשבה לכונן בפלשתינא „רפובליקה עברית״. ועוד מבין העתון דברים בשמו של איש־אוסטרליה ידוע, כי העם הצעיר בעולם, העם האוסטראלי, יביא את בשורת הגאולה לעם העתיק, והצבא האוסטראלי יהיה הראשון לפרסם בירושלים את ההצהרה שתחזיר את עטרת ציון ליושנה.

הלב מוכה תמהון, האמנם? ואחד מזקני המושבה רחובות, ישיש מופלג שכל חייו היו תקוה ממושכת לביאת־הגואל, מצא כתוב מפורש, כי בשנת תרע״ד תתחיל מלחמת גוג מגוג, אשר ממנה תוצאות לביאת־הגואל. ובכתבי־יד, שהשאיר לביתו, ר׳ יענק׳לה, אף הוא אחד הזקנים, נמצא כתוב מפורש, כי בחודש מר־חשון, בשנת תרע״ח, תחל הגאולה, לאמור בעוד חדשים אחדים. והרב המקומי פקעה סבלנותו. אין בו כוח לחכות עוד. לילה אחד הוא מקיץ משנתו בחרדה לקול שופרו של משיח, מעורר את אשתו הזקנה משנתה ומצוה עליה להדליק את כל הנרות שבבית. והוא עצמו מתרחץ ומיטהר ופותח את החלון וצופה בדחילו ורחימו מתוך חשכת הלילה כלפי המזרח, אל הרי יהודה, לראות בעיניו את בוא המבשר.

והנה שמועה חדשה: ועדה של ציונים עוברת בכל ערי־הבירה של ממשלות־ההסכמה וחוקרת על יחסן אל „המדינה העברית״ שאנגליה אומרת להקימה. ר׳ נחום סוקולוב התייצב לפני האפיפיור ברומא, ואף זה נתן את הסכמתו. אכן, פעמי הגאולה! ועלמה אחת, שבאה מגרמניה דרך קושטא, ראתה את ד״ר רופין וזה אמר לה, כי צפויה לעם־ישראל נחמה גדולה.

הבידואים הבאים מן הנגב סיפרו, כי ה„אנגליז״ נעו וזזו שוב צפונה מחפירותיהם שהתחפרו בהן לאחר המפלה בעזה. ובעתונים הגרמנים מסופר כי מצביא חדש, איש מלחמה ידוע, נתמנה בצבא האנגלי לחזית פלשתינא ושמו אלנבי.

האין זו אתחלתא דגאולה? השנה השלישית למלחמת העולם נסתיימה, ובסופה נגרפה גם אמריקה במערבולת. עתה תיפסק העזרה לישוב משם, אבל אולי יחיש הדבר את הקץ? השנה הרביעית למלחמת העולם התחילה.

לירושלים בא פחה חדש, אשר נודע כשונא־ציון ארסי ונתפרסם כרב־טבחים אכזרי בטבח שערכו התורכים בארמנים. עם בואו ארצה ביקר את יפו ולא סר לראות את תל־אביב, ערך ביקור רשמי ברמלה ולא בא לראשון־לציון, ולנציגי יהדות ירושלים, שבאו לברכו, אמר, כי היהודים בארץ קשים לתורכיה מן הארמנים והיוונים, כי המושבות הן קן לעריקים ובבתי־המלון שבמושבות משכירים ומזנים את הפקידים התורכיים. וכי שגגה יצאה מלפני הרשות שהרשתה ליהודים להתעתמן ולא גירשה את כולם מן הארץ.

מיעוטם גורשו צפונה בחרפה ובהתעללות. קשה ביותר היתה פגיעת המחסור, העניות והרעב בירושלים. בה גברה המצוקה למעלה ראש, והרעב עשה שמות בשכבות־העוני של הציבור. ועם הרעב באו המחלות. טיפוס־הבהרות הפיל חללים לרוב; וכשבאו מים עד נפש, התחילו העניים יוצאים מירושלים אל המושבות ואל ועד־ההגירה והסיוע בפתח־תקוה. כל הדרכים היו מלאות נודדים אומללים אלה, ולעיני השמש בפתח־תקוה. כל הדרכים חיי מצוק, של ניוול וקלון. צללים היו אלה ולא דמויות־אדם. עצמות יבשות. ובעוד אלה נודדים מירושלים, חוזרים אחיהם לשם, כי גם במושבות לא מצאו כי אם רעב, ורבים לא חזרו, כי מצאו להם מנוחת־עולם מצרותיהם. באחד הימים עלה יהודה ירושלימה. חותנו של ידידו, והוא אחד הסופרים הידועים, נדד עם זקני תל־אביב ואיש לא ידע איה מקומו. וילכו יהודה והסופר הבלשן י. גור, שגר אז בירושלים כמנהלה של אפ״ק, לחפש את האיש בסמטאות „מאה שערים״, כי שיערו שנקלע לשם. אל אלוהים! כמה נבעת יהודה ממחזות הזוועה שנגלו לעיניו בסמטאות הללו. עד אז לא תיאר לעצמו קיומה של עניות כזו ותמונות־־בלהה כאלו. וסמוך לסמטאות אלה, במרחק לא רב, ישבו אנשים שבעים בבתיהם היפים, ונפשם לא חרדה בהם ולא נזדעזעו מכאב וחרפה. זקנים וזקנות נפוחי כפן, ילדים שחותם רעב איום על פניהם ובכי עלוב, בלתי פוסק, בפיהם. וכל אלה מתגוללים ערומים כמעט, גופיהם מכוסים בלויי־סחבות, ורמשים זוחלים עליהם. וכך חיים אנשים ואינם טורפים את נפשם בכפם.

בעמל רב מצאו את הסופר הזקן בפינה נידחת ומזוהמת, נתון בידיהם של חלאת־אדם שניצלוהו. איש מצורע, שאי־אפשר היה להביט בפניו בלי להזדעזע מבחילה, מצא את הזקן בבואו עם חבורת זקנים גולים מתל־אביב, והוציא ממנו את כספו במרמה. הזקן היה חולה מלא פצעים והתגולל במיטה איומה. לא בנקל הצליחו להוציא את הקרבן מידי „מיטיבו״ ולהביאו לבית חולים. ומי יביא ל„בית־חולים״ את כל השכונה האומללה הזאת, את ירושלים, את האנושות כולה שהגיעה לידי כך: חרב, רעב, חליים רעים, קנאה ושנאה? כך הגה יהודה נכאים ולא מצא תנחומים. ובשוק עמדו בנות־ישראל והציעו למכירה את תכשיטיהן לבידואים וצ׳רקסים ונדמה היה ליהודה שלא רק זאת הן מציעות למכירה — בעיר־הקודש ירושלים...

.10

כלו כל הקצין. כלום אין זו ראיה, שימות המשיח הגיעו? ואמנם הגיעו ארצה שמועות על הופעתם של אותות המבשרים גאולה. בן גיסו של יהודה, שהיה בארץ ונעצר בגרמניה, שאליה נסע לשם המשכת לימודיו, שלח

דוחה איסורים שבלב. אבל הסתיר דבר זה מידידיו ואפילו מאשתו. יד״ר רופין שלח לא רק כסף מעט, כי אם גם דברי נחמה: נודע לו, כי ישועות ונחמות מתרחשות בעולם היהודי, וימי הגאולה ממשמשים ובאים.

תל־אביב שממה. כל הבתים סגורים. דממת־מוות ברחובות. כאילו עברה מגפה במקום הזה וטיאטאה במטאטא־השמד כל נפש חיה. רק בתוך כמה בתים, סגורים ומוגפים אף הם, עדיין דופקים לבבות רוגשים של צעירים, אשר התנדבו להישאר בסתר, ב„מחתרת״, ולשמור את העיר העברית משוד ומביזה.

ועד־ההגירה כבר נתכנס לא בתל־אביב, בבית־הוועד הידוע של דיזנגוף הבנוי על פי הבאֵר, כי אם בבית שכור בפתח־תקוה. גם באי־כוח המושבות הולכים לשם. שוב אותם הפנים שנהפכו לירקון במשך ימים מספר. דנים על חלוקת הסיוע האמריקני, על שמירת הקיים מהרס גמור. דיזנגוף מגלה את כל המרץ הציבורי השמור בו. הוא עובד מתוך שברון־לב והתאזרות כל הכוחות. מטפל בכל הפרטים במסירות ובאהבה ועינו הדואגת פקוחה על הכל.

ושוב חוזרים יהודה וחבריו מפתח־תקוה, דרך תל־אביב, לראשון־לציון ולרחובות בלילה. הדרך מתל־אביב ומיפו עדיין מלאה עגלות המובילות את חפצי המהגרים. צעירי הגליל, אשר באו הם ועגלותיהם, עושים במיטב יכולתם להצלתם ולרווחתם של הגולים. במקום אחד נתקלו בעגלה שנהפכה על חפציה, ואשה פורשת את כפיה ומתייפחת. ומן העגלה השניה, ששקעה בחול עד לחצי אופניה, אין אשה רוצה לרדת בשום אופן והיא ובעלה מתקוטטים. ועומד לו הבחור בעל העגלה רחב־הכתפים ומביט בהם אובד־עצות. הנוסעים החוזרים מן האסיפה בפתח־תקוה עוברים במהירות את רחובות תל־אביב. מן העיר החשכה והשוממה נושב דבר־מה מחריד: ח ו ר ב ן.

שואה על שואה. ה־שות תובעת בכל תוקף, כי המהגרים לא ייֵשארו בפתח־תקוה אלא יעברו הלאה, צפונה. האמידים קונים להם זכויות של כורמים ונשארים במקומם לעת עתה, והעניים מצווים לעקור. הרשות מגלה את נדבת־לבה ונותנת למהגרים רכבות להסיעם חינם לצמח שעל שפת־הכנרת. ובמקומות שהיהודים נודדים אליהם אין דירות, אין עזרה רפואית; הרעב והזוהמה גורמים למחלות מדבקות וזקנים וילדים נופלים קרבן. רבים מן הגולים התרכזו במושבה הקטנה כפר־סבא, מפני היותה קרובה ביותר לחזית־הדרום, ואין שם לא מעונות, לא מים ולא מזונות, ומפני הלחץ והדחקות פורצות מחלות במחנה. באכזריות־חימה התנפלו השוטרים על שכונות התימנים ברחובות ובראשון־לציון, נישלו אותם מצריפיהם הדלים וגירשום לתחנת־־הרכבת בלוד לשלוח אותם צפונה. נציגי המושבות התעוררו לעזרת האומללים ובכוח המטבע הסירו את רוע הגזירה מן הרוב, כי נרשמו באופן רשמי כפועלי־הכרמים וניתנה להם ארכה יחד עם הכורמים, אך

גברים, נשים וטף, כולם נדחקים אל העגלות העמוסות צרורות וחפצים עד אפס מקום. צעקות, קללות ובכי־ילדים. האור הקלוש של הפנסים הקטנים מאיר את כל המהומה. הלב מתכווץ מכאב והעינים נעצמות מבושה ומצער.

מחוץ לעיר נפגשו להם עוד בורחים, והם מתגנבים לצאת אל מושבות הדרום, שהיציאה לשם אסורה. הלב נכסף להישאר קרוב יותר לחזית, שמשם עתידה הגאולה לבוא. אבל כלום אין אנשים אלה מסכנים את עצמם? נסים הם מן הגלות אל מקום שגלות צפויה בקרוב גם לו? בורחים על מנת לברוח שוב. ובין העגלות עוברים גם גמלים וחמורים טעונים פרי־הדר שגנבו הערבים יושבי־הכפרים מן הפרדסים העזובים, ובודאי גם ביזה מן הבתים העזובים ביפו. הערפל, מראה הגולים, אורחות הגמלים והחמורים העמוסים מן ההפקר ובכי הילדים ואנחות הזקנים ויללות הנשים — כל זה מעיק כחזון־בלהות.

בשעה מאוחרת חזר יהודה למושבה. כל גריה ישנים. גם ילדי יהודה כבר נמים על משכבם ופניהם רוגעות. ויהודה חושב מחשבה מרה על אסון הגירוש הצפוי גם להם. בנו הקטן והרך שבעצם ימי המלחמה ראה את אור העולם המקולל הזה מה יהיה עליו בנדודים, בטלטול הדרכים בגולה?

ושלוש נשים חרדות יושבות ומחכות לבואו של יהודה, שנעדר מן הבית זה יומיים. אשתו, שפניה כאובים מדאגה, הנערה אשר היא לו כבת ואינה מצליחה להעלים את חרדת נפשה וגוסי, המחכה תמיד לשובו של יהודה בלכתו ליפו. אולי הגיעה לאזניו ידיעה על בנותיה שבנכר.

יהודה רוחץ את פניו בשתיקה, הולך אל חדר־השינה של הילדים להסתכל בפניהם היקרים, וחוזר אל כוס התה והארוחה שכבר מצפה לו. גוסי שואלת אותו בקול רועד: — מה נשמע? — יהודה מביט אל שלושתן ופיו סגור, אינו יכול לומר דבר. ולפתע מתפרץ בכי היסטרי מפיו. נלאו העצבים. — אילו ראיתן את תל־אביב... — אשתו והנערה משפילות את ראשן מצער, וגוסי אומרת בקול רם: — אסור לחטוא, יהודה... אסור להתיאש מעזרת השם. ממנו העונש ומידיו הישועה. — וכולם מחרישים.

9

באה הרווחה קלה. רופין שלח מקושטא על־ידי הקונסול האמריקאני עשרת־אלפים לירה לועד־ההגירה, אבל הסכום הדרוש לחודש אחד בלבד גדול פי ארבעה. ועל־ידי אלה שהישוב מאס בהם, אנשי ניל״י, המרגלים, הגיעו כמה אלפי לירות בזהב ממש, שכל אחת שוה פי חמישה ויותר מן הלירה התורכית בנייר. ודיזנגוף, למרות היותו איש־עקרונות ומקפיד על טהרת־המעשה, קיבל את הכסף בלית ברירה. המגורשים רעבים ללחם ופיקוח־נפש

אותו הקא־מאקאם לפי שעה והתיר לו לשוב לביתו עד שיקבל הוראות חדשות. בינתיים נשתכח הדבר מפני הדאגות שגרמה לתורכים חזית־הדרום. קשים מכל יסוריו של יהודה היו יסורי־הגירוש. במשך השבוע הראשון הלך שלוש פעמים לתל־אביב למסור את רשימת הכורמים, אשר להם תינתן האפשרות להישאר במושבה עד השעה האחרונה. הגוף רצוץ והנפש רצוצה שבעתיים. בכל פעם שיהודה עוזב את הבית, אשתו, בנותיו והנערה מעיירת הוריו, ובנו על ידיה, כולן עומדות ומביטות עליו כאילו הוא נפרד מהן לעולמים. פעם אחת שהו יהודה וחברו שעה ארוכה בראשון־לציון ועם ערב הלכו לתל־אביב ובאו לשם עם חשכה. ובכל בתי העיר מהומה. הידיים מלאות עבודה, אורזים את המזוודות ומתכוננים לדרך. בעד החלונות הפתוחים הגיעו לאזניהם של אנשי המושבות שיחות־חרון של נשים מרות־נפש. קובלות הן על הציונים, לאמור המנהיגים. — „רוצים הם למצוא חן בעיני ג׳מאל־פחה ומיהרו למלא את פקודותיו. לו בקולנו שמעו, לא היינו זזים מן המקום הזה עד שלא יקרעו את בשרנו לגזרים. אולי ירחמו מן השמים, ברגע האחרון. — דברו אל העצים ואל האבנים... כל חלומותי הרעים על דיזנגוף, על ג׳מאל־פחה ועל כל הציונים״.

אחרי אסיפה חסרת־תועלת ושינה טרופה, קמו הרחובותיים בבוקר והסתובבו בעיר שנעזבה מתושביה לעיניהם. עגלות, גמלים, חמורים וגם עגלות של תינוקות רתומות לחמור — הכל משמש אמצעי־הובלה. ובדרך הגדולה ובשבילים נודדים כולם צפונה לעבר פתח־תקוה. האנשים הולכים רגלי אחרי העגלות העמוסות לעייפה ופניהם קודרים. הולכים הם לאיטם, כאילו משהו עוצר בעדם: אולי עוד יתרחש נס ותתבטל הגזירה. אבל נסים אינם מתרחשים, והמחנה האבל מתקדם בעצלתיים לעבר פתח־תקוה. עוברות עגלות שעליהן מוטלים ילדים או חולה או זקן. משפחות עם צרורותיהן עומדות בדרך ומצפות לעגלה כי תקחן כאל נס מן השמים. קשה ליהודה להביט בפניהם של אנשים אלה, שנחרבו בין רגע, והוא פונה ובולע דמעותיו.

ושוב אסיפה סגורה, סגורה לא משום הסודיות אלא כדי שלא יפריעו את מהלך הדיונים האנשים המתפרצים בכל רגע ותובעים עזרה. שברנו גדול כים והידים רפות מהושיע. הרשות מאיימת, כי כל הנשאר ביפו או בתל־אביב, ערבים או עברים ואפילו נתיני־חוץ, יועמד למשפט צבאי. אמצעי־ההובלה מצומצמים, הגמלים עסוקים ביפו אצל הערבים, והעגלות שנשלחו לת״א מכל המושבות וגם מן השומרון ומהגליל מעטות ואינן מספיקות. הציבור אף הוא אינו נחפז כאילו מבקש הוא לדחות את האסון ככל האפשר. ושליחי המושבות חוזרים לבתיהם ולבם דווי.

בצאתם מתל־אביב לעת ערב. עברו דרך נוה־צדק, ושם ראו המון גדול,

ובין גערה לגערה רמז לו לצאת בדלת האחורית. שם קידם את פניו המוכתר של ראשון־לציון שהובילו מאחורי המגרשים אל העגלה מרחובות שחיכתה לו. ופעם אחת הודיעו למושבה בסתר, כי בלילה או למחרת בבוקר ייערך חיפוש כללי במושבה מבית לבית לבקש עריקים. יהודה דאג קודם כל לכתבי־ידו, שביניהם היה יומן־המלחמה, שהיה רושם בו כמעט יום ביומו, וסיפור קטן שכתב בהשפעת הרושם החזק מתליית שני הערבים ביפו, ולא רצה שיפלו כתבי־היד בידי שוט־י־החרש התורכיים. מלבד זה, הוא עצמו חייב היה להימצא בין זיתי־רמלה לחטוב עצים ולא לשבת בביתו. הוא הוציא ממגירתו את כתבי־היד שלו ומכתבים שהיו יקרים לו, מאת אביו, גיסו ברוך, רות, יוסף ואחד־העם, וחילק זאת לשתי חבילות: את מכתביו ואת הסיפור הקטן על התלויים שם בכלי־פח סגור, ואת שאר כתבי־היד ואת יומנו צרר ועטף בבד. לכלי־הפח חפר בור בתוך כרמו הקטן שליד ביתו, ואת צרור הבד הביא לפרדס באמצע הליל ויטמינו שם. בטרם עלות עמוד־השחר יצא רכוב על חמורו אל זיתי רמלה. למחרתו הוקפה המושבה, חיפשו בה מבית לבית, מצאו כמה חייבי גיוס ויאסרום וישלחום צפונה. לאחר שבועות מספר, כאשר חיפש את ה„מטמון" שהסתיר, מצא אך ורק את החבילה הטמונה בפרדס, אך את כלי־הפח שבכרם לא מצא. אין זאת כי ראהו אדם חופר בלילה ומטמין באדמה ויחשוד כי „מטמון" בכלי. ואכן, הצטער יהודה על האבידה כאילו באמת מטמון הוא שאבד לו. יהודה לא נכלל ברשימת העסקנים הישוביים, שג'מאל־־פחה התנכל להם. זה היה שכרו על שהשתדל כל ימיו לשמור ככל האפשר את צו הקדמונים: אל תתוודע לרשות. אף על פי כן, לבסוף נגעה הרעה גם בו. פעם אחת בא חייל מיפו, והוא ממיודעיו, ישר אליו אל הפרדס ואמר לו כי הקאימאקאם קורא לו לבוא אליו מיד. — מה הדבר? — שאל יהודה, והחייל הערמומי ענה לו: — בענייני כלכלה. יהודה ידע כי את „ענייני הכלכלה" של הקאימאקאם רגיל לסדר ר' אהרון, ולמה זה נקרא הוא לפתע? והחייל מאיץ בו. בעמל רב ובעזרת שני בקבוקי קוניאק נעתר החייל ליהודה לחכות לו, במלון המושבה, עד מחר. ולמחרתו, כשעמד יהודה לפני הקאימאקאם, ניתך עליו מטר שאלות: אימתי בא ארצה? לשם מה בא? במה עסק כל השנים? האין בידו אימנות אחרת מלבד החקלאות? ועוד ועוד. יהודה התפלא מאוד למשמע כל השאלות. וגם הקאימאקאם, שידע את יהודה לא מתמול שלשום, גילה סימני מבוכה ויאמר לו לבוא אליו שוב לפנות ערב. וכאשר חקר יהודה מפי פקידיו נודע לו, כי צו בא מאת ג'מאל פחה לאסור ולשלוח אליו לדמשק את יהודה, שהוא איכר ברחובות וגם מוציא לאור עתון ביפו. ועתון זה הוא שעמד ליהודה, כי גם הקאימאקאם וגם פקידיו ידעו ברור שאין יהודה לא מו"ל ולא עורך של עתון ביפו. באמתלה זו שיחרר

8

תקופה קשה באה ליהודה. גם משקו גם משפחתו ובנו הנולד לא יכלו להמתיק את הפורענויות, שבאו עליו זו אחר זו בשנה השלישית למלחמה.

לפי גילו היה יהודה חייב בשירות צבאי. בפעם הראשונה פדה את עצמו בכסף. בפעם השניה, לאחר שפג כוחו של הפדיון הראשון, הניתן רק לשנה אחת, לא השיגה ידו לשלם את דמי הפדיון, חמישים לירה בזהב. המשק הספיק לו למחייתו ולמסים הרגילים, אבל לא להוצאה חד־פעמית אשר כזו. אז רכש לעצמו, כרבים אחרים, „וסיקה", לאמור תעודה המעידה על המחזיק בה שהוא עוסק בעבודה לשם המאמץ המלחמתי, וזה כשחרר אותו מלהיות חייל ממש.

וכך נעשה „חוטב עצים" למען הרכבות. העבודה היתה בחורשות הזיתים של רמלה ולמעשה לא נקף בה אצבע, ורק היה עליו להופיע בוקר וערב במיפקד החוטבים ברמלה. על פי רוב היה סר לשם בבוקר ובערב, רוכב על סוסו, ואת היום בילה בביתו של ערבי מידידיו. אבל מאז התחילה העבודה הציבורית ב„התאחדות המושבות" נאלץ גם לנוד בדרכים לעתים קרובות, ובכך היה משום סכנה, כי אין כוחה של „וסיקה" יפה כאשר המחזיק בה אינו נמצא במקום עבודתו. פעם אחת, בצאתו מישיבה בראשון־לציון, נפל בפח. שלושה היו: יהודה, ר' אהרון ומילר. האחרון היה נתין אמריקאי ולא נגעו בו ור' אהרון זקן ופטור מכל חובה צבאית, ואת יהודה אסרו. היה זה מצוד על עריקים מן הצבא שרבו אז מאוד. יהודה נכלא בבית־כלא ארעי — בביתה הגדול של הפקידות הבארונית לשעבר, על מנת שישלחוהו עם עריקים שונים שנתפסו, תורכים וערבים, לבית־כלא מרכזי. החבורה שיהודה נפל אל תוכה לא היתה נעימה ביותר. העריקים מן הצבא ישבו ופישפשו בבגדיהם המזוהמים, למצוא בהם את הרמשים של „המכה השלישית" שהוכה בה פרעה. מחזות כאלה ראה יהודה לא פעם אחת בשנות המלחמה, בעברו בדרכים, אבל זאת הפעם היה הוא עצמו בתוך החבורה. בין העריקים נמצאו כמה יהודים ספרדיים וקורדיים. אחד מהם הכיר, כנראה, את יהודה, הביט אליו בתמיהה ואמר בעברית צחה: — מה לכוהן בבית הקברות? והשני ענה כנגדו: — עתה אין הבדלים: כוהן, לוי, ישראל — כולנו בקבר.

השעות שישב יהודה כלוא ארכו לו כשבועות ורק מחשבה אחת דיכאה אותו מאוד: מה תרגשנה אשתו ובנותיו בהיודע להן הדבר? אחד מן השומרים הביא לחם לאסירים, ובחשאי מסר פתקה ליהודה. המוכתר של המושבה הודיע לו, כי יהיה שקט ובטוח וכי דואגים לו. ואמנם, לפנות ערב, כשהוציאו את כל האסירים מן הבית, על מנת לשלחם ליפו עם המשמר שחיכה להם בחוץ, וגם יהודה אמר ללכת עמהם, דחף אותו השומר בגסות אחורה ויגער בו

7

בבית־הועד אשר בתל־אביב אסיפה רבתי. באי־כוח העיר והמושבות וחברי הועד החדש שנבחר זה עתה: „ועד ההגירה". מאיר דיזנגוף, העתיד לצאת עם הגולה, מנהל את האסיפה והוא חרד ונרגש ובקול רועד הוא מודיע, כי אפסה כל תקוה להישאר, וכבר נעשו כל הסידורים להתחיל ביציאה, אבל עוד העיקר חסר: אמצעים כספיים. ויש צורך בשלושת אלפים לירות בערך הזהב, אחרת לא יוכל להתחיל בפעולה, וההפקרות תשלוט בכל. ד"ר טהון, המייצג את ועד־הסיוע האמריקאי, מודיע בקול חרד אף הוא, כי כרגע אין הכסף תחת ידו, אבל הוא מתחייב להמציאו בהקדם האפשרי. מתחילים לדון על פרטי היציאה: לאן... על אמצעי ההובלה, כיצד לדאוג לזקנים ולילדים ולמוסדות הציבור.

ג'מאל־פחה הרשה לבאנק אפ"ק, שחידש את קיומו, ולמשרד הא"י לעבור ירושלימה וכן הרשה להעביר את הרבנים, הזקנים והחולים ירושלימה. את העניים מוכנה המלכות לשלוח לארם־צובא על חשבונה, והאמידים ילכו באשר ילכו, אבל רק צפונה. למסור את העניים בידי המלכות לשלחם לארם־צובא אין נציגי הציבור מסכימים; ילכו העניים והאמידים ביחד, בזרם אחד, לצפון־הארץ ולא אל מחוץ לגבוליה. החליטו לעבור לעת עתה לפתח־תקוה, לכפר־סבא ולחדרה, ככל האפשר קרוב יותר לחזית ולחכות לחסדי שמים. גם הרבנים גמרו אומר ללכת עם כל הגולה ולקחת את ספרי־התורה עמם. במושבות אשר מדרום ליפו ביקשו עצה כיצד לזכות את כל תושביהן בזכות שניתנה לכורמים ורשמו את כולם ככורמים. מזכים כל אחד ואחד בחלקת־כרם על גבי הנייר. ועוול גדול נעשה אז לאחינו התימנים, כי לא רשמו חלקות־כרמים על שמם. חשבו שזכות היותם פועלים בכרמים תעמוד להם, וטעו. אשר לזקנים, חשבו להשתמש בזכות שניתנה להם מאת השליט ולשלחם ירושלימה. אבל הזקנים מתכנסים לאסיפה ומחליטים: באשר תלך כל המושבה ילכו הם, באשר ימותו — ימותו. לשוא מדברים על לבם ומשדלים אותם. אחד הזקנים קם ממושבו והכריז — מוטב לנו שניהרג מאשר נפרוש מן הציבור; והשני: — אני מתפלל כי ביתי יהיה קברי.

בינתים נבחרו במושבות „ועדי הגירה" וגם ועדה אחת מרכזית לשם תיאום הפעולות עם פעולותיו של ועד ההגירה המרכזי. נבחרו ועדות מסייעות, להכנת עגלות להובלה, להכנת אוהלים, לאגירת מזון ומים, להשגחה על הזקנים, החולים והילדים. החליטו שלא להתרחק מן החזית — כי ממנה תקוות הגאולה — ולא להתפזר לישובים קיימים, כי אם לבחור מקום ליד מעיין מים, להקים אוהלים, לשבת בהם בציבור אחד ולשוב אל המושבה ביחד, ביום הגאולה.

במקומם עד עצם היום האחרון. השליחים שבו למקומותיהם מדוכאים ורצוצים והבשורה הרעה בפיהם. ובכל מושבה ומושבה תאניה ואניה.

המהומה גדלה. כל העבודות נפסקו. חדלו לחרוש ולזרוע תבואות־קיץ. חדלו לעדור בכרמים. כל אחד שמר על פרוטתו האחרונה, הלא יצטרך לה לקנות לחם בגולה. הפועלים נשארו בלי לחם וגם השומרים פוטרו. מה ולמה ישמרו? השומרים הודיעו כי הם מוכנים לשמור רק בשכר הלחם בלבד, ולא יעזבו את משמרתם גם לאחר הגירוש. וגם הצעירים בני־האיכרים החליטו להישאר ולהיחבא יחד עם השומרים בפרדסים. הפקידה על הגירוש באה ביום הרביעי לשבוע בראשית ניסן, בסוף השנה השלישית למלחמה, וביים החמישי, השישי והשבת, במשך שלושה ימים, נשמעו בלי הפסק רעמי התותחים מן הדרום, וביחוד מן הים, מעבר עזה. מה יביא בכנפיו הקרב המר הנטוש שם? הלב וההגיון נלחמים עתה זה בזה, יש שפחד הגירוש מתגבר והלב לוחש: אם יוכו האנגלים וניצלתם מהגירוש. וההגיון עומד על שלו: יוכו התורכים ויהי מה. ואולי יורידו האנגלים בבת־אחת צבא ביפו ובחיפה! ביום הראשון לקרב על עזה נלקחה העיר, והצבא התוקף התקדם עד דר־סניד, אבל הגרמנים הספיקו להחיש חיל־עזר בזמנו, והתותחנים האוסטריים הכו באנגלים עד כי נאלצו לסגת ולחזור אל חאן־יונס, והעיר עזה ההרוסה למחצה שבה לידי התורכים. את אשר לא האמינו בא, והלבבות נפלו. האנגלים נסוגו, אך גזירת הגירוש לא בוטלה. אין זאת כי אין השלטונות מייחסים ערך רב לנצחון המקרי. על אנשי יפו ותל־אביב נגזר בתוקף לעזוב את מקומם תוך שלושה ימים, אחרת יגורשו בכוח־הזרוע. ועל בני המושבות הקלו, הרשו להם להישאר במקומותיהם עד לאחר בציר־הענבים, והשוו אותם בכך לפלחים, שהרשו להם להישאר עד לאחר הקציר; אבל הנשים והילדים דינם אחר: נשי הפלחים תישארנה אף הן עם בעליהן ועל נשי הכורמים לצאת מיד. ג׳מאל פחה בא בכבודו ובעצמו ליפו להסביר את חוקי הגירוש. נציגי המושבות התייצבו לפניו לבקש על הנשים והטף. ג׳מאל־פחה האיר להם פנים ואמר, כי אינו שונא ישראל אף כי שונא הציונים הוא. והוא מבדיל את נשי העברים לטובה מנשי הערבים, כי כאשר תנתן „שריקתו" האחרונה הלוא תגורשנה נשי הפלחים וילדיהן בשוט ובמקל בין רגע, ומה תעשינה אז נשי הכורמים העדינות? וכששאל האחד, כיצד תלכנה הנשים והילדים בלי אמצעי הובלה? קם השליט, עשה עצמו כאילו הוא עמוס חבילה על שכמו ומקל בידו, ויעבור אחת ושתיים את החדר, ויאמר בצחוק סאדיסטי: — ככה תלכנה... ככה... וכשבא אליו דיזנגוף לבקש על תל־אביב שלו, כי תיחשב כמושבה, ענהו קשות וקצרות: „אי־אפשר, עד שלושה ימים תצאו, ובלי תירוץ!".

שררה איבה. התורכים, מג'מאל פחה ועד אחרון הקצינים, שטמו את חבריהם לנשק. והגרמנים, מפון־קרס, המפקד הראשי של הצבא הגרמני בא"י, ועד אחרון הקצינים בזו בגלוי לתורכים. החזית, שנקראה עד עתה „חזית מצרים", נקראת מעתה „חזית פלשתינה", כי הקרבות נטושים על אדמת הארץ. התורכים עזבו את עוג'ה־אל־חפיר והאנגלים נכנסו. ומבאר־שבע נסוגו התורכים בבהלה. לתושבי עזה, שמנו אז כארבעים אלף נפש, ניתן צו לעזוב את העיר במשך 24 שעות, ובהלה איומה נפלה לא רק על תושבי עזה כי אם על הארץ כולה. לשם מה הגירוש? האם תגורש כל הארץ לפני בוא האנגלים? הלא תושבי הארץ לא זו בלבד שלא התייראו מפני הכובש אלא אף חיכו וקיוו לבואו. מתייראים היו רק מפני צבאם שלהם, שגירש באכזריות את אנשי עזה, גזל את רכושם והחריב את נויהם. כל הדרכים היו מלאות גולי עזה ועל פניהם חותם הרעב, הפחד והאסון. בלילות התגוללו בדרכים גברים ונשים, והילדים זחלו ביניהם ערומים וביקשו לחם. גם כמה עשרות של משפחות יהודיות, רובן ספרדיות, ישבו בעזה והן נמלטו משם אחת אחת במשך המלחמה, ועם הגירוש יצאו שלוש המשפחות האחרונות, ומכל הרכוש היהודי בעיר הצילו שלושה ספרי תורה. פחד מוות נפל על כל הישוב. האם לא כגורל יושבי עזה יהיה גם גורלם? אך בעצם הימים הקשים האלה באו בשורות ממרחקים, נושאות תקוה בכנפיהן. ברוסיה פרצה המהפכה הגדולה והגיעה עת מפלתו של אחד מעריצי־העולם הקשים, אחד משונאי־ישראל. ובחזית המערבית קוצצו כנפיו של ה„נשר" הגרמני בכמה וכמה מקומות. האין בכל אלה משום אתחלתא דגאולה?

5

שמועה מחרידה פשטה בציבור, כי השלטונות החליטו לגרש מן הארץ את כל בני העיר יפו—תל־אביב והמושבות שבדרומה. למה? האם מפני חשש לריגול או מפני התקרבותו של האויב, הבא מן הדרום? כל הלבבות נמלאו פחד ומורא. האנגלים תפשו את חן־יונס, וכל עמדותיו החשובות של הצבא התורכי נכבשו. כל העיניים פונות עתה לדרום. בבוקר שואלים: מה מליל? ובערב: מה מיום? והימים והלילות עוברים בתוחלת מציקה. יום אחד הקיפה חרדה את כל המושבות. כל המוכתרים נקראו ליפו, אל הסאראיה: הפחה שבא מירושלים רוצה לדבר עמהם פנים אל פנים. הפחה דיבר אליהם קצרות והודיעם, כי האויב עומד בשערי הארץ, וכי דבר המלכות הוא שעל כל התושבים לעזוב את הערים ואת המושבות ולנדוד צפונה, ומוטב יום אחד קודם. רק בתי־הספר החקלאיים במקוה־ישראל ובלאטרון, פועלי היקב בראשון־לציון והגברים הפלחים, שעליהם לקצור את הקציר, יורשו להישאר

בקרירות. למרות שרופין שלח לו את ספרו, ויבקשהו לעזוב את הארץ ולא להיות למכשול.

ד״ר רופין הוכרח לעזוב את הארץ וילך לקושטא. ומעז יצא מתוק. מקושטא עזר לישוב יותר מכפי שיכול היה לעזור בשבתו בתוכו. אחריו בא תורו של ד״ר לוי, ממנהלי אפ״ק, נתין תורכי מלידה ופקיד ממשלתי לשעבר. הוא הלך לשליט להסביר לו, כי בין ציוניותו ונאמנותו לתורכיה אין כל ניגוד, אבל זה ענהו: „ואני סובר אחרת״, — ויעץ לו לשוב לתורכיה. ועצת ג׳מאל — פקודה היא. ולפני שעזב ג׳מאל פחה את ירושלים לשיב לדמשק, קרא אליו את ענתבי ויעץ אף לו לעזוב את הארץ, ורק זמן קצר הותיר לו. אך יצא המצביא מירושלים נערכו חיפושים בביתו של ענתבי ולאחר ימים מספר עזב גם הוא את הארץ בעל־כורחו. כך נטל ג׳מאל־פחה מאת הישוב את מנהיגיו.

4

מקושטא באה ועדה של „מומחים״ לחקור את זכותם החוקית של היהודים להחזיק בקרקעות אשר בידיהם; בעיקר התעניינו בקרקעות שרכשו מוסדות ציוניים ואנשים פרטיים שאינם נתינים עותומניים. בראשון־לציון התאספו באי־כוח המושבות לטכס עצה ולא העלו מאומה. הועדה לענייני קרקעות התחילה בעבודתה. היא מצאה פסול באדמת כפר־סבא, כי נרשמה בערכאות על שמו של נתין־האויב, הוא הבארון, ותתן צו לאנשי כפר־סבא לשלם את דמי־החכירה לממשלה. בא־כוח פיק״א עלה אל ג׳מאל פחה להסביר לו כי למעשה שייכת אדמת כפר סבא לאיכרים, כמו בשאר המושבות ביהודה ובגליל, ורק בערכאות נרשמה על שמו של הבארון, כי הוא הלווה להם את הכסף. ג׳מאל פחה לא הקפיד הפעם עם הנתין האמריקאי המדבר אליו בשם „אויב״ וישלחהו אל מושל המחוז, שהיה „ידיד״ ותיק של כסף הבארון, ועבודת החקירה של הועדה שותקה. גרמו לכך גם המאורעות בחזית הדרום: הצבא הבריטי, החונה על הסואץ, עבר להתקפה, היכה את החלוץ התורכי והגיע עד ואד־אל־עריש. הגרמנים העבירו את מטוסיהם מבאר־שבע לרמלה, וכבר התחילו פוקדים את השפלה ואת סביבת המושבות מטוסים בריטיים, שהתנגחו עם הגרמנים מעל ראשו של הישוב. ג׳מאל פחה השתולל מכעס וישפך את חמתו על הערבים והעברים כאחד. את אחמד ערף, מנכבדי עזה והמופתי שלה, תפסו והוציאו להורג עם בנו ועם משרתו, באשמת ריגול כביכול. את מנהיגי היהודים אין הורגים כי צירה של אמריקה בקושטא מגן להם, ורק מגרשים מן הארץ. הפעם נפל הגורל על דוד ילין ויגרשו אותו ואת ביתו לדמשק. גם ד״ר טהון נקרא לדמשק לתת את הדין על מעשיו, הכל חרדו לו, אבל הוא חזר בשלום. בין המפקדים התורכיים והגרמניים

טיפוס־הבהרות ומתו. חלק מבני הישוב שעדיין האמינו בעתידנו תחת חסותה של תורכיה הטיפו לנאמנות ולהתנדבות, ותחת רושם ההטפה הזאת התנדבו שבעים צעירים מבוגרי הגימנסיה לצבא התורכי ונשלחו לקושטא לבית־ספר צבאי, וגם שם מצאם הגורל של הצבא התורכי: רעב, זוהמה ומחלות.

ולא עברו ימים רבים ומכתביהם של המתנדבים קרעו את הלבבות: „הצילונו. לבל נישאר שבורים ורצוצים בגוף וברוח לנצח". אבל מי יוכל להציל? ושוב עלה מחנה תורכי־גרמני־אוסטרי לכבוש את תעלת־סואץ. הודות לתכסיס מוצלח של הצבא הבריטי נכנסו המתקיפים לאֵזור של ביצות, והנתקפים עברו להתקפה. חלק מן הצבא התורכי אבד, רבים נפלו בשבי והשאר נסוגו עד באר־שבע ועזה ושם התחפרו. הבידואים של ה„שריף" במכה מרדו בתורכים ויתנו את ידם לבריטים ויעזרו להם לתפוס את מסילת־הברזל החג'אזית. את כל חמתו על הכשלונות הללו שפך ג'מאל־פחה על ראש היהודים, כי את הבידואים שבמדבר לא השיגה ידו.

פקיד של הבארון, שהשגיח על אדמותיו בעבר־הירדן המזרחי, נתפס על לא עוון בכפו, נאסר ושולח מן הארץ. מרגלית־קלווריסקי, המנהל של הגליל העליון, היה מקורב לג'מאל־פחה, כי השפה הצרפתית והנימוסים הצרפתיים החיצוניים קירבום. וילך לדמשק לבקש על הפקיד האומלל. ועוד דבר היה לו אל השליט. בזמנו קנה בשם הבארון קרקעות בארץ מאת האמיר הידוע עבדול־קדיר, שהיה מקובל מאוד על התורכים והתנדב עם פרשיו להילחם לתורכים באיטלקים במלחמת טריפולי. עתה נהפך עליו הגלגל, כי נחשד באהדה לתנועה הלאומית הערבית, ונגזרה עליו גלות, ורכושו, ובתוכן הקרקעות שקנה ממנו הבארון, הוחרמו. ועל כך אמר קלווריסקי לבקש מאת השליט, שהרי אדמה זו נקנתה למען איכרים עניים, אשר אותם „אהב" כדבריו. ג'מאל־פחה קיבל הפעם את ידידו שלא בסבר פנים יפות, ובהמשך השיחה אמר לו: „איני מאמין בפראזות הלויאליות שלכם. אילו לא היו בלבותיכם מחשבות־סתר לא הייתם באים לגור פה, בארץ השוממה הזאת ובין הערבים הפראים האלה השונאים אתכם בלב ונפש. אנחנו, התורכים הצעירים, מתייחסים לציונים כאל אנשים הראויים לתליה... אבל עייפתי מן התליות. בעתיד ננהג בכם בשיטה הפוכה משיטת „תחום המושב" שברוסיה: נפזר אתכם בכל מדינת תורכיה ולא נניח לכם להתרכז במקום מן המקומות." קלווריסקי חזר מביקורו במפח־נפש, והפקיד המסכן מת במאסרו. אחר־כך בא ג'מאל־פחה ירושלימה, ולענתבי, שבא לברכו, הראה פנים זועמות והודיע לו את החלטתו לגרש מן הארץ את ד"ר רופין ואת ד"ר טהון מן המשרד הא"י ואת קופמן וד"ר לוי מאפ"ק. ועל ד"ר רופין אמר: „אַל יאמר להוליכני שולל בספרו על תורכיה"... ד"ר רופין הלך לראות את פניו, וג'מאל קיבלהו

המוכתר יערוב בעדי. — היום אין מוכתרים! — אשלח להביא לי את עגלתי.
— לא, כי ברגליך תלך! הביאו חבל! — קרא המפקד לחייליו, והם מיהרי למלא את פקודתו. מה לעשות? הם הרבים והוא, יהודה, האחד, והסכים ללכת. ויצאו מעל פני המפקד אל החצר. שני חיילים אחזו ביהודה, כאילו הוא אומר לברוח, ועוד שניים שמו את האוכפים על סוסיהם. — אל תחזיקו בי, לא אברח, — אמר יהודה למחזיקים בו. וברגע זה ניגש אליו קצין עב־בשר ובעל סבר פנים טוב, וילחש לו: — אל תנסה לברוח בדרך, כי מלוויך רשאיים לירות בך. — אל תדאג, לא אברח — ענהו יהודה. החיילים רכבו על סוסיהם ויצוו על יהודה ללכת לפניהם, והערביה הבידואית נצטוותה לרוץ אחריהם. בדרך ביקשו החיילים באקשיש מיהודה. אבל בכיסו לא היתה פרוטה. על כן התחילו להציק לו וציווהו לרוץ. יהודה גער בהם, והם התחילו דוחפים בי בראשי סוסיהם וברגליהם. כל שנות חייו בארץ שמע יהודה על „טיולים" כאלה של אסירים לפני חיילים שומריהם... ועכשיו התנסה בכך בעצמו.

רצוץ בגופו ובנפשו הגיע לרמלה, ושומריו העמידוהו לפני המודיר. הלה שהכירו היטב וקיבל לא פעם „תשורות" מידו, נבהל בראותו אותו בלילה בלוית חיילים. — מה זה קרה? — יהודה סיפר לו. והוא פנה אל הבידואית ואף היא סיפרה לו כדברי יהודה ולא כיחשה הפעם. המודיר משך בכתפיו ויפתח את מכתבו של המפקד, ושוב שאל את יהודה: מי כאן המיכה?
— שאל אותה... — ענהו יהודה. — אין כאן מוכה. — ענתה הבידואית.
— והרי המפקד כותב לי, כי היהודי הכה בידואית זקנה ויפצע את ילדתה.
— שקר הדבר, לא אמרתי לו כזאת.

המודיר שלח את יהודה חפשי לנפשו. ובחצי הלילה חזר רגלי למושבתו. הבידואית התחילה ליבב מאחוריו: — אל נא תעזבני פה בלילה. יראה אנוכי.

וילכו שניהם באישון־לילה לשוב למושבה.

3

המצוקה הכלכלית בארץ גברה וכמה ישובים כבר ידעו רעב מכש.. והמצוקה הפוליטית הגיעה במקרים לא מעטים להתעללות. את ד"ר ביהם הידוע, שהציל את הארץ מקללת הכלבת על־ידי שהקים מכון של פאסטר בתל־אביב, שאל החוקר במשפט שנערך נגדו: — מי ביקש מכם, צוענים, לרמוס את אדמת ארצנו? ובשנה השלישית למלחמה באה צרה חדשה: קוראים לעבודת־הצבא את אלה שכבר פדו את עצמם פעם אחת ואת אלה שהתעתמנו זה מקרוב. ועבודת־הצבא אצל התורכים היא כפסק־דין של מיתה, ולא בחרב דוקא, כי אם ברעב ובמחלות רעות. הרופאים היהודיים ד"ר שטיין, מאנשי ביל"ו וד"ר קרישבסקי, שעבדו למען הצבא, שניהם נדבקו במחלת

בנימוסיו, נשא את פני הכלה, ויתן צו לשחרר את חתנה. ובעוד יהודה חוגג את נצחונו זה, מצאה הרעה אותו בעצמו. מפקד הצבא החונה ליד רחובות היה קצין ערבי, איש גס ואכזרי, שהיה מעניש את חייליו במלקות, והחייל הנידון, ששכב לקבל את עונשו, היה מצווה לנשק תחילה את החבל בו ילקוהו. סאדיסט אכזרי זה היה שונא ישראל, והיה מספר לפלחים הערביים על שאיפת היהודים להשתלט על הארץ, לגרש את התורכים ממנה, לנשל את הפלחים מאדמתם ולכבוש אותם לעבדים ולשפחות.

חמתו של פרא זה ניתכה יום אחד על ראשו של יהודה. ומעשה שהיה כך היה: אשה בידואית אחת עשתה לה מנהג לעבור היא וחמורה, הנושא שני כדי מים מן המושבה, דרך חלקת־השעורים של יהודה ולא בדרך־המלך. יהודה היתרה בה פעמים מספר והיא זילזלה בדבריו. ביום ששי אחד, בלכתו לפרדסו, ראה את הערביה מובילה את חמורה שוב אל חלקת־השעורים שלו ויגער בה לשוב והיא לא שמעה לו. אז חרה אפו, אץ אליה והשליך את שני כדיה מן החמור והכדים נשברו.

לפנות־ערב, בשובו אל ביתו, באו שלושה חיילים להביאו לפני המפקד, שחנה באחד הפרדסים המרוחקים מן המושבה. יהודה אמר לחיילים, כי רק השלטון האזרחי רשאי להזמין אותו אליו ולא מפקדם. החיילים ענוהו, כי נצטוו לקחתו בכוח אם לא ילך ברצון. אז קרא יהודה למוכתר וגם זה הסביר לחיילים, שאין מפקד צבאי רשאי להזמין אליו איש אזרחי שלא באמצעות המוכתר. ויאיימו החיילים גם עליו. יהודה החליט ללכת למפקד ולשמוע מה בפיו, כדי לא להביא את המושבה בריב עמו. וילך עם החיילים. בדרך עברו ליד חלקת־השעורים והראה להם את ההיזק אשר גרמה לו הערביה הבידואית, כי הבין שהיא אשר הלשינה עליו. והחיילים, בניהם של פלחים, הבינו לרוחו. בבואם אל מחנה הצבא, מצאו שם את הבידואית. סגן־המפקד שאלה בפני יהודה: — הזה האיש? היא אמרה הן, והוא הרים ידו להכותו. אבל החיילים עצרו בעדו ויאמרו לו, כי הצדק עם יהודה ויספרו לו על ההיזק שגרמה הבידואית לשעורים. הסגן גער הפעם בה והיא התחילה להתייפח. המפקד סעד את לבו, ויהודה הוכרח לחכות עד חושך. לבסוף נקרא אליו. הוא ישב ליד שולחנו ופניו אדומים כדם. — אתה הכית את הערביה? — לא אמת, לא הכיתיה. — אתה שברת את כדיה? — אנוכי... — ענהו יהודה ויאמר להסביר לו את הדבר, אבל הוא המטיר עליו חרפות, גידופים וקללות. לקח נייר ועט והתחיל כותב. יהודה ניסה שוב לדבר אליו, אבל הוא גער בו כאשר גוערים בבהמה. — הס! — הוא גמר לכתוב, שם את הנייר במעטפה ויצו על חיילי המשמר: — הביאוהו לרמלה! — עכשיו בלילה? מחר שבת, מחרתיים אלך לרמלה... — ניסה יהודה לדבר אל המפקד והוא הפסיקו בזעם: — תיכף! —

תחילה לקחו את נכדינו ועתה לוקחים את הבנים. אומרים כי הובילום לבאגדאד, לקושטא. הישובו? היוציאום לטבח? ומי יאכילנו, אותנו, הזקנים, ואת נשיהם ואת הטף? הנמות? האם זהו רצון הממשלה? — ולא טוב ממצב הפלחים היה מצב האיכרים במושבות. הם היו חייבים כסף בכל הערים והמַלוים בריבית תבעו את כספם והציקו להם. והנטיעות שניזוקו מן הארבה יש לטפל בהן ואין כסף. ועיקר כל העיקרים: אין קמח. „התאחדות המושבות" שוב קראה לאסיפות. באי־כוח האיכרים ובאי־כוח הפועלים, שיסוריהם המשותפים קירבו את לבותיהם, מתכנסים למועצות וכולם אובדי עצות. בא־כוח פיק"א נותן למושבות שטר על סך 30.000 פראנק על מנת לסלקו אחר המלחמה. המַלוים בריבית קונים אותו בארבעים אחוז משוויו. ועל חלוקת הפרוטות הללו, לקניית זריעה וקמח, יושבים ודנים באסיפות. והרגשה כבדה מציקה לכולם: אנו יורדים מטה מטה. מה ומי יעצרונו מלהידרדר תהומה?

ושוב ידו של ג'מאל פחה נטויה על ה„ציונים"; מאת ד"ר רופין תבע בחזקה להתפטר מן „המשרד הא"י" ולא להתערב בענייני הישוב. ובמשרדי־הקרקעות נתקבלה פקודה חשאית מקושטא לא לרשום נכסים על שמם של יהודים, ולאו דוקא „ציונים". וגם לד"ר טהון, ממלא מקומו של ד"ר רופין, מציק ג'מאל פחה בכל אשר תמצא ידו. ואל המהנדס וילבושביץ ואל האגרו־נוֹם קראוזה הטה חסדו והוא ממלא את ידם לחקור ולתכן תכנית ליבוש ביצות נחל רובין ולשפר את יפו. שם מקימים רחוב חדש עם שדרה באמצעו, שייקרא על שם ג'מאל פחה.

2

פורענויות חדשות השתרגו על צוארו של יהודה. בשנים שלפני המלחמה באו ארצה, זה אחר זה, שני בניו של גיסו ברוך. האחד הלך לחוץ־לארץ, לגרמניה, להשתלם במקצועו, מהנדס־בנאי, והמלחמה עצרה בעדו ולא יכול לחזור. השני, איש בעל השכלה מאתימאטית גבוהה ועם נטיה להוראה, נעשה מורה לחשבון בגימנסיה ואף הצטיין בעבודתו. והנה בדרך מקרה היה שם משפחתו דומה לזה של אחד מאנשי „פועלי־ציון", שעליו חלה גזירת גירוש והוא הצליח להסתתר והיה מבוקש ע"י המשטרה. עתה שמה המשטרה עינה על בן גיסו של יהודה וגזרו עליו את גזירות הגלות, אף שלא היה לו שום קשר לפעולה ציבורית־פוליטית ורק במלאכת־ההוראה עסק כל הימים. יהודה נסע ירושלימה להשתדל לפני השליט, בעזרת ענתבי ורופאת־ילדים עבריה ידועה, שהשליט כיבד אותה מאוד, ולא הצליח. אבל הוא לא אמר נואש. וכאשר ביקר ג'מאל פחה בראשון־לציון ולבו טוב עליו, ניגשה אליו כלתו של הנידון, נערה יפה, בת רחובות, ותבקש ממנו על חתנה. השליט התורכי, שהתיימר

14

יהודה קרא לפועליו הותיקים לחפור צלחות־השקאה מסביב לעצים ולתקן את תעלות־ההשקאה ועוד בטרם יצא הגזם האחרון מן הסביבה, כבר היה פרדסו מושקה. האגרונומים הזהירו שלא להתחיל בהשקאה בטרם יצא הגזם כליל. אבל יהודה לא יכול היה שלא לעבוד ולא לקוות לתוצאות העבודה. אם לא יעבוד ישתגע. ומעשהו הצליח בידו: הוא היה הראשון אשר ראה את פרדסו מכוסה שוב ירק. ראשון היה לחורבן וגם ראשון לתחיה. עברו שני חדשים, והארץ אשר היתה למדבר, שבה ותהי שוב כגן־עדן. השמש, המים והעבידה החזירו את העטרה ליושנה.

ד. המשך המלחמה

ובינתיים המשיך ג׳מאל פחה לעשות שפטים ב„ציונים" ולהטות את חסדו ל„יהודים". לענתבי גילה את אשר בדעתו לעשות לציונים: — אנהג עמהם בתפילה, במשפט ובתליה. תחילה אבקשם לעזוב את הארץ ואם לא ישמעו לי, אביאם למשפט, ואם לא יחזרו למוטב — סופם להיתלות. — על כך ענהו ענתבי, כי יאתה לו תודה על אשר אינו פותח בתליה. ענתבי עצמו חושש היה לגורלו. עתים הראה לו פנים שוחקות, ועתים — זועמות, ויש שהיה מרגיש את מבטו החודר שוהה עליו. ופעם אחת שאלו השליט: — מה חשבתי ברגע זה עליך, נחש נא! — לשלחני מן הארץ — ענה ענתבי. — מצאת את חידתי. טוב היה לך ללכת לקושטא... — לעומת זאת, החליט ג׳מאל פחה לתת לראשון־לציון במתנה את חולות הים הנוגעים באדמת־המושבה. ואת ידי קראוזה מילא לנטוע, הוא ותלמידיו, חורשות עצים מסביב לבאר־שבע. וכן מסר להנהלה יהודית את החוה הצרפתית שהחרים, את לאטרון.

רבים מן החיילים שחזרו מן החזית במדבר, ערקו מן הצבא, התחברו עם ליסטים מושבעים בארץ והתחילו שודדים בדרכים, ובאחת ההתנגשויות בין הליסטים והמשטרה נהרג ראש־המשטרה ביפו, זה העיקל, לשמחת כל בני־הארץ. הארץ כולה סבלה רעב. את אשר הותיר הארבה, אכלה הרשות הצבאית. עונת־הזריעה הגיעה ואין זרעים ולא אנשים שיזרעו, כי רבים נלקחו לצבא או לעבודה למען הצבא. באחד הימים עברו יהודה וחברו בכפר הגדול יהודיה, בדרכם מרחובות לפתח־תקוה, ושלושה זקנים, בעלי הדרת־פנים, בירכו אותם לשלום ושאלו: — הגידו נא לנו, אנשים טובים, מה חדשות? הלוא החואג׳את יודעים דבר. מתי יבוא הסוף לטבח ולרעה? — גם אנו לא נדע, זקנים נכבדים. — לאן הובילו את בנינו, הגידו נא לנו? אתמול אספו כאן ששים איש.

בידיהם. ההמון עומד ורועש, זה מכה על המשחית במטאטא וזה בשק. פה מקלל גבר ושם מיללת אשה. אחד מתעלף ונופל. — מה לכם, בהמות? מה נקבצתם פה? על מה אתם חסים, על הבתים? את הכרמים אכל, וכי יאכל גם את הבתים? — קורא אחד במרי נפשו. החסיל פרץ אל תוך המושבה וכיסה את הגדרות, העצים, קירות הבתים ועד הגגות טיפס ועלה. ומאחריו הכל מת, חרב. ותשם המושבה.

13

יהודה הלך שוב אל פרדסו. אינו יכול לשבת בבית. כל הלילה התהפך על משכבו וחיכה לאור הבוקר. ובעומק הנפש, תחת גל של אפר, לוחשת גחלת של תקוה. תקוה משונה, אולי תקוה לנס? עם זריחת־החמה נחפז לפרדסו. דמדומי בוקר. השמש אך זה יצאה להאיר את הארץ. יהודה עמד בפרדסו נשען על אחד מעמודי הגדר ומביט ומתבונן אל חורבנו הנורא. היא הביט ולא יכול להסב את עיניו מן המראה האיום. כשלדים מבעיתים עמדו העצים לפניו, וכאילו הם מלחשים את לחשם הנורא על אזניו. „האם זהו סך־הכל של שנות עבודתו?" „האומנם הקיץ עליו הקץ?"

לפתע ננער יהודה למשמע קול קורא אליו: — חואג'ה, אל תדאג, אלוהים יחזיר לך כפל כפליים! — הוא הביט וראה בדרך, העוברת מחוץ לפרדסו, ערבי עירוני, מרמלה או מלוד, רוכב על חמור ולצדו תיבות ריקות. פני הערבי הביעו טוב־לב והשתתפות וקולו רך: — חואג'ה, אל תדאג! הרואה אתה אותי ואת חמורי ואת התיבות הריקות? באֵלה החילותי את דרכי לפני עשרים שנה, וכבר היו לי עצי זיתים, עצי מישמשים... ואת כולם אכל הארבה. רק זה שעיניך רואות הוא שנשאר לי מכל עמלי. אך אל תדאג, בן אדם, האלוהים יחזיר כפליים! — מימיו לא שמע יהודה מפי ערבי המדבר אל יהודי קול א נ ו ש י כל־כך, ולבו התרכך. — ולאן פניך מועדות? — הערבי הביט ביהודה כמשתאה לו, ואחר־כך הביט משתאה גם אל חמורו ואל תיבותיו הריקות וכאילו שאל אף הוא את עצמו: ובאמת לאן פני מועדות? כלום יש עכשיו, אחרי הארבה, מה לקנות בכפרים? — רק זה נשאר לי... — רק זה נשאר לו, ומה עליו לעשות, אם לא לנסוע לכפרים, לחזור על הבתים, לקנות ולמכור. ברי, הוא יתחיל מבראשית.

והערבי דפק בחמורו ועבר משם. יהודה ליווהו במבטו. מבקש היה לשאול מפיו עוד דבר. אבל הערבי כבר נעלם מאחורי הגדר, ורק קולו כאילו עמד בחלל האויר: — האלוהים יחזיר לך כפל כפליים!

ויקנא קנאה עזה בכל הפרדסנים שטרם נגעה עדיהם הרעה. היה זה רגש לא־טוב, ולבו נעשה רע עליו שבעתיים. הוא ראה את עצמו כחיה רעה. ואת אזנו עשה כאפרכסת לשמוע: הכבר נשחתו גם פרדסים אחרים? ולפנות ערב שמע, כי פרץ החסיל משלושה צדי המושבה, אכל את הגפנים, השחית את פרי השקדים ופשט בכל פרדסי המושבה. ויקל ליהודה. ואחר־כך חרה לו עד מוות. האמנם שמח לאֵידם של אחרים? בוש היה בפני עצמו. אבל עובדה היא: כל עוד חשב, כי הוא הנפגע היחיד, היה כאבו גדול מאוד, ולאחר שהיה אחד מני רבים — הוקל לו. אכן, צרת רבים חצי נחמה.

אך למרות הכל לא חדלו הפרדסנים וגם יהודה בתוכם מן המאבק. יום אחד נודע הדבר, כי אחד האגרונומים המציא משחה העומדת בפני החסיל. מושחים אותה על הגזע והחסיל אינו עובר את המקום המשוח ואינו מגיע לענפים. יהודה חשש פן יבולע לקליפת הגזע מתרופה זו, אבל לא יכול היה לפרוש מן הציבור. על כל פנים משח רק מעטים מעציו. ואמנם, מפני זעם החסיל לא ניצלו העצים, כי רק ימים מספר לא עבר החסיל על המשחה, ואחר־כך התרגל, המשחה לא עצרה בעדו, וקליפת הגזע מתחת למשחה ביזוקה, ולא מעט מן העצים המשוחים יבשו לבסוף. והנה מצאו עצה אחרת: להלביש את העץ זר של פח ואותו אין החסיל עובר. תרופה זו נראתה ליהודה. אבל מנַין להשיג פחים? הצבא לקח את כל הפחים שבארץ והמעט שנשאר עלה מחירו למעלה ראש והפרדסנים העשירים קנום ויקיפו את פרדסיהם מכל צד. ואכן, אליהם לא חדר החסיל. בוקר אחד הזדרז יהודה ויצא ליפו ויקנה מאת הפחחים הערביים את ר א ש י הפחים של נפט (את פחי־הנפט עצמם כבר קנו אחרים מכבר) ומהם עשו הוא ופועליו זרים לגזעי העצים. וגם זה היה ללא הועיל. החסיל עבר גם אותם. אין דבר אשר יעכב ויעצור משחית זה בדרכו אל העלים והענפים הרכים והירוקים. וגם הפרדסנים, שהקיפו את פרדסיהם בגדר של פחים וניצלו על ידי כך מפגיעת החסיל, פרדסיהם נאכלו על ידי הגזם, שצמחו לו כנפיים והתעופף ועבר את הגדר.

12

יהודה חדל מעבודתו. כל פרדסו נאכל. גם עלה אחד לא נשאר. יער של מתים. העצים הלבינו תחילה, כי כורסמה כל קליפתם, ואחר־כך השחירו. יהודה חזר מפרדסו הביתה והתירא להביט לאחוריו, פן ייהפך לשלד לבן וחשוף אף הוא. ולמחרת לא יצא מפתח ביתו כל היום. באותו יום התנפל זרם של חסיל על המושבה עצמה. הפעמון צילצל באמצע־היום צלצול של חרדה. התנפלות? עכשיו? יהודה רץ אל הפעמון. לא, לא התנפלות של ערבים היא, כי אם של החסיל והגזם המעופף. מכל עבר רצו גברים, נשים וטף ומטאטאים

מדרום לפרדס התנשאה „גבעת האהבה". כל החסיל שהונס דרומה־מזרחה עבר מעל הגבעה לעבר המושבה ועתה פנה וחזר מראש הגבעה ובכל זרמו העצום השליך את עצמו למטה, צפונה, כלפי הפרדס של יהודה. הוא הלך במהירות נפלאה ובסדר מצויין: מחנה ערוך של צבא, שהקיף את אויבו מסביב והתנפל עליו פתאום מצד בלתי משוער. בראש עברו יחידים, אחריהם קבוצות קטנות, ומאחוריהן שורות שורות סגורות ומלוכדות... ובהמוניו חדר ונכנס לפרדס אשר כליה נגזרה עליו.

יהודה עוד נאבק שעה ארוכה. שלח את פועליו בכל פעם למקום־תורפה אחד והחזירם למקום תורפה מסוכן יותר. לבסוף עמדו הפועלים נדהמים אל מול תמונת ההתנפלות שהקסימה אותם והפילה עליהם אימה.—מה לעשות?— שואלים האנשים. יהודה שומע את שאלתם ומביט אליהם במבט תועה. מה הם שואלים? האינם יודעים כי הוכינו? הוא השליך מידו את „כלי־הזין", זה הבגד השחור, והלך אל חצר הפרדס להתייחד עם כאבו. על פח־נפט ריק ישב וראשו עליו הסתחרר. עיניו חשכו ודבר־מה לחץ על לבו, חנק את גרונו. — מה יעשו הפועלים? — שואלו פועלו הקבוע. — שלחם הביתה. — את כולם? — את כולם! — רגש קשה ומר מציף את יהודה. מרירות מרעילה את כל ישותו. חימה עזה מתעוררת. כלפי מי? כלפי מה? אגרופו מתכווץ. מתעורר הרצון לקלל, לחרף, לשפוך את כל מרי־לבו. ולפתע מתרכך הלב. דמעות רותחות צורבות את פניו, ועם דמעותיו הראשונות הוקל לו, וכמו אבן כבדה נגולה מלבו, בא הסוף. סוף לפחד ולתקוה. הכל ברור, הכל אבד. אין מה לעשות עוד. עכשיו — לנוח. חשק עז למנוחה תקפו. רק עתה הרגיש את כל עיפותו מן העבודה הבלתי־פוסקת במשך חודשים.

יהודה יצא מפרדסו. לא הביט אל פועלו הקבוע שתלה עיניו בו בעצב, לא הביט אל פועליו, שותפיו למפלתו, אשר עוד ישבו בחצר, והם נדכאים ונכלמים. לא הביט לצדדים. ישר הלך אל המושבה, ובבואו הלך מאחורי הגדרות, לבל יראה פני איש. אבל וחפוי־ראש נכנס אל חצרו ובא אל ביתו. איש מבני ביתו לא שאלו דבר. הכרת פניו ענתה בו.

11

יהודה החליט בלבו לא להמשיך בעבודה ולא ללכת לפרדסו עד אשר יסתלק ממנו החסיל. ולאחר ליל־נדודים נשאר לשבת בביתו כל היום, לשמחתן של הילדות ולצערה של אשתו, שידעה כי רע הדבר ליהודה להבטיל עצמו מעבודה עתה. ואמנם ישב כל היום כעל גחלים ומחשבה קשה הטרידה את מנוחתו: „מדוע דוקא אנוכי הראשון? מדוע כל הפרדסים עדיין עומדים בירקותם ורק פרדסי הולך ונחרב?"

ורץ עמהם אל ה„חזית" החיצונית. לכל רוחב פרדסו, מבחוץ, מדרום זורם זרם כביר, זרם אשר כמוהו עוד לא ראה יהודה, והוא אינו אלא החלוץ של המחנה, שעליו נתבשר אתמול. יהודה ליכד את כל פועליו, חמישים איש, בשורה אחת מול החסיל והם ניסו להפנותו מזרחה. בתחילה היתה יד הפועלים על העליונה... אבל אך תחלש רגע ידו של הפועל וכבר החסיל פורץ למקום־התורפה. הם מטים את זרם החסיל הלאה מן הפרדסים. מלחמה לחיים ולמוות. אבל הידים נחלשות. אין אדם יכול לעבוד בלי הפסק. השמש עולה מעלה מעלה, החום גובר וזרם החסיל מתחזק מרגע לרגע, כזרם מים כבירים, בו הגלים רודפים ומשיגים זה את זה ועולים זה על זה ברעש גדול.

כל השטח למול עיני יהודה כולו צהוב־צהוב. ים סוער של חסיל. והרווח בין הפועלים ובין הפרדס מתמעט והולך, החסיל דוחקם אחורנית.

שלושת סוסיו של יהודה דשו בגורנו את פליטת השעורים ואת האפונה והעדשים והפול, שלא היו טרף לא־בה. הוא קורא לעגלונים לבוא עם הסוסים, לקשור מאחורי כל סוס פח גדול ולעבור מאחורי שורת הפועלים הלוך ושוב. הפחים דופקים ומקול הרעש נבהל החסיל ונסוג אחורנית, ותהי הרווחה לפועלים. גדל המרחק בינם לבין הפרדס. אבל עד מהרה מתרגל החסיל לרעש הפחים, ושוב אינו נבהל ומסתער על ירק הפרדס. והנה השיך של הכפר השכן בא אל יהודה, רוכב על סוסתו, והוא עומד ומביט בתמהון — מה העבודה הזאת לך ? לשוא אתה מעייף את אנשיך ואת עצמך. אין כוח בארץ אשר יעמוד בפניו. על פני כל הארץ פשט כמים כבירים. — הוא מדבר ויהודה ופועליו אינם פוסקים מעבודתם. הפועלים עובדים אבל פניהם חיוורות כסיד, ניכרים סימנים של אפיסת־הכוחות, זיעה מכסה את פניהם ונדמה היה ליהודה שעוד מעט יתעלפו. גם הוא מרגיש חולשה נוראה. מאז הבוקר לא טעמו דבר ולא שתו מים. יהודה שולח שניים מהם להביא מים ולהשקות כל פועל במקומו ולהביא לכל איש את לחמו. גם יהודה לועס את לחמו ואינו שובת מעבודתו: לדפוק בפח, לצעוק ולנפנף בשק להניס את החסיל.

והנה קורא פועל, העומד בסוף השו־ה דרומה, ביאוש, כי החסיל חוזר בו ופונה אל הפרדס מצד דרום. יהודה רץ לעבר ההוא ועיניו רואות ברור: כל מאמציהם באו כדי להפנות את החסיל דרומה־מזרחה למען יפסח על הפרדס, ועכשיו התחיל החסיל מעקם את דרכו וחוזר אל הפרדס מן הדרום ומן המזרח. יהודה קורא לפועליו לעבור לצד דרום, אבל במקום הזה אורכם של שני הפרדסים כשבע מאות מטר, ומה כוחם של חמישים איש ? יהודה שולח אל המושבה לקרוא לעזרה, אבל משם אין איש בא. והחסיל התחיל פורץ בין הפועלים, עובר את התעלה, שחפר יהודה מסביב לפרדס, ונכנס פנימה. ויהודה רואה כי אבדה תקוותו.

ולא נתנו להם לחדור לפרדסים. כבר חשב בלבו, כי הצליח להתגבר על הרעה, אבל לפנות־ערב בא הקץ. מפקח ממשלתי ערבי בא מן הדרום ובשורה רעה בפיו: זרם אדיר של ארבה עולה על המושבה מן הדרום, והפרדס הזה צפוי לכליון. מי בעליו? „לאמור פרדסי...” חשב יהודה בחרדה ויתאושש ויענהו:

— אני בעליו, אבל אוכל להזעיק כחמישים פועל למחרת...

— חמישים? חמש מאות לא יספיקו. קרא לעזרה את כל המושבה. ואני אביא מחר גדוד חיילים. הזרם הבא — עשרה קילומטרים רוחבו ולאורכו לא ראיתי סוף.

יהודה ידע, כי כל אנשי המושבה עסוקים איש איש בנחלתו ולא יבואו לעזרתו, וכי המפקח מתפאר על שוא ולא יביא חיילים למחר. והוא לבדו עם פועליו היעמדו בנסיון כזה? מה כוחם? „האעשה את פרדסי הפקר? לא! בשום אופן לא”. העצים הרעננים של פרדסו עמוסים פרי חדש עומדים לנגד עיניו ומבקשים על נפשם. שורות עצי הפרדס החדש של ידידו שיהידה נטעו עומדות בכל יופין ומתפללות אף הן. הוא נטען ועליו שמירתן. ובלבו החליט להילחם עד הסוף. ויצוה על פועליו להקדים לבוא למחרת ולהביא עמהם עוד פועלים נוספים.

10

כל הלילה נדדה שנתו של יהודה. מחר יום־הדין לפרדסו. עמל חמש־עשרה שנה עומד להיבלע בן־רגע. היציל ממנו דבר? בטרם האיר הבוקר יצא אל פרדסו ויעבור את כל ה„חזית” לרגל את כוחות אויבו. שני הפרדסים השכנים, שלו ושל ידידו, היו מגוגעים משני העברים. ומעבר לפרדסו, בשדה גדול של דורה, רבץ מחנה כבד של חסיל ופניו לעבר מזרח־דרום ואין סכנה ממנו לפרדסו המשתרע צפונה. הפועלים באו, פניהם חיורות והם עיפים וחרדים. היעמדו להם כוחותיהם? יהודה חילק אותם לשלושה ראשים. האחד לעמוד על משמר פרדסו, השני על משמר פרדס שכנו, והשלישי להיות מוכן בחוץ נגד החסיל הרובץ בשדה־הדורה. הכוחות היו מעטים כדי להשמיד את החסיל הזה, ויהודה ציוה עליהם להניסו מזרחה־דרומה ולא להניח לו להתעופף אל מול פרדסו. הפועלים בתוך שני הפרדסים השמידו את החסיל שחדר אל תוכם, כי עדיין רפה היה כוחו מקיר הלילה והטל, והפועלים קיברו אותו בקלות. אבל הנה עלתה השמש, נתחמם האויר ויבש הטל והחסיל נעשה מחוצף ותוקפני יותר ויותר. הפועלים שבפרדס שכנו מבקשים לשלוח עזרה. כוחות נוספים אין ליהודה והוא ממהר בעצמו למקום הסכנה. הוא מזרז את העובדים ומסייע להם בכוחו ובעצותיו. אבל הנה הקבוצה שמבחוץ קוראת לעזרה אף היא. ועוד השליח הראשון מדבר ושני בא מבוהל: זרם חדש של חסיל בא ומתפרץ אל הפרדס. יהודה קורא את שתי הקבוצות מפנימם של הפרדסים

8

שבעה־עשר ימים לאחר הופעת הילק של הארבה הראשון, הגיח הילק אשר בביצי הארבה השני. העבודה כבדה על בני־המושבה מאוד ויקראו לעזרה. אבל מנין תבוא עזרתם ? כל המושבות כולן היו נתונות באותה צרה. ועוד הידיים מלאות עבודה אחת ותור השניה בא: החסיל נראה בגבולות המושבה. את אשר יגורו בא. הילק, שלא נשמד בכל הסביבה, גדל ויהי לחסיל, ועתה התחיל זורם בזרמים כבירים צפונה ומשחית כל מה שהותיר הארבה לפליטה. מחנות כבדים הסתערו מכל צד: החסיל הצהבהב עובר בראש והילק מן הארבה השני אחריו. מבול של משחיתים. לפניהם הארץ כגן־עדן, ואחריהם — מדבר שממה.

המושבה יצאה להילחם בחסיל אשר בשדות השכנים. ידוע ידעו כי לשוא הוא: מה כוחם לעמוד בפני שפעה זו ? אף־על־פי־כן החליטו להילחם עד הרגע האחרון. ביום השבת בבוקר עבר הקול, כי מחנה עצום של חסיל בא עליה מנחל־רובין, מן החולות שעל שפת־הים, שבהם טמן הארבה את ביציו בהמון. וינתן אות לצאת כנגדו, וכל המושבה יצאה. היתה זו השבת הראשונה אשר חיללוה בפרהסיא. גם בשבת השניה התקרב החסיל בשני זרמים עצומים, האחד מן המערב, שוב מן החולות, ואחד ממרחבי הדרום. ויחללו שוב את קדושת־השבת, ובמשך כל השבוע אחריה השמידו ככל אשר יכלו משני הזרמים. ואלה מאנשי המושבה, שרכבו בסביבת המושבה בין כל הכפרים הערביים, באו והודיעו כי כלו כל הזרמים ולא נראה עוד חסיל. רגש נצחון, רגש נעלה מילא את הלבבות: יכולנו ! אבל לא לאורך ימים. לפי הדעה המקו־בלת אין החסיל מתקדם אלא כדי חמישה קילומטרים. ולא עלה על הדעת, כי החסיל הרעב, שלא ימצא דבר בשדותיהם החרבים של הערבים, יבוא ממרחקים של עשרים קילומטר. אך כך היה.

9

בשבת השלישית נחו בני המושבה לאחר שתי שבתות שעשאון חול. ויהודה לא התאפק ויצא לראות בשלום פרדסו, שהיה קרוב למושבה. והנה, אפס קצהו של זרם חסיל קטן בא ונוגע בפנת הפרדס של שכנו, שהוא יהודה נטעו והיה אחראי לו. בדרך נזדמנו לו שלושה פועלים וישכרם לעבודה לעצור את הזרם שלא יחדור אל הפרדס. עוד אלה עסוקים בעבודתם והנה זרם שני, קטן אף הוא, נגע בקצהו הדרומי של פרדס יהודה. השומר של הפרדס ושני נעריו מיהרו לעמוד בפרץ והטו את הזרם הצדה. למחרתו, ביום הראשון, יצא יהודה אל מחוץ לתחום פרדסו ופרדס שכנו, וראה את שני זרמי החסיל מאתמול והם קטנים, ויאסוף את כל פועליו ויעמדו בפניהם עד רדת היום

עבר ומכל פינה נהרו אנשים לראות בנגע. יש שבאו במרוצה, ויש בברכיים כושלות. הכל רוצים לראות בעיניהם. הכל מדברים ורועשים ונותנים עצות. מן הפרדס הביאו את מכונת־הריסוס וריססו בתמיסה של בורית ושל ליזול. — לשוא. היצורים כמו נדהמו ברגע הראשון, ואחר התעודדו שוב וחזרו לנתר ולפזז.

— לא להתיאש, לעבודה! — יצא הקול. וכאיש אחד נחלצו כל בני המושבה למערכה, להגנה והצלה, והאמצעי המועיל האחד היה הפרימיטיבי ביותר: חפרו תעלה מעברו האחד של הילק, ומיתר שלשת עבריו ניפנפו עליו בבגדים שחורים, והוא נבהל וברח בקפיצות אל התעלה, ושם סתמו עליו את הגולל ומקברו לא יקום. כל המושבה, האיכרים, הפועלים, בעלי־המלאכה, הגברים, הנשים, הילדים — הכל הזדיינו, מי במעדרים לחפור תעלות ומי בבגדים וסמרטוטים שחורים להניס בהם את הילק, ויצאו למלחמת תנופה. כל בעל־נחלה עבד בנחלתו והזמין לו פועלים מכל אשר מצא והשיג. „ועד־הארבה", שנבחר באספה כללית, שלח מחנות של פועלים אל גבולות המושבה.

הילק כיסה את הכרמים והשדות בתוך תחומי המושבה ואת השדות אשר מחוץ לתחומיה. המושבה נחלצה להילחם על קיומה. מאז קמה על תלה, זה חמש ועשרים שנה, לא היתה לה כמערכה הזאת. בעוד חושך קמו ועד חושך עבדו. המקומות שנוקו מן הילק היום, נתכסו שוב למחרת בדור חדש. ובמקום שלא הספיקו להשמיד את בני הילק בעודם בבחינת תינוקות וצבעם שחור, גדלו אלה וצבעם נהיה אפור והתחילו מטפסים על העצים. המושבה נלחמה בחמת־זעם. חגרו את שארית הכוחות ועבדו. כטובע השוחה בהתאמצות אחרונה אל החוף הרחוק, כן אימצה המושבה את כל כוחותיה. העצבים היו מתוחים כקשתות ונדמה היה: אם תגע בהם נגיעה קלה ויתפקעו. בימים השכיחה העבודה את הכל, אבל בלילות הבעיתו חזיונות קשים ומחשבות מבהילות. האנשים העייפים התהפכו על מיטותיהם. יש ופחדו לעצום את העינים, כי אך תיסגרנה וראו שוב: כתמים־כתמים של יצורים מפזזים ומרקדים כשדים. וגם בחלומותיהם עבדו, עמלו ויגעו כביום, בזיעה קרה, ברוגז ועד כלות הכוחות. ועם קווי האור הראשונים שוב למערכה. שבועיים ימים נמשכה עבודה קדחתנית זו עד שביערו את הילק מאדמת המושבה, לא נשארה לו פליטה... ואז נחו והחליפו כוח. את ההתקפה הראשונה של האויב הדפו והיה בכך משום הקלה פורתא, אבל רק לרגעים מספר. כי הלא היטב ידעו שאך התקפה ראשונה היא. ועוד שתי התקפות לפניהם: של הילק אשר לארבה השני ושל החסיל והגזם מכל הסביבה. רק במושבות העבריות הושמד הילק, אבל בכל הסביבה הלא נשאר קיים והוא גדל והולך.

— ראה הנה ארבה! שם שם במרומי הרקיע! — יהודה נבהל. אכן, גבוה גבוה עבר מחנה כבד של ארבה.

— זה לא יתעכב פה. עובר הוא — אמר פועל שני, אבל הלב לא נרגע.

הארבה לא פסק מלעשות את דרכו הלאה צפונה. מחנהו הלך ורב, הלך וכבד והתחיל יורד ומשפיל מטה מטה, כאילו לא יכל להחזיק מעמד בחלל מרוב כובד. וככל שירד הארבה גבר הדכאון בלבו של יהודה. ומחנות מחנות זורמים ובאים. זה הולך וזה בא. וכל מחנה כבד מקודמו. וכבר הם מעופפים בין העצים מעל לראש, וכבר הומה זמזומם באזנים ולהט כנפיהם מסנוור את המבט. הארבה ירד ושוב כיסה את השדות כולם ואת העצים. העצים נעשו כתומים ועל הקרקע נפרש מרבד עבה, מרבד חי, מתנועע, זוחל... ושוב זמזום ושוב רישרוש המזדווגים.

עוד לא נסתיימה פרשה ראשונה של הארבה והשניה התחילה. קודרים, מדוכאים שבים הכורמים אל המושבה בפיק ברכיים, ובמושבה חרדה. הארבה החדש רעבתני הוא ופגיעתו קשה יותר. בשעה קלה אכל את כל שארית הירק. יפועל מן הפרדס מחכה ליהודה בביתו, בשובו מן השקדים, ובשורת־איוב בפיו: הארבה פשט בפרדס ובשדה־החטים אשר ליהודה ויאכל את הגבעולים ואת השבלים.

עשרה ימים ישב הארבה במושבה. ביום הראשון אכל והשחית ואחר־כך חדל ועסק בפריה ורביה. את כל האדמה מילא בביציו, ואחר־כך הלך ונדד לו.

7

אחד מתלמידי־החכמים במושבה מצא בספר ישן, כי אוירה של ארץ־ישראל אינו יפה להתפתחות ביצי־הארבה. ואין ספר יואל מכחיש אותו, כי ביואל כתוב: „ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבותיכם? עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר". רק פעם אחת קרה כדבר הזה.

לשוא ביקשו להתנחם. ביום השלושים ושלושה להופעתו של הארבה הראשון בא יהודה בבוקר לפרדסו והנה פועל רץ לקראתו ובשורה בפיו: — בין השעורים נבקעו הביצים! — וילך יהודה אחריו בצעדים כושלים. באחד החריצים פירכסו וקפצו מול החמה יצורים זעירים... דמותם כדמות הארבה, רק חסרי־כנפים. הנה הנו המשחית, הילק... יהודה גהר רבץ על פני הקרקע והתבונן: פקעות־הביצים, שהיו תקועות במאונך, נפתחו מלמעלה ומן החור הפתוח הזה יצאו המזיקים לאויר־העולם. בהירים היו בצאתם, וכשהתחממו לאור השמש החליפו את עורם ויהיו שחורים כשחור השד. לא עבר זמן רב והשמועה נפוצה במושבה ובכרמים, כי בשעורים של יהודה נראה הילק, ומכל

— ראה את אשר עוללו לי! — קרא האיש בראותו את יהודה — הידעת מה עשיתי להם? רותחים שפכנו עליהם והרגנו בהם למאות ולאלפים. לנקום, לנקום בהם. את כרמי השחיתו. — והאיש שפניו היו כפני מי שאין דעתו שפויה עליו, רץ הלאה, ומכה ומכה.

ובכרם השני עמד איכר צעיר, פח גדול בידו, והוא דופק עליו בכל כוחו ומניין ערביות הולכות עמו וכל אחת פח בידה.

— רואה אתה? זו לנו הפעם העשירית שאנו עוברים את הכרם היום! הכרם רובו אכול, שומם והאיש ממשיך לרוץ והערביות אחריו, ועל פניו היגעים — הבעה של נצחון.

5

אחד־עשר יום רבץ הארבה בכרמי המושבה ובפרדסיה וביום השנים־עשר נעלם כולו, על זכריו ועל נקבותיו. בימים הראשונים לאחר שנסתלק הוקל ללב ובני המושבה נשמו לרווחה. אבל אך הקלה פורתא היתה זו. ידעו כי הארבה הטיל את ביציו בסביבה כולה ובכל מרחבי־הארץ, ומן הדור החדש שעתיד לצאת מן הביצים צפויה סכנת כליון לכל הארץ כולה. האם יצא הדור החדש? אימתי? היש הצלה ממנו? במה יילחמו בו? אלו ואלו היו השאלות שניקרו במוח, נקבו את הלב והניסו את השינה מעל העפעפים. בלב חרד חיכו לגזר־הדין: חיים או מוות. מעל כל פנים נשקפה הציפיה הקשה. ככה בודאי מרגיש עצמו איש נשוך כלב־שוטה במשך ארבעים הימים, הגורליים: חיים או מיתה משונה.

האיכרים התחילו חורשים בין נטיעותיהם לחשוף את ביצי־הארבה לקרני השמש למען תיבשנה. וכן אספו את הביצים בידים. עד מהרה התנסו וידעו למצוא את הביצים. הנקבה נוקבת בבטנה החדה חור בתוך האדמה ואל תוכו היא מטילה את פקעת־הביצים, ואחר־כך מיישרת ברגליה את פתח החור שלא יהיה ניכר. אבל דוקא על פי סימני רגליה למדו להכיר את מקום החור. ויש שנשבה הרוח והסירה את שכבת החול הדקה, ואז ביצבצו ראשי הפקעות הלבנות. וכן היתה האדמה מתבקעת כלשהו במקום־ההטלה והיו מוצאים את הביצים לפי הבקיעים.

6

עברו עשרים ושלושה ימים מאז הופיע הארבה בפעם הראשונה, ושנים־עשר יום מאז הלך לו. יום אחד עבד יהודה עם פועליו בכרם־השקדים שלו להשמיד את ביצי הארבה. היה יום בהיר וצח, ולבו של יהודה נעשה קל עליו, כאשר היה תמיד בשעה שהוא עסוק בעבודה. ולפתע קרא אחד הפועלים:

על האויב. צחוק־ילדים. בטרם הספיקו לעבור איש איש את שורתו עד הקצה, וכבר חזרה השורה ונתמלאה פי עשרה, פי מאה. כזרם מים כבירים זרם הארבה ובא והוא טופח על פניהם, על ידיהם ועל עיניהם של העובדים. מיואשים ומרי־לב חזרו יהודה ופועליו למושבה. והכורמים אף הם חזרו מכרמיהם ופניהם קודרים. הארבה התחיל מכרסם ואוכל את עלי הגפנים וענפיהם ואת עצי השקד. כל הנטיעות במושבה כבר היו מכוסות ארבה ועדיין הוא נוהר ובא. רק עם פנות היום נפסק הזרם. וכחום היום שוב באים זרמים חדשים. עתה הם מתחילים להזדוג. בעשבים, בתבואה, בין ענפי העצים, בכל גיא ובכל גבעה, על כל צעד ובכל עבר ופינה מזדווגים רבבות, מיליונים, מיליארדים, והאויר הומה מרשרוש ומזמזום.

חוקר־הטבע מיעץ לתפוס בידיים את הנקבות ולקרוע אותן. כל ההורג נקבה אחת מעביר מן העולם מאה ולדות לעתיד! הכורמים יוצאים שוב לכרמיהם להילחם בנקבות, אך מה כוחם? האחד מול מיליון? ושמועה הגיעה כי כיסה הארבה את כל מושבות יהודה והולך ומכסה את הארץ כולה.

שלושה ימים רצופים היה הארבה נוהר ובא. ביום הרביעי טהרו השמים, פסקו הרוחות וחדלו זרמי הארבה. והסביבה כולה נהפכה צ ה ו ב. הארבה כיסה את עין כל הארץ. וקול האוושה האיומה של המזדווגים מחריש את האזניים.

4

הנקבות כבר התחילו מניחות את ה ב י צ י ם, ביצי הילק, בתוך הקרקע; פקועה דקה, תקועה באדמה במאונך, ממולאה ביצים. כמה יצאו מכרס אחת? מאה? יותר!... כל הלילה נדדה שנתו של יהודה. אף בחלומו ראה את היצורים הנוראים ושמע את הרשרוש ואת הזמזום. עם קוי־האור הראשונים היה שוב בפרדס. ה כ ל מכוסה ארבה. זעיר שם, זעיר שם מצא גם ביצים, והארבה הוסיף לאכול, להזדווג ולהטיל ביצים. מן הפרדסים ומן השקדים אכל רק מעט, אך את הירקות החריב ומן הגפנים השמיד חלקים ניכרים, וכבר ביצבצו פה ושם פסים שחורים בתוך הכרמים. יהודה הלך מפרדסו להתבונן בכרמי השכ־נים. הוא בא אל כרם גדול של שקדים וגפנים. מסביב השלך הס, אין קול אנוש, אין צל אדם. רק המית הארבה מנסרת בחלל. רוח חצר־מות נשבה עליו. היה זה כרם ארוך והוא המשיך והלך בו, ולפתע חשכו עיניו. לפניו נגלתה חלקה גדולה אכולה כולה ורק מ צ ב ו ת של גפנים שרדו ממנה. אף הארבה כבר הלך־עבר מפה אל החלקות הירוקות. רק זעיר שם, זעיר שם ניתרו בין הגפנים כמה ממנו, בין השורות החרבות. ובעל הכרם רץ בין השורות הנחרבות ומכה בהם בלי הרף בשצף קצף ושני נערים הולכים אחריו.

2

עם פנות היום שקטה הרוח. מעוף הארבה נפסק, והוא ירד בכל המוניו על הקרקע ונאחז בסבכים, בגפנים, בשקדים ובפרדסים.

„היאכל הארבה את התבואה ואת ירק העצים? האם נגזרה כליה על יבולי הענבים והשקדים?" שאלה זו ניקרה בלבו של כל אדם. במושבה ישב אז ישראל אהרוני, חוקר־טבע צעיר, זוֹאוֹלוֹג שהתחילו יוצאים לו מוניטין לא רק בישוב כי אם גם בעולם־המדע. לפני חמש־עשרה שנה בא, והוא סטודנט צעיר מפראג, לשמש מורה בבית־הספר העממי במושבה ומאז התמסר לחקירת החי בארץ, גילה תגליות שעוררו את תשומת־לבם של אנשי־המדע בעולם, וקנה לו שם. הוא נשא לו לאשה אחת מבנות המושבה ונעשה אזרח בה. הוא הזהיר את אנשי־המושבה: הארבה המעופף לא יזיק הרבה, אמר, אבל הדור השני שיקום אחריו, הילק, עלול לכלות את כל הצמח בארץ. על כן המריץ אותם לקום כאיש אחד ולהשמיד את הביצים שיטיל הארבה לבל יתבקע מהן הדור החדש. והיה במושבה אורח, איכר ממושבות ארגנטינה, שחיוה דעתו לאמור: הארבה שבא כאפס וכאַין הנהו, אבל אם יוסיפו לביא, אין הצלה ממנו. האומנם? האומנם ישחית ויהרוס מה שיצרו בני־אדם עשרות שנים? מכרסמת מחשבה־דאגה את הלב. והלב מתנחם מעצמו: לא, לא ייתכן, לא תקרה רעה כזאת.

3

למחרת, עם זריחת־החמה, הלך יהודה לפרדסו. עיניו חשכו. מסביב לפרדס עמדו עצי ברושים והנה ענפיהם הגבוהים נהפך מראיהם חום, כי הארבה דבק בהם ויכסם עד ראשיהם.

ובמזרח עולה השמש, זורחת כדרכה יום יום כאילו לא קרה דבר, ורוח־בוקר מתחיל לנשוב, והתבואה של יהודה, שאצל פרדסו, בדרך למושבה, מתנועעת ודבר־מה רוחש בה: כל הגבעולים מכוסים ארבה.

השמש עולה מעלה מעלה, האויר מתחמם, והארבה מתחיל להתרומם מעל הקרקע וממריא לעוף... „היעוף מזה?" לא אינו עף, רק מסתובב־מסתובב בחלל האויר ושוב יורד מטה. ובשעה תשע התחילו באים זרמים חדשים מן הדרום. מחנות גדולים וכבדים של ארבה. הוא עף בסמוך לפני־הקרקע בדרך צפונה, וחלק ממנו ירד ודבק באדמה. מרחוק, מן הכרמים, כבר נשמעו קולות הדפיקה בפחים. הכורמים יצאו „להרעיש" את הארבה ולהניסו. צחוק מר עולה על שפתי יהודה: מה הן מאַת הידים של בני המושבה מול רבואות המשחיתים הללו? הלא כחול אשר על שפת הים הם, אשר לא ייספרו מרוב. ובכל זאת הזעיק אף הוא את פועליו, וכולם לקחו פחים ריקים בידיהם ויסתערו

לבבות. יהודה היה תוהה על כך לפעמים ולא ידע תשובה. יש שחשב, שמשהו שבתורשה מפריד ביניהם. יהודה היה דרומי־חסיד ומילר היה צפוני־מתנגד. ויש שצחק על סברה זו שלו וקיוה כי סוף סוף ימצא במילר גם את החבר, שאליו התגעגע לאחר שנעקר יהואש מעליו.

ג. הארבה

ובעוד הישוב עומד על נפשו ונאבק על קיומו נגד כוחות האדם הרעים, הנה באה עליו רעה גדולה גם מידי שמים.

היה יום חמסין. רוח מזרחית מחניקה נשבה מאז הבוקר. כל אותו יום עבד יהודה בפרדסו, ובשעה השלישית אחר־הצהרים יצא מתוך מעבה־העצים לשאוף מעט רוח. והנה בא זרם רוח והטיח בפניו חום כבד ומחניק. בערו הפנים, כבדה הנשימה. ולפתע נגלה לעיניו חזיון מוזר במרחב השדה אשר לפניו. מה הדבר? נוצות, לא נוצות... שיירי קש ולא קש... פרפרים... המון רב של פרפרים. פלחים, שבאו ממרחק לזכות מן ההפקר, מפירות־ההדר שיהודה ביקש להיפטר מהם, התעוררו, התנערו ויביטו אל ה„פרפרים" ופניהם השחורים והשזופים הביעו פחד ודאגה. — ג'ראד, חואג'ה, ג'ראד!... — וקולם היה קול בהלה. „מה הבהלה? ארבה? איזה ארבה?" — חשב יהודה בעצלתיים. אך עד מהרה דבקה בו חרדתם: הזהו הארבה ההופך גן־עדן למדבר? — הזהו אותו ארבה? — שאל יהודה את הערבים, והם תמהו לשאלתו. — ג'ראד, ג'ראד, חואג'ה! — נצטעקו כמתריעים על שריפה. במשך חייו בארץ ראה יהודה את הארבה פעמיים. אבל לא היה כל דמיון למה שראה אז ולמחזה שנתגלה לעיניו עתה. מרגע לרגע הלך הארבה ורב ועד מהרה היה כחשרת־עננים. הוא טס בהמוניו, לא הגביה עוף, מדרום־מזרח לצפון־מזרח, נגד הרוח. יש אשר נשב הרוח בחזקה ובני הארבה נעצרו רגע, התהפכו, התגלגלו באויר, חלק עלה מעלה וחלק ירד מטה ונאחז בקרקע. אך עיקר המחנה עשה את דרכו הלאה. עד מהרה נתרבו היורדים מטה מרגע לרגע ויזחלו על גבי הקרקע, על רגבי האדמה החרושה ועל גבעולי התבואה הירוקה. ומן העולים למעלה התחילו נכנסים אל הפרדס ויושבים על העצים ועל הבניינים. עפים מעץ לעץ, מענף לענף ומכרכרים ומפזזים בין העצים. יהודה עמד והביט במחזה המוזר ועדיין לא השיג את כל משמעותו האיומה. עצם המחזה משך את עיניו.

יהשפעתו נחלשו עם גמר המאבק שלמענו נוצר. זו דרכם של האיכרים שהם מתאחדים לעת צרה ונפרדים שוב כעבור הרעה. אך עם ראשית המלחמה חידשה ההתאחדות את פעילותה, בראשותם של מאירוביץ ולובמן, מראשוני הבונים בראשון־לציון. היא עזרה לאירגון ההתעתמנות: השתדלה על־ידי בא־כוחה בירושלים, א. ענתבי, לרכך עד כמה שאפשר את גזירות הממשלה והשתדלה ככל שעלה בידה להקל את המשבר הכלכלי, משבר האשראי ומשבר המזונות. אספה כללית זאת, שקראו עתה, עמדה בסימן של דכאון וחוסר־ישע. ידעו, כי בכוחות עצמם לא יעמדו במשבר הכלכלי, ומן ההכרח לפנות שוב לבארון ולנדיבי אמריקה. הוחלט לבקש הלואה שתשולם מהכנסות היין והפרדסים בעתיד לשם ארבע מטרות עיקריות: 1) להכין מלאי של חטים לכל בני המושבות כאיכרים וכפועלים; 2) להחזיק את המוסדות הציבוריים; 3) לשלם את מיסי־המלחמה הגבוהים; 4) להמשיך בעיבוד הפרדסים והכרמים כדי להצילם מחורבן וכדי להציל את הפועלים מחרפת־רעב.

מברלין נתקבלה הלואה קטנה לפרדסים, בהשתדלות חברת „עזרה", חמישים פרנק לדונאם. ובמזומן קיבלו רק עשרים פרנק. והיה זה כאין. מחיר המים בלבד היה שלושים פרנק לדונאם ומה יהיה על הוצאות העיבוד?

על חברי הועד המרכזי של ה„התאחדות" נמנו גם ר' אהרן ויהודה מרחובות. עד הזמן האחרון לא נמשך יהודה לעבודה זאת, כי לא מצא בה עניין. אך עם ריבוי התלאות והנסיונות הקשים נכנס שוב בעובי הקורה והוכרח לגזול מן הזמן המוקדש לעבודת משקו ולנסוע מזמן לזמן עם ר' אהרן לכינוסים ולאספות בראשון־לציון, תל־אביב ופתח־תקוה. ועם יהודה נרתם לעבודה הציבורית הכללית גם טוביה מילר, איכר חדש ברחובות. הוא וחותנו, איש אמיד ורב־פעלים, אפרים זאקס, באו אל המושבה רק בתקופת העליה השניה. חותנו משך בעול העבודה הציבורית במקום ונעשה עמוד־התווך בועד־המושבה וגם תיקן תיקונים חשובים: הקים בהלואה אחת מכספו מכון מים יפה שהמציא מים בצינורות לכל בית, אירגן את הדואר ועזר להקמת השכונה שעריים, שכונה חדשה של אחינו בני תימן. מילר עצמו, שלא כחותנו, איש יושב בית היה ובתחילה התרחק מכל עבודה ציבורית ושקע ראשו ורובו בעיבוד משקו ומשק חותנו וגם הגדיל לעשות בכוח הידיעות שרכש לו מן הספרות המקצועית שבאמריקה, אשר משם באו שניהם, חותנו תחילה והוא אחריו. אשתו נעשתה חברה טובה לרות מראשית בואה למושבה עם אביה, ולבעלה נישאה רק ברחובות. בימי המשפט הרחובותי נמשך מילר אף הוא לעבודה הציבורית ומאז נתקרבו הוא ויהודה. בימי המלחמה סייעו שניהם לעבודתה של „התאחדות המושבות". אך למרות עיסוקם המשותף לא היו לחברים. קירבת־דעות היתה ביניהם, אך לא קירבת־

צלה דאגו ליולדת ולתינוק, ויהודה — לשתי ילדותיו החולות. היתה לו, ליהודה גם „עזר כנגדו". לפני פרוץ המלחמה באה לרחובות נערה צעירה מעיירת־מולדתו של יהודה, נערה רכה בשנים ועדינת־נפש, והיא בת לידיד אביו של יהודה. עם פרוץ המלחמה נקרעה מעל בית־הוריה וכל עזרה בכסף לא יכלה להגיע אליה מהם, ויהודה אָספה אל ביתו ויאמצה לו כבת. עובדת היתה ככל שעמד בה כוחה, גם עם יהודה בפרדס וגם עם צלה בבית; וגם צלה וגם הילדות אהבוה כבת וכאחות. כאשר חלו הילדות וצלה ילדה את הבן, היתה הנערה אחות־רחמניה לילדות ועוזרת נאמנה ומסורה ליהודה. והיה זה כאילו דאגו מן השמים והקדימו לו תרופה למכה.

לשעת־הברית עשה הרופא חיטוי ליהודה, למען יוכל להשתתף בטכס הכנסת בנו בבריתו של אברהם אבינו, אבל לא הרשו לו לנגוע ברך הנולד. מרחוק הביט וראה את בנו, אשר לו הוחיל זה שנים רבות, ואשר את שמו נשא בלבו תמיד. בלב נרגש חזר אל ביתו, אל בנותיו ואל „האחות הרחמניה" שלהן, שהיתה לו אף היא כבת. רק כשהבריאו הילדות לגמרי וכל חשש של התדבקות לא היה עוד, נעשה חיטוי נמרץ בבית ויהודה החזיר אל ביתו את הבן והאם.

חיי ביתו של יהודה התעשרו. הבנות שהבריאו התקשרו בו עוד יותר, כי כלפי אִמן חשו מעין תרעומת קלה על שהביאה לעולמן „מתחרה". וגם הרך הנולד, שהפריע שוב, כבנותיו בשעתן, את מנוחתו בלילות, קנה אף על פי כן את לבו ויהי מטפל בילדו בלילות, כדי להקל על האם; ובלילות לא היה גם חשש לעורר את קנאתן של האחיות, שישנו שינה עמוקה. גם הנערה מן הגולה היתה חביבה עליו. הוא ובנותיו התחילו להורותה עברית, והיא עשתה חיל בלימודיה, ויותר ממה שלמדה מן האב למדה מבנותיו. בפרדס ובבית עשתה עבודתה בחריצות. מהיותה חלשה לא הספיקה הרבה, אבל איכות עבודתה היתה משובחת. לא פעם דימה יהודה כי מצא לו בה ידידת־נפש חדשה, אבל מנסיונו ידע, כי סכנה צפויה לו מחברות עם אשה, ויישמר לנפשו הפעם.

4

העניות בישוב גדלה מיום ליום. המושבות — אוצרותיהן הלכו והתרוקנו. פיק"א חדלה לשלוח כסף. קופת אפ"ק היתה ריקה. האיכרים, עצבניים ומדוכאים, היו מתאספים ודנים על המצב. מוסדות־הציבור היו בכל רע. הפקידים והמורים לא באו על שכרם. בראשון־לציון כונסה אספה כללית של באי־כוח הועדים בכל המושבות. המכנס היה המרכז של „התאחדות המושבות". מוסד כל־מושבתי זה שנוסד בימי ה„משלחות" לאודיסה ולפאריז, כוחו

יהיה דוהר. — שמעו הבנות את השם „דוהר" יוצא מפי אמן, מחאו כף ויקראו: „דוהר" זה השם היאה ל„שמנה באבע" הזאת! כך היו הילדות קוראות לכל בריה עבה ושמנה והיה זה המבטא ה„אידי" האחד הרגיל בפיהן. וכך נקרא שמו של הסוס כבד־התנועה דוקא „דוהר". אך עתה, בתקופת המלחמה, לא גרמו עוד הסוסים שמחה ליהודה ובנותיו, כי אם דאגה ויסורים. אמנם הצליח לפדות לא רק את עצמו כי אם גם את סוסיו מחובת השירות בצבא, אבל מחוייב היה לתת את סוסיו מזמן לזמן לצבא לעבודת־חינם מאחורי החזית, בסביבת באר־שבע, ובכל פעם שהיה עבדול־עזיז רותם את הזוג לנסוע לבאר־שבע, היו הבנות מלוות אותם בבכי מר והיו מתהלכות עציבות כל הימים עד שובם. מדי ערב היו יוצאות לחכות להם בשער המושבה, ובשובם מיררו הבנות בבכי, כי הסוסים כחשו מאוד, ואפילו „זריז" השפיל ראשו בעצב. ובהסתר היו מביאות פרוסות־לחם לסוסים ומוסיפות להם על מנת־המספוא. והנה רעה גדולה מכל הרעות! עבדול־עזיז נלקח לצבא למרית גילו. כבן ארבעים שנה היה וכבר השתתף בשתי מלחמות: בתימן ובבאלקאנים. כעל אח וקרוב בכו עליו הילדות, כשנפרד מהן, וגם הוא שפך דמעות. ובכל פעם שהיתה אשתו באה אחר־כך לבקש דבר מיהודה ותינוקה על זרועותיה ועוד ילד אוחז בכנפי שמלתה, היו הילדות מסובבות את השלושה בחיבה ואהבה ומעניקות להם לחם מרוח בשמן־שומשמין ושקדים וסוכריות. ואבא חיפש ומצא לו בינתיים, עד שישוב עבדול־עזיז, עגלון חדש, בידואי שברח מן הנגב.

אך לא רק דאגות האורווה היו ליהודה. בעטיה של המלחמה נוצר שוב חלל ריק בחייו התרבותיים. חברו יהואש שכה דבקה נפשו בו, ואשר במידה ידועה מילא לו את חסרונה של רות, נלקח ממנו. הוא הוכרח לעזוב את הארץ וירד מצרימה באחת האניות האמריקאניות. וכשנפרדו שני החברים לא יכלו לעצור בעד בכיים. אמנם נדברו, כי עוד ישוב יהואש ארצה עם גמר המלחמה. אבל ממצרים הוכרח לנדוד לאמריקה, ושני החברים לא נפגשו עוד.

בשנה השניה למלחמה נולד ליהודה בן, ויכול היה לקיים לבסוף את מחשבתו מאז ולקרוא לבנו בשם הנביא האהוב עליו, ישעיהו.

עוד לפני המלחמה שינה יהודה במקצת את מבנה ביתו. את המרפסת הפתוחה ואת מטבח־העץ הסיר ובנה בניין של קבע: חדרי־אוכל ומטבח, ושני החדרים הישנים נשארו חדרי־שינה. והנה כאשר קרבו ימי־הלידה של אשתו, חלו שתי בנותיו במחלת הטיפוס, ושתיהן עם אביהן תפסו את שני חדרי־השינה, והאם ילדה את בנה בחדר־האוכל. על פי צו הריפא העבירו מיד אחרי הלידה את היולדת ואת התינוק הרך במיטתם אל בית הוריה, שגרו בשכנות, אצל גוסי. וככה נחלקו התפקידים: גוסי ואמה הזקנה של

2

המשק הביא סיפוק נפשי ליהודה וגרם לו נחת, אף כי מלווה ביסורים רבים. וגם בחיי ביתו מצא אושר, אף כי גם כאן לא נעדרו היסורים.

השיתוף בחיים עם בנותיו גבר והלך. מלבד הסיפורים שהיה מספר באזניהן, כשהן יושבות על ברכיו ואינן גורעות מַבטן מפיו ומעיניו, איחדה אותם האורוה. נכון יותר, שלושת הסוסים אשר ליהודה, כי שתי הפרות רשותה של האם הן, והתרנגולות רשותן של הבנות בלבד ובה לא שיתפו את האב. אבל בסוסים היו „שותפים". „זריז", שהוא הצעיר והיפה משלושת הסוסים, היה שייך לבת הצעירה. ו„מהיר" היה של הגדולה, והשתיים היו מתווכחות זו עם זו: למי משני הסוסים היתרון, ויש שהיו מגיעות להתרגשות כזאת שאמא או אבא נאלצו להתערב ולפשר ביניהן. ו„דוהר" היה שייך לאב, ומטעם פשוט מאוד: אף אחת משתי הבנות לא חפצה בו, כי עבה היה ושמנמן, ורתום לעגלה היחידה, והזוג, „מהיר" ו„זריז", רתום לעגלה הזוגית. וכלום אפשר להשוות עגלה יחידה לעגלה זוגית?

„זריז" ו„מהיר" כשמותיהם כן הם. האחד זריז בכל תנועותיו, ולא רק באוכלו ובהילוכו כי אפילו בעמדו הוא זע תמיד. ביחוד מצטיין „זריז" כשאבא רוכב עליו. והשני באמת מהיר, וזריז מוכרח להזיע מעט כדי לרוץ עמו בעגלה. לכאורה „מהיר" שקט מאוד באכלו ובעמדו, אבל מושך היה כהלכה, פוסע בצעדים רחבים ומהירים ואינו מתעצל, ועל כך גאותה של הבת הגדולה, והבת הקטנה עגמה נפשה, וכשהיא מצטערת דמעות לה בעיניה. ו„דוהר" איננו דוהר כל עיקר. רחב־חזה הוא ורחב־בטן והילוכו בנחת. כל תפארתו בכוח משיכתו היוצא מגדר הרגיל. יש שמעמיסים על העגלה הקטנה, שציריה חזקים מאוד, משא כמשא שמעמיסים על העגלה הזוגית, והוא מושך לו בעול לאט לאט ולא איכפת לו.

לאמא אין חלק בסוסים. הרי לה שתי הפרות. ולמה לה עוד? דנו הבנות בינן לבין עצמן. ואמא גם אינה מבינה מאומה בסוסים. אבל דוקא היא שנתנה את השם „דוהר" לסוסו של אבא. בדרך כלל היתה מתייחסת בשמץ של לגלוג מטוב־לב לנטיית אבא לסוסים. ואת השמות „זריז" ו„מהיר" שהבנות מבטאות אותם בדחילו ורחימו ממש, היתה האם משמיעה בלעג־מה וגוסי עונה אחריה, צוחקת לשגעונם של „האב ושתי בנותיו" וגם מטילה ספק אם אמנם הסוסים מביאים רווח ליהודה.

וכאשר הביא יהודה את סוסו השלישי, בתירוץ כי הוא נצרך לו בעבודה — על צד האמת מצא הסוס חן בעיניו — בדקו אותו הבנות בשבע עיניים, וגם האם יצאה להסתכל אל ה„מציאה" החדשה ותאמר לבסוף: ומה שם תקראו לו? זריז איננו, כמדומתני, ואף לא מהיר וספק גדול אם

זיתים לכיבוש, אבל לא לשמן. עתה הקים ליד פרדסו משתלה גדולה של עצי־זית למאות בתקוה לנטוע מהם חורשה לאחר המלחמה, אם ירחב לו ויוכל לקנות חלקת־אדמה לשם כך. אבל בהמשך המלחמה, כשהיה דחוק בכסף, וערבים באו מעזה והציעו לו מחיר גבוה בעד שתילי־הזיתים, שהתפתחו יפה, מכרם והשאיר לעצמו רק עשרות אחדות. הסיכר והתה כלו לגמרי מן השוק. יש בתים שראו את הנולד ואגרו מהם מלאי גדול, אבל הרוב לא עשה כן, אם מחוסר אמצעים ואם משום שלא נתנו דעתם על כך. גם יהודה היה בין האחרונים. הוא שיעשע עצמו בתקוה, כי המלחמה תסתיים כעבור חדשים מספר, כי האמנם יקומו העמים להחריב זה את זה חורבן גמור? וכשכלו הסוכר והתה, התחילו משתמשים למשקה בתאנים מיובשות ובשעורים קלויות שטחנו במכונת־יד, ומרקחת־הענבים היתה תחת סוכר. מבני העיר רבו הקיפצים על ריבת־הענבים במושבות וישלמו את מחירה בזהב. והכורמים הירבו לעשות ריבה מענביהם ולא יין, שהיה שמור ביקבים ללא דורש. חיילי התורכים לא שתו יין, והגרמנים והאוסטרים שתו גם שתו, אבל מספרם היה מיצער.

משקו של יהודה הבטיח את קיום ביתו, אבל תבע ממנו עבודה קשה. מאור הבוקר ועד חשכת־הליל היה עסוק בחצרו, בפרדסו, בכרמו ובשדהו. אוהב היה את העבודה ולא הכבידה עליו, כי חזק היה בגופו, אבל הרגיש שהוא מתרחק והולך מעניינים שברוחניות. לא נותר לו פנאי לקריאה ולכתיבה, חוץ מביום השבת, וגם מעבודה ציבורית משך את ידו. במושבה התחילו מתלחשים עליו שהוא הולך ונעשה „חומרי". מן הרעיון על הוצאת עתון נאלץ להסתלק עם פרוץ המלחמה, ועתונים מחוץ לארץ לא הוסיפו להתקבל. כל עבודתו ה„ספרותית" הצטמצמה הפעם ברשימת מאורעות השבוע בפנקסו, וגם סיפור קטן כתב תחת הרושם העז שעשתה עליו תליית שני הערבים ביפו, שאת האחד מהם ידע והכיר, וגנז את הסיפור במגירת־שולחנו.

משקו גרם ליהודה גם יסורים לא מעט, כי הפקידים התורכיים לטשו עיניהם אל גורנו ולשלושת סוסיו שבאורווה. בכל פעם היה עליו לעצור בעדם בשוחד. כאשר קצצו את עצי האקליפטוס במושבה ועמם את העצים שנטע במגרשו לא נתנו לבי לראות באבדן העץ שלו, שיצאו לו מוניטין, ושנטעהו לזכר שנת 1899 כשביקרו את המושבה הרצל, הנדיב הידוע יאחד־העם, והוא גדול מכל עצי המושבה. וישלם לקצין הממונה על קיצוץ־העצים פונט זהב תורכי, למען יעלים עינו מן העץ הזה.

אבל התעסקות זו עם אנשי הרשות עלתה לו בדמים מרובים — תרתי משמע — ולא תמיד הצליח חפצו בידו.

התרנגולות לא שחטו, כי שמרו אותן להטלת ביצים, והבנות השתיים היו מתקוממות ומורדות בהוריהן לו שחטו אחת מהן. כולן היו ידועות להן, כל אחת בסימניה וכולן אהובות. „ציד־הביצים" היה השעשוע האהוב עליהן. יום יום היו השתיים מתחרות במציאת הביצים, ולמרות התחכמות התרנגולות וערמתן להסתיר את ביציהן, היו מגלות אותן במַתבן, בערימת־הזבל ומתחת לדליות־גפן או מתחת לערימת זמורות של גפנים מוכנות להסקה, וכל יום היו מרנינות את החצר במצהלות הנצחון בהביאן את „שללן" הביתה בסינריהן. ויש שאחת התרנגולות מערימה על שתי הציידות. כי חשקה נפשה להיות דוגרת, והיא מצליחה להחביא את הביצים במקום נסתר, הנעלם גם מעיניהן החדות וגם מן השועלים הפושטים בלילות, ולפתע פתאום תופיע התרנגולת בחצר, ליד הרפת אשר בה גם הלול, והיא מביאה עמה את „משפחתה", כעשרים אפרוחים קטנטנים שבקעו מקליפתם. והשמחה בחצר גדולה. הבנות, האב עצמו ולא כל שכֵן האם ועבדול־עזיז, מקבלים בשמחה את אזרחי־החצר החדשים. הילדות מתפרצות ומוכנות לתפוס ולחבק את האפרוחים, אבל אִמם מתנפלת עליהן בשצף קצף ומגינה בכל עוז על אפרוחיה. ועבדול־עזיז מזהיר את הילדות, כי חלילה להן להניח יד על אפרוח רך, שמא לא יגדל. וכאשר האפרוחים גדלים, ואחדים מהם מריעים בקולם ומתברר כי תרנגולים הם, וסופם של אלה שחיטה למגינת־לבן של הבנות השופכות עליהן דמעות בסתר. מה חטאו אלה האפרוחים, שתרנגולים הם ולא תרנגולות?

גם בשובך־היונים נלקח כל ערב־שבת זוג יונים, לעלות על שולחן־השבת. האֵם היתה מביאה אותם אל השוחט בסתר, שלא ייוודע הדבר לבנות וגם את תבשיל־הבשר הכינה כך שלא יהיה ניכר כי בשר־יונים הוא.

ולשבת מכינים גם „דגים", אף כי דגים אלה לא הובאו לא מיפו ולא מנחל רובין כי אם נעשו מן הבצלים, שגם אותם גידל יהודה בהצלחה. פעם אחת התארחה בבית יהודה אורחת מגדרה, שהיתה מפורסמת ב„מטעמי־הבצלים" שלה, והיא שלימדה את צלה לעשות מבצלים גם „צלי" וגם „קציצות", ולכל טעם ומראה של תבשילי־בשר. הבית ניזון עתה בעיקר מתוצרת עצמית, ועל כך היתה גאוותו של יהודה, ועל כך הירבה לדבר עם חבריו, שזאת הדרך לכלכלת בית איכר, לא רק בימי מלחמה כי אם גם בימי שלום, למען יעמוד איתן ולא יהיה זקוק לשוק ותלוי בו תמיד לשבט ולחסד.

רק את השמנים, שמן־זית ושמן־שומשמין, היה יהודה מֻכרח לקנות מן השוק. שמן־הזית עלה ביוקר רב, ושמן־השומשמין אף הוא שימש מאכל־תאוה ליהודה ולבנותיו; גם בו טבלו את פיתם, המליחוה ואכלו בתיאבון.

יהודה נצטער תמיד על שלא הקדישו הוא וחבריו מקום ניכר לעץ הזית במשקיהם וגם הוא עצמו חטא לו. היו לו בפרדסו עצי־זית אחדים, שנתנו

איטליה נוספה אף היא על הלוחמים וטבעת־ההסגר הימי הוצרה. כל תקוותו של הישוב היתה על אמריקה. שליחי הכורמים והפרדסנים הצליחו להשיג משם הלואה מצומצמת, ובאניות האמריקאניות התחיל הכסף מגיע ארצה. עד שקמו האנגלים ועיכבו את המשלוחים, כי לא רצו שייהנו התורכים מן הזהב היהודי. והישוב הולך ונחנק.

ב. יהודה בימי המלחמה

בעתות צרה ומצוקה אלה נתקיימה ביהודה המימרה: „אבן מאסו הבונים היתה לראש־פנה". הפלחה שלו, אשר היתה בעיני־כל כמשחק־ילדים, עמדה לו בצרה, ועתה קינאו בו שכניו. לאחר דישת האפונה עמדו בגורנו בתור. השעורים הספיקו לו מספוא לסוסיו; מן החטים טחן קמח לבית ומן המותר מכר. וגם את התורמוס המר הישרו במים להפיג את מרירותו והיה מספוא לפרות. ועניי ירושלים היו אוכלים אותו ברעבם.

צלה לימדה את ידיה לאפות לחם. עבדול־עזיז הביא מומחה מן הכפר שהקים לה תנור ערבי ליד הרפת ובו אפתה לחם, כאשר עשו בשכבר הימים הראשונות בין מייסדות המושבה. החטים לטחינה נוקו בידי יהודה, אשתו ושתי ילדותיו, ויוציאו מהן את הפסולת.

הפרדס, שהיה יסוד משקו של יהודה, נהפך עתה להיות „אוכל" במקום מאכיל. כל מה שהשקיע בו בימים אלה, הניח על קרן־הצבי. אף־על־פי־כן המשיך בעיבודו ואת חלקת־האתרוגים האהובה עליו המשיך לזבל כאילו פירותיהם עומדים למכירה. כרם־השקדים המשיך להיות לברכה. עם פרוץ המלחמה נמכר יבולו בחצי־המחיר, אבל אחר־כך עלה מחיר השקדים, והחנונים בערים והספקים לצבא הגרמני־אוסטרי, שהיה אוכל לשובע (לא כ„בעלי־בריתו" התורכים), שילמו בעד השקדים בזהב ממש. ומאשר הרויח בשקדים כיסה יהודה את ההפסד שגרם לו הפרדס. מכל הגפנים של יהודה נשארה לו חלקת־גפנים של עשרה דונאמים ליד ביתו. חלק מכר ליקב להוצאות העיבוד, וחלק נועד להכנת מרקחת. בבישול המרקחת עסקה המשפחה כולה והיא היתה להם למאכל עיקרי, כי מחמת המספוא הגרוע התמעט חלב הפרות ותוצרתו. ועוד מאכל־תאוה היה לאב ולשתי בנותיו. יהודה היה מגדל שום, ואת השום מרחו מריחה גסה על הלחם ויאכלוהו בפה מלא; רק צלה לא יכלה לשאת את השום ואת ריחו.

בביתו של יהודה, כאשר בבתיהם של רוב האיכרים, נשתנה התפריט. בשר לא היה עוד בנמצא, ואם נמצא לפעמים, היה מחירו יקר ביותר. את

העתיקות ירושלים, צפת וטבריה, שענייהן היו מרובים תמיד ורבים בהן חיו על ה„חלוקה" הבאה מחו"ל, שפסקה עתה. ויד הממשלה הוסיפה לרושש את הישוב. הפחמים אזלו ועל הרכבות להסיע צבא ותחמושת. נוסף על המסילות יפו—ירושלים וחיפה—דמשק בנו הגרמנים במהירות קדחתנית מסילה חדשה חיפה—לוד, ומואדי־סאראר עד באר־שבע וחן־יוניס, ובמקום פחמים השתמשו בעצים. לשם כך קצצו עצי־זיתים של הערבים ועצי־אקליפטוס של היהודים. על יער חדרה עלה הכורת ועל החורשות בכל המושבות.

וכאשר היתה הממשלה צריכה לצנורות ומוטורים בשביל מכוני־המים לצבא ולחוטי־ברזל להקים גדרות־תיל, לקחו החיילים מכל הבא לידם בפרד־סים. וכאשר נצרכו לה עצי־בניין, אריגים, מסמרים, נעליים וכיוצא באלה, הריקו את החנויות ואת המחסנים הפרטיים. ובעד כל שהם לוקחים אין התורכים משלמים בכסף כי אם נותנים „קבלות" שערכן כאַין. ושוב אות־חסד מאמריקה. אניה אמריקאנית „וולקאן" הביאה מזונות לישוב. מחצית לקחה הממשלה התורכית למען האוכלוסיה הערבית, וכמובן, לא האוכלוסיה כי אם הפקידים נהנו מן השי, ומחצית חולקה בישוב. הארץ כולה, ולא רק הישוב העברי, נתרוששה יותר ויותר, ונדמה היה כי הממשלה מרוששת אותה בכוונה תחילה כדי שימצאנה האויב ריקה וחרבה. לאחר „מסע־הנצחון" לסואץ נשארו לצבא התורכי מעט מאוד גמלים, סוסים ופרדים, והתחילו חומסים בהמות־עבודה מן האוכלוסיה בארץ. הכפרים הערביים נתרוקנו מגבריהם ורק זקנים ונערים נשארו.

לפרדסנים לא היה נפט להסיק את המוטורים שלהם והתחילו מכשירים אותם להסקה בפחמי־עץ. לשם כך עקרו עצי־סרק, בנו „תנורים" פרימיטיביים ושרפו בהם את העצים להפכם לפחמים. הצבא התורכי שחזר ממסעו לסואץ, חנה בקרבת המושבות. בשטח שבין ראשון־לציון, רחובות, נס־ציונה ובאר־יעקב הוקמו מחנות לעשרים אלף איש. המטה הראשי קבע את מושבו בראשון־לציון, קרוב ליין... והמַטות המשניים בשאר המושבות. הקצינים והחיילים עברו בבתים; הראשונים מבקשים יין והאחרונים לחם, כי רעבים הם: סעודתם מפת־בג המלך זעומה, שלוש פיתות ליום ומרק־גריסין בערב. והחיילים הרעבים פושטים בכרמים.

על המצוקה הכלכלית נוספו רדיפות פוליטיות. שר־ההשכלה מירושלים יצא לבקר שנית בבתי־הספר שבמושבות ונתרעם על שאין מלמדים תורכית לתינוקות של בית־רבן. וכדי שלא יצוה לסגור את בתי־הספר, כאשר איים, נאלצו לשקול על ידו סכום ראוי להתכבד. כמו כן היה ד"ר רופין לצנינים בעיני ג'מאל פחה. פנים אל פנים דיבר עמו באדיבות ומאחורי גבו חרק בשיניו ואיים לשסות בו את אנשיו כי יכוהו עד שיבו־ח על נפשו.

הממשלה אוהבת את היהודים, ולבה רע רק על הציונים. ליהודים שהתעתמנו תינתנה כל הזכויות בארץ לעשות כטוב וכישר בעיניהם, ורק לרכוש קרקעות ולהביא פועלים עבריים מבחוץ ייאסר עליהם. בפני מהגרים חדשים תיסגר הארץ. ולציונים הנמצאים בארץ תינתן הברירה: לצאת או להיתלות.

ולאחד מאנשי־שיחתו אמר, כי השפה העברית כצנינים היא בעיני „מדינה בתוך מדינה". לאחר הביקור בראשון־לציון העניש את הציונים ויגזור על באנק אנגלו־פלשתינא להיסגר, והבאנק ירד אף הוא ל„מחתרת", למשרדו של ד"ר רופין החוסה בצל הקונסול הגרמני. בירושלים חדלו לאשר שטרי־קניין של יהודים בטאבו על פי גזירה חשאית מקושטא.

ושוב גירושים. לפי הצעתו של ה„מבקר" מקושטא, חוסיני־בי, צריכים היו לגרש חמישים איש פחות אחד מן המנהיגים, אבל ג'מאל־פחה, „איש־החסד", העמיד את המספר על שמונה ובתוכם ד"ר י. לוריה ויוסף אהרונוביץ.

יהודה לבו כאב לידידיו השניים וילך ליפו להיפרד מהם. ד"ר לוריה שאל את יהודה מה, לדעתו, עליו לומר ליהודי חוץ־לארץ על עתיד הישוב. ויענהו יהודה: — את אשר אומר אנוכי לך, הן לא תפרסם ברבים. — מדוע? — כמוך חשבתי גם אני בימי נעורי, כי נוכל לחיות ולהתפתח בצל תורכיה והתאכזבתי. עתה ברור לי: תורכיה — אסוננו. קיומה בארץ — אבדון לנו. תחת שלטונה נרקב פה ונישחת והיינו כערבים. כל תקותנו לעתיד קשורה במפלת תורכיה. פני ד"ר לוריה היו חיוורים מאוד ואמר: — אף דעתי נשתנתה. וכזאת אחשוב כיום: תורכיה אסייתית — אסוננו, כדבריך... תורכיה אירופית־אסייתית תתן לנו אפשרות של תחיה.

יהודה לא חפץ להכאיב את לב ידידו. ברור היה לו: תורכיה בכל צורה שהיא תמיט עלינו אבדן, כי רקב בה.

ד

מצבו של הישוב היה בכל רע. פירות ההדר לא נמכרו, דרכי היקבים אבלות כי אין דורש ליין, והשקדים נמכרו בחצי המחיר. שנת המלחמה הראשונה גרמה למושבות הנוטעים נזקים בסך שלושה מיליון פראנק.

ההכנסות פחתו עד להבהיל, והמזונות התייקרו ומיסי המלחמה בלעו בשנה הראשונה בכסף ובשוה־כסף כמאתיים אלף פראנק מלבד המיסים הרגילים.

וקשה ממצב האיכרים היה מצבם של הפועלים ובעלי־המלאכה. העבודה נתמעטה ושכרה ירד ויוקר־החיים האמיר מאוד. הקטיף והאריזה בפרדסים, שהעסיקו בשעתם פועלים הרבה, ירדו מעל הפרק, ופועלים מחוסרי־עבודה רעבו ללחם פשוטו כמשמעו. לא טוב מזה היה המצב בערים, וביחוד בערים

נדפסה הודעה מאת מפקד המחנה הרביעי, כי עברו בשלום את המדבר וכי בדרך נפלו רק חייל אחד וגמל אחד, ועל גדות הסואץ הפליאו את מכות האויב. אבל מחמת הסערה שקמה בתעלה ומפני אניות־המלחמה של האנגלים נסוג המחנה הרביעי „בשלום" לאחור, לאחר שהשיג את מטרתו העיקרית.

אך לא יצאו ימים מועטים ולארץ הגיעו החיילים ה„מנצחים", רעבים, כחושים ועלובים. והקצינים סיפרו בלחש על מפלת התורכים וכי כל אלה שעברו את התעלה נפלו בשבי. וראש המחנה, ה„גיבור", חזר ירושלימה ופניו נפילות וימשיך את „מלחמתו" ביהודים. לבא־כוחה של פיק"א שהתייצב לפניו אמר בזעם: — אתה, אמריקאני, בא־כוחו של נתין צרפתי, אויב ארצנו, באת לדבר עמי, העותומני, על האיכרים העותומניים שלי, באיזו רשות? בבתי־הספר שלכם אין מלמדים תורכית, מן התרבות התורכית אתם מתעלמים, מעם־הארץ אתם בדלים ועל כך הם שונאים אתכם. שלש מאות מנהיגים ליהודים בארץ ואותם אגרש. יבואו אלי המוכתרים והאיכרים עצמם, אלה לבושי הבלואים. עמם מוכן אני לדבר.

ביפו הוצאו להורג שני ערבים, שנחשדו בקשרים עם האויב. אחד, מוסלמי, סַפן פשוט, ואחד נוצרי, פקיד בבית־המכס. בכיכר מול הסאראיה תלו אותם קבל עם ועדה, והעם כולו ידע כי רק עלילה היא.

בדמשק פרצו מהומות, כי רבים מבני העיר אבדו במדבר, בעת העליה על סואץ, ורבים נהרגו על התעלה. וג'מאל פחה מיהר לשם להשקיט את הרוחות בתליות...

במלחמיה, המושבה הקטנה, אירעה התנגשות בין ערבים ויהודים. שניים מן היהודים נהרגו ושניים נאסרו ונחבשו בבית־הסוהר עד ל„משפט".

ד"ר בוגרצ'וב, מן הגימנסיה העברית, עמד להישפט משפט צבאי ויברח מן הארץ. וגם ד"ר מוסנזון מנהל הגימנסיה קיבל צו־גירוש. על הבקשה שהגיש לשליט נענה: „ישמחו כי אני מגרשם ואיני תולה אותם..." את המנ־היגים של „פועלי־ציון", דויד בן־גוריון ובן־צבי, שחזרו ארצה מלימודיהם בקישטא, גירש, וגם את הפרופסור שץ, שמתחילה חביב היה עליו. גם על ערביי הארץ עברה הכוס. העתון „פלשתין" ביפו נסגר ועורכו נאסר והועמד למשפט צבאי. ואת „הכרמל" בחיפה סגרו. כמו כן מרה היתה אחריתם של מנהיגי התנועה הלאומית בלבנון: יותר ממאה איש נידונו למוות, רובם ניתלו ואך מעטים הצליחו להימלט.

ג'מאל־פחה הראה את „חסדו" ליהודים וסר אל ראשון־לציון. שם התענג על כוס יין משובח, נהנה מחברת גבירות נעימות המדברות צרפתית, שפה אהובה עליו, ואל ילדי בית־הספר דיבר והביע את צערו על שאינם שומעים תורכית, שהיא שפת „מולדתם". לפני נציגי המושבה נאם והבטיחם, כי

בתול־כרם, ושיך אחד, איש־יריבו של השיך הקאקוני, סיפר לו על הנעשה בחדרה. הפחה ידע את אנשי חדרה ותעתועיו של השיך מקאקון לא היו לריחו. וירכבו הוא ובני לווייתו לחדרה ושם ציוה לשחרר את היהודים שהיו כבר כבולים בידיהם וברגליהם. הוא עצמו חקר את כל העדים, והמזימה הרעה נגלתה; החוקרים הראשונים חזרו בבושת־פנים, והמושבה צהלה ושמחה.

אבל בזה עוד לא אמרו די. שוב באו חוקרים צבאיים ויחנו במושבה, הם וחייליהם, וישימוה לבז. ועשרים מעסקני המושבה נשלחו ירושלימה לחקירה נוספת אצל המושל הגרמני בק פחה. הוא גער בהם, הזהירם כי נגלתה לו המזימה של המושבות כולן לספק מזונות לאויב. אבל הנאשמים הצליחו להוכיח, כי החטים נשלחים למושבות יהודה, ובדיקת פנקסי המחסנים במו־שבית הוכיחה את צדקתם. פרשת העלילה על חדרה באה לסיומה.

עוד לא שקטו הרוחות, ובהא־אלדין, ששימש עתה מזכירו של ג׳מאל־פחה והמחנה הרביעי, פירסם כרוז בעתונים הערביים והעבריים, בו האשים את הציונים, „האלמנט המושחת הזורע בלבולים ומהפכות״, כי זוממים הם לקרוע את פלשתינא ממלכות תורכיה ולהכריז בה על מדינה יהודית. כרוז מסוכן זה הטיל סערה בישוב. החכם־באשי של ירושלים וחברו מיפו פירסמו תשובת־הכחשה, והסופר ד״ר לוריה כתב מאמר שבו הזים את העלילה. אך שתי התשובות היו ללא הועיל.

בחיפה אסרו את יהושע חנקין, גואל הקרקעות, ואת ישראל שוחט ממייסדי „השומר״ וישלחום כאסירים ירושלימה. כל ההשתדלויות לשחררם היו לשוא. עליהם נוספו גם מניה וילבושביץ, שהיתה אסורה ביפו, ואולגה חנקין. את כולם שלחו לעמוד למשפט צבאי בדמשק ופסק־דינם יצא להגלותם לאנטוליה. ישיב בא מושל חדש מקושטא: חסני־בק, שעלה בגסותו גם על בהא־אלדין. ביפו ציווה לאסור את חברי הקונגרס האחרון: ב. יפה, י. אהרונוביץ, מ. שיינקין, הרב פישמן, המורה הוז ואת י. לוריה. נערך חיפוש בגימנסיה הרצליה ומצאו שם את ה„דגל הציוני״. ובכפרים הערביים הופץ כרוז, אשר בישר למוסלמים, כי ההורג שלושה „כופרים״ מובטח לו שיזכה להיכנס לגן־עדן.

6

מן הסואץ באה בשורת־הנצחון. הצבא התורכי־גרמני־אוסטרי עבר את המדבר, הגיע עד התעלה, ועל הסואץ עשה מלחמה באויב ויכהו שוק על ירך. ותרב השמחה. חגיגות פומביות נערכו בכל הערים, ובחגיגות העבירו בראש התהלוכות שור, חזיר וכלב, אשר סימלו את צרפת, רוסיה ואנגליה, ויכום מכות רצח, סמל למכות שהוכו אויבי האיסלאם על התעלה. ובעיתוני דמשק

5

בימים הקשים לארץ־יהודה ישב הגליל באין מחריד. פקידי הרשות והצבא אשר בגליל הביטו בעין יפה על היהודים. האיכרים עבדו את שדותיהם והשומרים שמרו. מיסי המלחמה נלקחו במידה ובלי עלבונות ומעשי־חמס. גם המשבר הכלכלי לא פגע בבני הגליל לרעה, כי את תוצרתם היו מוכרים בשוקי־הארץ וכך לא סבל משקם מניתוק הקשר המסחרי עם העולם.

בימים ההם כלתה ביהודה התבואה המובאת מחוץ־לארץ, והתבואה אשר במדינה — מקצתה החרימה הרשות ומקצתה החביאו הספסרים. אימת הרעב היתה על אנשי יהודה ובשמעם כי יש שבר בגליל, שלחו לשם שליחים לקנות חטים מיהודים וערבים ויביאום על גמלים ליהודה.

בעת ההיא נסע המושל הירושלמי, איש גרמני — בק פחה שמו — לבקר בגליל, ולאחר ביקורו נשתנה המצב. פקידי־הרשות, ידידי היהודים, קיבלו הוראה לשנות את דרכם, ושונאי היהודים הרימו ראש, וגם עם־הארץ הכירו בשינוי ויאמרו להפיק ממנו תועלת לפי דרכם.

בכל הארץ, ביחוד בהרי שכם והגליל, היו לערבים מושלים מקומיים, שרדו בהם בעריצות, ופקידי־הרשות העלימו עין ממעשיהם תמורת שוחד. כמה מבני משפחותיהם של עריצים אלה היו מתמנים אף הם לתפקידים ממשלתיים, וכמה מהם „נבחרו" אל ה„ועדים" השונים. הם שהיו לוקחים את מס־המעשׂר בחכירה, מקבלים את הקבלנויות מאת הממשלה, נותנים כסף בריבית לפלחים ומשעבדים אותם ולבסוף לוקחים את קרקעותיהם חלף החובות שלא סולקו; ולא פעם אירגנו להם כנופיות של מרצחים להכות את אנשי־חרמם.

בכפר קאקון על־יד חדרה ישב שיך אחד, מן העריצים הנזכרים, שטינא היתה בלבו על אנשי חדרה. וכאשר אך נודע לו, שהממשלה מביטה בעין רעה על היהודים, ביקש להמיט עליהם אסון וסיפר לשלטונות, כי היהודים מוכרים חטים לאניות האויב, החונות בלילות מול חוף חדרה. החוקרים, שנשלחו למושבה לחקור בדבר, הגיעו לכלל מסקנה שלא היו דברים מעולם. אמנם, אורחות־גמלים עוברות בלילות ליד חדרה, אך הן נושאות חטים ליהודים אשר ביהודה. אבל מפקד־צבא תורכי, שחנה בסביבה, האמין לדברי המלשין ולא לחוקרים. ובאחת השבתות שוב באה לחדרה חבורת חוקרים וחיילים בהדרכתו של השיך מקאקון. הם הקיפו את המושבה וסגרו עליה, הוציאו את הגברים מבית־הכנסת ובפניהם חקרו את העגלונים הערביים במושבה ויכּוּם מכות רצח למען יגידו את ה„אמת". תחת כובד המהלומות סיפרו הערבים, כי אכן מוכרים היהודים חטים לאויב. המושבה עמדה על עברי פי אסון איום. והנה קרה נס: באותו יום שבת עבר הפחה של העיר שכם מיפו לשכם ועשה חניה

ואת יתרם שלח לבתיהם. אך תיך כדי דיבור שלח ג׳מאל־פחה את חיציו גם בד״ר רופין שלא בפניו: אל יבטח זה במעוז הקונסול הגרמני. מצוא אמצא דרכים להרחיקו מן הארץ ולהפסיק את פעולתו המזיקה.

הר־הפחד הוליד „עכבר״, וטעם מר נשתייר בלב.

ד״ר לוריה, שהיה מאמין בתחייתה של תורכיה ובתקומת עמני בצלה, והיה מתוכח על כך עם יהודה, שמאס בתורכיה זה מכבר, הודה לו בשיבו מירושלים: אם אלה הם המנהיגים המדיניים בתורכיה, אין לה תקוה.

ג׳מאל־פחה עלה בראש מחנהו אל תעלת־סואץ. בארץ נשאר שלישו בהא־אלדין, ומעשהו הראשון היה לגזור על שטרות־הכסף שהוציא הבאנק העברי, דבר שהיה עלול לגרום הפסד ניכר לישוב. אחר־כך גזר שכל המכתבים ייכתבו אך בערבית, ועל בתי־הספר גזר להנהיג בהם, ואפילו בבתי־הספר העממיים, את לימוד השפה התורכית. ולבסוף גזר על הוועדים, על החברות, על בתי־הכנסיות ועל בתי־הדין. שום חברה, אפילו דתית, ואפילו חברה־קדישא, אינה רשאית להתקיים בלי אישור ממלכתי. על כל בתי־הדין העבריים של „משפט־השלום״, שהיו בערים, להיסגר. הועדים במושבות אסורים מעיקרם ואינם רשאים לפעול כל פעולה. כל המוסדות הציבוריים ירדו ל„מחתרת״. הועדים הטמינו באדמה את „ספרי־האחוזה״ שלהם ואת ספרי הפרוטוקולים, את הארכיונים ואת החותמות. מעתה מתאספים היו ופועלים בשם „מַכתיריה״ והנציג הרשמי היה המוכתר. ולמרבה החרדה עבר קול בישוב, כי מפקח כיוחד יביא מקושטא לבדוק בעלותם של היהודים על הקרקע שברשותם. בעלות שתימצא „בלתי־כשרה״ תבוטל, והאדמה תוחזר לבעליה הראשונים, הערביים.

הקלה מועטה הביאו האניות האמריקאניות, שהתחילו פוקדות את הארץ, נושאות כסף ומזונות לישוב העברי ולוקחות עמהן מצרימה את הגולים. האניה האמריקאנית הראשונה, שנקראה בפי הערבים: „פריגט איל יהוד״, הרימה את קרן־היהודים שנרמסה ע״י התורכים ברגל גסה. את הגולים היו מקבלים, בהגיעם לאניה, ב ת ז מ ו ר ת ובסבר פנים יפות ובמזונות. אכן, פלאי אמריקה! — עם האניה בא שליח מיהדות אמריקה, חתנו של י. ש״ף, והוא הקים ועד סיוע לנהל את כל ענייני הסיוע האמריקאני בישוב. כבכל מעשה של צדקה, לבעל המאה גם הדעה, ולועד לא נבחרו לא דיזנגוף ולא ענתבי, נציגי הישוב האמיתיים בעת ההיא, הנושאים בעולו, כי אם אנשים ששמם בחו״ל עמד להם: ד״ר רופין, אפרים כהן ואהרון אהרונסון. ויגדל הרוגז בארץ, ביחוד על שני האחרונים, שלא היו שליחי־הציבור.

לכם דבר. — בראשון־לציון כבר ידעו, כי ג׳מאל־פחה דיבר קשות עם המוזמנים וארבעה־עשר מהם נאסרו ודינם יצא להגלותם מן הארץ. מה דבר האשמה? מי הנידונים לגלות? לא ידוע. שניים מבני המושבה הלכו עם חשכה ליפו, ובחצות שבו רטובים מגשם ורועדים מקור. נודע להם, כי בין הנידונים לגלות היו ראשי־הישוב. ובגלל „חטאי הישוב" יצא עליהם הקצף, ואלה הם החטאים:

1) היהודים מתבדלים ואומרים להקים מלוכה לעצמם.

2) הם נשארו נתיני־חוץ ברובם כדי להגביר את השפעת חוץ־לארץ.

3) הם יצרו להם משפט פנימי, ואינם נזקקים לדינא דמלכותא.

4) עשו להם כסף־נייר ומתחרים בכסף־המלכות.

5) יצרו להם סמלים מדיניים: דגל, בולים וכו׳ וימאסו בסמלי תורכיה.

6) הם מבקשים לדחוק את רגלי הערבים מן העבודה ומוציאים את האדמה מידי הפלחים.

7) הם מזלזלים בכבוד המלכות. אינם נוהגים דרך־ארץ בראשיה, ובמשרדיהם אין אף תמונה אחת מתמונות גדולי תורכיה.

8) בבתי־הספר שלהם אינם מורים את הלשון התורכית, ואת הילדים מחנכים ברוח של איבה לערבים.

9) היהודים יצרו במושבות הנהגה עצמית, שמירה, בתי־דין ואינם עומדים תחת בקורת הרשות.

10) כל זה מעיד, כי היהודים זוממים לקרוע את הארץ מעל תורכיה ולהקים בה מדינה לעצמם. המעצמה התורכית לא תסבול בתוכה תנועה כזאת ואחת גמרה בלבה לעקור אותה מן השורש. על כן נשלחים כל ראשי־הישוב לקושטא לעמוד שם למשפט צבאי.

הנקראים לירושלים טיכסו עצה ויחליטו לשלוח משלחת אל השליט להסביר לו, כי אף שרוב הדברים באשמתו קרובים אל האמת, הרי הכוונה שיוחסה להם אך בדמיון יסודה, ואין היהודים זוממים למרוד בתורכיה. למשלחת נבחרו ענתבי ודיזנגוף, והשליט הסכים לקבל רק את ענתבי. ענתבי היה פיקח, מהיר־תפיסה, מחונן בכל סגולותיו וגם מגרעותיו של איש־המזרח, ועם זה: אוהב־עמו ומוכן למסור נפשו עליו. ענתבי בא לפני השליט ואחד־אחד הזים את כל דברי האשמה שהטיל זה על הצבור העברי, ובכוח חריפותו הצליח להוכיח לו, כי אין יסוד לחשוד בנאמנות היהודים.

פעם דיבר בדרך ההגיון, פעם בהלצה, פעם בהברקה פתאומית ואף בדמעות חמות. גם פניהם של ה„מורדים" שראה הפחה, ביניהם ד״ר לוריה, ודאי עשו עליו רושם, שלא ארמנים ולא דרוזים הם העומדים לפניו. אחר משא ומתן של יומיים נחה דעתו והחליט להגלות חמשה־עשר איש הגלילה

השתרע הים ושחור־הלילה מכסהו. והלב במצוקתו נמשך אל מרחב זה. העין החרדה צופה ומביטה: מאין תבוא הישועה? והאוזן מקשיבה: האין קול, האין סימן מבשר, משם, מן המרחק עטוף העלטה?

את דיזנגוף ואת שלוש שיחררו לאחר שהטילו על הישוב מס־כסף חדש. וכל אותו יום, ערב שבת, היו הדרכים המובילות מן המושבות ליפו מלאות יהודים. הולכי־רגל, רכובים על חמורים ונוסעים בעגלות. כולם באים להתעתמן.

אבלים, חרדים וחפויי ראש הלכו. תהלוכה מדאיבה ומעליבה היתה זו. והערבים, בני הכפרים, חשבו לאמור: אין זאת, כי גדול וקדוש מת על היהודים והם הולכים ללוותו. וכאשר התקבצו כולם באולמות הסאראיה וברחובית שמסביב לה, יצאה הפקודה לשוב איש לביתו, כי ניתנה ארכה של שלושים יום לסיום ההתעתמנית. ושוב מלאו כל הדרכים מן החוזרים לבתיהם. השמועות, שפשטו בין הערבים בכפרים ובערים על „מרד" העברים, שוב עשו להם כנפיים. סיפרו על אוירון של האויב שירד בלילה באחת המושבות ליד בית־הכנסת, וכי היהודים ממציאים חטים לאויב, וכי עוד מעט יכריזו השלטונות כי דם היהודים הפקר.

ובעתוני הארץ נתפרסמה טלגראמה ששלח ג'מאל־פחה למושל באלכסנדריטה ובה הוא מצוה עליו להודיע לאדמיראל של האניות האנגליות, כי תמורת כל „מאמין" שייפגע מכדורי האניות, יהרגו התורכים עשרה כופרים, וכי פקודות על כך ניתנו לכל מושליהן של ערי־החוף.

4

ג'מאל־פחה, מפקד המחנה הרביעי, שיצא „לשחרר" את מצרים, בא ירושלימה. בפגישתו הראשונה עם יהודי ירושלים, שבאו לברכו, הזעיף פניו לעומתם ודיבר על נטיות ההתבדלות של היהודים בארץ. וליפו שלח פקודה, כי יביאו אליו שלושים יהודים מבאי־כוח יפו והמושבות ועליהם נוספו דוד ילין וא. ענתבי מירושלים. את בני יפו והמושבות שלחו ירושלימה בלוית שוטרים.

הפקודה באה פתאום, ושוב ביום המוכן לפורענויות, הוא יום החמישי. יום הששי והשבת עברו מתוך צפיה של חרדה. הלב ניבא רעות. במוצאי־השבת הלכו יהודה ואחד מחבריו לראשון־ל־ציון, אולי הגיעה לשם ידיעה כלשהי. ליל חורף היה, גשם שוטף ירד וחושך־מצרים כיסה את הארץ. צלה והילדות נתלו לו ליהודה על צוארו והתחננו לפניו לבל ילך. אבל לעת כזאת מי ישים לבו לגשם ולסער, ואפילו לבכית אשה וילדות? אחרי נסיעה קשה הגיעו לראשון־לציון וידפקו על דלתו של אחד מפקידי היקב. בבית קמה חרדה. — האם הבאתם ידיעה רעה חלילה? — לא, כי באנו לשמוע אם נודע

מורגנטאו, אך לשוא. ההתעתמנות התחילה, והפקידים נרפים, והעבידה מתנהלת בעצלתיים. ימים על ימים עמדו המתעתמנים בתור ליד הסאראיה. היהודים ביקשו כי תישלחנה אל המושבות ועדות מיוחדות, אבל הרשות מיאנה. עם ההמונים שבאו ליפו לקבל את הנתינות העותומאנית, באו גם רבים על מנת לעזוב את הארץ, והאניות לא הספיקו לקחת את כולם. מאת מנחם אוסישקין באה טלגראמה: לקרוא בירמיהו פרק מ״ב. הנבואה הקשה על היוצאים מצרימה: „...והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה — שם תשיג אתכם, בארץ מצרים. והרעב אשר אתם דואגים ממנו — שם ידבק אחריכם — מצרים, ושם תמותו״. ואחדים מעסקני יפו פירסמו „קול קורא״ להתעתמן ולא לעזוב את הארץ. אך בתל־אביב צבאו המונים על פתחי „המשרד הא״י״, צעקו ואיימו ודרשו כסף להוצאות־הדרך לצאת מן הארץ. תמונה מחרידה היתה יציאת תלמידי הגימנסיה שבאו מן הגולה ללמוד בארץ־ישראל. אלה שלא מלאו להם עשרים שנה לא יכלו להתעתמן אלא בהרשאת הוריהם, וכאלה היו רוב תלמידי הגימנסיה. על כן הוכרחו לצאת בגולה על אפם ועל חמתם. שורות שורות יצאו שבעים התלמידים ופניהם קודרים.

ביום חמישי אחד, יום מוכן לפורענויות, יצאה הגזירה, כי במשך עשרים וארבע שעות חייבת ההתעתמנות להסתיים, ומי שלא יתעתמן עד אז, אחת דתו להיגרש.

„גזירת אחשוורוש״ זו ירדה כרעם. אין זאת כי החליטה הממשלה להיפטר מכל היהודים, כי כיצד יוכלו להתעתמן במשך יממה אחת? כל הבקשות להאריך את המועד הושבו ריקם. רצים יצאו מיפו אל המושבות. ונדכאים ואבלים הלכו שליחי־הציבור ל„סאראיה״ לעזור בידי הפקידים המעטים להכין את ה„שולחנות״ למחר, לקבל את פני אלפי הפונים אליהם. כל הלילה הוקדש להתעתמנותם של היושבים בעיר, כדי שיהא כל יום הששי פנוי לאלה שיבואו מן המושבות. יהודה נמצא אז במקרה בעיר בשליחות מושבתו וילך אף הוא להתעתמן בלילה.

עד אשמורת הבוקר עשה בסאראיה; תחילה עזר לסדרנים העבריים לסדר את החדרים ואחר־כך התעתמן בין הראשונים. במשך כל הלילה התעתמנו רק כמאה איש. ובינתיים באה הקלה: תחילה גזרו גם על הנשים לבוא ליפו ועתה הסכימו כי תישארנה בבתיהן. ויהודה מיהר לשלוח רצים למושבות להודיע על כך. כצללים הסתובבו בתוך אולמי הסאראיה המצחינים מאות עברים ולבם כבד עליהם. ופתאום שמועה: אסרו את דיזנגוף ואת יוסף שלוש, נציגי היהודים. על מה? אין איש יודע. יהודה יצא אל מעקה הסאראיה יחד עם אחרים וראו את שני העסקנים הנכבדים סגורים בחדרו של שר־השוטרים, נכה־הרגליים; מה הדבר? מחשבות קשות התגנבו אל הלב. במרחק לא רב

בינתיים יצאה הגזירה על כל הנתינים הזרים לעזוב את הארץ. הקונסולים של מדינות האויב ואחריהם חלק מנתיניהם לא־יהודים וגם יהודים נתיני רוסיה יצאו מן הארץ ורכושם היה לבז. והנה, בפעם הראשונה מאז פרצה המלחמה, הופיעה אנית־מלחמה בימה של יפו. יש שקיוו כי ראשית הסוף היא, הנה פלישת צבא בריטי לארץ, ורובו של הישוב אף ציפה לכך. אבל האניה חזרה כלעומת שבאה. גם אוירון נראה בשמי הארץ לראשונה ונסתלק לו.

יום חמישי בשבוע, כ"ט בכסליו, אנית נוסעים איטלקית עגנה בנמל יפו. לפתע יצאו שוטרי־הרשות ויפשטו ביפו ובתל־אביב. הם הקיפו את השכונות העבריות, הלכו מבית לבית ואספו את כל גריהם: גברים, נשים וטף. גם העיברים ברחוב נעצרו. כולם נבדקו ואלה שנמצאו כי אינם עותומניים נשלחו אל החוף בהמון רב. המעטים, שעמדו על נפשם לבקש משפט, הוכו, נפצעו ונסחבו בכוח אל החוף.

העיר נחרדה. החנויות והבתים נסגרו. העסקנים מיהרו אל הרשות: הנתינים הגרמניים והאוסטריים, „שותפי" תורכיה, רצו אל הקונסולים. אך כל האזנים היו אטומות. הטלגרמות שנשלחו נעצרו והשוטרים המשיכו בפעילתם. עד הערב נאספו אל החוף אנשים למאות: הורים בלי בניהם, בנים בלי הוריהם, בעלים בלי נשיהם ונשים בלי בעליהן, ערב רב. וצעקות ויללות עלו עד לב השמים. כל לב דוי, כל עין בוכיה, ואין איש שיעמוד בפרץ. והעלבון גדול מן הכאב. השוטרים הכו על ימין ועל שמאל. גם יהודים נתיני תורכיה וגרמניה, שבאו להושיט עזרה לאומללים, הוכו קשה. את כל הנחטפים הושיבו בסירות־משא גדולות וישלחום אל האניה. ומלחי הסירות וסוכן האניה פשטו את עור הנוסעים מעליהם. מתורכיה עצמה לא גורשו נתיני־האויב באכזריות שכזאת, ובנתיני־אויב מן הגויים, היושבים בירושלים, לא נגעו לרעה. רק ביהודים בלבד התעללו כך. האניה האיטלקית, טעונה נוסעיה העלובים, כדגים בחבית, הפליגה מצרימה. והנשארים ביפו לבם מלא חרדה. עד בוא האניה האיטלקית השניה עבר שבוע ימים, ובינתיים נשלחו טלגראמות לציר האמריקאי בקושטא — מורגנטאו, ופקודה באה להפסיק את הגירוש. ליהודים ניתנה הברירה: להתעתמן או לצאת מן הארץ, והיו רבים שבחרו לברוח מן הארץ באניות האיטלקיות. הבורחים כולם היו מאנשי הערים, מיפו ותל־אביב, ירושלים וחיפה, טבריה וצפת. אנשי המושבות דבקו באדמתם.

רוב היהודים החליטו לקבל עליהם את הנתינות העיתומאנית לבל יגרשום מן הארץ, אבל תנאי ההתעתמנות היו קשים ביותר. הזמן שנקבע לכך היה קצר, והמס הכביד על מחוסרי־אמצעים: 37½ פראנק לכל נפש במשפחה. והעניים בני־ביתם מרובים. ונוסף לכך: אימת הגיוס לצבא העותומאני. הפקידים האיצו ואיימו בגירוש חדש. העסקנים השתדלו להשיג מקושטא הקלות על ידי

כי אם מן התורכים, והקונסול הגרמני לא הגן עליהם גם במושבותיהם ובמקומם.

אל יפו בא מושל צבאי חדש, ערבי דמשקאי, חַסַן בק. לא עברו ימים רבים וספורי בלהה על אכזריותו הפראית נפוצו בכל הארץ. מכה היה ומענה בעינויים קשים את כל מי שאינו כשר בעיניו, ואף „עזר כנגדו" לקח לו כראש השוטרים: איש בדואי, גרץ ועיקל. ובעל מום זה היה חובט את האסירים בידיו וברגליו, בשוטו ובקת־הרובה ואף רוקד על גבו ועל בטנו של קרבנו האומלל, וחסן בק עומד ונהנה.

יום אחד קרא אליו המושל את כל באי־כוח המושבות וציוה עליהם כי יסגירו לו את נשקם, ואם לאו — יעמדו למשפט צבאי. בא כוחה של פיק"א, נתין אמריקאני, הלך אל המושל והסביר לו כי במושבות אין נשק והרובים הספורים נועדו להגנה מפני גנבים בלילות. על כך קיבל תשובה קשה: מפני הגנבים שומרים השלטונות ואת הרובים על המושבות למסור לידיו, ואם לאו — מרה תהי אחריתן. מוכתרי המושבות וזקניהן נקראו שוב אל המושל והוא דיבר אליהם בזעף. לר' אהרן, שליחה של רחובות, אמר: — את שערות זקנך הלבנות אתלוש אחת אחת... — ועל המוכתרים הצעירים איים כי ידוש את בשרם בשוטים.

המוכתר של פתח־תקוה נבהל והביא לו עשרים רובים. דבר זה העלה חמתו ויצעק: הלהתל בי אמרתם? עד שלשה ימים תביאו לי את כל נשקכם! אנשי המושבות החליטו כי לא ימסרו את נשקם. בשלטונות לא ימרדו, אבל על חיי הנשים וכבודן ועל הילדים יגנו עד נשימתם האחרונה. ראשי־הישוב עברו במושבות ובתחנונים ושידולים הצליחו לאסוף שמונים רובה וכמה אקדוחים ובלב שבור הביאום ליפו. אך המושל לא אמר די בכך ודרש עוד. את המוכתר של פתח־תקוה השליך לבור־הכלא, והמוכתר של רחובות ברח לירושלים. כעבור זמן מה שוחרר המוכתר של פתח־תקוה והיה עובר ברחבי הארץ לקנות רובים מאת הבידואים כדי למסור אותם לשלטונות. כך מסרו המושבות הרבה מנשקן ורק „השומר" הטמין את הנשק. הקאימאקאם ציוה לסגור את בית־הספר לבנות ביפו ויצא עם שוטריו לעשות חיפושים בתל־אביב. הוא העלה בחרמו שטרות של הבנק, מניות של ה„קולוניאל בנק", של „כרמל", „עתיד", ה„גימנסיה", ואת כל השלל הביא אל בנין העיריה ביפו. וגם כמאה איש אסר, גברים ונשים, ובתוכם הסופר ש. בן־ציון, ואין יודע על מה נאסרו. בחצות־הליל הוחזרו האסירים לבתיהם ואף הניירות, השטרות והמניות הושבו לבעליהם ואל מעונה של מניה וילבושביץ בא הקאימאקאם בכבודו ובעצמו, חקר אותה ארוכות על המוסדות הציוניים ובעיקר על „השומר", שהיתה ממיסדיו, ואחר־כך ציווה לכלוא אותה תחת משמר חזק.

ומתנפלים על האורוות, וביום — פושטים על השדות ולוקחים את הסוסים והעגלות.

יום אחד בא מקושטא ליפו אחד המושלים ונתמנה לקאימאקאם של יפו: בַּסָא־אַלַדִין שמו. הוא גזר על השלטים העבריים ויצוה לכתוב אותם מחדש: תורכית למעלה, ערבית באמצע ועברית למטה וצבע כל השלטים אדום־לבן: הצבע התורכי הלאומי. בכל הזדמנות היה האיש מצהיר בפומבי, כי היהודים אינם נאמנים למלכות ומחשבות מרד בלבם.

ואכן, בישוב נחלקו אז הדעות: היו שהביעו נאמנותם לתורכיה, וזאת מתוך שנאת רוסיה, והם חסידי „הברית״, ולעומתם נאמני „ההסכמה״, מפני אהדתם לאנגליה. לבסוף, נכנסה תורכיה למלחמה לצדה של גרמניה. היה יום שבת. יהודה והמשורר יהואש עשו אז בירושלים. פתאם התפרץ איש אל האכסניה שישבו בה ובשורה רעה בפיו: הוכרזה מלחמה בין תורכיה ורוסיה ועל הקונסוליה הרוסית כבר מתנופף דגל איטלקי. שניהם מיהרו לצאת הרחובה לראות את האות המחריד. אכן, על הקונסוליה הרוסית התנוסס דגל איטלקי ועל הקונסוליה הצרפתית — דגל ספרדי.

יהודה הלך בלוית יהואש אל הקונסול הרוסי לדרוש בעצתו. הם מצאוהו בפתח המשרד, כשהוא מוסר את הארכיון לקונסול האיטלקי. הוא אישר את השמועה על מלחמה בין תורכיה לרוסיה ואף יעץ להם למהר לשוב עוד היום איש לביתו, כי מי יודע מה ילד יום. יהואש היה נתין אמריקאי ואף הקונסול שלו יעץ להם לשוב הביתה עוד היום. ובפעם הראשונה בחייו נסע יהואש בשבת בפרהסיא, ובעיר הקודש ירושלים! עמהם בעגלה נסע גם עסקן צבורי ידוע מגרמניה, יהודי גרמני, שהאמין בנצחונה של גרמניה וחזה עתיד מזהיר לישוב העברי תחת שלטון תורכיה שתהא נתונה להשפעה גרמנית. הוא שאל את יהודה, אם יימצאו בישוב מתנדבים כדי לגיון לצאת אל הגבול הרוסי להלחם תחת דגל תורכי. יהודה לא האמין בתורכיה: עתידה היא להירקב. בסתר לבו קיוה לנצחונה של אנגליה ולחלוקת תורכיה. אולי תצמח מזה טובה גם לעם העברי. אל המושבה הגיעו בחצות הליל — ואף שם חרדה ומבוכה. דיזנגוף עשה את שבתו ברחובות ובליל־השבת נקרא לחזור לתל־אביב מיד.

כעבור ימים אחדים הלך יהודה ליפו להתיצבות במשרדו של ד״ר רופין. ד״ר רופין מסר שהקונסול הגרמני מוכן לקבל אל תחת חסותו את כל היהודים בלי הבדל נתינות. אם אך יבוא האויב בשערי יפו, הוא הקונסול יתרחק אל ההרים ועל היהודים לעזוב את נויהם ולנדוד עמו.

„כשיבוא ה,אויב׳ לא נצטרך לחסותו של הקונסול הגרמני״, חשב יהודה בלבו. אבל האנגלים לא מיהרו לבוא ובינתיים סבלו היהודים לא מן ה„אויב״,

במושבות והערים הוציאו שטרות קטנים להחליף בהם את שטרות הבאנק, שהיו מחמישה ועד מאה פראנק.

לא עבר זמן רב וממשלת תורכיה הכריזה גיוס כללי וכל הנתינים העותו־מנים נקראו לדגל. במושבות פתח הצבא בהחרמת סוסים ועגלות, ושמועה עברה בארץ, כי לב הרשות רע על היהודים ואין הם נאמנים עליה. ואכן, גזרו השלטונות על המושבות, שלא להחזיק שומרים עבריים, כי אם רק ערביים, למרבה הרוגז והפחד.

מספרים היו, כי הפחה בירושלים קיבל איגרת מקושטא, המצווה עליו לפקוח את עינו על המושבות היהודיות, שתושביהן מזויינים בנשק ומחכים להסתפח על שונאי תורכיה, ועוד נאמר בה, כי בפתח־תקוה חפרו להם היהודים מחסן־נשק במסתרים.

השמועות על מרד יהודי, הנרקם בחשאי, פשטו בין הערבים בעיר ובכפר. מספרים היו, כי ביקבי ראשון־לציון מוחבאים תותחים ובחצרות האיכרים טמון נשק בבורות, ויום אחד יקומו ויכו את כל הערבים ואת אדמת הפלחים יקחו להם. ושמועות באות מן הערים אל הכפרים, כי עין הרשות רעה ביהודים ועוד מעט יוכרזו הפקר וכל ערבי יוכל לעשות בהם כטוב בעיניו.

ובעוד כל שמועות־הבהלה הללו מרעישות את הארץ, שמה המשטרה מצור על פתח־תקוה והשוטרים חפרו בחצרות, וגם בחצר בית־התפילה, וביקשו את הנשק הטמון.

אחר־כך ביטלה תורכיה את הקאפיטולציה. מעתה פקע כוחם של הקונ־סולים להגן על נתיניהם, ובכפרים הערביים נתפרש הדבר כמתן רשות לעשות טבח בכופרים. איכרים במושבות הוזהרו ע״י דורשי־טובתם מבין שכניהם הערביים, כי יעברו העירה עד יעבור זעם.

כלתה שנת תרע״ד, ובאויר רווי דם ופחדי־מוות באה שנת תרע״ה.

2

במושבות השתדלו כולם לפטור עצמם מחובת־הצבא. אנשים מכרו ומישכנו ככל אשר יכלו כדי להמציא את דמי־הפדיון: חמישים לירה בזהב (הממשלה עצמה מיאנה לקבל את השטרות שהוציאה). מי שלא השיגה ידו להיפדות בכסף, ביקש לו תעודות המעידות בו שהוא עובד למען המאמץ המלחמתי, או שהוא אחד מ„כלי־הקודש".

ביפו נתמנתה ועדה מטעם הרשות לגבות מס־מלחמה וכל חבריה ערבים, מוסלמים ונוצרים, ואף לא יהודי אחד ביניהם. המכסה, שהטילה ועדה זו על היהודים בערים ובמושבות, היתה כבדה מנשוא: זהב, בהמות, תבואה ושאר ביצרכים. גבייתו של מס זה נעשתה, לא פעם, כגזילה: חיילים באים בלילות

א. ראשית המלחמה

1

תשעה באב, שנת תרע"ד. בשנה ההיא חל הצום ביום השבת ונדחה ליום ראשון, כך שבאותו מוצאי־שבת נאספו אל בית־הכנסת בני המושבה כולם.

כל אותה שבת ישב יהודה בביתו, כדרכו מאז, ולא עבר את שער החצר. שכנו יהואש אף הוא יושב־בית היה, ושני בתיהם עמדו מובדלים מכל המושבה. גם גוסי, שחזרה מברלין בגפה — את שתי בנותיה השאירה שם —, נהגה שלא לבוא לבית ידידיה, יהודה וצילה, בימי שבת, כדי שלא תראה איתם ב„קלקלתם". כך לא הגיע לאזניו של יהודה דבר מכל שנתרחש עד שבא לבית־הכנסת, ומצא שם מהומה ומבוכה. בני המושבה, שחזרו בערב־שבת מיפו, הביאו ידיעה מרעישה: אוסטריה הכריזה מלחמה על סרביה. הענק מתנפל על הגמד. האין זה אות־מבשר למלחמה אירופית כללית? התתן רוסיה לבלוע את סרביה? ומה יהיה עלינו במלחמה כזאת? כיצד תשפיע שואה עולמית על ישובנו הקטן, על מצבו בהווה ועל תקוותו לעתיד? חרדה התחילה מכרסמת בלבבות ועצבות חרישית פרשה את כנפיה על המושבה כולה.

כעבור השבת התחילו הכל דואגים לענייני־דיומא: קטיף השקדים בעצם תוקפו, מה יהיה גורלם? והיין? הלא עתה תיפסק, בודאי, ההובלה בים ומחיר היין עתיד לרדת לאין־שיעור. והאיכרים יצאו דחופים: ל„כרמל", ליקב ויפוי, אל הסוחרים, אל המַלווים־בריבית ואל הבאנקים.

כל יום חרדתו מרובה משל קודמיו. רוסיה הכריזה מלחמה על איסטריה, גרמניה על רוסיה, צרפת ואנגליה על גרמניה. גרמניה חיללה את הני־טראליות של בלגיה. וכאשר נודעו בארץ החדשות המרות, תקפה בהלה את הייטיב. סוחרי יפו, שקנו במושבות פרי־הדר, שקדים ויין, חזרו בהם מקנייתם. שעת־חירום היא, וכל אסור נעשה מותר. מחירם של המזונות האמיר. האניות חדלו לבוא. בבאנקים מהומה, כי בעלי הפקדונות צרים עליהם ומוריקים את הקופות. הממשלה הכריזה על שמיטת־חובות. ההקפה פסקה, המסחר שבת. אלא שהבאנק העברי מצא עצה והוציא שטרות־כסף משלו, המחייבים אותו לפרוע אותם לאחר המלחמה, ושטרות אלה נהיו מטבע עובר לסוחר. גם הרעדים

חלק חמישי

בימי מלחמה

והמטבח; ביתר ההוצאות: הלבשה, הנעלה, צרכי תרבות, נשא כל חבר לבדו. אך במשך הזמן נעשו שותפים בכל, ולא היו להם עוד חשבונות נפרדים.

מצב הבריאות היה בכל רע. קדחת צהובה, ירושת חדרה, שממנה יצאו, תקפה כמה מן המתיישבים. תנאי־החיים היו קשים והעבודה פירכה את הגוף.

גם מקרי שוד ורצח קרו מפעם לפעם. הבדואים שבסביבה רגילים היו לכך שאחרים „הדומים לחמורים" יזרעו בדמעה והם „רוכבי הסוסות" יקצרו ברנה. היה על אנשי דגניה לעקור מלבם „הרגל" זה, שנעשה להם ל„טבע", ובעמל רב ולא בלי קרבנות־דמים הצליחו מעט מעט. אחרי עבודה קשה יומם היו עומדים על המשמר בלילה. אנשי דגניה שאפו להיות איכרים לכל דבר ומבקשים היו ליצור בעצמם את כל הדרוש להם למחייתם. מעט מעט גיוונו את משקם והוסיפו על הדגן תוצרת חלב, תוצרת לול וירקות לבל יצטרכו לקנות צרכי־אוכל מן השוק. בהיותם פועלים בחדרה למדו לדעת את העץ והתחילו נוטעים גם עצי־פרי. עברו ימים והאנשים ראו ברכה בעמלם וכל מעשיהם הצליחו בידם. גם בעיות חברותיות עמדו לפניהם. חיים של שיתוף ואחוה היו משאת־נפשם והדרך לכך היתה קשה ומלאה התלבטויות. הם ביקשו לסדר חייהם כך שיושוה מעמדה של החברה־האשה לזה של הגבר, לבל תהיה האשה יודעת רק את ה„קדרה", כי אם תקח חלק פעיל בחדוות־היצירה בשדה ובמשק. כאשר נולדו בדגניה הילדים הראשונים, נתעוררה שאלת גידול הילדים. אם תטפל כל אֵם בילדה, כי אז לא תוכל להשתתף ביצירת המשק. ואם תתמסר למשק, והיה הילד עזוב לנפשו... ואם חינוך משותף לילדים — האם לא יפגום הדבר ביחס הטבעי שבין ההורים לילדיהם? האם לא ייגרם בכך נזק להתפתחותו של הילד? מעט מעט מצאו פתרונות לבעיות השונות, או התקרבו לפתרונות ועוד הדרך, דרך היצירה, רבה לפניהם.

האורחים היו מלאי רשמים חדשים מכל אשר ראו, וכשעלו על משכבם, הפנה יהואש את ראשו אל חבריו ושאל:

— מה ההופעה הזאת בעיניכם?

תשובת זאקס היתה שלילית בהחלט, ויהודה חשב מעט ואמר:

— ראשיתה רבת־פגעים ואחריתה... אחריתה מי ידע? אבל על אדמת־קודש אנו עומדים כאן. הופעה כבירה, ישובית, יהודית ואנושית לפנינו. לבי מהסס, אבל רוחש אני כבוד ודרך־ארץ לאנשים הללו. ברחובות כבר אמרו לי, כי אני מתחיל להתנות אהבים עם דגניה, והם מקנאים את קנאת רחובות. אוהב אני את רחובות ומעריץ את דגניה. אולי כאן קרקע־הגידול לאיכר העברי, אשר לו אנו נושאים את נפשנו מראשיתה של חיבת־ציון.

ורק שבו יהודה, זאקס ויהואש מדרכם, והשמים נתכסו עננים כבדים, ענני מלחמת־העולם.

— ודאי, היהדות והנצרות נולדו על חופיו. ומעבר לנהר באו העברים אל הארץ המובטחת.

ומרחוק, משני עברי הירדן, על חוף הכנרת, שהתחילה נגלית לעיניהם, נראו קבוצת כנרת ממערב לנהר ודגניה למזרחו.

הרכבת נעצרה. צפירה ממושכת. צמח.

כבר? לחוף הכנרת? כל כך מהר? בימים הראשונים כשהיה יהודה מטלטל עצמותיו בדרך שבוע ימים, שבע לילות נדודים בחאנים, היה לבו ניתר בו בהיגלות אליו הכנרת מרחוק והיה מתמלא שמחה, ושמחתו זו היתה לו שילומים על כל יסורי־הדרך שעברו עליו. ועכשיו? נסיעה של שעות מספר מחיפה וכבר הוא על חוף הכנרת. ואת פני הכנרת שלו שכה אהב, כנפש חיה אהב, כמעט ולא הכיר. הומיה וסוערת ופניה עכורים. איה תכלתה הזיוותנית? היכן מאור־פניה? היא הכתה גלים ותרגז, וכמו לא השגיחה באורחים, שבאו מארץ־יהודה לראותה. האחד מהם נהג לספר לחבריו אגדות על יופיה ועל חינה. ועתה היא רוגזת, ואינה נענית לתחנוני לבו של יהודה: „הראינו את יופיך... אַל תשימיני בדאי". מה זה היה לה? האם חרה גם לה על שהגיע ובא אליה הפעם בלי יסורים וטלטולי־דרך מרובים... האם רק ביסוריו ובעינוייו תאהבנו?

יהואש הרגיש ביהודה, כי שוב נעכרה רוחו. והוא הרי כה הירבה לספר באזניו על הכנרת, כאוהב על אהובתו...

— מה לך? מה העציב את לבך? — שאל את יהודה. אבל אין יהודה יכול להביע את אשר בלבו.

מצמח נסעו לטבריה, מצאו להם מקום במלון מזוהם וילכו לראות את דגניה, הכפר העברי הראשון מעבר הירדן מזרחה. מימי שבט ראובן, גד וחצי שבט המנשה, לא דרכה רגל עברית כאן. ובשנת תרע"א, עם היורה הראשון, יצאו לראשונה בחורים עבריים ויפתחו במחרשותיהם תלמים ארוכים באדמה השחורה והדשנה.

חבורת פועלים, „הקומונה הרומנית", שעבדה תחילה בחוַת כנרת ואחרי חיסולה של החווה עברה לחדרה, נקראה להקים את היישוב החקלאי הראשון של ההסתדרות הציונית. ולמקום שנקרא קודם אום־ג'וני ניתן השם דגניה, על שם הפרח העולה בין שבלי הדגן. המתיישבים היו שנים־עשר איש, ובהם שתי בחורות. הם באו לגור ב„חושות" ערביות שנמצאו במקום. בתחילה ביססו את משקם על פלחה. אמנם, היו להם מים לרוב, מי הירדן, החוצה את אדמתם, אבל תחילה השתמשו בהם אך ורק לצרכי הבית ולהשקאת הצאן והבקר.

דגניה היתה הקבוצה הראשונה בארץ. תחילה חל השיתוף רק על העבודה.

ארוכים של גבר, עברה לפני עד למורד הגבעה ותראה לי את הדרך. אז ידעתי, כי אכן משלנו היא".

עתה נגלו לעיניהם מרחבי העמק, ארץ־קדומים. הנה הרי הגלבוע, צחיחים ומסולעים. לא סרה מעליהם הקללה: „אל טל ואל מטר עליכם!"

עיני יהואש שתו בצמא את המראות, ופרקים פרקים מספר התנ"ך ניצבו כמו חי לפניו. שקוע היה במראה עיניו ורק מפעם לפעם שאל את יהודה שאלות קצרות:

— היכן כאן עין־דור?

יהודה מראה לו את הרמה משמאל, שמאחוריה מתחבאת עין־דור.

— ונשים בעלות־אוב עדיין ישנן בין הערביות בארץ? — שאל המשורר בצחוק קל.

— ישנן. מעולם היו ולעולם תהיינה. וגם בין העבריות — אמר יהודה, צחק בקול רם וסיים: — כל אשה יש בה משהו מבעלת־אוב.

יהואש הביט אליו בתמהון, ולבסוף אמר ברצינות:

— הצדק כמדומני עמך. — נשתתק לרגע והוסיף:

— הידעת? אהבתי את כינורו של דוד, ואת תהלים. שירי תהלים נאים למשורר־מלך, למשורר תוקע חרב בלב בעלה של האשה אשר חמד. אבל את שאול, רועה האתונות, אני אוהב יותר.

הקטר השמיע צפירה יתומה, שגוועה במרחקים, והרכבת התעכבה בתחנת בית־שאן, כפר גדול, שמרובים בו האילנות.

— כאן הוקיעו את גופות המלך ובנו? והיכן יבש־גלעד, אשר יושביה הצילו את הגוויות מקלון?

יהודה הראה לחברו בידו לעבר הירדן מזרחה והביט אליו בחיבה. ברגעים אלה היה יקר ללבו מאוד.

עמק יזרעאל נשאר מאחוריהם, ולפניהם נפתח עמק בית־שאן, הוא השער לעמק־הירדן. מרחבים לאין קץ, חרבים ושוממים.

הרכבת עברה ברעש על גבי גשר, שמתחתיו עשה פלג דק ומתפתל, פוחז ושואן, את דרכו דרומה.

— הירדן!

— כך? — קרא יהואש מופתע ומאוכזב והוציא את ראשו מן החלון להסתכל בנהר, שכבר חמק ממבטו, אבל משמאל הקרון נראה היה בבואו מן הכנרת.

— קדוש, גם יפה. אבל נהר איננו. וכל העולם מלא כבודו.

— אין זאת, כי ראוי הוא לכך.

בלילה ההוא, היו: נופל חלל מידיהם. המעשה שקדם לכך, בשעת התגרה על החריש, מעשה נחפז היה וסימן לחולשת־הדעת, והיחס אל האריסים — לא היה בו מן הזהירות הנחוצה והיתה בו התעלמות מן העיקר של אהבת האדם...

— התנועה הציונית הלא בזאת תיבחן: בצדקתה ובטוהר מעשיה — אמר המשורר.

אך מלבד מרחביה לא היתה ליהודים דריסת־רגל בעמק יזרעאל בעת ההיא ועדיין נתון היה לשלטונו של „חפז באשה", שהיה שולח את נעריו המזויינים לעשות שפטים במי שאינו נוהג בו כבוד, והיה פורש את כנפיו להגן על כל חבורות הגנבים אשר בעמק ובסביבותיו בשלוחות־ההרים. פקידי־הרשות המקומיים היו סרים למשמעתו, והפקידים שבערים הסבירו לו פנים והעלימו עין מכל זדונותיו.

משמאלם נגלה התבור וראשו עטוף ערפל... ונדמה היה ליהודה, כי ההר מביט אליו בתוגה ובאי־רצון. על מה חרה לו? האם על אשר בחר לו יהודה לבוא אליו, הפעם, בדרך הקצרה?

והנה גבעת־המורה וראשה החד. והנה מרחביה. על גבעה קטנה נגלו ה„חושות" הישנות וביניהן כמה בנייני־עץ חדשים; ועל הגבעה השניה חצר־אבנים נרחבה ובנייני־אבן — זה היה הישוב הקואופראטיבי שנוסד לפי תכניתו של פראנץ אופנהיימר. בית קטן אחד עמד לו בפני עצמו, במקום מיוחד ומרוחק, ושם עתידה היתה להיוסד מושבה של איכרים פרטיים. הבית הקטן היה ביתו של אותו יהודי מופלא אשר הסופר ש. אַש כתב עליו את אחד מסיפוריו.

בתחנת־הרכבת עמדה חבורה של בחורים שזופי־שמש ובתוכם נערה צעירה, דקה ורכה ופניה „אוורירריים" כמעט, כה צחורים וכה חיורים היו. יהודה הכיר אותה ויברכנה מחלון הרכבת. הוא החליט שלא להתעכב כאן, כי לא זה המקום ללון בו לחבריו, שאחד חולה וחלוש והשני זקן. וכשזזה הרכבת, סיפר להם יהודה שנערה זו היא חובשת במרחביה ומן המתיישבים הראשונים. אחד מידידי יהודה סיפר לו פעם על פגישתו עמה, לאמור: „...היה החורף הראשון להקמת מרחביה. קבוצתנו בדגניה סיימה את עבודות העונה, ומרחביה עודנה שקועה בבוץ, ונבוא לעזור להם בעגלותינו ובבהמותינו. הדבר היה לאחר גשם שוטף והאדמה נהפכה לביצה ללא שביל ודרך. הגענו עד למורדה של גבעת מרחביה. היכן כאן דרך? ירדתי מעל העגלה ובאתי אל ה„חושות", מביט אנוכי ורואה על ראש הגבעה מין בריה אוורירית, דקה כקנה־הסוף עד כי חששתי שתישבר ברוח. מה לאדונית זו בכאן? חשבתי בלבי וביקשתי לנסותה ולהתל בה מעט. — היכן כאן דרך־העגלות, גברתי? — שאלתי בלעג. לתמהוני נכנסה לתוך חושה אחת וכעבור רגע יצאה, במגפיים

יהודה התעצב אל לבו. והנה ואדי־אל־מלח, שהוא המעבר בין עמק זבולון ועמק יזרעאל. צר הוא מעבר זה ומראהו מרחוק כדמות מחילה, כפינה סתומה בקצה המשולש החד, שהר הכרמל והר נפתלי לוחצים עליה משני צדדיה, והר־מנשה סוגר עליה בראשה... דומה שאין כאן מעבר כל עיקר. ושוב הומה לבו של יהודה: בימים ההם היה לו למעבר זה קסם מיוחד והדרת־סוד כמו ריחפה עליו. הרוכב העייף היה צופה ומבקש לדעת, היכן כאן המוצא. עתה קרעה הרכבת את מסוה־הסוד מעל המעבר ותציגהו ערום לעיניך. הרכבת פילסה לה את דרכה בלב ה„נקיק" הזה, ובן רגע חלף ואיננו.

— מה זה מקדיר את רוחך הפעם? — שאל יהואש את ידידו, כי ראה את מפח־נפשו — מה אבד לך פה?

— סוד... תעלומה יקרה...

— האם טיילת פה בשכבר הימים עם העלמה שאהבת לפני צלה? — שאל יהואש וצחק.

— לא... ואולי כן... את סודי ביקשתי בתוך התעלומה, שאותה אהבתי תמיד יותר מן הנגלה...

והנה נגלה העמק, ואף הוא נראה כה חילוני הפעם: מישור של אדמת־חומר וגבעות קטנות פה ושם: „חושות" עלובות של פלחים־אריסים בנויות עפר ותבן; שדות־שלף. היכן קדושת העמק החופפת עליו, בהביטך אליו מרחוק, מעל הרי נצרת? אבל הס! הנה הקדושה מתגלית... העמק הולך הלוך והתרחב ואין העין תופסת את מלוא היקפו. הרי אפרים הגובלים עם הר מנשה נסוגים, נרתעים לצדדין ומתכסים בדוק של תכלת, התכלת המסתורית, תכלת־הרזים של ארצנו, והרי נפתלי אף הם רזים יביעו. „היכן כאן מרחביה?" חושב יהודה, „הלא היא העמדה הראשונה שכבשנו לנו בעמק־יזרעאל". אז סיפר יהודה לחבריו על חזון גאולת עמק־יזרעאל. איך שלט בעמק חפז־באשה, איש־חמס, שהטיל אימתו על הכל וגם על השלטונות, כי צבא של מרי־לב ושל פוחזים תופסי־נשק עמד לרשותו. ואיך הרהיב חנקין עוז לפרוץ אל תחום שלטונו של הבאשה ולקנות חלק מאדמת „פולה" מאת בעליה; וגדולה מזו היתה העזתם של עברים מעטים ובודדים, שבאו להיאחז כאן על אף השממה וכנופיותיהם של עשירי־הערבים בג'נין ונצרת; וכיצד נחלצו חברי „השומר" להגן על הישוב העברי הקטן כאשר התנפלו עליו מכל עבר לשסעו לגזרים. בדברים קצרים סיפר יהודה וברגש, ויהואש התעצב אל לבו בשמעו על הערבים שנרצחו ועל האריסים שנעקרו מאדמתם.

— האומנם היה הכרח בדבר?

— מעשהו של השומר מעשה גבורה היה. אלמלי לא הרג את יריביו

יהואש לא היה ציוני במובן המקובל, אבל למראה ארצו המתעוררת לפריחה חדשה ולמראה אחיו השבים אל חיק הטבע, היה מתלהב ורואה את חזון אחרית־הימים של תחיית עמו בארץ־אבותיו.

וגם אל הגורן של המושבה ואל זו של יהודה אוהב היה לסור בערבים, למרות מחאותיה של אשתו, כי חששה לטל ולאבק שיזיקו לריאותיו, ויהי משתובב שם בין הערמות כאחד הנערים.

— יפים הלילות בכנען לחיות בהם ולמות בהם — היה אומר בצחוק נוגה.

ד. טיול

שנה תמימה היה יהודה סגור ומסוגר בביתו מאונס, ונפשו שיועה אל המרחב. אחרי שחרורו נטל לעצמו „חופש" ויצא לטייל בגליל בחברת יהואש וזאקס הזקן, הוא חותנו של מילר. בריאותו של מילר עצמו היתה רופפת בימים ההם, על כן לא נלווה אליהם. לא היתה זו עליה הגלילה כעליותיו הקודמות. מחמת בריאותו הלקויה של יהואש וזקנתו של זאקס לא עלו בהרי נפתלי רכובים על פרדים, כי אם נסעו ברכבת הלוד ושוב מחיפה לצמח. מוזר היה ליהודה להשקיף על הנוף מתוך חלון הרכבת, וילחש באזני חבריו, כי עמק זבולון והר הכרמל והר העצמון הנשקף אליהם ממרחקים, אין להם מַראָם האמיתי מחלון הרכבת; אך ורק מעל גב הפרד או הסוס ייראו כאשר הם באמת, בכל הודם ויפעתם. יהואש צחק לחברו צחוק לבבי וטוב ויאמר לו:

— לא כל מה שרואים מעל גבי חמור, החל מאתונו של בלעם, אמיתי הוא. הריך קטנים הם באמת, ועמק זבולון קטן מעמק טיניסי, ואפילו נהר הקישון שלך קטן הרבה מן המיסיסיפי, אף כי גרף את חילות סיסרא. אבל כולם נאים הם וחן מיוחד שרוי עליהם, המכפר על קטנותם. — ויהודה אמר לו: — הלא תבין לרעי. שנים על שנים הייתי עובר פה על גבי סוסי, שרכבתי עליו ממושבתי, או על פרד של חַמָר מצפת והחַמָר עובר לפני ומזמזם לעצמו שירה עגומה, או מסַפר לי מסיפורי הפלחים. ואחר־כך, כשחדרה לכאן ה„תרבות", הייתי עובר בדיליג'אנס, והרכב מספר לי על פלאות „לונדרה", ששמע עליהם מפי משרתי התיירים. ובימים ההם היה עמק זה רחב־ידיים וארוך, וההרים משני עבריו זוקפים ראשיהם השמימה כלועגים לי ולבהמתי, וכאילו מתגרים בנו לאמור: לא על נקלה תוכלו לנו... ועכשיו — קיטור ואש ומעוף כעל כנפי־נשרים... אכן, צר לי על הימים שעברו.

— אבל התנחם, „רומאנטיקאן" שלי, גם רכבת זו מתנהלת כאילו היתה רתומה לצמד בקר מימי מתושלח. — שלושת המטיילים צחקו בכל פה, אבל

בי ומתיזה טיפות טיפות ממנו, וכל אשר תגע בו טיפה אחת טמא יהיה כל ימי חייו... וחלילה לאיש מישראל, וביחוד לילד, לצאת בלילה זה מכתבואי ביתו אל החוץ. מעשיה זאת הבעיתה את נפש הילד הרכה ורגש זה לא נמחה ברבות הימים. אפילו טולסטוי באהבתו הגדולה ל„נוצרי" לא יכול היה לעקור מלב חסידו, הנער העברי, את השנאה ל„משומד", ואין צורך לומר רינאן, שיהודה קראו בתרגום רוסי... בימי הויכוח החריף, שפרץ לרגל מאמרו של „בן ישראל" ב„השלח", מאמרי ש"י איש הורביץ ומאמרו של ברנר ב„הפועל הצעיר", וכשהתחילו חבריו של קלוזנר לספר „בסודי־סודות", כי הוא מכין ספר־חקירה על ישוע — היה יהודה נבוך ולא הבין על שום מה אהבה זאת לאדם שהטיף לאהבה והצית בעולם את מוקדי השנאה הנצחית לעמו. והנה מדבריו של יהואש עמד יהודה על כך שלבו של חברו החדש רויחש כבוד לאיש מנצרת, והדבר הכאיב לנפשו. יחסו השלילי של יהודה לנוצרי לא בא מתוך הכרה כי אם מתוך הרגשה בלבד, תחושת הילדות, תחושת־קדומים שעברה מדור לדור, וגדול כוחה של הרגשה אשר כזאת. ויהואש לא הרבה בנסיונותיו לשכנע את יהודה, לבו אמר לו שלא יצליח, וחדל לדבר עמו על כך. בעת ההיא היה יהודה כבול למושבתו בגלל המשפט ולא יכול לטייל בארץ עם חברו, כאשר ביקשה נפשו. אבל השניים הירבו לשוח בסביבת המושבה, בין הכרמים והפרדסים, בכל משעולי־הסתר שהיו גלויים ליהודה. את כרמי־השקדים אהב יהואש מאוד בימי פריחתם בחורף, כשהם נראים מרחוק כמכוסים שלג. כרמי־השקדים היו מרובים ברחובות, וכשהיה יהודה מעלה את חברו על גבעה נישאה שממנה נגלה שטח גדול של כרמי שקדים בפריחתם, לא היה גבול להתפעלותו של המשורר. בלילות־חשיכה ובלילות־סהר היו מבלים שעה ארוכה על „גבעת האהבה" וצופים משם אל הרי־יהודה. יהואש היה אומר, כי כך נראים בודאי הרים בעולם הבא ואהובים היו עליו על שום חינם, צבעיהם ועניוותם, ויהי קושר להם כתרי־שירה. ולא רק את הנוף כי אם גם את העבודה, עבודת־האדמה, אהב יהואש, את הקטיף ואת קילוף־השקדים, שהוא ובני ביתו לקחו בהם חלק. ולא היה גבול לאושרו כשהיה הפועל הראשי מודד לו את השקדים המקולפים ורושם את שכרו בפנקס. כילד שמח לשכר־עבודתו הראשון בעבודת־כפיים ממש. גם בעצי האקליפטוס היפים היה יהואש מאוהב וביחוד בעץ הידוע של יהודה, שהיה גבוה מכל עצי המושבה. ובפרדסו של יהודה היה רגיל להתפרקד בצל עץ התות או התאנה וגם נהנה מפריים בעוד חברו טורח בפרדס. וכשהיה יהודה מסיים את עבודתו היו יושבים שם יחדיו עד בוא הליל.

— כמה אושר שמור לעמנו המתנוון בגולה בצלם של אילנות אלה! מדוע לא נוכל לחדש בצלם את ימינו כקדם? — היה קורא בהתלהבות.

הלעגנית שהיה נוקט לעתים לא היתה לטעמו של יהודה, שאהב וידע למתוח ביקורת ואפילו חריפה ביותר, אבל לא ידע ולא סבל את מדקרות־הלשון. יהואש הרגיש בכך בחושו העדין, ובדבריו אל יהודה נעלמה לאט לאט נטיה שלילית זו לשמחת לב יהודה שראה בכך פרי טוב של ידידותם. שניהם הירבו להעניק איש לרעהו. יהואש ביקש להכיר את הארץ ואת הישוב, ובאמצעות יהודה ניתן לו הדבר. בלחץ המשפט הירבה יהודה לשבת בית וכמעט שלא יצא מן המושבה, ומזמנו נתן לחברו ביד רחבה. יהודה נהנה לאין שיעור מהשכלתו הספרותית העשירה של יהואש ומקסמי שירתו. כל שיחות־החולין של יהואש ולא כל שכן שיחותיו הספרותיות צלצלו בפיו כדברי־שיר: כל עצמותיו אמרו שירה.

שירת יהואש לקחה שבי את יהודה, והתחיל קורא אותה ביידית ומתבשׂם ממנה. מה שקסם ליהודה ביותר היה היעדר כל שמץ של שנאה בנפשו של אדם זה. הוא אהב אהבה בלי־מצרים את הטבע, צומח, חי ואדם, את כל האדם, ועזה היתה אמונתו בטוב אשר בנפש אנוש, ובשתי ידיו דחה את האומרים: „כל אדם כוזב".

— אי־אפשר. השקר ימות, האמת תחיה! — היה קורא בנהמת־לבו.

אדם חולה שנידון למות בדמי ימיו בגזירתו האכזרית של הטבע, ובלבו אך אהבה אל הטבע ואל חוקיו. גם האהבה לתנ"ך היתה משותפת לחברים השניים אף כי לא היו דומים ביחסם אליו. יהודה התייחס אליו בדחילו ורחימו של קדושה, ועצם הקריאה בתנ"ך, בלי חקירות ודרישות יתירות, היתה יקרה לנפשו, ותכלית שנאה שנא את ביקורת המקרא שנראתה לו כחילול־הקודש. יהואש גינה אף הוא את דבר הוראת ביקורת־המקרא בגימנסיה בתל־אביב, אבל הוא עצמו נמשך אחריה. חלק מביקורת המקרא דחה, חלק קיבל ואף הוסיף השערות משלו. היה במושבה זקן מופלא אחד, חותנו של מילר, ידען גדול בתנ"ך, והוא והמשורר היו יושבים ומתפלפלים בחקירת המקרא, דבר שהיה רחוק מלבו של יהודה. ומתוך גישותיהם השונות אל הספר האהוב וגם אל המסורת המקיפה את הספר, פרצה מחלוקת חריפה, מחלוקת שברגש בין שני החברים בשאלה קשה אחת, דבר שהיה עלול לכרות תהום ביניהם, אלמלא האהבה שהתחילו רוחשים איש אל רעהו.

משחר־ילדותו שנא יהודה תכלית שנאה את „משיח האהבה", את הנוצרי. היתה זו משטמה עזה ופראית ושרשיה עמוקים. בימי ילדותו היה שומע סיפורי־אימה על ה„צלם" מפי מלמדיו החשוכים הראשונים, שהיו מלחשים מתוך תיעוב „שקץ תשקצנו", ומפי המשרתות היהודיות, שהיו יורקות מדי הזכירן את „שם הטומאה". אגדה המונית אחת נחרתה בלבו: בליל החג של „התחיה" מתרוצץ ברחובות סיר נפוח מלא זוהמה רותחת וכף גדולה מתהפכת

פני יהודה הסמיקו עוד יותר, וש. אַש סקר אותו מלמעלה למטה ואל יהואש אמר:

— האם „חואג׳ה מוסה״ שלך כותב יידית?

— לא. עברית הוא כותב, אבל מתרגמים אותו גם ליידית — אמר יהואש.

— מוטב כי יכתוב יידית ויתרגמוהו גם לעברית, כי אז יהיה יותר משה מאשר מוסה. העברית כמעט ערבית היא ולא שפת־היהודים. — האשה שיב השכילה להפסיק שיחה בלתי־נעימה זו, כי בקומה ללכת הלכו הכל אחריה.

— אשמח מאוד אם תהיו שכני ובתכם תהיה חברה לילדותי — אמר יהודה בלחש ויחבק את ידי הילדה בת יהואש, שנמשכה אליו ברצון, והביטה אליו בסקרנות של חיבה. הפעוטות אהבוהו תמיד.

— ואנחנו, אני ויהואש, נהיה ידידים לך ולאשתך — אמרה אשת יהואש, ובעלה הסכים עמה במבט עיניו. לבו של יהודה נעשה טוב עליו והרגיש עצמו בין הבעל ואשתו, שרק לפני שעה ראה אותם לראשונה, כמו בין אנשים קרובים לו מכבר. הדירה, שני חדרים ומרפסת, כתבנית ביתו של יהודה ומרווחת יותר, מצאה חן בעיני יהואש ואשתו. גם בית זה עמד בתוך גינה, רחוק מן הרחוב. בינתיים יצאו אל האורחים אשת יהודה ושתי ילדותיו והזמינו את האורחים אל בית יהודה. ילדותיו של יהודה היו כאלמות, כי לא ידעו לדבר עם האורחים בלשונם. אַש התרעם על כך ואמר, כי הישוב מוציא את בניו מכלל ישראל. יהואש לא אמר דבר, אבל צער היה שפוך על פניו. היא הביט ברצון ובחיבה אל הילדות וינסה לדבר עמהן עברית בהברה ליטאית, וגם את העברית שלו לא הבינו. צלה כיבדה את האורחים בתה ובמרקחת של ענבים, אח״כ יצאו כולם לראות את האורווה, את הלול ואת שובך־היונים, שמשך את לב יהואש. ושוב הביע את שמחתו שיהיה שכן לכל ה„בריות״ הללו. הכל צחקו ורק אַש נשאר סר וזעף על אשר ילדי הישיב אינם יודעים יידית.

יהואש נעשה שכן ליהודה ושתי המשפחות התידדו מאוד, הגברים, הנשים והילדות. בתו של יהואש התחילה מפטפטת עברית וגם יהואש ויהודה דיברו לרוב עברית זה עם זה ורק את שיריו היה קורא באזני יהודה כלשונם וככתבם; קורא היה מן הזכרון, ברגש ובהטעמה אמנותית. הוא אף ניסה לכתוב שירים אחדים בעברית והיה מאושר כאשר עלה הדבר בידו. למרות היותו אחד מגדולי המשוררים בשפה היידית, ואולי הגדול שבהם, אהב מאוד את העברית. התנ״ך היה לו ספר־שעשועיו והתחיל שוקד על תרגום כתבי־הקודש לשפת־החול.

הידידות בין יהואש ויהודה גברה ונתחזקה. איש חולה היה יהואש, שחפני. אבל לא היתה בו המרירות הרגילה אצל חולים כאלה. הלשון החריפה

דיברה תמיד אל לבו, אבל את הספרות היידית לא ידע ואפילו את „שלום עליכם" ואת „מנדלי מוכר ספרים" לא קרא במקורם. את סופרי וארשה, שכתבו יידית, פרט לפרץ וד"ר ארטסמאן, לא ידע אף בשמם, לא כל שכן את סופרי ניו־יורק. שמו של ש. אַש הגיע לאזניו אי־פעם ועל יהואש לא שמע כל עיקר.

למרות אהבתו לספרות העברית ולמרות ריב־הלשונות החריף, שהיה נטוש בעת ההיא, ראה יהודה חובה לעצמו ללכת ולקבל את פני האורחים. ש. אש לא משך את לבו במראהו ובאופן דיבורו, אבל יהואש קסם לו מן המבט הראשון, ומחשבה עברה בו: „אך אלה הם פניו של משורר..." השירה היתה פרושה על פניו, ויהודה הלך שבי אחריו ויחשוב בלבו: „אילו היה לי חבר כמוהו..." וגם אשתו של יהואש וילדתם ליבבו אותו. ומה גדלה שמחתו, כאשר נודע לו, כי יהואש ואשתו מבקשים להתיישב במושבה, ורק חוסר דירה מעכב בעדם.

— אני אמציא לכם דירה! — קרא בעליצות ובהתרגשות והסמיק מעט. על פני אַש עבר צל של לגלוג, שלא נעלם מעיני יהודה, ופני יהואש הוארו מרצון ונעשו יפים ולבביים עוד יותר. הוא הביט אל יהודה בתודה ובחיבה, וכמו אמר: „כשמדברים כך, אני אוהב..."

— רעיון משונה, להיקבר במקום נידח זה, כשיש אפשרות לשבת בתל־אביב. ודאי אין כאן לא ספריה ולא דואר — אמר ש. אַש.

— יש לנו קשר־דואר וגם ספריה קטנה — ענהו יהודה בקול נמוך, כי לא יכול לעבור בשתיקה על עלבון מושבתו. ושוב הביט אליו אַש בלגלוג קל ושאל בנימה של לעג:

— וספרי מצויים ב„ספריה" שלכם? וספרי יהואש? — יהודה גבוך מעט, ואשתו של יהואש חלצה אותו מן המיצר על ידי שהתערבה בשיחה ואמרה בקולה הרך:

— מה טוב הדבר. יודע אתה דירה בשבילנו, הנוכל לראותה?

— ברצון, — קרא יהודה ושמח על שהצילה אותו מחקירותיו של אַש. יהודה חשב על הבית הסמוך לביתו, שהיה שייך לאחיו של מילר היושב באמריקה. גם מילר כבר דיבר עם יהואש על הדירה הזאת, אבל השכן היושב בה מיאן לצאת ותבע תנאים מיוחדים לפייסו, ויהודה לא ידע על כך. כשאמר ליהואש שהדירה המוצעת היא ליד ביתו קרא הלה:

— ליד ביתך? הרי זה טוב שבעתיים! — והניח את ידיו על כתפי יהודה בחיבה ושוב אמר, כשצחוק קל של טוב־לב מרחף על פניו.

— הכתפיים כתפי איכר, והידים ידי „חואג'ה מוסה".

והחליטו כמובן, לוותר על הכסף. אבל בהיודע לער״ד הערבי, כי מלאכה נעשתה גם ע״י אחרים, השפיע על השופט להסתפק בשבע מאות לירה.

והיו״ר מצא את שעת־הכושר. כל הזמן היה חושש מן הקטיגור שלבו רע על היהודים. בישיבה אחת אשר בה נעדר הקטיגור מבית־המשפט, מינה היו״ר את אחד השופטים שידע בו כי הכריע בלבו לרעת הנאשמים, להיות קטיגור, וכך נפטר ממנו. הקטיגור החדש תבע חמש־עשרה שנה עבודת־פרך לכל הנאשמים „בלי הבדל דת ולאום״, והשופטים החליטו כולם: זכאים.

ג. יהואש

בשנה זו של תלאות ויסורי־נפש קשים מצא לו יהודה נוחם מעט בחבר חדש שקנה לו. לפי טבעו ונטיית־רוחו לא היה יהודה איש החברה. אמנם לא התרחק מן הבריות אף לא נמלט אל הבדידות, אבל יחסיו החברותיים היו לו כמילוי חובה ולא כהנאה. החיים החברותיים היו בשבילו הכרח, אך לא צורך חיוני. עם זה, תמיד שאלה נפשו ידיד, שיהיה לו כאח. אהבת „דוד ויהונתן״ היה האידיאל שנכסף אליו. אך רק לעתים רחוקות שיחק לו מזלו ומצא ידיד־נפש אשר כזה. בתקופת חייו הראשונה בארץ נמצא לו לאזאר, ויהיו השניים מסורים זה לזה בלב ונפש ודבקים איש באחיו. עתה הפריד ביניהם הים הגדול. גם במורה ווילקומיץ מצא לו חבר, אך לא כלאזאר. איש אציל היה ובעל־נפש, אבל חסרה לו לחלוחית־השירה שהתרוננה בדמו של לאזאר — סגולה שליהודה היתה העיקר. נוסף לכך, גם ביניהם הפרידו, אמנם לא הים הגדול, כי אם הרי הגליל וחולות יהודה. אחר־כך מצא יהודה חבר ביוסף ולמשך תקופה קצרה התקרבו מאוד, אבל גם הם נפרדו לבסוף מפני חילוקי־דעות.

את המשורר פיכמן אהב יהודה, אבל זה להם זמן קצר שהתוודעו וליחסי חברות לא הגיעו עדיין. ידידו החדש, טוביה מילר, נבדל מיהודה באופיו ותכונותיו ודבר זה חצץ ביניהם. פעמים אחדות דימה יהודה, כי נמצאה לו ידידת־נפש מבין הנשים, אבל מנסיונו למד, כי לא נברא להיות לאשה ידיד בלבד, וכי ידידות אשר כזאת סופה להיות עד מהרה לרגש אחר, עז שבעתיים. ויישמר לנפשו.

יום אחד נאמר ליהודה, כי שני סופרים ידועי שם, מעמודי־התווך של הספרות היידית, באו לרחובות, להתארח בה ימים מספר: שלום אש ויהואש. היידית היתה שגורה בפי יהודה ולעתים, עד בוא „העליה השניה״, היה מדבר בה אפילו בפומבי. לשון עממית זו אשר בה דיברו הוריו ובה גודל מנוער

ולהצהיר כי בעדותם הראשונה טעו ולא דיברו נכונה. אבל רבים מן העדים הראשונים, גם העברים וגם הערבים, לא נמצאו עוד במקומם וצריך היה למצוא מתנדבים שיבואו להעיד במקום העדים העבריים, ושכירים במקום העדים הערביים, והאחריות היתה גדולה וכבדה, שמא ייכשלו העדים בעדותם ויתחייבו מאסר. והקושי העיקרי: כיצד לקנות את לב השופטים, כי ישחררו גם את העברים וגם את הערבים ויאשימו את ה„נעלמים" שלא היו ולא נבראו? גם השופט התורכי אינו מוכר את עצמו בגלוי. יש לשחדו בעקיפין, באמצעות ידיד נסתר שבידו ה„מפתח" ללבו של השופט. ומי ימצאהו? אבל נבחרי המושבה עבדו בלא ליאות, בכשרון ובמסירות, ונמצא להם עוזר נאמן: איש יהודי ספרדי, ר' מלכיאל מאני. מילידי בגדד היה, שהוריו התיישבו בארץ, בחברון, ומשם עבר לירושלים היה זה פרקליט, אדם מצויין, ששמר על טהרת־רוחו, על אף הסביבה הטמאה שבתוכה היה עליו למצוא את פרנסתו. לבו היה פתוח לכל עניין יהודי, ובין משפט למשפט היה מטהר עצמו בספרי מוסר וקודש. פיו היה מלא מעשיות מלבבות מן העבר הקרוב והרחוק של עמנו והיה שותה בצמא דברי תורה.

14

לבסוף סולק המכשול העיקרי: נמצאה הדרך אל ראש־השופטים. מספר השופטים בדיני נפשות — חמישה, יו"ר וארבעת חבריו. על פי החוק יכולים שני שופטים לזכות בדיני־נפשות, ורק שלושה לחייב. מן ההכרח היה איפוא לשחד שלושה מבין השופטים, וביניהם היו"ר שהוא המכריע. אבל היו"ר חדש היה בארץ ודרכיו לא־ידועות. יש והתגנב הספק אל הלב: אולי נמצא שופט תורכי אחד ויחיד שאין לשחדו, ודוקא אותו שלח מזלה הרע של רחובות ירושלימה הפעם. הישיש מאני צחק וניחם את אנשי־רחובות: — נער הייתי ואף זקנתי ולא ראיתי תורכי שאינו מקבל שוחד... עלינו רק למצוא את המפתח.

ו„מפתח" נמצא. עורך־דין ערבי זקן. ולהרבות תקלה נמצא עוד „מפתח": שופט צעיר אחד, חתנו של ראש בית־המשפט. ואת שני ה„מפתחות" מצאו שני אנשים שונים, ששמרו את הסוד זה מפני זה. האחד היה הישיש מאני, שמצא את העו"ד הערבי, והשני היה העו"ד של פיק"א, שאף הוא התערב במשפט, כי פיק"א השתתפה בהוצאותיו. שניהם קנו את לב ראש־השופטים וכל אחד בשם שולחיו, וישמרו את הדבר בלבם. ה„קניה" של היהודי הספרדי זולה היתה מזו של שליח הפקידות. הראשון התחייב לשלם „ארבע מאות שקל" — השקל פירושו לירה — והשני — שש מאות. כשנודע הדבר לבסוף לשליחי המושבה, באו במבוכה: לוותר על הכסף או לסכן את הנפשות?

ופקד לאסיר עשרים מאנשי המושבה, ממיטב עסקניה וצעיריה. רבים מאנשי המושבה נאלצו לברוח ולהסתתר. אנשי־ביניים, יהודים וערבים, התערבו בדבר וכרתו ברית־שלום בין המושבה והפלחים. על פי ה„שלום" ויתרה המושבה על כברת־האדמה וגם שילמה פיצויים למשפחת ההרוג. והפלחים חזרו בהם מעדותם שהעידו על בני המושבה, כי הם שהרגו את חברם.

בדגניה, היושבת על חוף הירדן המזרחי, במקום שהוא יוצא מן הכנרת, נפל שדיד אחד מטובי צעיריה. הוא רכב על פרדתו בלילה ממלחמיה, אשר על החוף המערבי של הירדן, חזרה לביתו להביא רפואה לחולה, ובמעברות הנהר חסמו לו את הדרך שלושה ערבים מזויינים. בראותו אותם קפץ מעל הפרדה וישלחנה לנפשה, כי ידע את טבעה, שלא תיתן עצמה להיתפס על־ידי זר, והיתה לפליטה. הוא האחד נשאר מול השלושה ונאבק עמהם. הפרדה פרצה לה דרך בין הערבים והגיעה לדגניה. בראות בני הקבוצה אותה יריכבה אין עמה, ידעו כי קרהו אסון. הם יצאו ומצאו את חברם מוטל חלל, בלי רוח חיים.

כעבור ימים אחדים נסעו אחדים מצעירי הקבוצה כנרת מן השדה אל ביתם, והשעה שעת־ערביים, ופתאום ירו בהם מן המארב ואחד מהם, בחור חסון כאלון, נהרג במקום. הרוצחים, שנתפסו אחר־כך, היו מן האריסים שנושלו מעל האדמה עם מכירתה ליהודים על־ידי בעליה החוקיים. הם הצהירו, כי נשבעו לנקום את גזילת אדמתם מהם. האויר בארץ נעשה רווי־דם, ורעל המשטמה פיעפע בלבבות.

13

המשפט של רחובות נכנס לשלב חדש. הוועדה אישרה את חוות־דעתו של חוקר־הדין ומסרה את החומר לשופטים. את האסיר הרחובותי העבירו מבית־הכלא בעזה אל בית־הסוהר המרכזי בירושלים, וכל הנאשמים נקראו להתייצב לפני המשפט.

את ענייני המשפט ניהלו שניים מחברי הוועד של רחובות. קשיים רבים נערמו על דרכם. שני משפטים עמדו להיערך: האחד על הרצח הראשון, שחקירתו התנהלה בעזה, והשני על הרצח השני, שחקירתו התנהלה ביפו. והשאלה היתה: איזה משפט יתברר תחילה? בראשון היתה מסקנת החקירה המוקדמת לרעת המושבה, ובמשפט השני — לרעת הכפר. והיה אם יתברר המשפט הראשון תחילה והעברים יצאו זכאים, מי יערוב לפלחים, כי העברים יסייעו בידם במשפט השני? ואם המשפט השני יתברר תחילה והפלחים ישתחררו, מי יערוב לעברים, כי יעידו הפלחים לטובתם? מעגל־קסמים. ועוד: העדים בשני המשפטים חייבים עתה, לפי ההסכם, לבוא לפני השופטים

לשניים לשטן ויחכו לשעת־הכושר. באחד הימים האלה החליט יהודה לעלות ירושלימה, כי קיוה להיעזר בהשפעתו של הקינסול הרוסי הראשי, שסגנו היה אחד מראשוני ביל״ו. אך כיצד יסע, ובכל הדרכים סכנה אורבת? אשתו ומכיריו ניסו להניאו מכך, אבל הוא עמד על דעתו. ביום גשם שוטף התעטף על פניו ויסע לרמלה לעלות משם ברכבת ירושלימה. בירושלים נכון לו מפח־נפש: הקונסול הרוסי, שיהודה בא אליו בלוית סגנו הבילואי, ביקש בכל לבו לעזור לו, אבל לא היה זה בסמכותו להתערב בענייני דת ודין. הוא רק הבטיח לעמוד על המשמר בשעת בירור המשפט ולמצוא אמתלא להגשת עירעור לפני בית־משפט גבוה אחר, אם יצא יהודה חייב. אכן גם זו „נחמה״!

ובמלון בירושלים עבר עליו ליל־זוועות, לילה ללא שינה, כשהוא רצוץ מטלטולי גוף ויסורי־נפש. בהיותו ער כל הלילה הגיעו לאזניו קטעי־שיחה מן החדר הסמוך. שני ערבים התאכסנו שם, האחד איש יפו שבא ירושלימה לרגל משפט מסובך, ומחר הוא נוסע לרמלה במסילת־הברזל. ויחרד יהודה חרדה גדולה: איזהו המשפט? ומה לאיש יפו כי יסע לרמלה? האם לא נשלח ערבי זה לעקוב אחריו? עם שחר יצא יהודה מחדרו ונתקל בשכניו שיצאו אף הם. נדמה היה לו שהם בוחנים אותו בעיניהם. כאשר שאל במלון, מי הערבי היפואי, נאמר לו כי עורך ה„פלשתין״ הוא. הזדמנות מוזרה! יהודה נמנע מלחזור לביתו באותו יום, ונסע רק למחרת. ואף נזהר וירד מן הרכבת לא ברמלה, כי אם בתחנה שלפניה וילך לרחובות דרך שדות ובקעות.

12

באותה עת עצמה בה נאנקה רחובות תחת עול משפטה הארוך, קרו מקרים דומים בחדרה, בדגניה ובכנרת. היו אלה מהלומות כבדות לבני הישוב, ודומה היה להם, כי מזימת־סתרים לעשות בהם כלה נרקמת נגדם במחשכים.

לחדרה היה מכבר הימים ריב עם אחד משכניה התקיפים על אודות חלקת־אדמה אשר על גבול המושבה. בני המושבה החזיקו בה בשנים האחרונות, חרשו, זרעו ואכלו מפריה. ויהי היום, והשכן התקיף בא, הוא וחבורת פלחים עמו, ויעלו על חלקת־השדה עם בהמתם ומחרשותיהם. הדבר נודע במושבה וחיש מהר נזעקו למקום־המעשה איכרים, פועלים ושומרים. תגרה פרצה. הפלחים היו מרובים ומזויינים באלות והיהודים מעטים, ויד הפלחים היתה על העליונה. אז נאלצו השומרים להשתמש בנשקם ויפצעו את אחד הפלחים פצעי־מוות, וחבריו ברחו ועזבוהו לנפשו. האיכרים העבריים אספוהו אל בית־החולים במושבה ויטפלו בו, אבל לא יכלו להצילו. והשכן התקיף ועמו כל הכפר הגישו קובלנה לרשות, כי היהודים התנפלו עליהם, כשהם חורשים את אדמתם, ירו בהם והרגו אחד מהם. חוקר־הדין בא לחקור בדבר

המשפט באים למושבה מפעם לפעם והם מטכסים עצה עם יהודה מה להודיע לשולחיהם, וכיסו שאין בו הרבה מזומנים מתרוקן מעט מעט. דוקא בתקופה שחורה זאת בא הנדיב הידוע לביקור בארץ. בביקורו האחרון ראה את הישוב בשפל־המדרגה ובעניות, זוחל על אשפת־הנדבות של פקידי־אפיטרופסיו. עכשיו נגלה לעיניו ישוב חדש, אשר מאז שניתן לו חופש־הפעולה התנער מדלותו, כאילו נגע בו מטה־קסם. תל־אביב ומושבות חדשות שיגשגו יעלו בלי עזרתו, בלא „גשם" נדבותיו. המושבות העתיקות התפתחו והתרחבו ברוח של יזמה ויצירה. ודאי שמע הנדיב את כל השמועות הטובות גם לפני ביאו אל הארץ, ולא האמין. כמה פעמים בישרוהו וניחמוהו על שקר. עתה ראה הכל במו עיניו וישמח לבו, וקבל־עם אמר: — עתה נוחמתי, כי ידעתי: הישוב יתקיים גם בלעדי...

מה קשה היה ליהודה להיות כאבל בין חתנים, יבעצם ימי החגיגות שנערכו לכבוד האורח כבדה עליו ההרגשה כי אל תוך שורשי הצמח הפורח התגנבה חרש תולעת מכרסמת. כשנודע על בוא הנדיב לרחובות היה בדעת רבים להשתמש בשעת־הכושר ולבקש ממנו עזרה באסון שמצא את המושבה. אבל יהודה וחבריו התנגדו לכך, כי לא רצו להעיב את שמחתו ולקלקל את רשמיו המאושרים. כמה נשא וסבל אדם זה, שבצדק קוראים לו אבי־הישוב, ישמח עתה ואל ישביתו את שמחתו. ובבוא הנדיב לבקר את המושבה שכחו הכל לרגע את צרת־נפשם ושמחו בשמחת הציבור.

11

לפי הדין התורכי היתה החלטתו של החוקר מועברת לועדת־ביקורת — „תהמיה" — שהיה בכוחה לבטל את ההאשמה ולהפסיק את מהלך־המשפט, או להחזירה שוב לחקירה נוספת או לאשר את ההאשמה ולהעבירה לחבר־השופטים. בעת ההיא היתה ה„תהמיה" מורכבת משלושה חברים, יהודי ושני תורכים, ויקוו לחסדו של היהודי ולאהבת־הבצע של התורכים. והנה, עוד לפני שהתחילה ועדה זו מעיינת במשפט הרחובותי, באה פקודה מקושטא להעביר את החבר היהודי לארם־צובא. ויהי הדבר סימן־רע. דומה היה כי יד נעלמה מסבבת את מהלך המשפט לרעת היהודים. אחדים מן הנאשמים התחילו חושבים על בריחה מן הארץ וגם ידידי יהודה התלחשו ביניהם, כי מוטב לו להימלט על נפשו, והדבר הגיע לאזניו, במקרה או בכוונה תחילה. לברוח... אחרי עבודה, תלאות ותקוה של עשרים ושלוש שנים. לברוח מפני עלילת־דם של אנשים טופלי־כזב בעד בצע־כסף או לשם נקמה! לברוח כרוצח! וזה הסוף לכל חלומותיו? פעמים מספר דחו חברי ה„תהמיה" את מתן־החלטתם. האחד מן השלושה שוחד, השני „הושפע", אבל השלישי, איש קנאי, עמד

להשתדל יחדיו לבטל את שני המשפטים בעזה וביפו, וכל ההוצאות על המושבה. שני הצדדים הסכימו לפסק־הדין, ולאחריו זבחו זבחי־שלום בכפר ובמושבה. הדם השפוך כופר, וברית־שלום נכרתה בין היהודים לערבים.

10

הרוחות שקטו. האיכרים והפלחים דימו כי בא קץ לתלאותיהם, אבל לא כן חשבו פקידי־הממשלה, שמיאנו לוותר על „פרות חולבות" שנפלו לידיהם, וטענו בשם ה„חוק" התובע „משפט־צדק".

העדים משני הצדדים מחוייבים היו לבוא שוב לפני חוקר־הדין ולחזור בהם מעדותם הראשונה. מתוך הסכם הדדי בין המושבה ובין הכפר הטילו את אשמת הרצח על שני שומרים ועל שני פלחים ונקבו בשמות בדויים מן הלב. אך העתונות הערבית ביפו ובחיפה נטפלה למקרה זה ויום יום כתבו עלילות־דברים על היהודים „זוללי הערבים" ודברי קלס ונאצה על הפקידים „משרתי־היהודים". את כריתת־השלום גינו בחריפות והפכו את הסכסוך לבעיה ערבית לאומית. התעמולה הזידונית של העתונות מזה וכעס הפקידים על הנתח השמן הנשמט מידיהם מזה גרמו לחוקר־הדין בעזה שיפסוק לאמור, כי העדים העבריים והערביים אך קנוניה עשו ביניהם לסלף את האמת, וכי על ה„רוצחים" לתת את הדין. ואם ימצא אותם בית־המשפט אשמים, צפויות להם חמש־עשרה שנות עבודת־פרך. לפי דיני תורכיה מן הנמנע הוא ללמד זכות על נאשמים שאינם מופיעים בדין, ולהביאם לפני השופטים חששו, כי מי יערוב לכך שלא ישימו כבלים על ידיהם וישליכום לבית הכלא. ומי יהיה סניגור ואיזה ערך יש לדבר? פרקליטים יודעי־דין לא היו בארץ. השופטים נקנים בשוחד, ועדים זוממים נקל למצוא בכל עת. בני המושבה התהלכו מעונים ונדכאים, רגזו ונחרדו מקול עלה נדף. הנאשמים תעו כצללים ומספרם גדל: על שבעת הראשונים נוספו עתה כל העדים, שניתנה פקודה לאסרם כפושעים, וכולם נחבאו כעכברים ולא יצאו מן המושבה, כי פחדו להיתפס בדרך כחברם המתענה ירחים על ירחים בבור־הכלא בעזה. עונת העבודה הגיעה. בשדות הוחל לחרוש ולזרוע, בכרמים זמרו ועדרו, והנאשמים יושבים בבתיהם. היטב חרה לו ליהודה, כי עבודתו נעשית על ידי אחרים וממנו נבצר להשתתף בה. כארנבת התגנב לעתים, סחור סחור הלך להשקיף אל פרדסו מרחוק. מסביב המולת החיים ותנועתם, עבודה ופעולה. השמים לוקחים לב ביופים, האויר זך וקריר, הגשמים ירדו בעתם, הכל קורא ומעורר לעבודת־האדמה — ויהודה סגור ומסוגר בד' האמות של ביתו, יען קמו עדים זוממים והעידו בו כי הרג איש. כך נעקר בזדון ממערכות החיים. ומה קשה ומעליב הוא הפחד להיתפס, להיתפס כאילו היה חיה רעה. החיילים ושליחי בית־

הובטח לו דבר שיחרורו, והבשורה הרעה בפיו. האומלל נפל מתעלף מריב צער ורוגז. קשה מנשוא היה מצבו בבית־הכלא המזוהם, בחברת גנבים, שודדים ורוצחים, שהיו מתקלסים ביהודי, מתעללים בו ושמחים לאידו. ובמושבה — חרדה ורוגז, מהומה ומבוכה.

9

הנאשמים בכפר נתרוששו מיום ליום וקרוביהם עמהם, ואף המושבה נאנקה תחת עול ה„משפט". האסיר היהודי התענה בכלא עזה, והנאשמים אשר לא נתפסו עדיין היו אסירי־בית במושבה. היסורים שנשאו גם הכפר וגם המושבה הפיגו מעט את המרירות ההדדית, ושליחי־השלום מצאו אוזן קשבת בשני המחנות. מדמים היו, כי עם כריתת ברית־שלום בין הכפר למושבה יבוא קץ לסבלותיהם. מקווים היו, כי כתוצאה מכך יבוטל המשפט, על כן הסכימו גם היהודים וגם הערבים למסור את דבר כריתת־השלום לאחד מנכבדי הערבים, עותמן איל עזי, תושב חברון, שעיסוקו בכך. שמו יצא בארץ כולה, בשפלה ובהר, כמכניס אורחים, גומל חסדים ושופט־צדק. ואליו נהגו לפנות כל אלה אשר דין ודברים להם עם שכניהם ויראים להזדקק למשפט התורכי. שופטים עממיים כאלה רבים היו בארץ וכבודם גדול בעיני יושביה. הממשלה התורכית העלימה עין ממתחרים בלתי־חוקיים אלה, כי ידעה שאין עם־הארץ יכול בלעדיהם. שתי משלחות נפרדות הלכו אליו, מן הכפר ומן המושבה — שניים מחברי הוועד, שעסקו במשפט בקביעות, ויהודה. ביתו של עותמן היה בעיבורה של העיר, בין עצי חמד, ונשקף אל אלוני ממרא. והאיש פני אחד ה„אבות" לו ומנהג קדמונים של הכנסת אורחים בידו. גבה־קומה היה, לבוש כאחד הפלחים העשירים ולא כעירוני, איש שיבה בעל הדרת־פנים וארשת של בינה יתירה, בן בנו של אברהם אבינו... פלח היה מעיקרו ולא סוחר, בעל שדות וכרמים וצאן ובקר, ודיבורו בלשון הפלחים ולא בסיגנון עירוני והוא יודע טיבם של שדה ועץ. בימי נעוריו החזיקה ידו במחרשה ובחרמש, ומי שלא החזיק בהם מעודו אינו ראוי והגון בעיניו.

עותמן נענה לבקשותיהן של המשלחות השתיים והשכין שלום בין הכפר למושבה. הוא בא אל המושבה והזמין אליו את השיכים, הזקנים והמוכתרים של כל הסביבה להיות לו ליועצים, ויקרא את בעלי־הריב ואת העדים, והכל באו וגילו לפניו את האמת, לא כיסו דבר תחת לשונם, וגם הנאשמים הערביים והעבריים, שהיו מסתתרים זה חדשים כעטלפים מאור השמש, באו. לאחר חקירה ודרישה של שלושה ימים, חרץ את פסק־הדין: בני הכפר ובני המושבה, הנחשבים כנאשמים, נקיים איש מדם רעהו; עדי המושבה ועדי הכפר חייבים לחזור בהם מעדותם הכוזבת שהעידו לפני הרשות. המושבה והכפר צריכים

ישבו החיילים במושבה, ולאחר שקיבלו „מתן בסתר" שבו ליפו ויודיעו כי הנאשמים אינם. וכבר שקטו הרוחות. הגולים שבו מפתח־תקוה והנתינים הרוסיים יצאו מחוריהם, והנה בשורה מרגיזה: שוטרים עומדים לבוא. שוטרי חרש מלובשים כפלחים או סוחרים, ומפני אלה מי יסתתר? ושוב חרדה ובהלה: אלה חוזרים ובורחים לפתח־תקוה ואלה מסתגרים בבתיהם. ולכפר הערבי באו שוטרים גם מעזה וגם מיפו, ישבו בחצרות הנאשמים וקרוביהם, הלקו את השיך של הכפר, שחטו להם עגלים, כבשים ועופות, ורכוש הנאשמים נעשה הפקר. כך נאנקו המושבה והכפר תחת עול „העזרה המשפטית" של הממשלה.

8

עברו שבועות מספר ללא מאורעות חדשים והרוחות שקטו מעט. ולפתע, ביום אחד, כשהיה יהודה עוסק בפרדסו, בא אליו איש מן המושבה ויבשרהו בשורה רעה, כי אחד הנאשמים מבני המושבה נתפס ע"י המשטרה בהיותו בשוק בלוד. „תפסו" — מלה אכזרית זאת הרעישה את לבו של יהודה ובברכים כושלות חזר הביתה. שניים מבני המושבה מיהרו לרמלה, אל המודיר, „ידיד" המושבה, כי מלוד הביאו את האסיר לרמלה. הכל היו בטוחים כי ברמלה יפדוהו ויחזירוהו למושבה. אבל עם ערב שבו השליחים בפחי־נפש. הנאשם נתפס באמצע השוק, לעיני המון רב, והמודיר ירא לנפשו וישלחהו ליפו. עדי־ראיה סיפרו לשליחי המושבה כי כאשר הביאו את הנאשם לפני ראש־השוטרים, חירף וגידף את מערכות ישראל לעיני כל הקהל, לאמור: היהודים הורגים מוסלמים לעיני השמש ואחר זה עוד באים לטייל בשווקים. וההמון רגן: — הלהרגנו ולרשתנו הם באים!... במושבה מתנחמים: ביפו ישחררו את האסיר. עבר לילה בחרדה ותקוה. עם בוקר בא שליח מיפו ובשורה בפיו: עד הערב ישוב האסיר הביתה, כי מירושלים תבוא הפקודה לשחררו. ושוב שקט הלב. אבל עם ערב חזר המוכתר ריקם: לפני שהגיעה הפקודה מירושלים, שלחוהו לעזה. „פלשתין" פירסם מאמר על תפיסת „הרוצח", ופקידי יפו יראו לנפשם והחליטו להיפטר ממנו. המוכתר של פתח־תקוה, איש מנוסה ובעל מרץ, נסע עם האסיר לעזה ובודאי יצליח לחלצו. ושוב עברו ערב ולילה בתקיה ובפחד, ועוד יום ועוד ערב ולילה. בביתו של האסיר נהי ומספד. יום רדף יום. שליח הולך לעזה וחוזר ואין דבר בפיו. שליחים הולכים ליפו ולירושלים. המוכתר של פתח־תקוה חזר בידים ריקות. כל טרחתו היתה לריק, כי ב„פלשתין" שהגיע לעזה נתפרסם סיפור המעשה כולו והתריעו על כרכורי היהודים לשחרר את ה„רוצח" בכסף. הקנאים שבעיר עזה הרימו צעקה וחוקר־הדין נבהל מפניהם. באמצע הלילה הלך המוכתר אל האסיר, אשר כבר

6

שוב ימים קשים ומתיחות עצבים. משא ומתן עם העליוקית — פקידי־השלטון. חקירה. ישיבות ואסיפות ללא מספר. מבקשים לנצל מאורע זה ולהפיק ממנו תועלת למהלך המשפט אשר בין רחובות לזארנוקה. על כן גוברת הנטיה לגול על ערביי זארנוקה את אשמת הרצח, אף כי יש טוענים שהם נקיים הפעם. אם כן, מי הם הרוצחים? מי היד הנעלמה, העושה במחשך מעשיה ורוקמת מזימות־שטן בסתר? לבסוף הוכן כתב־האשמה. אחת מנשי השומרים הציגה עצמה כאשת הנרצח. היא העידה, כי בלילה הבהילוה משנתה ואמרו לה שבעלה נרצח. כשיצאה אל הרחוב פגשוה השומרים פלוני ואלמוני, שבאו ממקום־המעשה, וסיפרו לה ששמעו את צעקת בעלה וימהרו אליו. בבואם עוד מצאוהו חי והוא אמר להם: פלחי זארנוקה (שמותיהם של ראשי הבריונים בכפר) הכוני, ירו בי ויברחו. ועוד אלה מדברים אליה, ושני שומרים ששמרו בכרם השכן, באו וסיפרו לה שראו במו עיניהם את הרוצחים הללו, כיצד התנפלו על בעלה. ועוד איכרים מבני המושבה סיפרו, כי באותו יום לפנות־ערב ראו את הפלחים האלה, הרוצחים הנזכרים בשמותיהם, מסתתרים בין הכרמים. הפקידים ה„חוקרים" באו על שכרם, והפקודה יצאה לאסור את הנאשמים. גורלם של בני זארנוקה כתוב וחתום. אותם מבקשים עתה גם מעזה וגם מיפו.

ושוב לויה. הפעם בצהרי־היום. בני המושבה כולם הלכו אחרי הארון, איש לא נעדר. הפעם הספיד בדברים מרים וקשים הרב דיפו׳, רבי אברהם יצחק הכהן קוק, אדם בעל נשמה יתירה, והקהל הגדול געה בבכי.

כעבור ימים אחדים נקראה אסיפה גדולה בהשתתפות באי־כוח המושבות, מנהלי המוסדות הציוניים, עסקנים ציבוריים ושליחי ההסתדרויות. מטכסים עצה, מבקשים מקור לכסף. המשפטים עומדים לבלוע חמישים אלף פראנק. ושוב סכסוכים ודברים מרים. דאבה, חרפה וחרטה.

7

החוקר בעזה הוציא צו־מאסר על שבעה אנשים מבני המושבה ויהודה בתוכם ועל שבעה מבני הכפר. אך לפי חוקי השלטון התורכי אי־אפשר היה לאסור נתינים רוסיים כל עוד הם יושבים בתוך בתיהם, ועל כן לא יצאו יהודה ושאר נתיני רוסיה שיצא דינם להיאסר מפתח בתיהם והנתינים העותו־מאנים ברחו ל...פתח־תקוה. אל המושבה באו חיילים לתפוס את הנאשמים, התיישבו במלון ויתבעו לכלכל אותם ואת סוסיהם, ובמוכתר האיצו להסגיר אליהם את הפושעים. המושבה היתה כמרקחה. רצים יצאו דחופים להזהיר את הנאשמים, נשים התעלפו, ילדים בכו, גברים קיללו את יומם. ימים אחדים

5

היה לילה. תרדמה כבדה, שאין בה מן המנוחה, הדביקה את עפעפי יהודה, ומחזות קשים הבעיתוהו. לפתע הקיץ מתוך בהלה: פעמון? צלצול־חרדה, ולא בחלום. וקול הצלצול היה כה עצוב, עגום ומלא נכאים. בחוץ — אפלה וקול צעדים, ריצת רגליים. יהודה קפץ ממיטתו ויתלבש בחפזון. גם אשתו הקיצה בבהלה.

— מה הדבר? מצלצלים? שוב... עוד הפעם?! — והיא יושבת במיטתה, שערותיה פרועות, עיניה תועות ומבטה קופא.

— אתה הולך? ואני אשאר לבדי? הן אשתגע... אל תלך... מהר אל הילדות... לא... לך שמה! — יהודה הרגיע אותה, לקח את הרובה ויצא.

— סגור את הדלת מבחוץ. יראה אני לנפשי.

ברחוב חושך כבד, והוא צופן בחובו פורענות קשה ומאיימת. עוד צלצול בפעמון, צלצול מחריד. שעטת רגליים במרוצה. קול דברים. דהרת־סוס ממרחק.

— מה קרה?

— הרוג. השומר לויטן. בכרם־השקדים שעל גבול רמלה!

— הרוג? כיצד?

— מצאוהו מת. הכדור נקב את הריאה. השומרים שהיו בקרבת־מקום שמעו צעקה, אחרי־כן שריקת־חרדה ומטח־יריות. עד שהגיעו, עד שגילו את מקומו בין העצים כבר יצאה נשמתו. על־יד הגופה ניכרים עקבות־רגליהם של ארבעה אנשים.

חברי־הוועד נזעקו, קראו לישיבה תכופה. — לשלוח רץ לרמלה להודיע לרשות! לשלוח לפתח־תקוה לקרוא לאברהם שפירא! להודיע לעסקנים בתל־אביב! — יוצאות הפקודות נמרצות.

יהודה התחמק ויצא מבית־הוועד. פאתי־המזרח האדימו. הוא בא לבין הכרמים, והרחק לפניו ראה עוד כמה מבני־המושבה, כולם הולכים למקום אחד. הכרם נמצא על גבול אדמת המושבה, מהלך של למעלה ממחצית השעה בחול עמוק. כרם־שקדים. עצים גדולים, נותני־צל, עומדים כפופים תחת משא פריים וכאילו חפויי־ראש. צללי הליל נאבקים עם קוי הבוקר הראשונים. היכן המקום? באיזה צד? יהודה הטה את אזנו ושמע אנשים מתלחשים וילך לעבר הקול.

ההרוג היה מוטל פרקדן בין האילנות. רגלו האחת כפופה, כאילו ביקש להזדקף. ידו מכווצה. הפנים מעוותים כמתוך מאמץ גדול. לידו התגוללה אַלָה כבדה. איש גבה־קומה, גדול וחזק ופניו יפים, טובים וגלויים.

— מה הדבר הזה לנו? אסון אנו מביאים על עצמנו. נשלים בינינו ואל נמסור את הדבר לערכאות.

— מאוחר מדי. דמי אחינו צועקים אלינו מן האדמה.

— גם אצלנו דם. ודם מכפר על דם. נשלים בטרם תאכל הרשית את כולנו בכל פה.

נפסקה השיחה. הפקידים התחילו יוצאים אל המלון. התורגמן של הקינסיל הרוסי הטה את יהודה הצדה ולחש באזניו:

— גם בכפר מצאנו תמונה מחרידה. אחד מהם גוסס, חמישה פצועים — כל הכפר נרגז. וכתב־התלונה שלהם נורא. הם מנוסים יותר מכם. — וסיפר ליהודה את כל פרטיו. הנאשמים הראשיים ברצח הערבי הגוסס שלושה הם, וביניהם גם יהודה.

צחוק פרץ מפיו של יהודה:

— האם אני הרוצח?

— אל תצחק. הדבר רציני מאוד. הפקידים התורכיים עינם רק לבצע. אמנם, הקונסול יגן עליך. יודעים אנו שעלילה היא, אבל...

המושבה נתמלאה תנועה. ניתנה רשות לקבור את הנרצח. מעבר למושבה, מן הגבעה, נראו אנשים ובידיהם נרות דולקים. לויה... דממת־מוות עמדה מסביב. בראש עברו הרוכבים מחזיקים לפידי־אש. אחריהם מיטת־המת נישאת על כפיים ומסביב כל בני המושבה, שורות שורות ונרות בידיהם. צל שחור, מלבד שחור־הלילה, כיסה כל פנים. על גבעת בית־הכנסת התחילו ההספדים ברוב דברים וקדושת הטכס כמו נסתלקה. בכל לב רגשות נקם ושנאה. כל נפש דמה שותת, ואבן מכבידה על הנשמה, ולמה הדיבורים היתירים?

ימים קשים של חקירת העדים. פקידי יפו מלאים רוגז על הנתח השמן שנשמט מידיהם ונפל לידי פקידי עזה, והם מציקים לעדי המושבה. כל עד היוצא מחדר החוקר, פניו נפולות והוא מקלל את יומו. דכאון כללי. על פי עצת שומרים מנוסים הוסיפו בעדות המושבה שני שמות של שומרים, בדויים כמובן, אשר הם ירו בערבים ויברחו. תמו ימי החקירה. הפקידים שבו לביתם. בני המושבה — לעבודתם, ורק שליחיהם הלכו לעזה.

במשך הימים המעטים הללו כמו נזדקן יהודה מכאב ויסורים. שבור ורצוץ היה. הוא חזר לעבודתו, אבל ניטלה השמחה ממנה. ניטלה השמחה מכל המושבה וכל לב מתחמץ מכעס ומצער. בין כה וכה מת הפצוע שבכפר, והפלחים גילו את איבתם, ובאויר — ריח דם.

לבו של יהודה מנבא לו רעה. ואף בביתו אין שלום. אשתו נחלתה באנגינה ואת הילדות הרחיקו מן הבית. בלילה נודדת שנתו ופעם בפעם יקיץ בחרדה... הוא מדמה לשמוע את צלצול הפעמון... ומצחו מתכסה זיעה קרה.

מביעים שביעת־רצון: האחד על כיסו שנתרוקן, סגולה להצלחת המשפט, והשני על כיסו שנתמלא.

הכל התפזרו בשעה מאוחרת אחרי חצות־הליל, בהרגשת בחילה וחרטה. עייף, רעב, שבור בגופו ועוד יותר בנפשו, חזר יהודה אל ביתו. צלה עוד היתה ערה וישבה על המרפסת חיורת, נרגזת ונסערת ותלחש ליהודה כי הילדות מיאנו לעלות על משכבן וחיכו לו עד חצות־הלילה. ערמות השקדים בחצר נראו כמיותמות.

4

אחרי שעות מועטות של שנת־נדודים, מלאה סיוטים ובלהות, הקיץ יהודה מכוסה זיעה קרה. מיד נזכר בכל שאירע אתמול ויאוש נורא תקפו, כאילו ניטל ממנו החפץ לחיות. ואיך קרה כל זה ולמה? בחצר ישבו רק פועלים מעטים לסיים את קילוף השקדים מאתמול. בכרם פסקה העבודה. הילדות, שהקדימו הפעם לקום לפני אביהן, ואשר מרגע קומו לא משו ממנו, ניסו לעכבו לבל יעזבן עוד. הוא נשק להן, הרגיען, הבטיחן לשוב במהרה ויצא אל הרחוב. דרכו הראשונה היתה אל בית־הוועד. מן המלון הודיעו, כי באו פקידי הרשות מיפו.

היום מתמשך בעצלתיים. מצפים לפתיחת החקירה. המושבה מלאה חרדה. בכרמים נפסקה העבודה. הכורמים והפועלים העבריים מתהלכים ברחובות. באים פועלים גם מהמושבות השכנות, והם נרגזים ורוגנים בגלוי, כי „דם ההרוג על המושבה", על שלא הנהיגה „מאה אחוזים" עבודה עברית. והרי אירע הדבר בדרך־המלך, שאין „ליהד" אותה. והרוצחים היו מן העשירים ומן הבריונים, שאינם עובדים במושבה — על כך אין הרוגנים נותנים דעתם, כי בשעה שהלב נסער ורוגז אין האדם פונה להגיון.

בא התורגמן של הקונסול הרוסי והתחילה החקירה ברחובות. באו פקידי השלטון מעזה והתחילה החקירה בזארנוקה. ומשא ומתן התנהל בין פקידי יפו ופקידי עזה, בתחומה של איזו משתי הערים ייערך המשפט?

נטה היום ובא הערב, השני אחרי האסון, ובני רחובות מתווכחים זה עם זה על השאלה: יפו או עזה. בידם להכריע, כי מקרבם ההרוג. יש אומרים יפו, כי היא קרובה יותר ופקידיה מוכרים. יש אומרים עזה, כי עיר זו לא הורעלה עדיין בתעמולת השנאה ליהודים. עורך־הדין שהוזמן מעדיף את עזה, והוכרעה הכף לטובתה. תחילת הלילה. פקידי יפו חוזרים מן הכפר ופניהם זועמות. עם פקידי עזה ביקרו את הפצועים בכפר, הלכו לראות את ההרוג העברי, ועתה הם הולכים לבקר את פצועי המושבה. יהודה נלווה אליהם. עם הפקידים הלך גם השיך־המוכתר של זארנוקה. במסדרון האפל למחצה נפגש עם יהודה ולחש לו:

הכל ישבו מדוכאים. דמי הנרצח צועקים מן האדמה, אבל האם השקר יכפר עליהם? ומוצא אחר אין: או שלום, או משפט מבוסס, שתהיה תקוה לזכות בו. ושוב בא שליח מאת המודיר ועצות בפיו: — טוב שמספר הרוצחים יהיה רב עד כמה שאפשר. טוב שיהיו מתוך קרובי הפצועים. טוב מזה שיהיו אלה הפצועים עצמם... סוף סוף נקבו המסובים בשמותיהם של ה„רוצחים": ראשי הבריונים בכפר וקרובי הפצועים.

אחדים מן המסובים מתקוממים ומתרעמים: איך זה נבקש משפט בדרכי־שקר? תחקור הממשלה, תבקש היא ותמצא את הרוצחים. המנוסים והשומרים נדים בראשיהם לתמימים אלה: כאלה הם סדרי הארץ הזאת, אין חקירה בה ואין בה משפט. ואם המושבה לא תעשה לעצמה, כל מה שיכינו בריוני זאר־נוקה יקום ויהיה.

— אם כן הדבר, מוטב שנעזוב את ארץ־הדמים הזאת! — נשמעה קריאה מיואשת.

הכל יושבים מושפלים עד עפר. מצב ארור. יהודה קורא למתנדבים: מי יתנדב להיות גואל־הדם, מי עדי־השקר?

ולאט לאט, בקושי ובלב שותת דם,נערכה התלונה. זקן אחד מתנדב להיות דודו של ההרוג, וצעירים מתנדבים להיות עדים. בפנים כבושות בקרקע הם נגשים אל השולחן וחותמים את שמותיהם: הכרת פניהם מעידה בהם, כי לבם אינו שלם עם מעשה־המרמה. אך כיצד ימשכו ידיהם ממנו ודמי אחיהם צועקים אליהם. נגזר עליהם להיות עדים זוממים מתוך אונס, מתוך חובה אנושית ולאומית...

— יעלה לנו המשפט באלפים וברבבות פראנקים, רק אל נהיה עדי־שקר! — עוד נשמעים קולות מחאה.

— עם העדים יענה הכסף. בלי עדים כל כסף אך לשוא — משיבים כנגדם בעלי הנסיון.

הכל ערוך ומסודר. מבית־הועד הולכים אל המלון. כבר חצות־הליל. פקידי־הממשלה יושבים אל שולחן מלא מכל טוב, זוללים וסובאים. המודיר פותח בחקירה מוקדמת לפני בואם של החוקר והקטיגור מיפו, למען ימצאו הכל מוכן... „עבדנו בכרמינו... שמענו צעקות... מיהרנו לשם... ראינו חבורה של פלחי זארנוקה... אלה ואלה ואלה... הם אחזו והכו את הפועל משה פרידמן, ירו בו מאקדחיהם והוא נפל... אז הרגישו בנו הרוצחים, התנפלו עלינו להכותנו... פרצה תגרה ומשני הצדדים היו מוכים ופצועים... ובזה באנו על החתום..."

קצר וברור ושנון. המודיר מאשר כי בפניו חתמו העדים. אחר־כך נכנסו הוא ומזכיר־הועד לחדר מיוחד. וכעבור רגעים מספר יצאו, ופני שניהם

בכך, ביקש מהם להשיב את הגניבה. השעה היתה שעת־הצהריים ומסביב אין איש. השניים הכו את האחד, לקחו ממנו את אקדחו ויברחו. אחד השומרים הרוכבים, שנקרה למקום במאוחר, רדף אחרי הערבים וגם השיגם. הם הגנו על עצמם ועל גמליהם בנבוטים הארוכים והצליחו לברוח לכפרם, ובבואם צעקו, כי היהודים הכום ואף הרגו איש בידואי שנלוה אליהם. בבית השיך של הכפר נערך אותה שעה זבח־משפחה וכל בני הכפר היו שם. הבריונים צעקו והלהיבו את המסובים בקריאות: — מוות ליהודים! המתונים ביקשו לעצור בהם ולא יכלו. מחנה גדול, מזויין באלות וגם בנשק חם, עלה למקום המעשה. שומרי ראשון־לציון לא יכלו לעבור בשתיקה על הפגיעה והעלבון וקראו לעזרה את שומרי רחובות, ועליהם נוספו כורמים מן הכרמים, ושני המחנות, העברים והערבים, התנגשו על גבול כרמי נס־ציונה ורחובות, הגובלים עם אדמת זארנוקה. תגרת־דמים פרצה, אחד הערבים נפצע פצעי־מוות ואחדים נפצעו קל, וגם מן העברים היו שני פצועים. והמחנות חזרו כל אחד לבסיסו. כחצי־שעה לאחר התגרה נקרה למקום־הפורענות שומר רגלי מראשון־לציון, פרידמן שמו. בהגיעו מצא שם את בני משפחותיהם של הפצועים הערביים, שהתנפלו עליו והרגוהו. ששה כדורים פגעו בו ואף דקירות חרבות.

3

בבית־הוועד התאספו איכרים, פועלים ושומרים בראשותו של יהודה. שאלה קשה עמדה לפניהם. מיום היוסדה של המושבה, זה עשרים ושלוש שנים, לא עמדה בנסיון כזה. ההתנגשויות הראשונות עם זארנוקה ועם ערבי סטריה היו כמשחק־ילדים לעומת זו של עכשיו. עד היום לא הרגו הרחובותיים ולא נהרג מהם איש. המנוסים, שהתנסו במאורעות כאלה במושבות אחרות, יעצו לכרות ברית־שלום עם הערבים, ובני זארנוקה הודיעו שהם מוכנים לכך. אבל הלב התחמץ: היעמדו על דמי אח ויחרישו? משפט יהיה. צריך איפוא לערוך את נוסח התלונה ולהכין עדים. בלי עדים אשר ראו בעיניהם איך נהרג ההרוג ובידי מי נהרג — אין ערך לכל תלונה. וכן יש למצוא גואל־דם, קרובו של המנוח, אשר יתבע את עריכת המשפט. כולם ישבו אובדי־עצות, ומבית־המלון ששם ישבו המודיר וחבריו וסעדו את לבם, שלח המודיר ב„סוד" את דבריו ליהודה על ידי המוכתר כיצד לערוך את כתב־התלונה: — העיקר, עיקר כל העיקרים: העדים ראו בעיניהם את הרוצחים שולחים ידיהם בנרצח; והם יודעים את שמותיהם ושמות הוריהם. ועוד עיקר גדול: רצח היהודי היה בראשית התגרה ולא באחריתה, וממנו נפתחה כל התגרה. לאמור: חייבים להעמיד את התלונה מראשיתה על שקר, אחרת תהיה יד המושבה על התחתונה.

הבטיח ליהודה למהר אל המרכבה. והמודיר טילגרף לקטיגור ביפו. הוגד ליהודה, שהערבים טילגרפו לעזה להודיע כי היהודים הרגו שניים מהם. זארנוקה נחשבה על מחוז עזה, ורחובות — על מחוז יפו.

וכאשר יצאו יהודה וחברו מן המודיר, התפרצו אליהם שני ערבים ופניהם אדומים כדם ועיניהם רושפות אש, ויצעקו:

— הנה הנם! אלה השניים רצחו את אחינו! קחום, תפסום! — אלה היו שליחי הכפר, ראשי הבריונים בו. קהל הערבים מסביב התחיל מתגעש, וראש־השוטרים גער בהם:

— סורו מפה. אם תכיר הממשלה את עוונם, לא יינקו!

יהודה וחברו חזרו עם המודיר לרחובות, וארבעה שוטרים מזויינים ליווים. רוחו של יהודה חובלה, לבו ניבא לו רע. שני הערבים, שקראו לו רוצח, עמדו לפניו כחזון־בהלה. מניין השנאה הזו ועזות־המצח להעליל? ראה המודיר את יהודה יושב אבל וינחמהו אך דבריו רק הוסיפו על רוגזו, כי פירושם תוספת „באקשיש". ולא הסכנה הקרובה בלבד העכירה את רוחו, כי לסכנה הרחוקה דאג, שמבטי הזעם והשנאה של הערבים בישרוה. רק עם חשכה הגיעו לרחובות ובשורה רעה הפתיעתם: במקום התגרה נמצא יהודי הרוג. שומר רגלי מראשון־לציון. יהודה הלך לביתו, שיצא ממנו עוד בבוקר, והיא רעב ועייף ומועקה בלבו. אשתו ובנותיו נפלו על צוארו כאילו לא ראוהו זה עידן ועידנים. לאחר ארוחה חטופה יצא אל הוועד, ככה אמר לבני ביתו, אבל לא לוועד הלך, כי אם אל מקום־התגרה. ליד הדרך, סמוך לגדר של אחרון הכרמים, שכב פרקדן ההרוג: קומה ממוצעת, גוף חזק, פנים שחרחרים, שפם שחור ועיניים קמות, איש לא סגרן. נדמה היה כאילו הוא ישן את שנתו בעיניים פקוחות. רק מקרוב ניכרו פצעיו על־פי כתמי הדם הנקרש, וריח בגדים חרוכים עלה בנחירי יהודה. „דם ואש", חשב בלבו בעצב. במרחק־מה, כעשרה צעדים, עמד שוטר לשמור על הגופה לבל יגעו בה עד בוא החוקר. מסביב דממת־קבר. לא קול אנוש ולא קול חיה ולא צפצוף ציפור. מתה כל הסביבה, חושך כבד מסביב, רק בגבהי הרקיע ניצנוצם של כוכבים בודדים. כבר ברגעי חייו האחרונים היה האיש עזוב. אחד מול הרבים. הוא ראה את המוות פנים אל פנים ולא יכול להימלט. ונדמה היה כאילו המת טוען: למה עזבתוני?

2

ראשית הריב פרצה בין שני ערבים בני הכפר זארנוקה, בנים לפלחים עשירים, ובין שומר עברי בכרמי ראשון־לציון, על דרך־המלך. הערבים עברו עם גמליהם ונפשם חשקה בענבים ויקטפו להם כאוות־נפשם. השומר שמצאם

— אינך הולך? — שאלו את יהודה בתמיהה.

— לא. התגרה היא בין ערבים לערבים ואין לנו להתערב בה.

— אף־על־פי־כן נלך. תן לנו את נשקך.

ליהודה היו שני רובים ואקדח והוא נתן להם רובה אחד ואקדח. עברה כחצי־שעה של צפיה קשה. פתאום נשמעו יריות מעבר נס־ציונה. יהודה שלח את פועליו לבתיהם, לקח את הרובה ויצא אל הפעמון שהתחיל מצלצל שוב.

— בידואים התנפלו על נס־ציונה והם עולים על רחובות!

ברור היה ליהודה, כי הידיעה מוגזמת, אף־על־פי־כן הבין, כי לא דבר ריק הוא. המושבה נמלאה מהומה ורעש. יהודי קאוקאזי, רוכל, רץ וקרא:

— מי יתן לי נשק? — אשה, אורחת מיפו, התייפחה ופניה חיורים מפחד:

— למה שותקים? כבר הביאו פצועים...

— עצים, עצים יבשים ונפט — תובע יהודי, שבא זה עתה מן הגולה וטעם טעמן של פרעות — יש לשים עצים בראש הרחוב, לשפוך נפט ולהדליק.

יהודה מיהר. רגש מר של חרטה הציק לו: למה היה שקט עד עתה? בקצה הרחוב, לפני בית־המרקחת, נתקבץ קהל נשים וילדים וכולם צועקים יחדיו. לידם עמד סוס רטוב מזיעה ונושם בכבידות. על הסוס הזה בא שומר פצוע. ברחוב השני, שכב סוס גוסס, מן המערכה בא פצוע... עגלה רתומה לזוג סוסים באה במהירות מן הכרמים, יהודה קפץ אליה, והעגלה חשה הלאה לעבר נס־ציונה.

— מה הפרטים? מי ידע?

אין איש יודע דבר. העגלה עלתה לגבעה, שממנה נראתה כל הסביבה. קבוצה של רוכבים והולכי־רגל באה לקראתה. היו אלה שומרים מרחובות וראשון־לציון וקהל כורמים. ראש־השומרים עצר את העגלה וציוה עליה לחזור, וליהודה סיפר, כי תגרת־דמים נפלה בין השומרים העבריים של רחובות לבין ערביי הכפר זרנוקה ואחד הערבים נפצע פצעי־מוות. מן ההכרח להודיע זאת מיד למשטרה ברמלה פן יקדימו הערבים ויודיעו, והיה הדבר לרעת המושבה.

— מי ילך עתה לרמלה? אולי יתנפלו הערבים על המושבה?

— יעזו נא. לא ניתנם להציב רגל בתחומי המושבה, — ענה השומר והפציר ביהודה למהר לרמלה.

יהודה, נפשו להטה גחלים לדעת את פרטי התגרה, אבל הבין לאחריות שהוטלה עליו, ויקרא את אחד מאיכרי המושבה ושניהם מיהרו ורכבו לרמלה. בהגיעם לשם, נתברר להם כי שליחי הכפר זארנוקה הקדימום, ועל הרחבה שלפני הסאראיה נאסף קהל רב של ערבים, הומים ורועשים. ראש־השוטרים

יעשה את דרכו חזרה דרך ברלין כדי שילווה את רות בדרכה. בזה הרגיע מעט את רוחה של גוסי, שלא רצתה להניח לבתה לנסוע לבדה. יהודה ליווה את גיסו ואת רות אל יפו ועד האניה ושב לביתו שבור ורצוץ.

עתה השקיע את עצמו, ראשו ורובו, בעבודתו, שהרגיעה מעט את רוחו; ויותר מעבודתו השיבו את השלום לנפשו שתי בנותיו. רות כתבה לעתים קרובות לאמה וגם ליהודה. מכתביה העידו בה, כי לבה טוב עליה והיא רואה ברכה בלימודיה. כעבור חצי שנה החליטו גם גוסי ובתה הצעירה לנסוע לברלין לזמן־מה. הן נסעו, וביתן, שהיה ליהודה בית שני אחרי ביתו, התרוקן.

ועוד טרם הספיק יהודה להתאושש לחלוטין מכל שעבר עליו בשנה האחרונה, ומאורע טראגי חדש הקדיר את שמיו.

ב. מאורע טראגי

בסוף שנת 1913 ראה יהודה ברכה רבה בכרם־השקדים, עד חמישים קילו לדונאם. את פרי הפרדס מכר מראש לאותו סוחר יווני מאודיסה, שקנה ממנו את הלימונים. מצבו הכלכלי נעשה איפוא איתן, ובכוחות עצמו בלבד הגיע לכך, בלי כל תמיכה ועזרה ציבורית. מצב זה היה האידיאל שאליו נשא את נפשו מאז בא ארצה. והדבר גרם לו משנה נחת: אם אצלו, שאינו יודע את סוד החסכון, הגיעו הדברים לידי כך, אצל רובם של איכרי המושבות לא כל שכן. הישוב עמד על רגליו.

אבל שמחתו של יהודה היתה רק עדי רגע. המאורעות שבאו הוכיחו לו, כי מצב כלכלי איתן עדיין אינו הכל.

1

יהודה ישב בחצרו בצל עצי האקליפטוס, סביבו ערמות של שקדים, וחבורה גדולה של פועלים עוסקת בקילופם. לבו היה טוב עליו. ברכת היבול השרתה עליו תמיד רוח טובה. לפתע נשמע צלצול־בהלה של הפעמון. מה הדבר? בעצם היום? יהודה אמר לפועליו להמשיך בעבודתם ויצא לדעת מה קרה. ליד הפעמון עמדו רק אנשים מעטים ואלה סיפרו לו, כי תימני בא, צילצל בפעמון והודיע כי ערבים התנפלו על נס־ציונה ונעלם. חזר יהודה לביתו לפטור את פועליו, לקחת את נשקו ולמהר למקום המעשה, אבל בדרך נקרה לו איכר שבא זה עתה מנס־ציונה וסיפר לו, כי תגרה נפלה בין שומרי נס־ציונה והבידואים השכנים. „שומרי נס־ציונה ערבים הם ואין לנו להתערב בריב שבין ערבים לערבים", חשב יהודה בלבו ושב לעבודתו. לא עברו רגעים מספר ואל חצרו באו צעירי המושבה שנזעקו מן הכרמים.

כי בבית חמיו של יהודה קרה אסון פתאומי. בן זקונים היה לחמיו, בעל כשרונות גדולים ובעל לב חם ורגיש. כדי לאַפשר לו ללמוד העתיקו ההורים את דירתם לירושלים זמן קצר לאחר חתונת יהודה וצלה. בירושלים למד הנער בהצלחה בבית־הספר למל ובסמינאר למורים של „עזרה" וכשגמר את חוק לימודיו ניתנה לו משׂרת מורה ברחובות, ושוב חזרו הוריו והוא להתיישב במושבה. המורה הצעיר הוכיח את יכולתו בהוראה. תלמידיו אהבוהו וגם על צעירי המושבה, בניה, דור־צעירים שני, התחבב מאוד ויהי להם מנהיג וראש לסניף ה„מכבי" המקומי. והנה דוקא בו פגעה יד הגורל העיור. כלבלב קטן היה בביתם, כלב שעשועים למורה הצעיר. יום אחד ישבו הוא ושניים מחבריו שקועים בשיחה ולפתע קפץ הכלבלב, נשך את שלושתם וברח. תחילה התייחסו לדבר בקלות־ראש וצחוק, אבל כאשר לא חזר הכלבלב ולאחר יומיים מצאוהו מת, נחרדו מאוד. בארץ לא הזריקו עדיין זריקות נגד כלבת, ושלושת החברים הנשוכים נסעו לקאהיר באניה הראשונה. במשך שבועות אחדים כתבו שלשתם מכתבים מעודדים, וביחוד המורה הצעיר, גיסו של יהודה, שהתייחס לכל העניין כלהרפתקה מבדחת.

יום אחד נסע יהודה ירושלימה לרגל ענייניו, ובינתיים הגיעה טלגרמה מקאהיר, מאת ידידי המורה הישיש, חותנו של יהוּדה, כי בנו חלה מחלה אנושה וכי ימהר מישהו מן הקרובים לבוא אליו. פירוש המחלה האנושה היה מובן מעצמו. הכל הבינו, כי אבדה כל תקוה. מי יסע? האב הישיש היה תשוש ורפה־אונים, והגורל נפל על יהודה שלא בפניו.

כאשר חזר ברכבת מירושלים והגיע לרמלה, שבתחנתה צריכה היתה לחכות לו עגלתו, ובה בודאי גם שתי בנותיו, השקיף מבעד לחלון וראה כי רות ואחד מידידיו מרחובות עומדים ומחכים לו. הוא נחרד: מה זה קרה בביתו? רות רצה לקראתו ברדתו מן הקרון וסיפרה לו הכל. היה עליו להמשיך לנסוע ברכבת ליפו ומשם מצרימה באניה המפליגה בעצם היום הזה.

— ואל תדאג לביתך. אני לנתי עם הילדות אתמול, כי צלה ישבה בבית הוריה, ואמשיך להיות עמהן ביום ובלילה עד שובך, — הוסיפה וגם מסרה לו את תעודותיו שהביאה עמה וכסף. והידיד נשא את מזוודתו ובגדיו. הוא המשיך את דרכו ברכבת בלב שבור ובאותו יום עלה באניה היורדת מצרימה. בדירה בה התאכסן גיסו הצעיר מצא רק את כתמי דמו על הרצפה. גופו כבר היה בבית־הקברות. ויסע לבקר את קברו, הרחק מן העיר, על גבול המדבר מול הפיראמידות. בקאהיר קיבל טלגראמה מאשתו לחכות במצרים לבואו של אחיה הגדול, שהיה מורה בגימנסיה בצ׳רנוביץ בבוקובינה. יהודה חיכה לגיסו ובינתיים הזמין מצבה ובבוֹא הגיס העמידו את המצבה על הקבר וישובו לרחובות. גיסו של יהודה נשאר עם הוריו כחודש ימים, ויהודה ביקשהו כי

א. מבוכה

שוב חל שינוי לרעה ברוחה של רות ותהי עצובה ומדוכאת. הדבר גרם צער רב לאמה ולצלה, וגם יהודה נחרד לה מאוד. האם השיחה את דאגתה לידידיה ויחדיו טיכסו עצה מה לעשות. מבוקשה של האם היה כי תינשא לאיש. לא מעטים ביקשו את ידה והיא השתמטה תמיד. בעת האחרונה נשא את עיניו אליה אחד הצעירים החדשים בארץ, שיהודה אהבו מאוד וידע בו כי ביישן הוא ותם־לבב ואינו יודע דרך גבר באשה. ויבקש יהודה להיות לו לפה באזני רות ועל כך נידון ברותחין. תחילה היתה צוחקת לידידה ומשתמטת מתשובה. ופעם, כשלחץ עליה מאוד, נתנה בו מבט פצוע ומיוסר, שהטיל בו כאֵב ופחד, ויחדל. מאז השתדל בכל מיני שידולים לכפר על הכאב שגרם בשוגג לנערה היקרה לו כל כך. וירבה לטייל עמה ולשוחח על כל ענייניו ועל בעיות הישוב. אך גם הטיול לגליל עם חברותיה לא הביא שקט ללבה. טיול זה לא השקיט את רוחה, כי אם, להיפך, הסעירו מאוד. וכשעזבו האורחות את הארץ ושבו אל בית הוריהן בגולה, גדלה עצבותה משהיתה. ערב אחד ישבו גוסי ושתי בנותיה בבית יהודה וצלה, שתו תה, והשיחה שטפה בעליזות. לפתע קמה רות ואמרה:

— עלי ללכת. יהודה, אולי תלווני מעט, כי דבר לי אליך. — על פני יהודה עבר צל קל של חרדה. הוא קם והלך עמה וגוסי וצלה הביטו אחריהם בדאגה. בעברם בשדרה לחשה רות ואמרה:

— כאז, הלוא תזכור, גם עתה אני מבקשת ממך כי תעזור לי. רצוני לנסוע לברלין להשתלם בגננות. אנא דבר על לב אמי שלא תראה זאת כאסון, וכתוב עלי לאחותך.

יהודה הלך לצדה בצעדים אטיים כאילו כבדו עליו רגליו, ואחרי שתיקה קצרה אמר:

— אעשה למענך, רות, כל מה שתבקשי.

— ידעתי כי אתה לא תעזבני — סיימה רות, בירכה אותו לשלום והת־רחקה בצעדים מהירים. וכאילו ציוותה בכך על יהודה לשוב אל ביתו.

האם הסכימה לבקשת בתה אחרי היסוסים רבים ורק בהשפעתו הנמרצת של יהודה. נעשו כל ההכנות. אבל לפתע נדחתה נסיעתה של רות לזמן־מה,

חלק רביעי

ימי משבר

ברכבת מצמח שבו הנערות והתעוררו. הרוח הפכה פניה לצפון־מערב ותחַיה את נפשן. כל הדרך היתה רוחן טובה עליהן ושרו משירי הארץ. בפולה, היא תחנת מרחביה, לא התעכבו הטיילים ויבואו ללון בחיפה.

שלוש הנערות נשארו יושבות, לאחר ארוחת־הערב, על מרפסת המלון היוצאת לעבר הים, ויהודה הלך אל החאן לסדר את הנסיעה למחר. בשובו לא מצא את הנערות במרפסת. „מסכנות, עיפו מן הדרך ותלכנה לישון", חשב, ולפתע הגיע לאזניו קול גניחה חנוקה. לבו נרעד, כי הכיר את קולה של רות. הוא פנה והלך אליה, אבל אך הרגישה בו, קפצה ממקומה ותברח אל חדר־השינה, אל חברותיה, כבורחת מפני הסכנה.

לעיניך בכל שלל צבעיו, מן הכרמל ועד התבור, מהרי אפרים ועד הרי נפתלי והאויר מתנועע, מתנודד, מרחף ושט לאטו על פני המישור וכמו מכה גלים.

רגש מיוחד מילא את לב החבורה בעומדם כך, צופים מראש ההר: לא הפתעה היתה זו, שהרי כולם ראו בימי חייהם מראות מפליאים מזה, כי אם התפעמות נשגבה, מעין ביטול־היש בפני הרגשת הנצחיות. הנה לפניהם העמק, אותו עמק עצמו, על מראותיו ועל מחזותיו, כאשר לפני אלפי שנים, והוא מזין מלחמו את כל ההרים מסביבו. הנה ערש־הברכה, גיא־החזיון לקרבות היסטוריים. על יופיו וטובו שרו המשוררים ובו ועליו התנבאו נביאים. רות היתה כמכושפת ובעיניה זרחו והשתקפו מראות העמק. פניה השתנו חליפות, רגע כאבו ורגע הביעו אושר.

— פה טוב להתפלל — לחשה רות, ויהודה נזכר בדברי המשורר בעין־פרה.

— פה טוב לבכות, לכרוע ברך ולחבוש את הראש באדמה — דובבה הנערה הפולנית, ודמעות עמדו בעיניה וקולה היה ספוג בכי.

— פה טוב לשיר, לצעוק, לרקוד, ללבוש עוז ולצאת להפוך את העולם — אמרה הנערה הליטאית.

ויהודה שמע והחריש.

מטבריה יצאו לצפת, ראש־פינה ומטולה, רכובים על סוסים. רות שמחה לרכיבה ותשלוט בסוסה בעוז, שתי הנערות האורחות רכבו זו הפעם הראשונה בחייהן. הנערה הפולנית היתה אומללה, צחקה ונבעתה חליפות, ובעל־הסוסים הצפתי, שליוה אותם, הלך כל העת על ידה לשמור עליה לבל תפול. הנערה הליטאית הסתגלה לסוס עד מהרה ואף אמרה להתחרות עם רות, אבל ידה היתה על התחתונה, ושתי המתחרות צחקו ועיניהן זורחות.

בחזרה רכבו עד כפר־נחום ומשם שטו בסירה לאורך כל הכנרת עד צמח. היה יום חמסין, והאויר כבד ומחניק ולוחץ. הכנרת נחה דומם, משותקת, כפותה, לרגלי ההרים וכמו נכנעה לגורלה וקיבלה על עצמה את הדין.

— כמה עמוקה תכלתה כתכלת השמים... — קראו הנערות בהתפעלות והתרגשות.

— מדוע כה שקטה היא, כמתה? — שאלה רות.

— לא תמיד „מתה" היא, יש ותתעורר, אז זועפת היא ומשתוללת וכמו תאמר לפרק את ההרים בעוזה ולשבור את כבלי שביה — אמר יהודה ויספר לנערות מן המראות שראה בכנרת ומשיחות־העם ששמע. הסירה התנהלה בכבדות, והשמש הכתה על ראש הנערות ותשקוטנה אף הן ליאות ככנרת. רות שכבה בקצה הסירה ונדמתה כמתעלפת, ופעם בפעם הושיטה את ידה, שאבה ממי האגם ושפכה על ראשה.

מתוך החשכה שבמרחק הגיחה דמות־ענק מסתורית ועגולה ככדור. ומעט מעט התגלגלו ונשרו מעל הדמות צללי הליל והתבלטה יותר ויותר ותתקרב הלוך והתקרב אל הנוסעים. הנערות הביטו תמהות ומופתעות.

— הר התבור. שם שרה דבורה, „האֵם בישראל״... שם לחמו ה„שריד לאדירים״ ו„המתנדבים בעם״. פני רות עגמו מעט, וענני השמים הקלים, שריחפו לפתע במרומים, פרשו שוב צללים על ההר, כעין פרוכת שזורה סודות־אֵל, ועם הצללים על ההר כיסה צל גם את פני רות... ושוב נשרו הצללים מן ההר ויעמוד ערום וגלוי והוא נדמה כה קרוב, כה קרוב, פשוט את ידך וגע בו. ופני רות הוארו אף הם ושפתיה לחשו חרש:

— מה קרוב הוא, מה קרוב — ואת ידה פשטה למולה כאילו אמרה לנגוע בהר, והיד נשמטה ותפול. הברה של פחד התמלטה מפיה.

— עדיין רחוק הוא ההר, נשורנו ולא קרוב. מהלך שלש שעות מפה עד לרגליו.

— שלוש שעות? אי אפשר. חמישה רגעים בלבד, הִנהו! ושוב פשטה רות את ידה לעבר ההר ושוב נשמטה היד.

— למה? — לחשו שפתיה בעקת־נפש.

— כזה הוא. קרוב־רחוק. מכושף הוא וקסם זר רובץ עליו. לא אחת ולא שתיים נטע אשליה בלבי. יש ודימיתי: הנה הנהו, עוד רגע ותפסתיו. והרגעים חלפו עברו והוא רחוק ממני כשהיה. ויש ונדמה לי כי ההר מתרחק ממני ככל שאני מתקרב אליו. וקרבתו הרחוקה הזאת הפחידתני והקסימתני כאחד, דוחה ומושכת.

רות ושתי חברותיה הביטו אל יהודה תמהות מעט והקשיבו לדבריו שנבעו מפיו כאילו מעצמם. ובעיני רות נוצצו דמעות כספיר.

בכפר־תבור לנו בלילה, ובבוקר עלו אל פסגת־ההר רכובים על חמורים. ביום לא נראה ההר גדול כאשר בלילה, אף לא עגול כל כך ואף הקסם הטמיר אינו חופף עליו עוד. ירוק כולו ומכוסה סבכים, יחידי וגלמוד, עומד הוא בפינתו, מובדל מכל אחיו ההרים, ובדידות זאת מוסיפה לו חן. דומה כי מתגאה הוא על כל אחיו, אף על הגדולים והגבוהים שבהם: הם הרבים והוא היחיד. הם אדירי־עוז והוא מקדש־חן... ככל שהעפילו לעלות, נעשה ההר יפה יותר ויותר ובכל מדרך כף־רגל הפתיע בקסמי נוף חדשים. עמק יזרעאל נגול לעיניהם בכל הוד הדרו ועוז יופיו, שוטח את מישוֹרוֹ לכל מלוא העין, מרחב־יה, חופש ללא קץ וגבול. ישרים וחלקים פני העמק, כאילו החליקה את פניו יד־ענק ולא השאירה בו קמט. יפה העמק במישוריו, אין מרום בו ואין בו שפל, ולכל אורכו ורוחבו עוברים, שתי וערב, פסים פסים של צבעים שונים: שחורים, לבנים, ירוקים, וגוני צבעים דקים... מרבד משובץ פרוש

החבורה לנה בזכרון־יעקב. הנערות האורחות סרו אל בית רופא המושבה החדש, שהיה ידיד הוריהן בגולה, ויהודה ורות הלכו אל „גבעת שכטר" הצופה אל הים, והר מנשה צופה אליה, וישבו שם עד חצות־הלילה. כאן סיפר לרות, כיצד נולד סיפורו „זמירה" בדמיונו על הגבעה הזאת שהיה בא אליה מחדרה.

מזכרון־יעקב נסעו בעגלה, דרך חיפה, עד לסג'רה שבתחומי נצרת, ועמק־יזרעאל נגלה לעיניהם. בעת ההיא לא היה עוד העמק מיושב, ורק יתד ראשונה, מרחביה, נקבעה בו, והחליטו לבקר את הישוב החדש בשובם ברכבת החג'אזית מצמח לחיפה.

בסג'רה בילו יומיים. בוקר אחד שוטטו על הגבעות מסביב למושבה, להשקיף מהן אל הסביבה הנהדרה עם זריחת החמה ולבקש „אורכידאות", כי נאמר לרות, שהן צומחות כאן בין נקיקי הסלעים, ונפשה יצאה אליהן. הסלעים והעשבים היו רטובים מטל ונדמה היה ליהודה כי גם ראשה, פניה ועיניה של רות טלולים הם, ושמחת הבוקר והשמש הזורחת האירו את עיניה; מעודו לא ראה אותה זורחת כך. הוא עזר לה למצוא את אשר ביקשה נפשה. בין נקיקי סלע אחד עלתה פורחת אורכידאה יפה להפליא בגבעוליה הארוכים ובפרחיה שתבנית דבורה להם. ובהגיש יהודה לרות את הפרח כולו, כי הוציאו בזהירות על שרשיו, פרצה קריאת־אושר מפיה, ומבטה, מבט תודה עמוקה, נח עליו ותכלת עיניה כתכלת השמים. שתי ריעותיה הביטו בה תמהות מעט וכמו קינאו בה על היותה מסוגלת לשמוח כל כך לפרח־שדה. בשלהי אותו יום יצאו כולם בעגלה אל כפר־תבור. החשכה ירדה עליהם בדרך, ותחילה לא ראו דבר מסביבם. — מה כבד החושך — לחשו שפתי רות ברטט. אך לא עבר זמן רב ובקצה־המזרח, מעל הרי הגולן, פרצה לפתע להבה אדומה, ואחריה יצא כדור־האש של המאור הקטן. וכאשר הגביה לא היה עוד מראהו כעין הלהבה, ואור רך, אור קסמים, נשפך ממנו על כל היקום. גם הכוכבים, שנבלעו עד אז באפלה, נתברכו מזיוו של מאור־הלילה, גדלו והבהיקו, והשמים הכחולים והעמוקים הפיקו נוגה. החושך נרתע וברח על נפשו. צללי הרי נפתלי נראו מאחורי העגלה, ודמותו של הר העצמון, שראשו החד דקר את השמים והתנכל לקורעם. לימין העגלה נראו הרי נצרת הקטנים, המכוסים סבכים קטנים במצופף ולשמאל — אין העין מבחינה בלתי אם מרחב גדול ללא סוף... אבל מורגש כי אי־שם, במרחק, רץ הירדן ונושא את מי־החיים שלו אל ים־המוות. באויר נשמעה יבבה קלה מתוך הדממה. האם יבבת פלג היא או מעיין־מים נסתר? או אולי קינת נשמות ערטילאיות התועות כאן בדרך לא דרך? היבבה הדקה והטמירה והדממה נסכו רוח של שכרון וקסם על הכל, וסוד כמוס עטף את הנפש המפרפרת, הנכספת והמתגעגעת...

— שאו עיניכן והביטו! — לחש יהודה, שהסביבה היתה מוכרת לו היטב.

קרובות באו לרחובות, אל בית יהודה, שקרוביהן היו מידידיו, ושם התודעו אל רות והתיידדו עמה, וצהלת־רוחן דבקה גם בה. הן שמעו, כי מרבה יהודה לטייל בארץ ותפצרנה ברות ובצלה כי תדברנה על לבו לקחתן עמו הגלילה. הצעתן היתה, שצלה ושתי בנותיה, רות ואחותה והאורחות כולן יחד תהיינה חבורת „מטיילים" ויהודה בראשן. יהודה לא נסע מעודו בדרכי הארץ בלוית נשים ואף כי ידע מראש כמה טרדות תגרום לו „חבורה" כזאת, הסכים ברצון. צלה סירבה להשתתף עמם, כי הנסיעה גלילה עם שתי ילדותיה ברכיבה על חמור או על פרד מחיפה הפחידה אותה, אבל שמחה לשלוח את יהודה לטייל בארץ כאשר אהב וגם דיברה על לב רות כי לא תשלול מעצמה עונג זה. רות הסכימה. הימים היו ימי חופש בגן־הילדים, לרכב על חמור ועל סוס ידעה מילדותה ולראות את הגליל ביקשה מכבר.

יהודה הוביל את „שיירתו" בעגלה מתל־אביב לחדרה, וכל הדרך סיפר לחברותיו על כל ואדי, על כל גבעה נישאה, על כל חאן ועל כל עץ בודד ועריריו, שנפגשו להם, שהרי כל אלה היו פעם סימני־דרך ל„נתיב היסורים" שלו. ושלוש הנערות הקשיבו לו בפיות פעורים מרוב התרגשות. לרות לא היו סיפורי יהודה חדשים, אבל תמיד אהבה לשמוע אותו מספר. בחדרה הוביל אותן לבתי אלה מחבריו כובשי חדרה שנשארו בחיים, ואל מקדש־מעט חדש הלכו, אל היער של חדרה, שדויד שמעונוביץ, המשורר הצעיר, קידשו בשירתו. יהודה סיפר להן, כיצד ניטע היער בתוך הביצות, והנוטעים עמדו ערומים עד מתניהם בביצות, ואת השתילים הרכים אחזו בין אצבעות־רגליהם ותקעום אל מקומם המיועד להם בבוץ. מחדרה נסעו לזכרון־יעקב דרך הבורג', שלא היה בו עדיין כל ישוב עברי, ונהר התנינים היה מלא מים, אף כי לא תנינים; מימיו נבעו ממעינות סתר שלרגלי שלוחותיו של הר מנשה ויזרמו בערוץ הנחל זכים וצלולים ובהמיה עליזה.

בזכרון־יעקב התאכסנו שוב אצל האשה הרומנית, שעדיין עבת־בשר היתה כמלפנים, ועדיין קיללה וחירפה כאז את בעל האכסניה שמנגד, המתחרה בה. היא הכירה את יהודה ואמרה לו:

— פעם סרת אלי בחברת בחור חמד, ועתה בחברת שלוש בחורות נחמדות. מדוע לא בחרת לך רק אחת מהן? ומה צר שחברך לא לקח לאשה את ז'נט שלי, כי אז לא נדדו הוא לאוסטרליה והיא לפאריז.

— כבר יש לי אשה וגם שתי בנות.

— לבחור שכמותך לא תזיק עוד אשה נוספת, אבל לא שלוש.

כולם צחקו, ויהודה אמר, כי זכורים לו עדיין החביתות והקפה המשובח העולים על שולחנה.

— מדוע רק חביתות? גם צלי ומרק אתן לכם. אצלי עכשיו מלון כהלכה, ובני שחזר מאמריקה מנהלו.

— אלה מצאו לעצמם מקום נאה לתפילתם, נאה לעין־ערוך מבנייני פאר — לחש פיכמן, והביט בעיני־קנאה אל „קני הציפרים”, שאנשים מבקשי־אלוהים מצאו בהם מקום לתפילותיהם.

ואמנם, נאה המקום לתפילה. האגדה מספרת, שכאן נחבא אליהו הנביא, כאשר ברח מזעמה של המלכה המרשעת, ובוקר וערב היו העורבים מביאים לו לחם ובשר.

ההרים משני הצדדים נפתחו, ולעיני הרוכבים נתגלתה הבקעה היפה ורחבת־הידים: עמק יריחו. לאחר לינת־לילה ביריחו, הקיצו בבוקר, עם זריחת החמה, ולבם טוב עליהם, ויחליטו ללכת רגלי אל הירדן. יהודה לא הלך מעודי בדרך זו, וטביעת־עינו הטעתה אותו לחשוב, כי קרוב הירדן ליריחו; ופיכמן, שלא היה רגיל ברכיבה, שמח ללכת רגלי. שדות־הבר המקיפים את יריחו נשארו מאחריהם ובמקומם באו שדות־בור, אדמה לא זרועה, שרק עשבי־פרא מכסים אותה ובין העשבים פרחי־שדה, שכמוהם לא ראו עיני יהודה לא בשפלת יהודה ולא בגליל. ימי האביב היו אלה ובהם מתקשטת בקעת יריחו בפרחים ככלה בכפר אוקראיני. אבל לאחר שדות־הבור באה אדמה שוממה וריקה מכל, לא תבואה בה, לא פרחים ולא כל חתימת־דשא; ולא אדמת־מישור היתה כי אם תלי תלים ונקבים. אין זאת, כי מאן דהוא טמיר ונעלם הרע לה מאוד עד כי אינה יכולה להצמיח כל צמח. „מה הדבר?” חשב יהודה ונזכר: „הרי אדמה מלוחה היא!”

מראה האדמה המלוחה עכר את רוחו, ופתאום הכיר, שתועים הם, שהרי צריכים היו כבר להגיע אל הירדן, ויאמר:

— חוששני שאנו תועים והולכים בדרך לא דרך...

פיכמן הביט אל חברו בצער, ביקש לעודדו, אך לא מצא מלים בפיו. הם עברו את הערבה, האדמה המלוחה נשארה מאחור, ופה ושם נגלו כתמים לחים... ההליכה נעשתה קשה, ויש שרגליהם התחילו שוקעות בבוץ.

— מוטב שנפנה לשוב ליריחו, אחרת עלולים אנו לטבוע באחת הביצות— קרא יהודה, ולפתע פרץ צחוק מפיו, וגם פיכמן צחק עמו.

ס. רות וחברותיה

לא רק ביאליק, שלא כתב מאומה על ביקורו, ולא רק קלוזנר, שכתב את „העולם המתהוה”, באו לראות את הארץ, כי אם גם תיירים סתם וביניהם שתי נערות, אחת מפולין ואחת מליטא, שסרו אל קרוביהן בראשון־לציון. שתיהן היו נבונות ומשכילות וגילו עניין רב בבעיות הישוב ובחיי בניו־בוניו. לעתים

ופה — חתימות־דשא. ועד מהרה צד בקסמיו את נפשם של ההולכים. מעל לראשם נמתחו השמים וכאילו רחקו והתרחקו מן היורדים.

קרקעית־הגיא, שהתקרבו אליה לבסוף, היתה צרה ביותר ונתמשכה בקו ישר בין טורי הרים ששיחים נמוכים עלו בין סלעיהם. ההרים ניצבו כחומות. לפתע עלה באזניהם קול משק, המיה דקה. ההמיה גברה והלכה ככל שהתקרבו לתחתית־הגיא ותהי כמשק המים בואדי בימות הגשמים. לבסוף נגלה לעיניהם פלג מים צר, שקיפץ מאבן לאבן.

זה היה עין־פרה. יהודה הוציא את המתגים מפיות הסוסים והניחם לשתות לרויה, ולאחר שתותם התחילו לוחכים את הדשא הרענן שעל שפת הפלג. כשפנה לפיכמן כדי להציע לו כי ישתה ממי הפלג, ראה את המשורר שקוע בהרהורי־לבו, עיניו משוטטות בנוף והוא כחולם. לפתע הרגיש במבטו של יהודה הנח עליו ונרתע כלשהו.

— יפה כאן — אמר יהודה — האין זאת?

— יותר מזה... רוח־קודש כמו מרחפת כאן — לחשו שפתי המשורר ועיניו עטו דוק של חלום.

— הרי פה, באחד המקומות, טמן ירמיהו בנקיק־הסלע את האֵזור אשר שם על מתניו. בימים ההם קראו לפלג זה נחל פרת.

— אולי מפני כך קדוש המקום... רוחו של הנביא עודנה שרויה כאן...

מי הפלג היו שוקקים וקולם כה נעים, כמנגינה שקטה ומרגיעה, ורינת הציפרים נוספה על שירת הפלג.

— פה טוב לשיר, הלא כן? — אמר יהודה. נדמה היה לו כי שירתו השקטה, המרגיעה והמעודדת של חברו נאה למקום הזה.

— לא לשיר, להתפלל — לחשו שפתי המשורר.

— אף שירתך תפילה היא... תפילה אל הטוב.

— לפעמים אמנם כך... — ענה פיכמן והביט בתודה אל חברו.

הרוכבים עלו על סוסיהם, רכבו בשביל הצר, שנמתח לאורך הערוץ, והגיעו למקום שבו היו המים מרובים ביותר.

— מים כה רבים בערבת ירושלים, והעיר הקדושה צמאה וצחיחה — קבל המשורר.

— כל ארצנו צמאה למים, והמים צפונים במעמקיה. ולא רק במעמקיה. אילו ראית את מוצאי הירדן ואת פלגי המים בדן! רצון טוב, עבודה עקשנית וכסף הרבה יש בכוחם להפוך את ארצנו שוב לארץ זבת חלב ודבש.

הפלג נעשה עליז יותר, מימיו שטפו בעוז, ורסיסים רסיסים ניתזו לכל עבר והנה נגלו בתי־אבן כמו דבוקים בקיר־הסלעים ונדמו לקני ציפרים. אנשים עוטי גלימות שחורות וארוכות התהלכו ביניהם. מנזר.

מצב זה של הישוב הוא שגרם ל„סך־הכל" של אחד־העם, ולזרם בלתי־פוסק של תיירים מן הגולה שבאו לחזות בישוב, שעד עתה רק שמעו עליו, ולרוות נחת ממראה עיניהם תחת הצער ששבעו עד אז ממשמע אזניהם. מלבד עסקנים ומנהיגים וסופרים, שתכלית בואם היתה לחקור את בעיות הישוב, התרבה מאוד הקהל שבא פשוט להנאתו לשאוף לימים מספר אוירה של מולדת. בעיקר רבו התיירים בחדשי אדר וניסן, כי אביבה הנפלא של הארץ והחגים משכו את לבם. העיר תל־אביב עשתה את חג הפורים לחג עממי מוחג ברוב פאר, ומכל קצוי הארץ ומן הגולה היו נוהרים לשמוח ברחובותיה בשמחת פורים, לחזות בקארניבאל ולהתבסם עד דלא ידע בנשפי־פורים שלה. במושבה רחובות נשתרש המנהג לערוך חגיגה עממית בחול־המועד פסח: תהלוכה רבתי בחוצות המושבה, נאומי־חג, שירים, ריקודים, מירוץ סוסים ושאר תחרויות, בהן הופיע ה„מכבי" לראשונה, ותערוכה של התוצרת החקלאית.

גם את יהודה תקפה „מחלת התיירות" ולימים מספר נעקר מביתו וממשקו ויצא שוב להתהלך בארץ ולשוט בה, פעם עם המשורר פיכמן ופעם עם רות ושתי חברותיה. מירושלים יצאו שניהם, הוא והמשורר, ליריחו, רוכבים בשבילי ההרים, בלי מורה־דרך. הם עברו את הר הצופים וירדו בשביל צר אל הכפר ענתות, כפרו של ירמיהו הנביא, ומשם המשיכו דרכם בהרים. השביל שרכבו בו היה צר והתפתל כנחש ולא יכלו לעבור בו בלתי אם זה אחר זה. ההרים סגרו עליהם. כבשים רעו במדרונים ונדמה כאילו תגלושנה תהומה... ואחרי הכבשים הלך הרועה, מקל־חובלים לו על גבו ועליו העביה שלו, וכלב גדול ששערותיו מדובללות רץ לפניו. הכלב נעצר, הביט אל הרוכבים השניים ונבח נביחה. והנה שועל, שונה מבני־מינו שבשפלה וגדול מהם, קפץ מאחרי אחד הסלעים, עמד רגע, הביט ברוכבים, ופתאום אסף את רגליו ויברח. וציפרים פרחו מבין הסבכים המכסים את ההרים, התנשאו לגובה, עגו עוגה וחזרו וירדו.

השביל ירד למטה, אל בקעה, והסוסים ורוכביהם באו בין צוקי סלעים. פני הסלעים היו זועמים, ההרים ניצבו בדממתם וקול לא הפריע את הדומיה, כאילו אין בהם נפש חיה. שוב טיפס השביל ועלה אל פסגת הר, כאילו ביקש להשקיף משם בפעם האחרונה על העיר הקדושה, וצלילי פעמונים רחוקים הגיעו לאזני הרוכבים, פעמיני בתי־היראה בירושלים. כאשר הביטו מזרחה, נראה להם ים־המלח כעל פיסת־היד, ולצפונם ראו את רצועת הירדן. ושוב התפתל השביל וירד. לפני הרוכבים נפתח גיא עמוק. יהודה, שרכב בראש, עצר את סוסו וירד ממנו וגם חברו עשה כמוהו, והם עשו דרכם בזהירות במדרון התלול, מושכים את הסוסים אחריהם. פעם פנו ימינה ופעם שמאלה, והגיא התגלה ונעלם חליפות, לבש צורה ופשט צורה, פה סבכי קוצים ושיחים,

בעל נפש פשוטה היה, טובה וגלויה, כנפשו של בן כפר, ויהודה אהב את עיניו החולמות ואפילו את מה שהיה מתקשה בדיבורו ואת אופיו הרופף. בעוד ששונא היה רפיפות־האופי בעסקן ציבורי, וביחוד עסקן השולט לכאורה על סביביו ולאמיתו של דבר מזכירו או אנשי־סודו שולטים בשמו, הרי בסופר, מספר ולא פובליציסט, וביחוד במשורר אהב יהודה והוקיר את האופי הרופף ויש שהיה מצטער על כך שהוא עצמו לא זכה במתנת־שמיים זו. יהודה אהב את פיכמן ובכל לבו נענה לבקשה להשתתף עמו ב„מולדת" וחזר לכתוב את סיפוריו מחיי הישוב. ובכוח הדחיפה המחודשת התחיל כותב שוב מאמרי פובליציסטיקה בשביל „השלח" וה„העולם", וגם למען „מגירתו" כתב. עם מורי יפו היה יהודה בידידות כמימים ימימה ואף התרועע עם ד"ר טורוב, מנהל הסמינאר למורות, ידיד־נעורים של וילקומיץ. וברחובות עצמה מצא לו חבר חדש, איכר צעיר, פרדסן כמוהו, בעל השכלה גבוהה ושאר־רוח, טוביה מילר. אהבת הפרדסנות היתה משותפת להם ובכוחה התיידדו, ורק אחר־כך, לאט לאט, נתקרבו איש לרעהו גם בענייני ציבור ומחשבה.

ח. תיירים וטיולים

הישוב התחיל מגלה סימני חיוניות וניכרה נטיה לגיאות כלכלית. מעט מעט התגלה הכוח העצור במושבות. איכרי המושבות, הן הנוטעים והן הזורעים, נחלצו מן המשבר הממושך ולא נצרכו עוד ל„שולחן" אביהם הבארון. סוף סוף הוכיחו את כושרם להיות חי נושא את עצמו. היין חדל להיות בחינת „עפר קודש" ולהימכר לשם צדקה, כי אם נעשה סחורה עוברת לסוחר ונמכר במחיר הגון, שהשאיר לכורמים רווח נקי כדי פרנסתם. לשקדים היה הביקוש מרובה מן ההיצע. הפרדסים במושבות היו מעטים עדיין, אבל הכנסתם היפה עשתה את הפרדסנות מקום־קליטה לפועלים העבריים, שמספרם התרבה משנה לשנה. התמיכה והתלות בחסדי נדיבים עברו ובטלו. הישובים החקלאיים הראשונים שהקימה ההסתדרות הציונית בגליל וביהודה נתנו כבוד לעובדיהם החרוצים. גם בערים ניכרו אותות עליה. המסחר התחיל מתפתח בקצב מוגבר והונחו יסודות ראשונים לתעשיה. העיר הצעירה תל־אביב היתה גדלה בתוך החולות כאילן זה השתול על פלגי מים.

ובבתי־הספר העממיים והתיכוניים נתן את ריחו החדש והמרענן הדור הצעיר שנולד ונתגדל על אדמת־האבות. השפה העברית היתה לשפת־הדיבור בבית, ברחוב ובאסיפות הכלליות, לא כל שכן בבתי־הספר, וגם הספרות התחילה מתנערת משפל־מדרגתה, והסופרים הראשונים מגידולי הישוב השמיעו קולם.

ניגש כפרדסן בקי ומנוסה. ובאמת עלה הפרדס יפה ועשה לו שם בטיבו. ונטיעת הפרדס הזר לא גרעה מאומה מהתעסקותו בפרדסו שלו. בחלקת פרדסו החדש מצא עניין מיוחד בגידול אתרוגים; עמל רב השקיע בהם וגידל אותם כמובן מורכבים, ולכך ביקש להשיג את ה„היתר" של הרב של יפו. רב חדש בא לכהן ביפו, הוא ראי"ה הכהן קוק. יהודה הלך אליו, הציג עצמו לפניו כחולם על אתרוג עברי מהודר בארץ, הסביר לו בהרחבה את טיבה של ההרכבה ואת השפעתה על יפי הפרי, סיפר לו על הטראגדיה של נוטע האתרוגים בראשון־לציון וישאל את הרב, אם אי־אפשר שיהיו אתרוגיו גם כשרים וגם מובחרים. הרב הקשיב לו קשב רב והחריש ולא אמר לאו, ושתיקתו של הרב היתה כהודאה בעיני יהודה. יהודה יצא מעל פניו מאושר. לשני דברים זכה אז: לאֶתרוגים מובחרים, שנתפרסמו לשבח בין סוחרי האתרוגים בארץ ואף קיבלו הכשר של הרב, ולידידותו של הרב. מנהג עשה לו הרב לבוא לרחובות בכל קיץ בעונת הענבים, ויהודה היה תמיד מן הבאים והיוצאים לפניו ואף הביא אליו מאנשי־שלומו כי יתבשמו מתורתו. טרחה רבה טרח יהודה שיהיו אתרוגיו יפים ומשובחים. בעוד מועד הלך לפרדסי האתרוגים בנס־ציונה וסימן שם עצים שפירותיהם משובחים ומהם הרכיב בפרדסו בעונת ההרכבה. במבחר הזבל שהשיג זיבל את עציו. וכאשר התחיל פריים גדל, הביא מומחה מיפו, איש יהודי ספרדי שטיפל בעצי אתרוגים מילדותו, והוא הסיר כל קוץ, כל ענף דוקר וכל עלה שהיו עלולים להטיל מום באתרוג. כאשר ראו סוחרי האתרוגים מירושלים ומיפו את אתרוגיו הגידו לו את שבחו בפניו ולאתרוגיו יצאו מוניטין ונמכרו במחיר רב.

המשק היה עתה עיקר העיקרים ליהודה ומכל עסקנות ציבורית התרחק. כאשר בא אחד־העם לבקר את הארץ בחמישית, נפגש עמו רק פעמיים: פעם הוא וחבריו שחלמו יחד על עתון חדש, ובפעם השניה ישב עמו ועם ד"ר א. רופין ושוחחו שעה ארוכה בענייני התיישבות, עבודה עברית ועל הבעיה הערבית. כאשר שאל אחד־העם מדוע יצאה שמועה כי פרש מעבודה ציבורית, ענה יהודה, כי עסוק הוא בעבודת משקו. ואחד־העם שלח אליו מבט מעודד. אבל אם אמנם התרחק יהודה מענייני הציבור מצא בכל זאת זמן לעצמו לחזור שוב אל הספרות, ונוכח כי ה„אֵת" שלו אינו דוחק את ה„עט". לרגל עבודתו הספרותית התיידד עם המשורר יעקב פיכמן, שהתיישב אז בארץ. הכרה ראשונה הכירו עוד בוארשה, ובתל־אביב התקרב אליו ביותר באמצעות סיפוריו שנדפסו ב„מולדת" בעריכת המשורר. פיכמן היה הראשון בין סופרי הארץ, שהיה רק סופר ולא עסקן ציבורי בעיקר וסופר אגב־אורחא. ספרותו היתה אומנותו ועל כך אהבוֹ יהודה. גם בתור עורך היה קרוב ללבו על שום אהבתו לסופר הנערך על ידיו וזהירותו שלא לפגוע בציפור־הנפש של סיגנונו.

ביתח לה אותו רופא־ידיד את שקדיה, ובזה גמרה אף הבת השניה את יסורי גידולה, יסורי הגוף. הבת הגדולה התחנכה אצל רות ב„גן־הילדים", וגם הקטנה התחילה נלוית אל אחותה כ„מתנדבת" עד שנאלצו לשלוח גם אותה אל הגן שנה אחת בטרם הגיע זמנה. גם לבית־הספר נכנסו שתיהן רק בהבדל של כתה אחת, והצטיינו בלימודיהן כאשר הצטיינו לפני כן בגן־הילדים.

ימים טובים היו אלה למשפחה ולידידי המשפחה. לעתים קרובות היה יהודה מושיב בעגלתו את אשתו ובנותיו ואת גוסי ושתי בנותיה, שש נשים, ומוביל אותן לטיול: פעם לכרם השקדים בימי פריחתו, פעם לפרדס, ופעם לאחת המושבות השכנות או לאחד הכפרים הערביים.

בכרם השקדים היה האב עוטר את בנותיו בזרי פרחים, שהיתה רות שוזרת וקולעת בטוב־טעם; ובהיות שקדי־העצים בוסר עדיין, פיצחו כולם את הקליפה הירוקה והקשה ואכלו בתיאבון את הגרעינים המימיים והטעימים. ובפרדס אכלו תפוחים ואגסים בקיץ ומנדרינות ותפוחי־זהב בחורף. את אתרוגו המשובח הראשון ואת הלולב משני עצי התמרים אשר נטע בפרדסו והאחד שנטע על־יד ביתו, הביא יהודה לסוכה היפה, שהקים למען ילדותיו ליד ביתו, וצלה קישטה אותה במרבדים, רות בפרחים ויהודה בכפות־תמרים. ולשמחת הבנות ולאושרן לא היה גבול.

ופעם, בימות החורף, בימים שבין גשם לגשם, לקח יהודה את נשיו ואת שתי בנותיה של גוסי אל הכפר הערבי השכן לביקור אצל חסן ועבדול־עזיז. הטיול הצליח מאוד, אבל בדרך חזרה ניתך לפתע גשם עז שהרטיב את כולם עד עור העצמות. וגוסי חיממה אותם בתה־חם ותנזוף ביהודה כי עדיין „נער פוחז" הוא כשהיה.

ז. חברים חדשים

עניין משקי חדש נמצא לו ליהודה לענות בו. אחד ממקורביו של אחד־העם וידיד לברוך, גיסו של יהודה, בא לראות את הארץ ומילא את ידי יהודה לנטוע בשבילו פרדס בן חמישים דונאם ואף הפקיד בבאנק את הכסף הדרוש. יהודה קנה לשם כך את האדמה הסמוכה לפרדסו שלו ויגש לחפירת באר. יחיאל, גיסו, התייחס לדבר בשלילה ואמר לו, כי איכר צריך להיות שקוע ראשו ורובו בכרמו שלו ולא לנטור כרמי זרים, כי שכרו יצא בהפסדו. אבל לא השכר הוא שהניע את יהודה לכך, כי אם תשוקתו למפעל חדש: הנטיעה החדשה כשהיא לעצמה היא שלקחה את לבו, כי מתאווה היה לעשות שימוש בנסיונו ובידיעותיו. את פרדסו שלו נטע כטירון, אך לנטיעת פרדס לא לו

קטניות: אפונה, עדשים, חומצה ותורמוס; בחלקה אחת גידל תבואת־קיץ: שומשמין, אבטיחים, תירס ודורה; ובחלקה אחת — חטים ושעורה. ואף כי לא זיבל את אדמתו היו יבוליו בינוניים ולמעלה מזה. ביחוד עלו יפה האפונה והחטים מזן מצרי. שנה אחת עשו לו החטים חמישה־עשר שערים! וליד פרדסו גידל ירקות בהשקאה והיו אלה הראשונים במושבה. בירקות לא ראה ברכה מרובה, כי השוק במושבתו היה מצומצם ומה ששלח למכירה לרמלה ולראשון־לציון כיסה בקושי את ההוצאות. אבל החצילים הכחולים, העגבניות האדומות, הקישואים הלבנים, המלפפונים הירוקים, הדלעת ה„מעוברת", השעועית והבאמיה — כל אלה כשהם לעצמם נתנו שמחה ללבו.

והגורן שלו, שיצאו לה מוניטין, הביאה סיפוק רב לנערים ולנערות במושבה. גם שתי בנותיו, שגדלו בביתו כשתי שושנות בערוגה, היו הולכות עם ה„דודה רות", שהיתה גם ה„גברת הגננת", אל הגורן ו„טובלות" בה ו„טובעות" בים השיבלים. וגם מן ה„פלחה" נהנו הבנות, מנרתיקי האפונה בעודנה ירוקה, ומן השקדים הירוקים והרכים בתוך קליפתם הקשה, ומפרחי השקדים ועצי ההדר שרק להן, לשתיהן, הרשה האב לקטוף אותם, ומתפוחי־הזהב.

ו. הבנות

שעות המנוחה של יהודה היו מעטות, אבל נעימות, ומוקדשות בעיקר לבנותיו. כבר בשער חצרו היו שתיהן מחכות לו, נופלות על צוארו, „רוכבות" עליו על פי התור ומחבקות ומנשקות לו. ולא עצרה אותן גם גערת האם, שהיתה גוערת בהן לתת לאבא להתרחץ תחילה ולשתות כוס תה; הן ידעו כי גערת־חיבה היא.

בחברת ילדותיו היה יהודה שוכח תמיד כל דאגה ודאבה. הילדות התפתחו להפליא. שתיהן יפות־תואר היו וחכמות. הגדולה עלתה על הקטנה ביופיה, והקטנה הצטיינה בכשרונותיה. יהודה הירבה לספר להן סיפורים, את סיפורי התנ"ך בעיבוד שלו וסיפורים מאוצר דמיונותיו. הן היו מבכרות את סיפוריו אפילו על פירות ומגתקים, להוציא שוקולאד, כמובן.

הילדות גדלו ושגשגו וכמעט שלא גרמו צער גידול בנים להוריהן. לאחר הקדחת והשעלת בשחר ילדותה לא ידעה הגדולה בבנות כל מחלה. והקטנה — שק הדמעות נעשה לקוי אצלה, וידידם הרופא הרחובותי, שהתיישב בתל־אביב, יעץ לנתח את העין ולהוציא את שק־הדמעות. בשעת הניתוח היו ההורים חרדים מאוד, אבל אחר־כך לא שבה הילדה לדאבה. ועוד פעם

שראה בהם ברכה רבה, והחליט בלבו לרכוש לו על גבול פרדסו עשרים דונאם אדמה נוספת ולנטוע בה אתרוגים, לימונים חמוצים, עצי־פרי נשירים ותפוחי־זהב מורכבים על חושחש. אבל מנין יימצא לו כסף לכך, כשחובות מעטים עדיין מכבידים עליו? לבסוף גמר בנפשו למכור את אדמתו שעליה נטע את כרמו הראשון. החלטה זו באה אחרי מלחמה נפשית קשה. לבו אמר לו: אַל תמכור! היתה זו אחוזתך הראשונה בארץ, האם תוכל לבגוד בה? ושכלו אמר לו: מכוֹר, סלק את חובותיך והרחבת את המשק המכניס. ימים מספר התהלך כאובד־עצות. אשתו תמכה ברעיון המכירה, כי ידעה כמה מכביד על יהודה נטל החובות. אם כדאי להרחיב את הפרדס או לאו, זאת לא ידעה. בעניינים כלכליים לא מצאה את ידיה ואת רגליה, אבל ביקשה להקל עליו. גוסי התנגדה להחלטתו. לפי דעתה עתידה אדמת כרמו בעבר להימכר פעם במחיר רב כמגרשים לבניין, ובברכת הפרדס לא האמינה. היטב ידעה שאין יהודה יודע את סוד החסכון כחבריו, ואינו מסוגל לנצל את פועליו כמוהם. הנימוק הראשון של גוסי חיזק את דעתו של יהודה למכור: מוטב לו להמיר את אדמתו עתה באתרוגים מאשר להמירה בעתיד במגרשי־בניין... ולדעתה של רות לא שאל. מתבייש היה להביט בפניה, כי ידע שהיא שוללת בלבה את מחשבתו אף שאינה אומרת דבר. וכשהחליט לבסוף למכור והלך בחשכת לילה אחד לביתו של הקונה לסיים את המכירה, התבייש גם בפני עצמו. ימים רבים נמנע מלעבור בדרך ההולכת למושבה עקרון, לבל ייתקל מבטו בחלקת אדמתו לשעבר.

ועוד תכנית חקלאית אחת ביקש יהודה להוציא לפועל. כל שנותיו בארץ היה „חולה־אהבה" למשק של פלחה. משק כזה חשב להקים בחדרה, וכל פרטי התכנית, אפילו סדר מחזור הזרעים, היו שמורים עמו. עם כשלונה של תכנית חדרה בכללה בטל גם רעיון הפלחה שלו. אבל הדבר היה שמור בלבו, כאשר ישמור אדם את זכרון אהבתו הראשונה וכדי לצאת ידי חובה היה חוכר תמיד חלקת אדמה קטנה וזורעה. תמיד היה זורע ברנה ואף קוצר בלי דמעה, למרות שלא ראה ברכה מרובה בזריעתו. עצם החריש, הזריעה, הקציר והדיש נתנו סיפוק לנפשו הצמאה לחלקת־שדה.

עתה ניגש להגשים תכנית נרחבה יותר. אמנם לא זו של חדרה, שנפלה הימה לנצח. מן האדמה שהוריש בעלה של גוסי לבני־ביתו היו כשלש מאות דונאם טובים לפלחה. אדמה זו נחכרה במשך שנים רבות על־ידי ערבי אחד מן הכפר השכן. עתה חכר אותה יהודה מגוסי לשנים אחדות, כדי שיוכל לקיים בה מחזור־זרעים. גוסי צחקה למשובתו, כי לא האמינה שיעלה בידו להוציא מן האדמה מה שמוציא החוכר הערבי, אבל לא יכלה להשיב את פני ידידה. יהודה קיים באדמתו מחזור־זרעים של שלוש שנים. חלקה אחת זרע

עבֿרית על אף הכרתו ומצפונו. ולרופין אמר: — אסכים להצעתך אם תתן לי יד חפשית בשכירת הפועלים ואני מתחייב מראש, שרובם המכריע יהיו עברים. — ד״ר רופין הביט אליו ברצון, טפח על שכמו בחיבה ואמר:

— אין השעה כשרה לכך עדיין.

והיה ב„עדיין״ זה רמז מה למחשבות אשר בלב אומרו. פרדסו של יהודה אף הוא השביח משנה לשנה ומאז חדל להיות „רעב״ לזבל נתן בו השובע את אותותיו. העצים התרחבו, ורווח ארבעת המטרים מעץ לעץ היה צר ליהודה ולפועליו לעבור בו. בשנה הרביעית לא קטף את פריו כל עיקר, רק השיר את הפריחה מעל העצים, בשנה החמישית מכר את הפרי בשוק המקומי כי היה גדול מדי למשלוח, ורק בשנה הששית לנטיעת פרדסו קטף וארז את פריו וישלחהו על ידי מתווך פרטי למכירה בשוקי אנגליה ובאודיסה. ומאת מוכר פירות באודיסה ביקש יהודה לשלוח תיבה ארוזה אחת לאביו לראחמיסטריבקה, ותהי מתנה זו יקרה מכל יקר לישיש ובדחילו ורחימו הביא לצדיקים ב„חצר״ מפרי הארץ. גם מעט עצי לימון חמוץ היו בפרדסו ופירותיהם מרובים ומשובחים כל כך עד כי הגיע שמעם לאזני סוחר יווני שבא מאודיסה ליפו לקנות פירות־הדר. סוחר זה בא לרחובות לפרדסו של יהודה, קנה ממנו את הלימונים שלו לשנתיים ושילם את מחירם מראש, וגם את תפוחי־הזהב הבטיח לקנות. ולא היה קץ לשמחת יהודה, על כי שולח הוא „לחמו״ על פני המים למרחוק.

ועם האוכל גבר התיאבון. עתה נתאווה להרחיב ולהגדיל את פרדסו ומשני טעמים: אחד „חמרי״: בארו יכלה לספק מים לשטח גדול יותר, ושתילים יפים היו לו משלו וכבר היה בעל נסיון בנטיעת עצים ובטיפול בהם, ולמה לא ינצל את מימיו, שתיליו ונסיונו? והטעם השני „רוחני״ — נפשו חשקה בעצי אתרוגים. תמיד, מימי ילדותו, אהב את האתרוג ואת הלולב, ומאז בואו ארצה כאב לבו שאין מגדלים אתרוגים במושבות. גם אביו היה מייסרו בדברים ושואלו בכל פגישה וגם במכתביו: מדוע לא תגדל אתרוגים בכרמך? אביו, החקלאי הותיק בן הצפון, לא ידע כי אין לגדל אתרוגים בכרם של עצי בעל. אבל מאז מצא מים באדמתו נקפהו לבו על שאין הוא נוטע אתרוגים. צלו של אותו אומלל, בן ראשון־לציון, שכן לאחותו המנוחה, שאיבד עצמו לדעת במטע האתרוגים שלו, היה עומד לעתים קריבות לעיני יהודה והרגיש כעין צו פנימי להמשיך במפעל זה, שהפותח בו נפל לו לקרבן. אימלל זה הסתבך בחובות, כי לא מצא את ידיו ורגליו בענייני אתרוגים „כשרים״ ו„פסולים״ — דוקא האתרוגים המורכבים, שהם מהודרים, פסולים הם לפי ה„שולחן־ערוך״ — ולאחר שנחרבו עסקיו כליל, שם קץ לחייו.

נפשו של יהודה חשקה באתרוגים וגם ביקש להרחיב את מטע הלימונים,

הקיץ הלוהט בארץ, התחיל בוהק השמש האכזרי, המכה על לובן־האבנים בירושלים, מציק מאוד לעיניה, ומשבוע לשבוע הורע הדבר. בעבודתה הרפואית התיידדה האחות עם ד״ר מזיא, הוא הרופא מראשון־לציון, שהכיר את יהודה ואת אחותו שפרה, והוא מומחה לעיניים. וכאשר בדק ד״ר מזיא את עיני האחות, אמר לה בגילוי־לב, כי השמש ואור הקיץ בארץ עתידים להחיש את תהליך כיבוי מאור־עיניה, ועצתו לה כי תעזוב את הארץ — לחדשי הקיץ לפחות. וגם ליהודה גילה את הדבר. דברי הרופא הדהימוהו וידכאוהו עד עפר, ורק אז גילתה לו אחותו בראשונה את סוד העיוורון הצפוי גם לה כלאחיה, וכי הדבר ידוע לה מלפני שנים רבות, ובגלל אסון זה גזרה על עצמה נזירות מן החיים והחליטה לא להינשא לאיש, שלא להקים דור בעלי־מום.

יהודה ישב עם אחותו בירושלים ימים אחדים, עזר לה בהכנותיה לדרך וטייל עמה על ההרים, על הר־הזיתים ועל הר־הצופים שכה התחבבו עליה. שניהם התהלכו כאבלים, שותקים וחפויי־ראש. היה זה כאב משולש: אסון האחות האהובה, הילקח אחותו ממנו וצערו של האב כשיוודע לו על עזיבת בתי את הארץ ועל סיבת הדבר. מראש ידע שתהיה זאת מכה קשה לאביו ובגלל זאת יחזור בו הישיש ממחשבתו לעלות ארצה. האחות הלכה עם האח לביתו ושוב בילתה עמם כשבועיים. במושבה חשה עצמה טוב יותר, אבל לא היה בכך כדי להניאה מן הנסיעה, שהרי במושבה לא תמצא לה עבודה. והיא עזבה אותם ושבה לברלין.

ומן האב הגיע מכתב מר. בדברים קשים יסר הפעם את בנו ואת בתו היקרים לו והאהובים עליו וטען נגדם, כי רק מחוסר אמונה בחסדי השמים עשו מעשה נחפז זה.

ה. נחת במשק

תמורת כל יסוריו וסבלו ראה יהודה נחת במשקו. כרם־השקדים שלו יצא שמו כאחד הטובים במושבה, ויהודה נהנה לא רק מפריו בקיץ כי אם גם מפרחיו בחורף. בעת הפריחה השופעת בירחי שבט ואדר, כשעציו הגדולים והמסועפים התכסו „שלג״ לבן, הזכיר לו כרמו את גני הדובדבנים בכפרו האוקראיני.

ד״ר א. רופין ביקר פעם בכרם־השקדים של יהודה ואחר־כך היה מספר בשבחו לפני עוזריו. וכשהתחיל רופין עוסק ב„אחוזות״ הציע ליהודה לקבל על עצמו הנהלת אחת מהן. יהודה נכסף מאוד לנסות את כוחו בכלכלת משק חקלאי גדול, אבל חשש פן יתבעו ממנו להעמידו על „מאה אחוזים״ עבודה

להתפרנס ממלאכתם בכבוד. אך מטרתו העיקרית היתה לפתוח בית־אולפנא לאומנים ולאמנים מתחילים, לציירים ולפסלים ולתת לאמנים שכבר למדו אפשרות לפתח את כשרונם. האיש שץ לא רק אמן היה, כי אם גם עסקן ציבורי שכל ענייני הישוב קרובים ללבו, וניחן במרץ, ביזמה ובכושר־פעולה. בשנים מעטות הצליח להקים את מוסדו, להרחיבו ולהגדילו משנה לשנה עד שנעשה חלק חשוב ובלתי־נפרד מן המפעל הישובי בכללו. במעשיו רכש לו את חיבת הציבור והיה לאחד האישים המקובלים בישוב. „בצלאל" גדל כל־כך שמייסדו חשב למועיל להזמין אליו רופא קבוע, כדי לתקן את המצב הסאניטארי במוסד, אשר בו, בבתי־המלאכה שלו ובפנימיה של ביה"ס, נמצאו מאות נפשות, ולהילחם במחלות המיוחדות לארץ: קדחת וגרענת, שהמוני העם העניים בירושלים נגועים בהן; וכל העובדים והתלמידים במוסד היו מהמוני העם, וביחוד מעדות המזרח. אשת הפרופיסור שץ היתה חברת־נעוריה של אחות יהודה, וכאשר היו הפרופיסור ואשתו בברלין לביקור קצר, הציעו לאחות לקבל עליה את משרת־הרופא במוסדם. היא נמלכה באחיה והוא תמך בדבר בכל לבו. מוסד זה היה לפי רוחו, ואדיר חפצו היה לראות את אחותו האהובה עליו יושבת בארץ, וגם ידע, כי הדבר ישמח את לב אביהם מאוד מאוד.

האחות באה בסוף החורף, כשהארץ לובשת דשא ירוק ופרחי־שדה ככלה בכפר אוקראיני, והאויר צח וקריר ונעים, ותהי מלאת התפעלות. גם החצר של אחיה ומשקו נשאו חן בעיניה. גם ירושלים, העיר אשר הרים מסביב לה, קסמה לה ביופיה ובחינה. העבודה במוסד אף היא נתנה סיפוק לנפשה, אף כי חסרו לה תנאי־העבודה המתאימים שהיתה רגילה בהם בברלין. היא מילאה את תפקידיה במסירות ובפעלתנות וכל מסוביביה, העובדים, התלמידים, המורים וראשי־המוסד אהבוה. מאושרה היתה ויהודה היה מאושר בה ובאושרה, וה„סדר" שערך הפעם בליל הפסח לכבוד האורחת שהביא מירושלים היה למאורע משפחתי רב־אושר ולחוויה בל תימחה לילדותיו השתיים.

אבל הנה נהפך הגלגל. על משפחת יהודה רבצה קללת העיוורון. סיבות האסון המשפחתי הזה היו נעלמות. כל בני משפחת יהודה הראשונים, כל הדודים והדודות ושארי־הבשר עיניהם היו בריאות ומרחיקות ראות, ואילו משמונת יוצאי חלציהם של הורי יהודה לקו בעיוורון שלושה במרוצת חייהם, ושניים — בראיה קצרה. האח הגדול נתעוור לגמרי בגיל של ארבעים: חוג־ראייתו נצטמצם והלך עד שנסגר לגמרי; האח הצעיר כבר היה עיוור למחצה בגיל שלושים ואף הוא התעוור אחר־כך לחלוטין, והאחות הצעירה התחילה חשה בכיבוי הדרגתי של מאור־עיניה כבר לאחר שסיימה את חוק לימודיה באוניברסיטה, אך שמרה את הסוד האיום מכל בני המשפחה. והנה, עם בוא

הקיץ הלוהט בארץ, התחיל בוהק השמש האכזרי, המכה על לובן־האבנים בירושלים, מציק מאוד לעיניה, ומשבוע לשבוע הורע הדבר. בעבודתה הרפואית התיידדה האחות עם ד״ר מזיא, הוא הרופא מראשון־לציון, שהכיר את יהודה ואת אחותו שפרה, והוא מומחה לעיניים. וכאשר בדק ד״ר מזיא את עיני האחות, אמר לה בגילוי־לב, כי השמש ואור הקיץ בארץ עתידים להחיש את תהליך כיבוי מאור־עיניה, ועצתו לה כי תעזוב את הארץ — לחדשי הקיץ לפחות. וגם ליהודה גילה את הדבר. דברי הרופא הדהימוהו וידכאוהו עד עפר, ורק אז גילתה לו אחותו בראשונה את סוד העיוורון הצפוי גם לה כלאחיה, וכי הדבר ידוע לה מלפני שנים רבות, ובגלל אסון זה גזרה על עצמה נזירות מן החיים והחליטה לא להינשא לאיש, שלא להקים דור בעלי־מום.

יהודה ישב עם אחותו בירושלים ימים אחדים, עזר לה בהכנותיה לדרך וטייל עמה על ההרים, על הר־הזיתים ועל הר־הצופים שכה התחבבו עליה. שניהם התהלכו כאבלים, שותקים וחפויי־ראש. היה זה כאב משולש: אסון האחות האהובה, הילקח אחותו ממנו וצערו של האב כשיוודע לו על עזיבת בתי את הארץ ועל סיבת הדבר. מראש ידע שתהיה זאת מכה קשה לאביו ובגלל זאת יחזור בו הישיש ממחשבתו לעלות ארצה. האחות הלכה עם האח לביתו ושוב בילתה עמם כשבועיים. במושבה חשה עצמה טוב יותר, אבל לא היה בכך כדי להניאה מן הנסיעה, שהרי במושבה לא תמצא לה עבודה. והיא עזבה אותם ושבה לברלין.

ומן האב הגיע מכתב מר. בדברים קשים יסר הפעם את בנו ואת בתו היקרים לו והאהובים עליו וטען נגדם, כי רק מחוסר אמונה בחסדי השמים עשו מעשה נחפז זה.

ה. נחת במשק

תמורת כל יסוריו וסבלו ראה יהודה נחת במשקו. כרם־השקדים שלו יצא שמו כאחד הטובים במושבה, ויהודה נהנה לא רק מפריו בקיץ כי אם גם מפרחיו בחורף. בעת הפריחה השופעת בירחי שבט ואדר, כשעציו הגדולים והמסועפים התכסו „שלג״ לבן, הזכיר לו כרמו את גני הדובדבנים בכפרו האוקראיני.

ד״ר א. רופין ביקר פעם בכרם־השקדים של יהודה ואחר־כך היה מספר בשבחו לפני עוזריו. וכשהתחיל רופין עוסק ב„אחוזות״ הציע ליהודה לקבל על עצמו הנהלת אחת מהן. יהודה נכסף מאוד לנסות את כוחו בכלכלת משק חקלאי גדול, אבל חשש פן יתבעו ממנו להעמידו על „מאה אחוזים״ עבודה

להתפרנס ממלאכתם בכבוד. אך מטרתו העיקרית היתה לפתוח בית־אולפנא לאומנים ולאמנים מתחילים, לציירים ולפסלים ולתת לאמנים שכבר למדו אפשרות לפתח את כשרונם. האיש שץ לא רק אמן היה, כי אם גם עסקן ציבורי שכל ענייני הישוב קרובים ללבו, וניחן במרץ, ביזמה ובכושר־פעולה. בשנים מעטות הצליח להקים את מוסדו, להרחיבו ולהגדילו משנה לשנה עד שנעשה חלק חשוב ובלתי־נפרד מן המפעל הישובי בכללו. במעשיו רכש לו את חיבת הציבור והיה לאחד האישים המקובלים בישוב. „בצלאל" גדל כל־כך שמייסדו חשב למועיל להזמין אליו רופא קבוע, כדי לתקן את המצב הסאניטארי במוסד, אשר בו, בבתי־המלאכה שלו ובפנימיה של ביה"ס, נמצאו מאות נפשות, ולהילחם במחלות המיוחדות לארץ: קדחת וגרענת, שהמוני העם העניים בירושלים נגועים בהן; וכל העובדים והתלמידים במוסד היו מהמוני העם, וביחוד מעדות המזרח. אשת הפרופיסור שץ היתה חברת־נעוריה של אחות יהודה, וכאשר היו הפרופיסור ואשתו בברלין לביקור קצר, הציעו לאחות לקבל עליה את משרת־הרופא במוסדם. היא נמלכה באחיה והוא תמך בדבר בכל לבו. מוסד זה היה לפי רוחו, ואדיר חפצו היה לראות את אחותו האהובה עליו יושבת בארץ, וגם ידע, כי הדבר ישמח את לב אביהם מאוד מאוד.

האחות באה בסוף החורף, כשהארץ לובשת דשא ירוק ופרחי־שדה ככלה בכפר אוקראיני, והאויר צח וקריר ונעים, ותהי מלאת התפעלות. גם החצר של אחיה ומשקו נשאו חן בעיניה. גם ירושלים, העיר אשר הרים מסביב לה, קסמה לה ביופיה ובחינה. העבודה במוסד אף היא נתנה סיפוק לנפשה, אף כי חסרו לה תנאי־העבודה המתאימים שהיתה רגילה בהם בברלין. היא מילאה את תפקידיה במסירות ובפעלתנות וכל מסובביה, העובדים, התלמידים, המורים וראשי־המוסד אהבוה. מאושרה היתה ויהודה היה מאושר בה ובאושרה, וה„סדר" שערך הפעם בליל הפסח לכבוד האורחת שהביא מירושלים היה למאורע משפחתי רב־אושר ולחוויה בל תימחה לילדותיו השתיים.

אבל הנה נהפך הגלגל. על משפחת יהודה רבצה קללת העיוורון. סיבות האסון המשפחתי הזה היו נעלמות. כל בני משפחת יהודה הראשונים, כל הדודים והדודות ושארי־הבשר עיניהם היו בריאות ומרחיקות ראות, ואילו משמונת יוצאי חלציהם של הורי יהודה לקו בעיוורון שלושה במרוצת חייהם, ושניים — בראיה קצרה. האח הגדול נתעוור לגמרי בגיל של ארבעים: חוג־ראייתו נצטמצם והלך עד שנסגר לגמרי; האח הצעיר כבר היה עיוור למחצה בגיל שלושים ואף הוא התעוור אחר־כך לחלוטין, והאחות הצעירה התחילה חשה בכיבוי הדרגתי של מאור־עיניה כבר לאחר שסיימה את חוק לימודיה באוניברסיטה, אך שמרה את הסוד האיום מכל בני המשפחה. והנה, עם בוא

היתה מרה עליו ויעזוב את האספה לפני שנסתיימה. פעם אחרת, בישיבה מצומצמת, כשהרצה יהודה על הבעיה הערבית, קפץ אחד מחברי „הפועל הצעיר" ואמר, כי מחמיר הוא את הבעיה במתכוון, כדי לתת הכשר לעבודה זולה. אשמה זו היתה כוזבת, כי במשקו של יהודה היתה תמיד עבודה עברית ברוב מכריע, ולפועליו הערביים שילם יותר מן הרגיל, וגם על חבריו הפרדסנים השתדל להשפיע כי ינהגו כך, אמנם בלי הצלחה מרובה.

הגורל הוטל. נפל הרוגז בין שני החברים, והדבר גרם ליהודה עגמת־נפש רבה. יהודה חדל להשתתף בעתון „הפועל הצעיר", שהשתתף בו כמעט בקביעות מיום היוסדו. וכמו להכעיס התעורר ביהודה שוב חשק־הכתיבה העז. שוב נעשה „חולה־עתון" והתחיל בתעמולה לייסד עתון בלתי־מפלגתי בארץ, ועל תעמולתו זו דנוהו ברותחין ב„הפועל הצעיר"; ואם לא בפירוש בגלל כך, הרי בעקיפין.

בשאיפתו לייסד עתון בלתי־מפלגתי התקרב יהודה מאוד אל ד"ר לוריה, אף הוא שמו יוסף, מן המורים המעולים בישוב, עתונאי על פי סגולותיו ונטייתו. אף הוא היה חולה־עתון, והעתונים המקומיים לא השביעו את רצונו מחמת צרות־עינם המפלגתית. ד"ר לוריה היה תמים־דעה עם יהודה גם בבעיה הערבית והיו יכולים לגשת יחד להקמת בימה ספרותית חדשה, אבל האמצעים מנין? בדבר אחד צדקו הפועלים בקטרוגם על בעלי־הבתים והאיכרים בכלל: לקרבנות לא היו מסוגלים. ואין נחת בלבו של יהודה.

ד. אחות יהודה

בתקופת רוגזו זה מצא יהודה נחמה פורתא באחותו הצעירה, הרופאה, האהובה עליו ביותר, שבאה ארצה על מנת להשתקע. יהודה התנחם בלבו, כי תהיה לו מה שהיתה שפרה אחותו, שעדיין הרגיש בחסרונה. האחות ישבה עמהם שבועיים ברחובות, התקרבה מאוד אל צלה, ושתי הבנות התאהבו בדודתן. מן האב בגולה בא מכתב מלא אושר משמחתו אשר שמח כי תשב בתו בארץ־ישראל והביע את רצונו לבוא אף הוא ארצה לגמור בה את שנות חייו. לאחר שעשתה עמם שבועיים עלתה האחות ירושלימה לשבת שם.

בירושלים נוסד לפני שנים אחדות מוסד חינוכי חדש „בצלאל", ביזמתו של הפסל בוריס שץ. אחת ממטרותיו היתה לעשות את עיר־הקודש מרכז למלאכת־יד אמנותית. ירושלים היתה ידועה במלאכת־יד שלה, בחיטוב מעצי־זית ובפיסול מאבן ונחושת, ושאץ ביקש לפתח ולשכלל מלאכות אלו, וכן ביקש לארגן את האומנים לשם מכירת תוצרתם וקניית חומר גולמי, כדי שיוכלו

האפשרות. איחרנו לשוב לארצנו ואת הפלחים לא ננשל מאדמתם. נישול אינו לפי רוחנו, ואין נבנים מנישולם של אחרים. וגם את הפועלים הערביים לא ננשל. כל נישול חטא בו, ועל חטאים לא נבנה את מפעלנו. על כן עבודה עברית ב„מאה אחוזים" היא מן הנמנעות. אנו שואפים להיות רוב בארצנו ולא מאה אחוזים. ורק לרוב עלינו לשאוף גם בעבודה וגם בבעלות על הקרקע.

ושוב נפרדו החברים ורוגז בלבם. „פתרון לבעיה הערבית קשה למצוא, קל יותר לאַבּד חבר", הגה יהודה בלב כבד בשובו לביתו. בסכסוך בין חברו לרבו אחד־העם היה יהודה עם חברו, אבל בינו ובין חברו נתגלעה תהו״ם מפני הבעיה הערבית, ולא תימצא, כנראה, אפשרות לגשור גשר על פניה. האם תתנפץ ידידותם בגלל חילוקי־הדעות? ויהודה חשד, כי יד המפלגתיות בדבר. אי־אפשר שלב רגש כלבו של יוסף ומחשבה ערה כמחשבתו לא יעמדו על כל חומרתה של הבעיה הערבית, אבל החישוב של ה„זכות" ו„החיובה" המפלגתיות נעשה לאט לאט עיקר לפעילי המפלגה ומעוור את עיניהם מבלי שיתנו לעצמם דין וחשבון על כך. „מלחמת המעמדות" היא הסמל והסיסמה של „פועלי ציון" לצוד בהם חברים משורות הפועלים; ו„מאה אחוזים" הם הסמל והסיסמה של „הפועל הצעיר" לנגוח בהם את יריביהם. מטבעו התנגד יהודה לכל כת ולכל מפלגה. לבו לא הלך אחרי „בני משה", אף כי רבו הוא שעמד בראשם, ולא נטה ל„פרקציה הדמוקרטית", אף כי התיחס בהערצה לכמה מראשי המדברים בה. לבו היה אומר לו, כי כל חוג, המסייג עצמו מן הכלל, מקים חיץ בינו ובין הכלל, חיץ שיהיה בסופו של דבר לרועץ לכולם. המפלגה, מן ההכרח שתנקוט בידה רק אמת־מידה אחת בדיוניה: מי שאיננו לי אויבי הוא.

שבועות אחדים לאחר שביקר יהודה את יוסף, נערכה ברחובות אספה פומבית מטעם „הפועל הצעיר" לדון על העתונות בישוב, ויוסף היה בה הנואם הראשי. בכל האספות שאורגנו על־ידי „הפועל הצעיר" במושבתו לקח חלק יהודה ולפעמים הלך לאספותיהם גם בפתח־תקוה ובירושלים וכמעט תמיד היה מופיע כ„תנא דמסייע" לחברו יוסף בבעיות הישוב והציונות. אך באספה זו יצא, בפעם הראשונה, לקטרג על כמה מהנחותיו של הנואם הראשי. וכדרכו וכאופיו לא ידע לשלוט ברוחו ויאמר, כי הכיוון המפלגתי בישוב עתיד לקפח גם את חופש־הדעה בעתונות, וידבר בזכותו ובשבחו של עתון בלתי־מפלגתי. דברי יהודה נפלו כזיק־אש בערמת פשתן. יוסף רתחן היה בויכוחיו ובדברי יהודה ראה פגיעה בציפור־נפשו. בתשובתו הגיב בחריפות ויאמר, כי התנגדותו הקיצונית של יהודה למפלגתיות נובעת מכך שציבורו, ציבור האיכרים, אין בכוחו להקים מפלגה לעצמו. כל מפלגה תובעת קרבנות מחבריה, והאיכרים אינם מסוגלים להקריב קרבנות. יהודה נפשו

כל כך זה מזה והקרובים בידיעת הסביבה הערבית, דיברו כמעט בנוסח אחד... ומדוע לקריה כל כך התעמולה שלנו בעולם הערבי וכמעט שאין אנו עושים מאומה לקרב את הלבבות? האם איחרנו את המועד ואין לתקן את המעוות?

השיח יהודה את דאגות־לבו לצלה ולרות, והן נפחדו ונבהלו מרשמיו ולא ידעו מה לומר לו, ורק מתוך רגש הבטחון המצוי אצל האשה ניחמוהו שבודאי יימצא מוצא והכל יבוא על מקומו בשלום. אך יהודה לא יכול להירגע והלך לתל־אביב לשפוך את שיחו לפני חברו יוסף.

יוסף היה טרוד ומטופל בענייני מפלגתו ועתונו. חילוקי הדעות בין שתי מפלגות הפועלים החריפו מאוד והמלחמה ביניהן היתה נטושה בכל עוזה ותבלע את מיטב כוחותיהן. נוסף על כך פרץ ריב קשה בין יוסף לבין חובבי־ציון, וביחוד אחד־העם בגלל עתונו. העתון היה מקבל תמיכה כספית מקופת חובבי־ציון והם הפסיקו את תמיכתם בו על פי הצעת אחד־העם. כעסו של אחד־העם יצא בשל מאמר שפירסם ברנר ב„הפועל הצעיר" ובו הטיח דברים כלפי קדושתם של הדת היהודית והתנ"ך. באותו זמן עצמו קמו סופר־חוקר יהודי ידוע בברלין וסופר צעיר באודיסה וקיטרגו אף הם על היהדות ומסורתה, ויהי הדבר בעיני אחד־העם כקשר קושרים על ערכי היהדות. כל זה אירע עוד בהיות יהודה בגולה. הוא ידע היטב את יוסף ואת עתונו וגם את ברנר הכיר מקרוב וברור היה לו כי רק פליטת־קולמוס מתוך רוגזה כאן ולא, חלילה, שיטה של התכחשות ליהדות ולרוח הנביאים. על כן ביקש להשפיע על אחד־העם ולמנוע אותו מ„מעשה־עונשים" ולא הצליח. אחד־העם חשב לחטא לתמוך בעתון, שאחד מסופריו דיבר בלא יראת־קודש ויראת־כבוד על ספר־הספרים, הקדוש לא רק לעם העברי כי אם לכל אומות העולם.

יוסף היה שקוע כל כך בטרדותיו ובדאגותיו עד שלבו ומחשבתו לא היו פנויים לעניין שהציק עתה ליהודה יותר מכל.

— דאגות עמנו כה מרובות, ואתה לא מצאת לך אלא את הבעיה הערבית?

— כלום אין בעיה זו ביסודה ובעיקרה דאגתנו אנו?

גם יוסף הודה בלבו בחומרת הבעיה הערבית, אבל בדבר אחד נחלקו השניים ולא יכלו להשלים ביניהם. יהודה ראה את הדרישה ל„מאה אחוזים" עבודה עברית כמכשול קשה על דרך הציונות, ובעיני יוסף היתה זו עיקר העיקרים.

— אתה אומר, ובצדק, כי אם אדמה עברית לא תהיה כאן, לא תהיה תקומתנו בת קיימא. ואני מוסיף ואומר, כי גם עבודה עברית היא תנאי בל יעבור לתחייתנו בארץ, ואתה חולק עלי מתוך גישתך לבעיה הערבית.

— גם ביחס לאדמה אינני תובע „מאה אחוזים", מפני שאין הדבר בגדר

רכים, היו מחרידים. וכל ה„גיטו" וחיי העוני וההשפלה שבו דיכאו את נפשו עד עפר. דלת־עם בחומר וברוח, ובית־היתומים אשר שם עורר בו רגשי זוועה.

גם עם חוג ציוני נפגש יהודה בדמשק, רובם מצעירי היהודים הספרדיים, אשר ארץ־ישראל ובוניה־חלוציה היו קדושים להם ונכספים היו להשתתף עמהם בעבודת הבניין. לדעתם היו היחסים העבריים־ערביים רעים ללא תקנה.

אבל הגנים בסביבת העיר החיו את נפשו. „לב העיר על פתחה של גיהינום, וגניה על פתחו של גן־עדן..." — הרהר בלבו.

את דרכו חזרה עשה יהודה ברכבת החג'אזית. מרחוק ראה את פסגתו של הר הדרחים, ובאדרעי נעצרה הרכבת לשעות רבות מפני קלקול בקטר. כאן נפגש עם מכירו, איכר מכפר־תבור, שפיקח על קרקעות הבארון בגולן, וטייל עמו שעה ארוכה ברחבי הסביבה. הלה סיפר ליהודה כי אדמת הבארון נשמטת מעט מעט מידי העברים שאינם מעבדים אותה.

בדרכה מרמת הגולן עברה הרכבת על פני גשרים, על פני גיאיות נפלאים ופינות־קסם מרהיבות עין. וכשנפל מבטו של יהודה על הרי הגלבוע ועל העצמון מרחוק והכנרת נצנצה לעיניו, רחב לבו: הנה שוב ארצו שלו לנגד עיניו.

ג. רוגז

בכל פעם שהיה חוזר לביתו מטיוליו בארץ היה יהודה מלא מרץ וחדווה, למרות המציאות המרה שנגלתה לעיניו תמיד. רואה היה כי הארץ שהיובטחה לאבות ולבנים, ואשר היתה כגן־עדן בימי האבות, עתה זרים אוכלים אותה והיא עזובה ושוממה כמדבר, והאדמה אשר החזירו לעצמם הבנים וגאלוה מחרפתה מועטה היא. והרי כל בניין התחיה והתקומה יתפורר חלילה, אם לא תהיה קרקע תחתיו. אף־על־פי־כן היה חוזר מנסיעותיו נלהב ומלא מרץ, מוכן ומזומן למשנה פעילות ולמעשים חדשים. אך זאת הפעם חזר יהודה מדוכא ורצוץ. כהלום רעם היה ובלבו הרגשה עמוקה וכאובה, כי נפלה כאן במהלך־מפעלנו בארץ איזו טעות מרה. מפעל צודק כמפעלנו אי־אפשר שיעורר על עצמו שטנה ושנאה כאלה. הרי לא לארץ נושבת באנו לנשל ממנה את ילידיה, כי אם לארץ שוממה בשני שלישיה על מנת להקימה ולהחיותה לטובתם ולרווחתם של שני העמים, שהם עמים־אחים מראשית היפעתם בתולדות האנושות. אולי שגינו אנחנו ולא בחרנו את הדרכים הנכונים ואת האמצעים הנאותים, ודרכינו ואמצעינו הטילו צל על מטרתנו הטהורה. גם המורה הרוסית וגם הסטודנט היהודי הספרדי הצעיר, הרחוקים

— טעות בידך. בארץ זו מתפשטות השמועות במהירות־הבזק בכעין טלגראף נעלם. בטוחה אני כי במלון בדמשק כבר היה הציוני שבא מפלשתינה „לרגל" את הארץ לשיחת־היום. אהבתך לנוף ועיניך המשוטטות בו תמיד הם הם בעוכריך.

עתה היה עליו להחליט, באיזה משני המלונות יבחר, כי להתארח עם פשפשים לא חפץ, והחליט ללכת אל המלון הערבי, גם מפני שזול הוא, וגם מפני שלא אהב את בני־אירופה במזרח.

המלון הערבי נמצא במרכז העיר, קרוב ל„גיטו" היהודי, שיהודה ביקש לראותו. הבית היה גדול ויפה, והאולם הראשי בו רחב־ידיים כשדה ומלא אור ואויר צח. הריהוט — בנוסח מזרחי ובטוב־טעם. בשער המלון קידם את פניו כושי שלקח את מזוודתו מידו וימסרנה לכושי שני שעמד בפתח הבית. הלה הושיבו על ספה, העמיד את מזוודתו אצלו, שאל לחפצו ולשמו וילך להודיע למנהל, הלך ולא חזר. ערבי עירוני לבוש אירופית יצא מחדר צדדי, עבר את האולם לאורכו, הסתכל ביהודה מרחוק, אבל אליו לא ניגש. באו עיד אורחים, רובם ערבים ומקצתם זרים. המשרתים קיבלו את פניהם, לקחו את חפציהם והובילו אותם אל חדריהם. יהודה חיכה כרבע שעה ובראותו שאין פונים אליו, עמד ממקומו, לקח את מזוודתו ויצא אל הרחוב. הכושים שבפתח ובשער לא שאלוהו דבר. הוא קרא למרכבה ויבקש להביאו למלון האירופי. מלון זה היה קטן מן הראשון, אבל מסודר ונאה. גם פה היו המשרתים כושים והפקידים רובם ערבים וכולם קיבלוהו בהסברת־פנים ונתנו לו חדר יפה, מלא אור ואויר. המיטה היתה רחבה, כריה וכסתותיה לבנים ונקיים ועליה כילה מזהירה מלובן מפני יתושי־הלילה. יהודה שמח לבחירה זו שלא מרצון, אבל בלבו נשארה הרגשה מרה. למחרתו נפגש עם יהודי ספרדי, סוחר ידוע שהתוודע אליו בבירות, וסיפר לו על המקרה במלון הערבי. הלה התפלא לשמע דבריו, כי רבים הסוחרים היהודיים המתאכסנים במלון הערבי והיחס אליהם אדיב מאוד. כעבור זמן סיפר לו, כי הקולר תלוי בצוארי המנהל החדש של אותו מלון, וכבר נפל בגלל זה ריב בינו לבין בעלי המלון, והדבר היה לשיחה בעיר.

שלושה ימים שוטט יהודה בדמשק, ברחובות, בסימטאות ובפרברים ובגנים שמאחורי העיר. הוא מצא לו נער עברי, מיהודי המקום, שהיטיב לדבר עברית ויהי לו למורה־דרך. בשוק המרכזי העתיק שררה ערבוביה של מסורת מזרחית עתיקה ולבבית וליבאנטיניות ערמומית וגניבת־דעת ובלבול לשונות. ב„גיטו" היהודי הראו לו באחד מבתי־הכנסיות ספרי־תורה מפוארים ועתיקי ימים; ובבית־צורף שם ראה כלי כסף ונחושת שהפליאוהו בטיב מלאכתם, עיטוריהם, דקותם ויופיים, אבל תנאי־העבודה של הפועלים, רובם נערים

ליהודה לסייר את המנזר, ומחירו של כרטיס־ביקור רבע מג׳ידי. על הביקור במנזר ויתר, אך את המטבע נתן לכומר. ובלכתו משם חשב, כי המנזר הוא שלימד את בנות העיירה לשיר בלילות וממנו יוצאת בודאי ההסתה נגד הציונים.

7

יהודה שב לבירות, נח יומיים, ואחר־כך נסע במסילת־הברזל לדמשק. הרכבת זחלה וטיפסה בהרים, ובמורדותיהם היתה יורדת באטיות רבה, ויהודה ישב כל זמן הנסיעה והזין את עיניו ממראות הטבע הנפלאים. בעמקים השתרעו מטעים של עץ התות, ועצי זית ותפוחים וגפנים וירקות כיסו את שיפולי ההרים. את הלבנון ראה ואת מול־הלבנון ועבר בעמק אורונטס, זו הדרך ההיסטורית בה עברו כל עמי קדם במסעיהם, ואשר עליה ניטשו קרבות רבים בין עמי אסיה, אפריקה ואירופה. נדמה היה ליהודה שעיניו רואות את עקבות זרמי הדם אשר ניגרו פה. האם לא בדרך זו עבר גם השבט העברי בצאתו מפדן־ארם בהנהגת האב הראשון? והאם לא פה שטפו בסערה צבאותיו של המלך הרועה והמשורר, זה הלוחם העז?

רעש הגלגלים, שקשוק המסע, גניחות הקטר המתאמץ בלעו את שיחו־תיהם של יושבי הקרון ולא הגיעו לאזני יהודה ולא ידע אם גם פה, כמו בדיליג׳אנס, משך אליו את תשומת־הלב.

ההרים נשארו מאחורי הרכבת ועתה נמתחו משני עבריה שדות־שממה של חול, מדבר ואבנים — ולפתע זינקו נחלי מים וגני־חמד וערוגות־ירק עוטרים אותם — נאות־דשא בלב מדבר, ובתוך הגנים העיר דמשק, זו „שאם" המהוללה, שכל ערבי בארץ־ישראל מזכיר את שמה בדחילו וברחימו. אכן, ברכת שמים וברכת האדמה ניתנו לעיר זו בשפע.

ירד יהודה אל רחבת התחנה, תחנה קטנה, דלה ושוממה, לא כיאות לעיר בירה ולמרכז מסחרי גדול. אין זאת כי הרכבת אינה עורק־החיים הראשי כאן ואורחות־הגמלים עדיין מתחרות בקיטור. ואכן, התחנה רחוקה היתה מן העיר ונאלץ להזמין לו מרכבה.

— לאיזו „לוקנדה" רוצה האדון?

יהודה נזכר, כי מכירתו, המורה הרוסית, יעצה לו לבחור באחד משני המלונים, שקראה לו בשמם, שרק בהם לא ילינו עמו גם פשפשים. האחד מלון ערבי והשני — אירופי. והוסיפה כי המלון הערבי מחירו זול ומטעמיו מצויינים, אבל מנהלו החדש, ערבי שחזר זה עתה מאמריקה הלאטינית, מלא שנאה עזה אל הציונים. על כן ספק הוא אם יביטו עליו שם בעין טובה.

— אין איש מכירני בדמשק ולא כתוב על מצחי שציוני אני.

אל חורשת הארזים, ארזי הלבנון הנודעים. וכמו קול קרא אל יהודה: „של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת־קודש הוא". עצי הענק העתיקים כמו דובבו: תנו כבוד להדרת־השיבה. חותם הנצחיות היה טבוע בהם, הדרם וגאונם של שנות אלף. יהודה היה נפעם, נרעש ומופתע. לא גודל העצים הוא שהפתיעו, כי עצים גדולים כבר ראו עיניו ביערות הדנייפר וביערות גרמניה ושווייץ; מראה העצים הוא שהרעיש את לבו: גזעיהם, בדיהם, ענפיהם, דליותיהם ועליהם, כולם בנויים היו להפליא, בצורה מיוחדת במינה, שכמוה לא ראה מעודו. מקוריות ועצמיות היו בעצים אלה שאין דומה להם בשום עצים בעולם.

יהודה חשב מראש למצוא פה עצי ענק, עצי תפארת. הלא לא לחינם טרח שלמה המלך לקחת מהם לבניין בית־המקדש. אבל מה שנגלה לעיניו עלה על כל דמיון: כמין מקדש התנשאה חורשה זו... מניין מראה הקדושה לעצים אלה? האם מפני שלקחו מהם לבניין המקדש או מפני היותם עדי־נצח לתולדות העם הקדוש, מיום צאתו והוא שבט־פרא מארם־נהריים ועד לכתו בגולה מפני אויביו ועד שוב הבנים לגבולם? גם בארץ עצמה מצויים עדים לתולדות ישראל, אבל שם אבנים מתות הן וכאן עצים חיים. ולא רק עצי ענק נצחיים ואדירים הם הארזים, כי אם גם מצויינים ביופיים. ידו של אמן פלאי עיצבה תבנית מיוחדת להם, לעליהם, לגזעם ולנוֹפם.

שעה ארוכה עמד יהודה על מקומו מוקסם, מבלי יכולת לגרוע את עיניו מעל עצי־הפלאים הללו. האמנם רק עצים הם או אולי „נפילים" שירדו לכאן מלפני המבול והיו לארזים אדירים? מלווהו קרא ליהודה פעם ופעמיים מעֵבר לגדר, ששם נשאר לשמור על הסוסים, עד כי ניעור זה מחלומו בהקיץ וראה לפניו שוטר טורקי לבוש קרעים ורובה בידו. לגדר שמסביב לחורשה היתה לא רק פרצה כי אם גם שער, שבו היה עומד מן הבוקר ועד הערב שוטר לשמור על החורשה שלא יכרתו בה ענפים להסקה. ועוד תפקיד היה לו: לקבל דמי־כניסה לטובת המנזר הצרפתי מאת האורחים הבאים לחזות בארזים. השוטר איחר היום ויהודה הקדימו, ועתה עמד ותבע את שכרו. תחילה לא הבין יהודה מה רוצה ממנו זה, וכשהבין לקח מידו את כרטיס־הכניסה ושילם את מחירו ואף הוסיף מטבע של כסף ועיני השוטר היחף אורו. יהודה עבר את החורשה לאורכה ולרוחבה וימנה ארבע מאות עץ. שמוע שמע, כי עצי־קדומים אלה גדלו כאן באלפיהם, אבל בטרם התחילו הצרפתים נותנים דעתם עליהם לשמור אותם, היו אנשי המקום כורתים אותם לבניין ולהסקה.

לאחר שעתיים של התבוננות והתפעלות והתרוממות־הנפש יצא יהודה מן החורשה דרך השער. ממול ניצב בניין־אבנים גדול ובשער חצרו עמד כומר. היה זה המנזר שחורשת הארזים עמדה תחת פיקוחו. הכומר הציע

לאט לאט נשתנו פניהם. פה ושם נראו חלקות אדמה פוריה מעובדת ביד חרוצים; נראו כפרים בין נקיקי הסלעים והם מוקפים חורשות עצים. מהם עצי־סרק, אורנים ברובם, ומהם עצי־פרי למיניהם וכרמי גפנים. הכפרים וחורשות־העצים התרבו ככל שחדרו הרוכבים השניים יותר ויותר אל תוך ההרים. ובמידה שהתרבו הכפרים התרבו עדרי הבקר המפוטמים שרעו בשדות, והצאן והכבשים הגולשים מן ההרים. האויר נעשה צח וזך יותר ויותר, רענן וקריר, למרות שהיו אלה ימי סוף־הקיץ. מה כבד ההום ומחניק עתה בערבה שלו, של ארצו ומה נפלאים האויר וריח־הניחוח בגן־עדן זה. בינות להרים, רבים היו הגיאיות המכוסות סבכי יער, ומתוך השיחים עלה קול שקשיק מעינות המים. יש שהמשעולים הצרים שעברו בהם נמתחו על עברי פי תהומות ולעתים נבעת יהודה בחשבו, שאם אך יסתחרר ראשו לפתע ויפול מעל סוסו אל אחד התהומות הללו ובא ה„פתרון" לכל הבעיות המנקרות במוחו כאותו יתוש של טיטוס.

פעמיים נחו על מעינות־מים הנובעים ומפכים מתוך סלעים, והמים זכים ובהירים, קרירים וטעימים. באיזה מטה־קסם הכו על סלעים אלה להוציא מהם מים? ומתי תזכה גם ארצנו היבשה למטה־קסם שכזה? והרי אבי הנביאים בישראל הוא שהוציא מים מסלע בראשונה. עם שקיעת־החמה הגיעו הרוכבים לעיירה אחת השוכנת בתוך בקעה נהדרת, שפלג מים עובר ושוקק באמצעה, ובתיה טובלים בים של גינות־חמד. מבין הבתים התנוססו גם צריח של מסגד וגם מגדל גבוה של כנסיית נוצרים. עיירה זו נמצאה בבקעה אשר לרגלי הגבעה, שעליה צמחה חורשת ארזי הלבנון. ביקש יהודה להמשיך את דרכו אל הארזים, אבל מלוווהו אמר, כי בדרך חזרה מן הארזים יחשך להם. עצתו היתה ללון הלילה באחד החאנים, ואל הארזים יעלו עם זריחת החמה. הלינה בחאן לא נעמה ליהודה ביותר. „שכניר" במזרון הקשה, פשפשים ופרעושים, הטרידוהו כל הלילה, ולמרות עייפותו לא יכול לעצום עין. הוא יצא אל הרחוב בחשכת הלילה, ומרחוק, מן הגינות, הגיעו לאזניו קולות שירה של גברים ונשים במקהלה. נזכרו לו שירי־הלילה בכפרו האוקראיני ובמושבתו ולא האמין למשמע אזניו: פה, בסביבה ערבית, שירת גברים ונשים במעורב? והרי קול באשה „ערוה" הוא בעיני הערבים? אכן, למחרתו מצא את חידת הלילה. בקרבת העיירה היה מנזר של נזירים ודוקא בהשפעתם חדלו בנות העיירה להיות „נזירות", בנות הערבים הנוצריים, כמובן.

עוד לפני הזריחה היה יהודה מוכן לנסיעה ויזרז את מלוווהו. וכשהלמו פרסות הסוסים על דרך האבנים לאורך העיירה, התחילו תושביה מתעוררים לעבודת היום.

...רגליו של יהודה עמדו במקום קדוש. הוא עבר דרך פרצה שבגדר ונכנס

מכירי מבין הערבים חושבים אחרת, ואתם עצמכם אשמים בדבר. אין אתם עושים שום נסיון ושום מאמץ לקרב אליכם את משכילי הערבים, להתיידד עמהם ולחבב עליהם את מפעלכם ההתיישבותי־התרבותי. ובזה אתם מעוררים חשד בלבם. אתם יודעים רק את מוכרי הקרקעות, את הסוחרים ואת הפועלים הערביים, ואינכם רואים כלל את המשכילים שבהם. אמנם אלה אינם רבים, אבל הם היוצרים את דעת־הציבור והם העתידים להיות מנהיגיהם. היחס שלכם מעליב אותם ומרגיזם, והרי הם הם אנשי העתיד.

הדיליג׳אנס הגיע לטריפולי.

6

זכותה של המורה הרוסית עמדה לו ליהודה לעבור את הדרך מבירות לטריפולי בנעימים, בלא חשש לפגיעות ולעקיצות מצד חבריו לנסיעה. ובזכותה קיבלוהו בסבר פנים יפות במלון הערבי שאליו הביאה אותו. היא עצמה הלכה למוסד רוסי בעיר. הוא סעד את לבו בדגים מטוגנים, סאלאט, ביצים שלוקות ופיתות חמות, והאוכל היה טוב וטעים. האכסנאי והאורחים חשבוהו ל„גוי״, לאחד המורים הרוסיים, ולא עלה בדעתם, כי ציוני הוא המסב עמהם לשולחן. אבל כשמשך את ידו מן הערק ומן השיכר והיין היה הדבר לפלא בעיני המסובים: „גוי״ שאינו שותה לשכרה. והאכסנאי נפשו עגמה על כך. יהודה ביקש לתת לו חדר־שינה לו לבדו ולא בשותפות, וישלם את מחירו מראש. כל ימיו לא היה סובל חדר־שינה משותף, וביחוד במקום הזה. מיטתו היתה נקיה ורק שכב בה נרדם. וכשהקיץ כבר חדרו אליו קרני־השמש מבעד לחרכי התריס.

מטריפולי יצא יהודה רוכב על סוס, ששכר באחד החאנים, ועמו מורה־דרך צ׳רקאסי שידע מלים אחדות ברוסית. הפעם לא ניצל יהודה מיסורי „ציונותו״. מלווהו ידע לקרוא ובידו היה גליון של ה„כרמל״ החיפאי. בכל חניה היה מעיין בו ומספר ליהודה על תעלולי ה„ציונים״ בפלשתינה, שהטורקים הפקירוה בידם בעד בצע־כסף.

— היהודים אוצרות זהב להם, שלא יימנו ולא ייספרו מרוב — גילה הצ׳רקאסי ליהודה, וזה הרהר בלבו, האומנם אין מלווהו מכיר בו שיהודי הוא וחושבו לגוי רוסי? אך גם הזהב וגם ה„כרמל״ לא עכרו הפעם את לב יהודה, כי על הכל כיפר הנוף הנהדר. בדרכם עד ההר עברו בשטח שומם מעט, אבל משטיפסו ועלו בהרים, היה יהודה כולו עין. הפסגות הלבנות של הרי־השלג מצפון נדמו לו כל העת כ„מורי־דרך״ וכ„שומרי ראשו״; בכל סיבוב שסבב בין ההרים עלו לקראתו. בתחילה היו ההרים שעבר בהם הרי־גיר שוממים, ללא צמחיה וללא ישוב, כמדבר יהודה בסביבת „נביא מוסה״, אבל

הנסיעה הממושכת שוחחו ברוסית בתוך הדיליג׳אנס המלא ערבים. וחברתה של המורה ודיבורו הרוסי חסכו מיהודה הפעם אותה מצוקה ורוגז ששבע בנסיעתו עד בירות. תוך כדי שיחתם נזכרה האשה ושאלה את יהודה, אם השיג אז את הספר שהמליצה עליו, ושמחה לשמוע מפיו, כי אמנם בא הספר לידיו ונהנה מאוד מקריאתו, ובהשפעתו כתב את הסיפור „שיך הגליל״.

האשה הביטה אל יהודה במבט בוחן ושביבי־צחוק נראו בעיניה ותשאל:

— אתה סופר?

— כן.

— ואני לא חשדתי כלל בך, כשקראתי בעתוני בירות על סופר יהודי, שבא מן המושבות העבריות בפלשתינה לרגל את הארץ. והרי אמרת לי אז, כי איכר אתה?

יהודה הביט בה בתמהון. מה היא שחה? ואמר לה, כי אמנם איכר הוא וגם כותב לפעמים, והוסיף:

— מה זה אמרת על עתוני בירות?

— האינך קורא בעתוני הערבים?

— לא, איני קורא ערבית, לצערי.

— חבל. העתונים הרעישו עולמות על בואך ועל כינוס הסטודנטים העברים במלונך.

— תמיהני, הן רבים היהודים הבאים מארצנו ללבנון לשם מסחרם.

— מסחר עניין אחר הוא. אלה מדברים על צמר, על חטים ויינות. ואתה אינך מדבר דבר ורק מביט בעד החלון ומתבונן בנוף, כמרגל לכל דבר. — וכאן פרצה בצחוק לבבי.

— ולמה תצחקי? — תמה.

— אהבת הנוף היתה בעוכריך גם הפעם. בסיפורי טורגנייב אתה אוהב את תיאורי הטבע, בקיוב אתה משוטט על גבעותיה וביערותיה, בנוף האוק־ראיני אתה מאוהב. ומנבטיה ועד בירות רק את הנוף ראו עיניך.

הפעם צחקו שניהם ויהודה נזכר בערבי הרגזן, הסטודנט של האוניברסיטה בקיוב, וישאל לו מתוך סקרנות והיתול. פני המורה נמתחו מעט ואמרה בנעימה של רצינות:

— לדידו אין הדבר צחוק. בו יש לכם אויב מסוכן, אויב מדעת ובעל־הכרה. אדם משכיל הוא ואינו רע מטבעו, וכמוהו לא מעטים בין צעירי הערבים. אני אמנם חושבת שהם מגזימים מאוד בחשדיהם. הנה הכרתי אותך, ואתה נפשך גלויה כולה כעל כף־היד. אינך יודע להתחפש. וגם אחדים מצעירי הפועלים והפועלות הכרתי בחווה של סג׳רה. יש לנו בית־ספר בכפר הערבי שם, וגם הם כוונתם טובה וישרה ואין בלבם מזימות כיבוש ונישול. אבל

— כולם שם, ציונים הם ומזימות של כיבוש וגישול בלבם. אלא שיש ביניהם האומרים זאת בגלוי ויש מסתירים בלבם.

יהודה לא התאפק עוד ויאמר בקול שקט:

— טועה האדון בהגדרת ה„כיבוש" היהודי בקיוב וטועה בהגדרת מפעלנו בארץ־ישראל שהיא ארצנו כארצכם. אמור נא לי, מדוע לא תחשוד ברוסים, שהקימו בארצות ערב בתי־ספר, כי מחשבות של כיבוש בלבם, ואתה הולך לשאוב תורה מבארותיהם?

— לא, הם אינם כובשים. הם נושאים את דגל התרבות אלינו.

— ומדוע חושב האדון, כי התרבות שמוצאה ממוסקבה קרובה לבני־ערב יותר מן התרבות שמוצאה מירושלים?

הערבי נבוך לרגע קט, אבל התאושש ואמר:

— לא, לא נושאי רעיון של תרבות אתם, כי אם נושאי מזימת כיבוש. וראייה לדבר: הגברת הזאת ומאות חבריה באו לארצות ערב וקנו להם שם אלפי ידידים וחברים. ואתם... יגיד לי האדון, כמה חברים וידידים לו בין ערביי יפו, או לכל ציוני אחר? בן משפחה יפואית אני ולא פעם ביקרתי את משפחתי שם, ולא מצאתי ערבי צעיר אחד אשר ידיד לו או ידידה מבין הציונים הצעירים. לעומת זאת פגשתי ביפו ערבים מסכנים לרוב, שאותם נישלתם מאדמתם, וערבים ספסרים וסרסורים שהתעשרו על ידיכם. אך זאת היא ה„תרבות" שאתם מביאים לארצות ערב.

כל מאמצי יהודה להסביר לערבי, שלא כובשים הם העברים, כי אם עם־חבר הבא לארצו הנושנה להחיות את שממותיה בשיתוף עם הערבים, שהתיישבו בה בינתיים, וזה לטובתם והצלחתם של שני העמים, היו לשוא והתנפצו אל הסלע של הכרת הערבי, כי היהודים מזימה רעה בלבם ועל כן הם מתנכרים לערבים ואינם מתיידדים עמהם.

לאחר שיחה ראשונה זאת, לא הוסיפו יהודה והערבי להחליף דברים עד בואם לנמל באודיסה ושם נפרדו בלי לברך לשלום איש את רעהו. גם היחסים בין יהודה ובין המורה הרוסית לא היו עוד כבתחילה, אף־על־פי־כן המשיכו לשוחח על הספרות הרוסית ועל יופיו של הנוף האוקראיני. באחת השיחות יעצה ליהודה לבקש אצל מוכרי־ספרים באודיסה או בקיוב את ספרו של באזילי, קונסול רוסיה בבירות לשעבר, שכתב על סוריה ופלשתינה, ובלי ספק ימצא בו עניין. וכאשר בא יהודה לקיוב, הקדיש לכך זמן רב ולא נח ולא שקט עד שהשיג את הספר וגם מצא בו חומר עשיר לתולדות שתי הארצות ועמיהן בהרצאה אובייקטיבית חסרת כוונות פוליטיות. הרבה ממסתרי המזרח הקרוב ניגלו ליהודה על־ידי הספר הזה.

עתה שמחו יהודה והמורה לפגישתם המקרית והפתאומית וכל זמן

בנסיעתו האחרונה לבית אביו, אחרי מות אמו, נפגש יהודה באשה רוסית זו באניה שנסע בה לאודיסה. היא עלתה אל האניה בבירות ועד מהרה התודעו והתיידדו, כי מצאו להם נושא־שיחה חביב על שניהם: סיפורי טורגנייב. האשה היתה מורה באחד מבתי־הספר במזרח הקרוב וסיפרה ליהודה, כי הרוסים הקימו כארבע מאות בתי־ספר עממיים במזרח, וגם בפלשתינה יש להם בתי־ספר, ביחוד בסביבת נצרת. יהודה נדהם בשמעו זאת ובזהירות חקר מפי מכירתו אם רק מפעל תרבותי או גם כוונה פוליטית כאן. היא נמנעה מתשובה ברורה, אף־על־פי־כן המשיכו לשוחח בידידות על נושאים תמימים יותר. באלכסנדרטה עלה לאניה ערבי צעיר לימים, שדיבר אף הוא רוסית, ונפגש עם מכירתו החדשה של יהודה כידידה מאז. הוא נסע לקיוב, ששם שמע תורה באוניברסיטה.

— דרך אחת לפנינו, עד תחנות אחדות לפני קיוב, במסילת־הברזל מאודיסה, — אמר יהודה לערבי כאשר הציגה אותם האשה איש לפני רעהו, אך זה ענהו במבט של איבה. צחק יהודה בלבו וחשב: „המקנא הוא בי לידידתו?" אבל לא בשל כך הביט הערבי באיבה אל יהודה. בהמשך הדברים סיפר יהודה לבת־שיחתו, כי מכיר הוא את קיוב ואוהב את נופיה, את חופי הדנייפר, היערות והגבעות, וגם במערות הקדושים ביקר, ושניהם הצטחקו לזכר המקומות האהובים עליהם ועניין חדש ניתן להם לענות בו. אך פני הערבי נשארו זועמות וכמעט שלא הביט אל יהודה, ולפתע אמר ברוגזה:

— נכון הדבר, בקיוב אתה פוגש יהודי על כל צעד ושעל. ותמיהני: את קיוב, את מסחרה ואת תעשייתה כבשו להם, ולמה אינם מסתפקים בכך ותוקעים צפרניהם גם ביפו ובחיפה שלנו?

יהודה נרתע משהו לאחוריו, כמי שנגחו בו לפתע, ובעמל רב שלט ברוחו שלא לסטור על פניו של הלבאנטיני החצוף. לכבוד האשה עצר ברוחו. ובלבו חשב, אין זאת כי האוניברסיטה המהוללה של קיוב לא גרעה מאומה מחוצפתו של בן הלבאנט. גם המורה הביטה בתמיהה אל מכירה ומבטה יסרהו על התפרצותו ותבקש להחזיר את השיחה לקדמותה ולא הצליחה. הערבי לא כבש את יצרו, ואולי דוקא המבט המייסר של ידידתו ושיחת־הרעים שלה עם „יריבו" הכעיסוהו תמרורים. הוא פנה אל יהודה במישרין ויאמר:

— האדון לא השיב לי על שאלתי. האם לא נאה לו לציוני לדבר אל ערבי?

—ומנין לך, ידידי, כי האדון ציוני הוא? — השתדלה המורה לשכך את רוגזו, כדי למנוע ריב, כי ביקשה שלא ישביתו לה את נועם הנסיעה. אבל הערבי רוח־תזזית נכנסה בו ולא יכול להתאפק:

ילידי הארץ. הלא תמיד העלמתם עין מאתנו, וכמונו כערבים כחלל ריק נדמינו לכם. אנו „פראי־המדבר” אנחנו, ואתם „דגל אירופה” בידיכם, ומי אנחנו כי תשאלו לדעתנו? עדיין עול־ימים אני ומחשבותי עוד אינן בשלות. כמעט שלא יצאתי עוד מתחומם של ספרי־הלימוד. אף־על־פי־כן, אם רצונך לדעת את אשר בלבי, דעתי היא, כי חובת הישוב לחתור בכל כוחותיו לברית־שלום עם הערבים, שאם לא — מרה תהיה אחריתנו בארץ, וגם אחרית הערבים, והרי לא על מנת להחריב באנו ארצה. ולחתור לשלום של אמת אפשר רק בדרך אחת: לראות את הערבים ולהתחשב בהם, להימלך בדעתם ולהיועץ עמהם, עם הטובים שבהם ולא עם המוכרים עצמם בכסף, וישנם טובים אף כי מעטים; עלינו להוכיח לכל העם בארץ, להמון, לפלחים, לעובדים, לסוחרים ולנוער, ולא רק למנהיגים, כי אנשים אחים אנחנו, ורק לבנות ולהיבנות רצוננו. וזאת נוכל להוכיח לא במלים בעלמא, כי אם במעשים: לשתפם בעבודתנו, במסחר, בתעשיה, לשתפם כשווים ולא כנחותי דרגא, כשותפים ולא כמשועבדים. לקנות מאדמתם, אבל לא לנשל מעליה את עובדיה הראשונים. ללמוד את שפתם וללמדם את שפתנו. לא לראות את בנותיהם כטמאות, ולא להחביא מהם את בנותינו כאילו קדושות הן. ואין לנו לחשוש להתבוללות. עם שתרבותו גבוהה אינו עשוי להתבולל בעם שתרבותו נמוכה יותר. לא התבוללות צפויה לנו, כי אם תהליך של מזיגה בין שני העמים.

ואחרי דבריו אלה קם האיש הצעיר, בירך את יהודה ואת המסובים והלך לו.

— חולם חלומות בהקיץ, מתלמידיו של קאלוואריסקי — אמר אחד במנוד־ראש של ביטול.

— ולי נראים דבריו מאוד מאוד — אמר יהודה בלחש וישקע במחשבותיו הנוגות.

5

מכיריו של יהודה בבירות יעצוהו לנסוע בדיליג׳אנס עד טריפולי ומשם לעלות ברכיבה אל פסגת ההרים, ששם צומחים הארזים עתיקי־הימים. בעלותו אל הדיליג׳אנס נפל מבטו על אשה שישבה שם, ופניה נדמו לו מוכרים עד מאוד. הוא ישב לידה ושוב העיף אליה מבט בגניבה ובלבו חשב: „מתי והיכן ראיתיה?” וגם האשה הביטה אליו בסקרנות, ולפתע חייכה אליו ותשאלהו ברוסית:

— לא הכירני?

וברגע זה נזכר בה יהודה, עמד ממקומו והושיט לה ידו ואף היא ענתה לו בלחיצת־יד ידידותית.

ומהכרה, והגרועים שבהם הם אותם הממשיכים בלימודיהם לאחר הקולג׳, בפאריז, ברלין ומוסקבה.

— כלום רק בלשון הכסף ניתן לדבר אל ההמון, אל הנוער, המשכילים והמנהיגים? האין אפשרות להחדיר בלבם את ההכרה, כי אנשים אחים אנחנו, וכי אין היהודים זוממים רעה על הערבים? — שאל יהודה בקול כאוב. המסובים הביטו בו תמהים ומופתעים והחשו ולא ענוהו דבר. רק האחד, עלם צעיר, בן למשפחה עשירה של יהודים ספרדיים, תלמיד הקולג׳, הביט אל יהודה בעניין, התקרב אליו ואמר בקול נמוך אבל צלול:

— אתה שואל אותנו, ואני רוצה לשאול אתכם, את אנשי הישוב, מהי השפה שבחרתם אתם לדבר בה אל העולם הערבי? זקניכם מדברים בלשון ה„בקשיש" וצעיריכם בלשון ה„מגלב" של „השומר". פרט לקאלוואריסקי, שבעיני חכמי הישוב שוטה הוא או בטלן, לא שמענו קול בישוב, בעתונות או בנוער, שידבר על הבנה הדדית עם הערבים. האם החרמת פועלים ערביים במשקים הציוניים, או הרצח בפולה, מבשרים טובה להמון הערבי? והאם העובדה, שאין בארץ שום חוג עברי המוכן להיוועד עם הערבים ולדון עמם על בעיות הארץ, על עתידה, על יחסיה אל תורכיה ואל האומות האירופיות, על חינוך ותרבות — האם האדישות הזאת, הביטול הזה שאתם נוהגים בערבים, כאילו לא הם בני הארץ הזאת, יקרבו אליכם את לב הנוער הערבי והמשכילים? זקניכם ממשיכים בשיטת ה„בקשיש" והצעירים ממתיקים סוד על „אש ודם" — ו„הבקשיש" ו„הסוד" הם בעיני הערבים כבאים לכסות על מזימה... וכיצד נוכיח אנחנו פה, כי אין אתם שם זוממים רעה על הערבים? ואם ישנם בישוב אנשים החושבים כמוך, מלבד ה„בטלן" קאלוואריסקי, מדוע לא ישמיעו את קולם? מדוע לא יקנו להם ידידים בקרב הערבים?

בעל־האכסניה ואחדים מן המסובים קמו לערער על דברי הצעיר בנוסח המקובל בארץ, וגם הדעה הקיצונית נשמעה, כי שום דבר ושום מאמץ לא יקרבו את ה„אש" ואת ה„מים": או המים יכבו את האש או האש תיבש את המים.

— אף־על־פי־כן קם אדם גדול, שמצא עצה להפעיל אש ומים בצוותא ויצר את הקיטור — אמר הצעיר והסמיק, השח ראשו ונשתתק.

יהודה לא התערב בויכוח הסוער שפרץ עתה בין המסובים. הוא קרב אל הצעיר, הביט אליו כמתחטא ופנה אליו בקול נמוך ובאהדה גלויה:

— אם איני טועה מילידי הארץ אתה ומקורב אל הנוער הערבי, אם כן, אמור לי מה סבור אתה, כי עלינו לעשות?

האיש הצעיר נמלך בדעתו שעה קלה בטרם יענהו דבר ואחר־כך אמר:

— זו הפעם הראשונה שאני שומע, כי איש מן הישוב שואל עצה מפינו,

צידון. אך מעשהו זה של היהודי הצידוני העיר את חמתו של בר־הפלוגתא השני, ערבי צידוני, ויאמר בבוז וקלס:

— ראוהו, את ה„ואטאני״ שלנו, לובש ומדבר כאחד מאתנו, וכשמצא את מינו עזב אותנו ודבק בו. כל היהודים אנשי כחש ומרמה הם.

היהודי שנפגע קפץ וחזר למקומו הראשון וקילוח של דברי גידוף פרץ מפיו. הקולות עלו עד לב השמים. אפשר היה לחשוב, כי עוד מעט ויגיעו למהלומות, אבל הידיים נשארו שקטות ורק השפתיים עשו מלאכתם בחריצות. כל אחד מן הארבעה מנה בקול את חטאי יריביו, וגם היהודי הצידוני לא היה, כנראה, נקי מחטא. כבא־כוחו של האפנדי הבירותי עסק בהלוואת כסף בריבית לאנשי צידון, והלוים לא תמיד היו „אסירי־תודה״ דוקא.

הדיליג׳אנס נעצר בתחנה הראשונה במבואות בירות. כמעט כל הנוסעים יצאוהו והלכו איש לעברו, רק יהודה ושני בעלי־הריב העיקריים נשארו יושבים, ושניהם נכנסו בשיחה ידידותית על ענייני עסק, כאילו לא התנגחו בשצף רגע לפני כן. בתחנה שלאחריה ירד גם היהודי ובירך לשלום את יהודה ואת יריבו המקטרג מנבטיה. וכשהלך היהודי, ישב הערבי אצל יהודה, חייך אליו, כאילו אנשים ידידים הם מתמול שלשום, ואמר לו בלחש, כי אם אמנם מבקש הוא לרכוש לו נחלת־שדה בסביבת צידון, יכול הוא להיות לו לעזר, רק אל יאמין ביהודי זה, כי רמאי הוא.

4

בבירות מצא לו יהודה אכסניה יהודית. בעל־האכסניה, שהיה ממתנחלי חדרה הראשונים, היה מעורב עם הבריות בעיר, וכאן נפגש עם אחדים ממשכילי־העיר היהודיים ועם תלמידים מן הקולג׳ הצרפתי והאמריקאי. כאשר סיפר להם בצער על קורותיו ורשמיו מנבטיה ועד בירות, הסבירו לו אנשי שיחתו, כי אלה שנפגש עמהם בני ההמון הם ואין סכנה צפויה מהם; את אלה מסיתים בנו על נקלה, אך לא קשה לקנות את לבם, כי הכסף יענה אצלם את הכל. אבל סכנה אמיתית צפויה ליהודים מן הנוער המתגדל בערים, ותלמידי ה„קולג׳ים״ בראשם. אלה — כל השכלתם היא תורה שוביניסטית, והם קוראים לה „לאומית״; מתורה אנושית ומהשכלה אמיתית רחוקים הם כרחוק מזרח ממערב, ואינם אלא „ליבאנטיניים״ בנוסח לאומי־אירופי זול. צעירים אלה קשוחים יותר ואבירי־לב יותר מן הזקנים, שרק קנאת־הדת מדברת מגרונם, ואפילו הכסף לא יקנה את לבם. אמנם רבים מהם ודאי יקנו „בינה״ בעתיד ולא יבוזו למטבע, כאשר יעלו לשלטון תחת הזקנים, אבל חלק ניכר מהם לא ישנו דרכם גם בעתיד ויהיו שונאינו בנפש, שונאים מדעת

אבל הנה הושטה שוב יד־האדם לעכור את התפעלותו של יהודה. קטטה נפלה בין הנוסעים בדיליג׳אנס, יהודה לא השגיח בה עד עתה, וקולות המתווכחים התלהבו יותר ויותר עד שעקרו את יהודה מקסמי הטבע ואילצוהו לשמוע. ומה השתומם כאשר נוכח כי הוא הוא הגורם לריב־דברים זה. הצועקים היו ארבעה מבין הנוסעים, שניים שניים מכל צד; כל הנשארים היו עדי־שמיעה בלבד ולא לקחו חלק בריב, אבל התערבו בו מזמן לזמן בקריאות גנאי, או עידוד והסכמה. קריאותיהם שפכו שמן על מדורת־האש וכל הדיליג׳אנס היה כמרקחה.

השניים שבצד האחד היו: יהודי מתושבי צידון, שבמבט ראשון קשה היה לומר שאיננו ערבי, כי דמה להם בלבושו ובדיבורו, והמסייע לו היה פלח, שכפי שנתברר ליהודה אחר־כך היה הוא הגורם לריב. והשניים לעומתם: אחד מהם היה המקטרג מאתמול, ועוד ערבי אחד מצידון. וכשהפנה יהודה את ראשו מעבר החלון אל המתקוטטים, נפגש במבטים זועמים, ושוב נתחמץ לבו: „על מה זה?" הויכוח, שנסתיים בריב־שפתיים עז, התחיל כך: המקטרג מנבטיה, בראותו את יהודה מסתכל בעד החלון ועיניו גומעות את הנוף, רמז כנגדו ואמר בקול:

— אין זאת כי היהודי תר ומחפש „חתיכה" ראויה להתכבד. — על כך ענהו הפלח בעקיצה:

— יהודי זה משלם לפועליו המוסלמים שכר־עבודה פי שלושה ויותר מאשר האפנדים אחיהם... והקאדי שבבירות פרדס גדול לו בצידון ומשלם לפועליו שני גרושים ליום, חלק חמישי ממה שמשלם היהודי.

אין זאת כי השיחה של אתמול בדיליג׳אנס ודברי יהודה, שהוא משלם לפועליו עשרה גרושים ליום, כבר עשו להם כנפיים.

הערבי המקטרג קפץ כמי שעקצו עקרב ויקרא בכעס:

— בכוונה רעה הם מרבים בשכר־עבודה, כדי לעוור את עיני הפלחים ולקנות מהם את אדמתם ולהקימם על אחיהם האפנדים.

כאן התערב היהודי, שהכיר, כנראה, במומו של המקטרג.

— כלום מנהג אחים הוא להלוות כסף לפלחים בנשך, וכשתקצר ידם לשלם — לקחת מהם את אדמתם במשפט?

דברי היהודי שפכו שמן על אש־המדון. הערבי הרעים בקולו על היהודי והתחיל צועק בקולי קולות. אז התעורר יהודה ויפנה את פניו לעבר המת־ווכחים הניצים. וכשראהו היהודי הצידוני בכך, קם ממקומו וישב אצלו. אולי עשה זאת בלי כל מחשבה תחילה, ואולי משום שביקש לקחתו תחת חסותו. הוא חשב עצמו לתקיף בסביבתו ובלתי ניתן להיפגע, כי שימש כבא־כוחו של אחד האפנדים הגדולים בבירות והיה משגיח על קרקעותיו בסביבת

ובעלת־הבית, אשה גבוהה ועבה כחבית, שמלתה מזוהמת בכתמי שמן, דיברה אל יהודה ערבית, השפה האחת ששמעה, הראתה לו את משכבו, מזרון שטוח על פני הקרקע וכר למראשותיו, ותשאלהו אם רצונו בתה „פרנג׳י״ או בקפה „בלדי״? יהודה בחר בקפה, ולאחר שלגם מספלו, ביקש מבעלת־הבית להשגיח על מזוודתו ומן הנער־הסבל, שגם אותו כיבד בספל קפה, ביקש ללכת עמו ולהראות לו אחד מפרדסי צידון בטרם יחשיך. היהיה יהודה בצידון ולא יראה את עצי־ההדר שלה, המורכבים על חושחש וגילם כמאה שנה ומעלה? ואמנם, העצים הנפלאים שנגלו לעיניו בפרדסי צידון הפליאוהו ויהיו לו לנחמה על מרורי הדרך. מעודו לא תיאר לעצמו, כי עצי־הדר עלולים להגיע לגובה כזה וגזעיהם כה עבים וצמרותיהם רחבות — ממש יער קדומים. מראה העצים וצבע עליהם הרהיבו עין, אבל הפרי היה מועט. ויהודה נזכר בתורת ידידו־רבו, הפרדסן מפתח־תקוה, וישאל את בעל הפרדס:

— מהי מנת־הזבל שאתה נותן לעציך הנפלאים?

— זבל? האם כרוב הם, כי אתן להם זבל? — תמה הפרדסן הערבי, ואגב שיחה שאל את פי יהודה מדוע אין היהודים באים הנה לקנות אדמה ופרדסים? הנה הוא מוכן למכור את פרדסו ולנסוע אל אחיו היושב בבראזיל, שהכסף מצוי בה כדומן על פני האדמה.

הדגים המטוגנים והסלט של עגבניות ופלפלים שהכינה האכסנאית ליהודה הרחיבו את דעתו אחר טרדות היום, וגם מצעו היה טוב ורך ו„בעלי־חיים״ לא רחשו בו כאשר פחד, וכל אותו לילה ישן כהרוג. רק השכם בבוקר, עם הנץ החמה, כאשר העירתהו משנתו דפיקת הנער־הסבל על הדלת, פקח את עיניו וראה, כי גם בעל־הבית, איש רזה וקטן, ובעלת־הבית הגבוהה והעבה, ישנו עמו באותו חדר עצמו, על מזרון רחב־ידיים.

3

שוב קסם לו ליהודה הנוף הנהדר בדרך מצידון לבירות ויפצהו על המרירות ששבע אתמול. ובלבו התפלל שלא יעכירו לו גם הפעם סכסוכי הקנאה ה„לאומית״ וצרות־העין של בני־האדם את יפי יצירתו של בורא־העולם. פעם התקרב הדיליג׳אנס אל חוף־הים ופעם התרחק עד לשלוחות ההרים; ומה יפים היו ההרים המכוסים שיחי יער והכפרים הקטנים הזרועים למרגלות ההרים וטובעים בחורשות עצי־פרי ועצי־תות המשמשים לגידול תולעי־משי. ריח האדמה הדשנה והעצים, מפלי־המים הנובעים ממחבואיהם וזורמים בין שיחים רעננים ודשאים מוריקים וכל הסביבה המלאה חסדי הטבע נסכו רוח שכרון על יהודה, והיה מקנא על שלא נתברכה ארצו בפינות־חמד כאלו.

והנוסעים פרצו בצחוק.

— האדמה, שקנינו אני וחברי, אדמת שממה היתה, מכוסה שמיר ושית, וחוץ מן הדרדרים והשועלים לא נישלנו ממנה כל יצור. כיום עובדים עמנו מאות ערבים. עמי במשקי עובד ערבי אחד זה עשרים שנה, נער עני היה בבואו אלי ועתה בית לו וחלקת־שדה וידידים אנחנו.

דברי יהודה שנאמרו בנחת הפתיעו את שומעיו, אף הניחו, כנראה, את דעתם ויקשיבו לו קשב רב. ושני הפלחים שכניו ממש פערו את פיהם.

— ומדוע נישלו ה„מוסגוב" במלבס (פתח־תקוה) את הפועלים הערביים שעבדו עם היהודים ויגרשום? — הקשה שוב המקטרג.

— מכיר אני את מלבס כאשר את מושבתי, ואוכל להבטיחך כי רבים הערבים העובדים בה בפרדסי היהודים, והכפרים בסביבה גדלו בזכותה.

— ומה משכורתם של הפועלים הערביים העובדים עמכם? — שאל את יהודה אחד משני הפלחים שכניו.

— עשרה גרושים ליום, שמונה שעות עבודה.

— בצידון משלמים האפנדים שלושה גרושים, והפועלים עובדים מצאת השמש עד בואה.

המקטרג הערבי נבוך לרגע, אבל התאושש והוסיף לשפוך את מרירתו ועיניו משוטטות על כל עבריו:

— בפולה (עפולה), שעל המסילה לחג'אז, קנו היהודים את האדמה, נישלו את פלחיה ויהרגו אחד מהם. ובאומג'וני נישלו היהודים את האריסים. במלבס ובזמרין (זכרון־יעקב) לקחו להם היהודים את הערבים לעבדים, את נשותיהם לשפחות ואת בנותיהם לפילגשים.

קולות תרעומת וכעס נשמעו מסביב, הפנים קדרו והעינים נוצצו מחימה. אבל הנה נכנס הדיליג'אנס לצידון, התעכב אצל חאן וכל נוסעיו קמו וירדו ונחפזו ללכת איש לעברו. יהודה נשאר יחידי במקומו ובלבו חשב: „האם ככה יימשכו עינויי כל הדרך?" ואת הנהג שאל:

— מתי נמשיך דרכנו לבירות?

ויענהו הנהג בלא אדיבות שאינו נוסע לבירות כל עיקר, אלא חוזר לנבטיה, והכרטיס שקנה יהודה ממנו יפה לנסיעה בדיליג'אנס אחר, היוצא לבירות ביום המחרת. שמח יהודה להיפטר מחברתו של נהג זה, אבל אובד עצות היה: היכן ילין הלילה? והנה לפניו, כאילו עלה מתוך האדמה, נער־סבל שהציע להביאו אל ה„לוקאנדה", ומחר עם צאת החמה יביאו אל הדיליג'אנס הנוסע לבירות.

ה„לוקאנדה" העלובה של איש יהודי צידוני הטילה אימה על יהודה, אף שלא היה „ברנן" מימיו. בעל־הבית לא נמצא בביתו כי היה חנותי בשוק,

הכרטיס לבירות, כפי שביקש. „מדוע איני נראה לו?" חשב יהודה, גיחך לעצמו ונכנס לתפוס את מקומו. הדיליג׳אנס היה גדול ומרווח ובנוי יפה, תוצרת צרפתית בודאי. המושבים היו רכים ועשויים שורות שורות, שלושה מקומות בכל שורה. יהודה בחר לו מקום בכסא הראשון שלאחר מושב הנהג, ליד החלון, כדי שיוכל להסתכל אל הנוף כאשר אהב. הדיליג׳אנס היה עוד ריק למחצה, אך הנהג ריטן ואמר, בלי להביט אל יהודה, כי המושבים הקדמיים תפוסים מראש, וכי יבחר לו מקום אחר. חשב יהודה כי אמנם הקדימוהו אחרים בהזמנותיהם, על כן קם וישב באחד המושבים מאחור, אך ערבי עירוני, כאשר העיד עליו לבושו, ישב בינו לבין החלון. הלה נתן ביהודה מבט חוקר ודורש, קם, לקח עמו את צרורו וישב במושב שבחר לו יהודה מלכתחילה. הנהג לא מחה ולפי המבט שהחליפו ביניהם הבין יהודה שהם מלגלגים לו, ויִחר לו על אשר בחר בדיליג׳אנס הזה, אבל את הנעשה אין להשיב. אף־על־פי־כן צמחה ליהודה טובה מן הבזיון שביזה אותו הערבי העירוני, כי עתה נתפנה לו המקום ליד החלון. הדיליג׳אנס נתמלא במשך שעה קצרה אך איש מן הערבים העירוניים שהביטו אל יהודה בחשדנות לא ישב לידו. רק שני פלחים, שנכנסו אחרונים, ישבו אצלו וגם בירכוהו לשלום. לבו נעשה טוב עליו: מצא מין את מינו, ויענה להם באדיבות ברכה תחת ברכה.

בדרך, בירידה הנפלאה לעבר חוף־הים, רותקו עיני יהודה אל הנוף הנהדר, אשר עם כל סיבוב של הדיליג׳אנס נגלה בו משהו חדש. וכה שקוע היה בהתבוננותו, שכמעט ולא שמע את דברי שאר הנוסעים, את להגם וצחוקם, רק כפעם בפעם נגעה אל אזנו המלה „יהודי", אבל לא שעה לכך. מראות־הטבע שנגלו לפניו כה יפים היו, ולמה ישים לבו לכיעורם של בני אדם? והנה עבר הדיליג׳אנס ליד בקעה הסמוכה לאחד הכפרים, והבקעה שתולה כולה שתילי ירקות ומושקה במים. וישאל יהודה את שכנו הפלח לשם הכפר, לסוגי הירקות השתולים בבקעה ומנַין המים להשקאה, ממעיין או מבְאֵר. והפלח ענה ברצון על שאלותיו.

— האם לרגל את הארץ באת, לקנות את האדמה ולנשל את עובדיה ממנה? —שמע יהודה לפתע את קולו של אחד הנוסעים, שפנה אליו בדברים, והקול קול לעג וכעס. הוא הסב את ראשו והביט אל השואל, איש ערבי עירוני, ויאמר:

— יש לי קרקע משלי, וגם פרדס וכרם־שקדים. איני קונה קרקעות, את יופיה של הארץ באתי לראות.

— וכמה פלחים נישלת מן האדמה שקנית לך מאת הערבים? הלא לא מאביך זקנך היושב במוסקבה נפלה לך בירושה?

לשבתו בדיליג׳אנס בנבטיה בין הערבים, אנשים עירוניים ברובם, סוחרים ורוכלים, הרגיש במבטי הזעם שלהם ושמע הערות עוקצניות וספוגות שנאה, כאילו היה הוא מרגל שבא לראות את ערוות הארץ. מראה פניו ולבושו העידו בו שאיננו „משלנו״, כי אם „זר״, והוא אף לא הסתיר את זהותו. כמובן, ועל השאלות שנשאל כבדרך אגב, השיב והעיד על עצמו שיהודי הוא, איש המושבות מדרומה של יפו ובעל קרקע.

כאשר הרגיש יהודה במבטי האיבה של שכניו ואזנו תפסה קטעים מהערותיהם, נסער לבו — לא מפחד, איש לא יעשה לו רעה, ופחדן לא היה מימיו, כי מצער ומכאב. על מה מתיחות זו שביחסים? איך הגיעו הדברים לידי כך? מנַין הפחד הזה והשנאה? זו דרכם של ילידי כל ארץ שהם מתייראים מן הזרים והכובשים ושונאים אותם; אבל מדוע רואים הערבים את הישוב היהודי כזר וכובש, כאשר ראו האינדיאנים את הלבנים באמריקה? הלא לא ככובש נכרי ישובו העברים אל ארץ אבותיהם, כי אם כאחים לגזע אחד עם יושביה, ורצונם לבנות ולהיבנות, לגאול את הארץ משממותיה לטובת שני העמים כאחד. לא בחרב באנו לכבוש את הארץ, כי אם בחרמש, במחרשה ובספר, על מנת להחיותה ולקומם את תרבותה. לא בחַיל ולא בכוח אנו באים ארצה כי אם ברוחנו, בכוח העבודה, הגאולה וחזון־הדורות. ולמה השנאה הזאת? מדוע לא יראונו הערבים כאחים וכשותפים להחיאת הארץ? רק טעות טראגית כאן; ובמי האשם? בצווארו של מי תלוי הקולר? הרק בערבים, באיולתם ובעוולתם, או גם בנו? אולי עשינו מדחה? אולי עוררנו בשוגג את החשד הקשה בלב הערבים, כי באנו לנשלם מעל אדמתם ולגרשם מארצם, שהם ואבותיהם ואבות אבותיהם יושבים בה והרטיבו את אדמתה בזיעתם וחצבו בה את קבריהם דור אחר דור? ואם נולד החשד המוטעה בלבם, העשינו דבר על מנת לעקרו? הביקשנו רפואה למכה בעזרת תעמולה כנה, ישרה ונבונה ועל־ידי מעשים של ידידות?

לדאבונו ידע בעומק נפשו, כי דבר לא נעשה, ולא התנהלה שום פעולה שיטתית לעקור בעוד מועד את החששות הרעים מלב הערבים ולנטוע במקומם יחסי אימון ורגשות חברות. החוגים הרשמיים של התנועה הציונית כמעט שאינם רואים את הבעיה הערבית, אינם מרגישים בה, אינם חושבים עליה, אינם כואבים ואינם חרדים. ובחלק של הציבור העברי, ביחוד בין החדשים שמקרוב באו, פשטה הדעה המוטעית שאין לבעיה זו תקנה אלא בכוח החרב.

2

בנבטיה, כשניגש יהודה אל הדיליג׳אנס, הביט אליו הנהג, ערבי סורי המגמגם כמה מלים בצרפתית, בעין לא־טובה, וכמעט על־כרחו מכר לו את

ב. בלבנון ובסוריה

בשנה השניה לשובו ארצה התעורר רצון עז בלבו של יהודה לחדש את מנהגו משכבר הימים: לשוט בארץ ולהתהלך בה. חבר חדש לטיוליו־נדודיו במקומו של לזר לא מצא. אשתו ובנותיו אי־אפשר היה שתתלוינה אליו לטיול כזה. וכשניסה לרמוז לרות כי תצא עמו, כמו נפחדה מהצעתו ודחתה אותה בשתי ידיים. יהודה לא הבין מדוע, אבל לא שאל. בשלהי הקיץ, לאחר שסידר את ענייני משקו ועבודתו, יצא לטייל לבדו.

הפעם ביקש לצאת מתחומי הירדן ולשוט בצפון ובמזרח. פרט לבירות לא ראה עדיין את הלבנון ולא כל שכן את סוריה. הוא החליט להגיע עד נהר ליטאני, לחצות שם את גבול ארץ־ישראל, לבוא לצידון ולבירות, לעבור את הלבנון ואת מול־הלבנון, לראות את ארזי־הלבנון ולבוא לדמשק ומשם לשוב ארצה דרך החורן והגולן.

1

בנבטיה, שהגיע אליה ממתולה, רכוב על סוס, הזמין לו יהודה מקום בדיליג׳אנס ההולך לבירות. רק פעם אחת בחייו נסע יהודה בדיליג׳אנס ערבי, מחיפה לנצרת ולטבריה, וזו היתה לו הפעם השניה. בפעם הראשונה בחייו בארץ עמד יהודה להישאר במשך שלושה שבועות בסביבה ערבית. דיבורו בערבית היה לקוי למדי, אף כי דיבר בה במגעו ובמשאו עם הערבים פועליו ושכניו, אך בהבנת השפה לא התקשה כלל. כל הימים שעשה בארץ היתה הבעיה הערבית מכאיבה ליהודה, בעצם קיומה הכאיבתו: אילו הקדמנו לשוב לארצנו במאתיים שנה בלבד לא היתה קיימת מעיקרה. ועכשיו, כי איחרנו לשוב, איננו עושים מאומה לפתרון בעיה זו של יחסי שני עמים בארץ אחת, הניצבת לפנינו בכל מוראה. ברור היה ליהודה, כי ניתן ליישר את ההדורים ולמצוא דרך להתקרבות שני העמים, אילו אך ביקשנו זאת בכל לבנו ובכל מאודנו, אילו היינו שמים זאת בראש דאגותינו. יהודה לא נהג להעלים עיניו מן האמת המרה; היטב ידע, כי אין הערבים, שהם קנאים לדתם, אוהבים את היהודים, והם רואים בהם „כופרים" מסוכנים. אבל עובדה לא הביאתו לכלל יאוש. מאמין היה בקידמה ובכך שמהלכה הכללי לא יפסח גם על המזרח, ובמידה שיהיו הערבים משכילים יותר כן תפחת קנאותם הדתית. אך בשנים האחרונות נוספה על הקנאה הדתית גם ההתנגדות הלאומית. יהודה לא נתקל בה עדיין ביחסיו עם הערבים, אף כי ידע על קיומה. אלא שסבור היה, כי לא יקשה לגשור גשר בין שתי תנועות לאומיות.

טיולו זה עתיד היה להנחיל לו אכזבה לא מעטה. מן הרגעים הראשונים

החדשה שהחלה לצמוח מעבר לחולות נוה־צדק, וישאלנה: — מה היה לידידנו, כי נאלם דום? מדוע קבר עצמו בביתו ואינו נראה בציבור כל עיקר? — אבל היא החרישה ולא סיפרה על כך ליהודה. בלבה ביקשה גם היא, כצלה, שלא יחזור יהודה אל מערבולת החיים הציבוריים, אבל היטב ידעה שלא יוכל לעמוד מנגד זמן רב. ועל שתיקתו הספרותית דאב לבה. כאשר גילה לה יהודה את השאלה המציקה לו ואמר לה, שחושש הוא, כי לאחר שנעקר מחיי הישוב לא ימצא עוד את הדרך לשוב אליהם, צחקה לו ותנחמהו ותאמר:

— עוד תשוב אל ענייני הישוב וגם אל הספרות, בלעדם לא תחיה. אלה הם חייך והרי איש־חיים אתה מטבעך.

יהודה החשה ולא ענה לה. היא הביטה אליו בדאגה נסתרת ותאמר שוב:

— האין זאת?

— לא בדיוק כך. אמת, אוהב אני את החיים, אבל העסקנות הציבורית איננה חיי. תמיד נדחפתי אליה בעל כורחי. זמן־מה חשבתי כי בספרות מצאתי את עולמי, אבל כנראה רק תופעה ארעית היתה זאת.

— לא, לא כן הוא. אתה מטעה את עצמך. מי שכותב מתוך אהבה כמוך אין כתיבתו תופעה ארעית ועוד תתעורר לכתיבה ביתר שאת. וגם לעסקי־ציבור יש לך נטיה, ואתה מתכחש לנטייתך זו מתוך מחשבה תחילה. זו גם דעתו של יוסף עליך. אולי לא הצלחת עד כה למצוא עניין ציבורי שימשוך את לבך. לדידי, לא אצטער אם לא תשוב לעסקנות ציבורית, אבל שתיקתך הספרותית מדאיבה את רוחי.

— האם הרבית לקרוא בעת האחרונה? — שאל יהודה לפתע, אם מתוך רצון להטות את השיחה ואם מתוך שנתעורר בו עניין. היא הסמיקה מעט ומבטה הנבוך כמו אמר: „למה תשאלני על כך?" ובפיה ענתה לו:

— כן. מתוך בדידות אני מרבה בקריאה, בעיקר בספרות הגרמנית והצרפתית, וגם מן העברית לא משכתי את ידי. מכל שפרסמת אתה לא החסרתי מלה. למדת לכתוב, ומתוך עצמך למדת, סופר עצמאי הנך.

שמח יהודה על המחמאה שנמלטה מפיה בלי משים, ודעתו נחה עליו בהיוכחו כי אין רות קופאת על שמריה ומשתדלת ללמוד ולהוסיף תורה ודעת.

תחילה כורם ואחר־כך פרדסן ונודע עד מהרה כחקלאי בחסד עליון. שניהם עמדו מחוץ לחיים הציבוריים בישוב, אבל כל אחד מהם עמד בשתי רגליו בתוך תוכה של החקלאות, ידע אותה ואהבה, ועל כך אהבם יהודה. וכשהתקרב אליהם למד להוקיר גם את מעלותיהם האחרות. „הלכה" אחת היתה כתובה וחקוקה תמיד בספר־מחשבתו של יהודה: חקלאי טוב האוהב את האדמה אי־אפשר שיהיה אדם נפסד; אהבתו לאדמה משבחת אותו גם שלא מדעתו.

עתה התמסר בכל מאודו לשיפור פרדסו ולטיפוח כרם־שקדיו. במשך השנים הרחיב את גבולות המגרש הקטן בן ארבעת הדונאמים שקנה עד כי היו לו ששה עשר דונאם לפני ביתו, והוא, נטע לו שם כרם־גפנים קטן וגם זרע ירקות. מאז היה לאיכר עמד באורוותו רק סוס יחיד, ועתה קנה לו זוג, והפעם סוסים בעלי צבע אפור ולא אדום כאשר לפנים. הילדות שמחו על הסוסים כמוצאות שלל רב, ויהי „מהיר" לשפרה ו„זריז" לרינה, וכל אחת היתה משתבחת במעלותיו וסגולותיו של סוסה, ואף רבות היו על כך לפעמים. גם שתי פרות קנה, ולול ושובך־יונים הקים לו. מאור הבוקר ועד חשכה היה עסוק בעבודת משקו, בפרדס, בכרם־השקדים ובירקות. לפרות דאג עגלונו החדש, בן הכפר זרנוקה, עבדול־עזיז שמו, כי צלה לא התגברה עוד על פחדה מפני הפרות. היא היתה צופיה הליכות ביתה ודאגה ללול וגם לשובך־היונים, והילדות השתעשע יום יום בחיפושים אחרי ביצי התרנגולות, שהיו מטילות אותן בפינות נסתרות, ועם כל ביצה שמצאו גדלה השמחה. וביום השבת, הוא יום המנוחה לעגלון הערבי, השגיח יהודה על הסוסים וחלב את הפרות.

בערבים לא היה יהודה יוצא מביתו. יוסף עזב את המושבה, וחברים חדשים קרובים לנפשו עוד לא מצא לו; עסקי הציבור אף הם לא משכוהו. גוסי ושתי בנותיה היו אורחות של קבע בביתו, ורות היתה מספרת לו את כל החדשות. במושבה כבר התחילו מרננים אחריו, כי בגולה בלעה אותו הגשמיות ונעשה אדיש לרוחניות. הרינון הגיע לאזניו ויצחק לנפשו. גם אל עבודתו הספרותית, שתפשה את לבו כל כך בגולה וקסמה לו, לא יכול היה לשוב במשך זמן ממושך. מרגיש היה כאילו נעקרו שרשיו מאדמתו ועדיין לא הכה בה שרשים חדשים. ענייני הישוב, שבעבר היה שוקע בהם ראשו ורובו, כאילו רחקו ממנו עתה, ולא אחת ושתיים שאל את נפשו: „מה זה היה לי? איזו רוח עברה עלי? איזו תמורה חלה בי לפתע?" ולא מצא פתרון לחידתו. הוא גילה את לבו לפני אשתו ולפני רות. צלה שמחה בלבבה לתמורה זו שחלה בו, כי מבקשת היתה שיהיה נסער פחות ומרבה לשבת בבית. רות ריגלה אותו בעיניה זה מכבר וידעה כי אין שלום בנפשו וכבר תמהה בפני עצמה: „מדוע חדל יהודה לכתוב?" וגם יוסף נפגש בה בתל־אביב, העיר

א. פקפוקי מעבר

יהודה חזר לביתו מלא התעוררות, מרץ ורצון־פעולה, ותכניות בלבו לפעול ולהפעיל. בזמן הראשון עסק בעיקר בקימום משקו. כרם־השקדים שלו עלה יפה, אבל הפרדס לא הניח את דעתו. על כן הלך לפתח־תקוה והזמין אליו שניים מפרדסניה הותיקים, שהאמין בידיעתם ובנסיונם, אף כי לא היו מאנשי־שלומו בישוב. שני אורחיו התבוננו שעה ארוכה בעצי פרדסו, ולבסוף פנה הגדול שבהם אל יהודה ואמר:

— שמענו כי ילדותיך יפות הן, האמנם כן הוא?

— נכון כנכון השמַים — ענה יהודה בצחוק של נחת.

— ואמן, האם היא מאכילה אותן לשׂובע?

— ודאי!

— ואתה מרעיב את פרדסך! האכילהו לשׂובע ויעלה יפה אף הוא.

— אבל פרדסי שותה מים ואוכל זבל, מדוע ירעב?

— מים שתה פרדסך לרוויה, נכון הדבר, עלי העצים מעידים על כך. אבל את הזבל שאכל בכף של תינוק האכילוהו, ופרדסך כבר אינו תינוק. האכילהו ביד רחבה, אל תקמץ. במידה שתעניק לפרדסך כן יעניק לך הוא. מידה תחת מידה. תפוחי־זהב תחת זבל.

הפעם צחקו שלושתם, ויהודה הביאם לביתו להראות להם את היפהפיות שלו. צלה כיבדה את האורחים בתה ועוגות, והילדות הציגו לראוה את כובעיהן האדומים שקנו להן באודיסה ועליהם תפארתן. האורחים ערכו ליהודה תכנית מפורטת: כמה זבל־אורוה וכמה זבל־כימי לתת לכל עץ וקבעו את סדרי הזיבול. יהודה שמע בשים־לב ורשם את הדברים בפנקסו. זו לו הפעם הראשונה ששמע על זבל כימי. לבו רחש תודה לאורחיו על עצתם ומאז נשאר ידיד נאמן להם. שניהם היו אנשים רבי־עניין, אף כי יצא טבעם בישוב כאנשים „קלים". האחד, ראש המדברים, נתחנך בזכרון־יעקב, למד את תורת העץ בצרפת וזמן־מה שימש פקיד במושבות הבארון בצפון הארץ. הוא אהב את החקלאות יותר משאהב את הפקידות, על כן התפטר, וכפיצויים קיבל פרדס בפתח־תקוה וגידלו ופיארו עד שנעשה שם־דבר בישוב. השני היה חניך מוסקבה ובא עם הוריו ארצה בין „מגורשי מוסקבה". בתחילה נודע בכישבתו כבחור „ריק", רודף הוללות, ולפתע הפך את עורו ונעשה איש העץ,

חלק שלישי

יגון ושמחה

מגיע לדברים שבינו לבינה וביקש לפסוח עליהם משום כיבוד־אב ורגש של צניעות, היה האב מרגיש בדבר מיד ותובע מיהודה שלא יפסח אף על דיבור אחד, כי רצונו לשמוע הכל. במשך שלושת היממות של הנסיעה מקיוב לברלין הוסיף יהודה ובדה סיפורים ואגדות חדשות מלבו, שרק אחר־כך, ברבות הימים, העלם על הנייר. ויש שעייף מלספר, ואביו היה מאיץ בו ולא הניח לו לחדול, כאילו מבקש היה לשמוע יותר ויותר בטרם ילך מן העולם הזה ולא ישמע עוד לסיפורי בנו. לאָשרם הגדול של יהודה ואחותו נתבדו חששותיהם של הפרופיסורים המנתחים בקיוב וגם הרגשתו של האב ששעתו קרובה. מנתח גרמני בעל־שם הציל את חייו. הניתוח היה קשה ביותר ונמשך למעלה מן הרגיל, אבל הצלחתו היתה מוחלטת. יהודה נשאר עם אביו בבירת־גרמניה חמישה שבועות, כי גם לאחר הניתוח שכב האב זמן ממושך בבית־החולים בגלל פצעיו שהגלידו בקושי ולשם החלמה. בימים היה יהודה יושב על יד אביו, אף שהיה ישן במנוחה רוב הזמן ולא הוסיף לתבוע סיפורים מבנו. ובערבים ובלילות נהנה מן הבירה הגרמנית, טייל הרבה בגניה, ביקר בחברת אחותו בבתי התיאטרון. התיאטרון משך את לבו של יהודה בחבלי־קסמיו והעשיר הרבה את מחשבתו ואת דמיונו. את בימת־המשחק אהב מעוֹדו, וברוסיה, בקיוב ובאודיסה, ראה הצגות רבות של הלהקה הדראמאטית ממוסקבה ואת גדולי השחקנים. והתיאטרון בברלין הוסיף להעניק לו כהנה וכהנה. גם לאוֹפירה וגם לקונצרטים הוליכה אותו האחות, אבל אלה לא דיברו הרבה ללבו. רק את הכינור אהב ואת זמרת היחיד של הטינור. אמנם, „הסימפוניה התשיעית" של בטהובן הרעישה גם אותו.

בשובם הביתה הרגיש האב את עצמו חזק ובריא כאילו הִצעיר בעשר שנים, אותן עשר השנים שנועדו לו עוד מטעם הגורל. מרצו, רצון־העבודה וכושר־העבודה שבו אליו ושוב נטל את העסק לידיו כמלפנים. יהודה שוחרר והגיעה השעה הגדולה אשר אליה נשא נפשו זה מכבר: לשוב הביתה. זה מכבר ראה כביתו לא את הבית בו נולד בשכבר הימים, כי אם את זה אשר הקים לו בזיעת־אפו. יהודה שמח וצלה שמחה עמו, וגם לשתי הבנות היה זה מאורע גדול, כי אביהן לא חדל מלספר להן על ביתם העומד אי־שם במרחקים. הבת הבכירה הקשיבה לסיפוריו קשב־רב, וגם הקטנה האזינה; מפותחת היתה שלא כפי גילה.

הפרידה מן האב היתה קשה הפעם מבכל פעם. תמיד היתה זו האם שנשאה בחלק־הארי של מכאוב־הפרידה, והפעם עמד בכך האב לבדו... ולבם של האב והבן גם יחד ניבא להם, כי לא יתראו עוד.

סיפורו של יהודה, ופיכמן יעץ לו לחזור ולעבד את הסיפור ולהרחיב את יריעותיו. אבל יהודה לא ידע את סוד העיבוד. את אשר העלה עטו ממכמני נפשו, אותו נתן ולא יכול לשנות, ובלבו חשב: האִם תאבה אֵם לשנות את פני תינוקה, ולוּ גם כדי ליפותו?

געגועיו של יהודה לארצו ומוסר־כליותיו על אשר עזב אותה לזמן ממושך תקפו עליו כל כך, שקשה היה לו להמשיך את ימי גלותו, וביחוד משהגיעה שמועה לאזניו שמרגנים אחריו בארץ, כי עקר עצמו ממנה לעולמים. אפילו אחד־העם כתב לו: „הגם אתה, ברוטוס?" ולגיסו של יהודה כתב אחד־העם, כי קשה לו לתאר את יהודה בלי הישוב ואת הישוב בלי יהודה. אז החליט לשוב לארצו ויהי מה, אבל מן השמים עיכבו בעדו. מחלת אביו החריפה לפתע, כאֵביו גברו ללא שׂאת עוד, ומאחר שכל האמצעים הרגילים לא הועילו, תבע הרופא המקומי להביא את החולה לקיוב לניתוח. נסע יהודה עם אביו לקיוב, ששם ישבו מנתחים מפורסמים, וגם אחותו של יהודה, הרופאה, עבדה שם באחד מבתי־החולים. המנתחים מיאנו לקבל על עצמם את האחריות לניתוחו של זקן בן שבעים ושלוש, שמחלה ממושכת התישה את כוחותיו. אז החליטו יהודה ואחותו להביא את אביהם לברלין, ועוד רופא צעיר נסע עמהם.

הדרך מראחמיסטריבקה לקיוב, הישיבה בקיוב במלון ליד מיטת החולה והנסיעה הממושכת עד ברלין היו ליהודה פרשת־עינויים ארוכה ורבת תלאה, אשר זיעזעה את נפשו. כל הימים וכל הלילות סבל האדם היקר סבל איום ועל יהודה נגזר לראות את ליבוטיו ופרפוריו ולשמוע את אנחותיו, שהתגברו לפעמים לצעקות של כאב. התרופות השונות הביאו לו רווחה אך לרגעים מספר, ומיד חזרו הכאבים לייסרו, והרופאים חששו לתת לו מורפיום הרבה, פן יוחלש לבו ערב הניתוח הקשה הצפוי לו. יסורי האב היו גדולים, והוא השתקן והסבלן כל ימיו, כשל כוח־סבלו הפעם. נצמד היה אל בנו ולא הניח לו להתרחק ממנו אף לרגע, ובגבוֹר מכאוביו היה נאחז בו בשתי ידיו כאילו היא אחיזתו האחרונה בחיים. כאשר נאלץ יהודה לעזוב את אביו לרגעים מספר, היה זה מתרגז וכועס ולא עצר ברוחו; כל רגע שלא ראה את בנו היה לו כשעה.

רק דבר אחד היה בכוחו להרגיע את רוח האב ולהפיג מעט את מכאוביו — סיפורי יהודה על ארץ־ישראל, על מראיה, על טיוליו בה ועל המקומות הקדושים, ואף האגדות הערביות שבסיפורי „בני ערב" משכו את לבו. האב לא קרא את סיפורי בנו וגם לאחותו ולרופא שנסע עמם היו חדשים, ויקשיבו שלשתם רב־קשב לסיפורים על הערבים, שהיו פרי דמיון ברובם ויהודה הוסיף עליהם פרטים מפרטים שונים תוך שסיפרם שנית. וכשהיה

וקיוה, כי יעלה בידו להכניס אל הויכוחים ביעדה כמה מבעיות הישוב, וגם יהודה קיוה לכך, אך התאכזב קשות. שני הצדדים גם יחד כמו הסיחו מלבם את דבר קיומו של הישוב, ודעתם לא היתה פנויה לשמוע על בעיותיו. אחד המנהיגים ידועי־השם אמר, כי ב„ועדה המתמדת" יושבים החברים „בתחתוניהם", ואמנם היה יהודה עד, ולעתים קרובית, להתנגשויות ולהתפרצויות שמעודו לא תיאר לעצמו כי יש להן מקום וכי ייתכנו בין חברים לתנועה אחת. הויכות העיקרי, או נכון יותר, הריב העיקרי נסב על השאלה, היכן יהיה מרכז ההסתדרות הציונית להבא, אם בקלן ואם בברלין, ובין קלן לברלין נשכחה ירושלים. השם ברלין היה כיסוי לאוטו ווארבורג והשם קלן — לדוד וולפסון.

סטירת־הלחי ה„היסטורית" של סירקין, נציגם של „פועלי ציון", לישיש מאכס נורדאו בפני כל הקונגרס, הדהימה את יהודה כל כך, עד שבקושי התגבר על רצונו להסתלק ולברוח מ„בבל" זאת. אך לאן יברח?

יהודה חזר מן הקונגרס עייף ורצוץ בגוף וברוח ויינסה למצוא מקלט לנפשו אצל שולחן־כתיבתו, זה „מזבחו", שהיה נמלט לאחוז בקרנותיו מפעם לפעם. במשרד הצר של הטחנה, על שולחנו הקט, בתוך אבק הקמח והסובין, היה יהודה שופך את נפשו על דפים קטנים בשעות של פנאי. געגועיו לארץ והאנדרלמוסיה שבתנועה הציונית העירו ועוררו בו את חשק־הכתיבה בתוקף שלא ידע כמוהו מעודו. הוא שלח את „מכתביו" אל „הפועל־הצעיר", שהיה לו לפה ולשליח אל אלה שאהבם. לוילנה עברה מערכת „העולם" ובראשה עמד א. דרויאנוב, ידידו של יהודה, אחד מטובי האסכולה של „אודיסה". אליו שלח יהודה את סיפוריו הראשונים מחיי המושבות וגם מאמרים על הציונות ועל בעיות הישוב, ושמחה גדולה שמח כאשר רצה דרויאנוב את סיפוריו, וביחוד כאשר כתב לו פעם, שפרץ שם בהם את עיניו לטובה.

„השלח" נערך באותה תקופה ע"י ביאליק וקלוזנר, ויהודה שלח להם את ציוריו החדשים מ„בני ערב". וכשנקרה באחד הימים לוילנה, אמרו לי הקוראים הותיקים, כי סיפוריו אלה הם ממש פואימות. „מוריה" הוציאה קובץ של סיפוריו בשם „בני ערב", וברדיצ'בסקי הזכירו לשבח. הצלחותיו אלה וגעגועיו לארץ עוררו את יהודה ליתר כתיבה, ובתוך אבק־הקמח חיבר בסערת־נפש את סיפורו הגדול „תולדות אהבה אחת". וכאשר בא לוארשה למכור את הקמח של טחנת־אביו הביא עמו גם את כתב־היד, שהראהו לפני־כן למשורר יעקב כהן, שנקרה לראחמיסטריבקה. בוארשה התודע אל הסופר־המבקר הצעיר לחובר, שפניו פני אברך מן הישיבה, ואל המשורר הצעיר יעקב פיכמן, שפניו פני שגץ מן הכפר, אשר על כן אהבו יהודה מן המבט הראשון. לחובר הוציא אז לאור את ה„ביבליותקה" שלו וכלל בה גם את

מחוגי העסקנים בציונות והסופרים העבריים. וכשהיה מזדמן אל העיירות הקרובות: סמילה, הורודישצ׳י, שפולה, נתעסק, על רגל אחת, גם בעבודה ציונית. בשפולה התקרב אל חוג ציוניה ומשכיליה והיה מרצה להם לעתים על הישוב ועל הספרות העברית.

עבודתו ונסיעותיו העסיקוהו מאוד אף עוררו בו עניין, אבל היו גם מקור למרירות וצער. עתה הכיר לדעת מקרוב ומתוך תוכם את דרכי־הקלוקל של המסחר היהודי הזעיר, שהיה תלוי על בלימה וכרוך בשקר, באונאה ובמרמה. ספק גדול הוא, חשב, אם בני־אדם אלה, אנשי הגלות החומרית והרוחנית כאחת, מסוגלים יהיו להקים את ביתם הלאומי בציון. מתוך פגישותיו עם ציונים נוכח לדעת שגם אלה כל ציונותם אינה אלא תורה שבפה ולא תורה שבלב, וכי אינם חושבים כל עיקר על הגשמת ציונותם למעשה, בארץ האבות. ויש שהיה שואל את עצמו: מנין באו איפוא אנשי העליה השניה? אין זאת, כי יוצאים מן הכלל הם ואולי אין בהם כדי ללמד על הכלל? ועוד דבר הכביד על לב יהודה: געגועיו אל הארץ קשים היו לו יותר משדימה מראש. „ביתו" הרחובותי, שהעתיקו אליו אל עיירתו הגלותית: אשתו ושתי ילדותיו, לא יכלו למלא לו את כל החסר. לבו היה מושכו אל פרדסו, אל שקדיו, אל רות ואל יוסף, אל מושבתו וארצו.

יהודה לא חשב להשתתף בחיי הציונות בגולה, כי הרי רק אורח נטה ללון הוא כאן, והכינוסים הציוניים והקונגרסים לא קסמו לו לאחר כל שעבר עליו בקונגרס השביעי. אבל כאשר הציעו לו אנשי שפולה להיות צירם בקונגרס התשיעי, שמח על כך בכל לבו, כי ידע שאל הקונגרס יבואו צירים מארץ־ישראל ויביאו לו דרישת־שלום חיה מן הארץ שאהבה נפשו. ואכן, כך היה: בהאמבורג, מקום כינוסו של הקונגרס התשיעי, מצא את יוסף, ובכל שעה שהיו השנים חפשים מתפקידיהם בקונגרס, היו משוחחים, מעלים זכרונות ודנים זה עם זה על בעיות הישוב בהווה ולעתיד. יוסף סיפר לו הרבה על רות, ויהודה חרד בשמעו, כי שוב עובר עליה משבר נפשי קשה; ממכתביה המעטים והקצרים, כדרכה מאז, לא יכול היה לעמוד על כך.

הקונגרס עצמו לא היה בו עניין רב ליהודה ולא רווה ממנו כל נחת, וכמוהו גם יוסף. שניהם נלחמו ככל אשר יכלו נגד הזרם „המדיני", שביקש להחזיר את ה„עטרה" ליושנה ולבטל או להחליש את מעט המעשים שההס־תדרות הציונית התחילה בהם בארץ לאחר הקונגרס השמיני. אמנם נחלץ הקונגרס מן הפילוג החמור בין „ציוני ציון" ובין ה„אוגנדיסטים", והיה עתה בבחינת גוף אחד, אף־על־פי־כן היתה המחלוקת גדולה גם בקונגרס התשיעי כאשר בשביעי, וגם הפעם בלטה ביותר האיבה האישית בצד חילוקי־הדעות. יהודה השתתף ב„ועדה המתמדת" בשם הצירים שבאו מן הארץ: אלה חשבו

יב. מחלת האב

מחלת האב גברה והלכה, אף כי באטיות. האחות מצאה לה עבודה בבית־חולים בקיוב, ויהודה גמר בלבו להשיב לאביו מעט מן המרובה שקיבל מכנו ולהישאר עמו עד שתעבור מעליו הסכנה. הימים היו ימי חורף, ולא היה יכול להביא את „ביתר" מן הארץ אל הכפור והשלג. רק בראשית האביב באה צלה ושתי הילדות, ויהודה חיכה להן בנמל באודיסה. הגדולה היתה כבר בת שנתיים וחצי, והקטנה — חצי שנה מלאה לה. לסבא בראחמיסטריבקה היו נכדותיו מארץ־ישראל לנחמה גדולה. את הבכירה לקח עמו אל „חצר" הצדיק למען ישמעו כיצד היא מדברת „לשון־קודש", ואת הקטנה פינק מאוד ותמיד היה הראשון להכריז על „חכמותיה", ומורגל היה בפיו שירשה את שכלה של הסבתא וכי תחכם מכל בני־הבית. יהודה היה מאושר בראותו את שמחת אביו בבנותיו, וגם הוא שמח בהן בימים המרים והקשים ההם שעברו עליו על אדמת־נכר, הרחק מארצו וממשקו וממושבתו האהובה.

בין כה וכה שקע יהודה ראשו ורובו בעבודת הטחנה. זה מכבר נתחלקה העבודה בין האב והבן הצעיר, בנימין. האב עסק בענייני המעשה, השגיח השגחה מעולה על מהלך העבודה בטחנה ועליו היתה גם טרחת הנסיעות לשם קניית החטים ומכירת הקמח. הבן עסק רק בעבודות המסחריות במשרד, כי מחמת ראייתו הלקויה לא יכול היה לסכן עצמו ולהסתובב בין המכונות בטחנה וגם לא לנסוע למרחקים. עתה קיבל יהודה על עצמו את תפקידי האב, והיה זה קרוב יותר לרוחו, כי את העבודה המשרדית ואת פרטי החשבונות הכספיים והמסחריים לא השיג מימיו ולא אהבם. מזריחת החמה ועד בואה, ולפעמים עד שעה מאוחרת בלילה, היה יהודה עושה בתוך אבק־הקמח ובמשרד הקט בטחנה, ששם היה מפקח על מהלך־העבודה, על יבוא החטים ויצוא הקמח. עד מהרה נעשה בקיא במלאכה והתיידד עם הפועלים, שברובם היו מבני הכפר השכן, בחורים ובחורות, ועם הפקידים ובעלי־המקצוע שהיו מבני העיירה. גם אל רבים מאיכרי הסביבה התוודע, כאשר היו מביאים את חטיהם למכירה בטחנה בימי השוק ובאים ערב חגיהם לקנות קמח לבן. היכרות זאת היתה לרוחו של יהודה כאילו מצא מין את מינו, ולא פעם היה מבקר גם במשקיהם ומסתכל בשים־לב לדרכי עבודתם וחייהם.

לרגל קניית החטים מבעלי־האחוזות הגדולים היה עליו לנסוע לקיוב, ולרגל מכירת־הקמח אף הרחיק לנסוע לערי פולניה וליטא, וביקר בוארשה, לודז', צ'נסטחוב, לובלין, בריסט־ליסובסק ועד וילנה הגיע. אגב־אורחא הכיר לדעת את חיי בני עמו במרכזי היהדות הגדולים והתוודע אל אנשים חדשים

— בלי רחל, איך אוכל ?
נשמעו צעדים במסדרון. מניין מבני העיירה שבאו לתפילת „מנחה".
יהודה אמר „קדיש" לזכר אמו. וכשהתפזרו המתפללים אחרי „מעריב", הכריזה שרה־הינדה :
— אורחנו לא טעם עוד טעם אוכל מאז בואו. השולחן ערוך וגם אתה, חמי, תשב הפעם עמנו לשולחן לכבוד יהודה. הרופאה שלנו מרשה לך.
עצובה ואבלה מאוד היתה הפעם סעודתו הראשונה של יהודה על שולחן אביו. מקומה של האם נשאר ריק. כל המסובים היו כאלמים, ואם נאמר דבר, בלחישה נאמר. האב לא אכל כמעט מאומה ויצא ידי חובתו בפחות מכזית לכבוד ברכות־המזון, ואת הברכות אמר בקול ספוג דמע.
לאחר הסעודה קם האב, נשק לבנו במצחו, ובצעדים אטיים חזר לחדר־השינה המיותם. הכל הביטו אחריו בדממה. האחות הצעירה, הרופאה, הלכה אל האב להשגיח עליו בשכבו ולתת לו את תרופותיו. וכל הנשארים הקיפו את יהודה בשאלות על בנותיו, מי יפה יותר ומי חכמה יותר. ואחר־כך סיפרו ליהודה על מחלתה ופטירתה של האם. היא חלתה בדלקת־ריאות חריפה ובשעת המשבר לא עצר לבה כוח למרות כל מאמצי הרופאים. עד היום האחרון לפני פטירתה היתה במלוא הכרתה. אחר־כך סיפרו ליהודה בלחישה על האב. לאחר פטירת האם נתקף אף הוא בדלקת־ריאות, כי הצטנן בשעת הלויה, וחייו היו תלויים לו מנגד. אדיש היה ולא גילה כל רצון להבריא, והרופאים כמעט שאמרו נואש. בכל יום היה לוחש, כי רצונו לראות את יהודה עוד פעם לפני מותו. אך לא הרשה לקרוא ליהודה, ורק ציוה לטלגרף לו על מות האם, למען יאמר „קדיש". כאשר שמע על הטלגרמה של יהודה, המבשרת את בואו, חיתה בו רוחו והתחיל אוזר כוחותיו להבריא. ואכן, הבריא ממחלתו זו, אבל אין שלום בגופו. שלפוחית השתן נפגעה קשה, ואפשר כי יהיה הכרח בניתוח.
האחות הרופאה, שנקראה לבוא מברלין בראשית מחלתה של האם, החליטה שלא תשוב למקומה לעת עתה, והתחילה מבקשת לה עבודה במרפאה בקיוב כדי להימצא בקרבת־מקום לאביה. כולם הפצירו ביהודה להישאר זמן־מה בבית אבא ולהביא לכאן גם את „שלוש נשיר".
עד לאחר חצות־הלילה ישבו כל בני המשפחה וסיפרו מזכרונותיהם על המנוחה. למחרתו הלכו אל בית־הקברות להשתטח על קבר האם, שנקברה ליד הבן הגדול, ישראל, שנפטר לפני שנים אחדות.

ליהודה ריק, שומם... בחרדה עבר לאורך כל החדרים עד פתח חדר־השינה של הוריו. האב, שהיה שוכב במיטתו, התרומם למראהו וישב. יהודה כרע אצל המיטה ויחבק את ראש אביו, וגניחה חנוקה ויתומה התמלטה באחת מפי שניהם. כעבור רגע התאוששו, וכל אחד מהם ביקש להסיח את כאב האסון מלב משנהו. האב שאל את יהודה בלחישה לשלום אשתו ושתי בנותיו. — אמך לא זכתה לראות את בנותיך... כה חפצה לראותן ולו אך פעם... — ולא יכול האב להתאפק עוד ובכי מר פרץ מפיו.

יהודה עמד אצל מיטת אביו כמאובן. פעם הביטו עיניו אל הלוח, שהיה דבוק לקיר מעל מיטת אביו, ודפיו לא נתלשו הלאה, כאילו נעצר בבית זה מירוץ־הזמן מיום פטירת אמו. ופעם נחו עיניו על מיטת אמו הריקה. איתה לא יראו עוד עיניו, את קולה הער והמהיר לא יוסיף עוד לשמוע. הוא ביקש להוציא מלה מפיו, לומר דבר לאביו, ולא יכול. גרונו נסכר, עיניו נפלו שוב על הלוח, ולא יכלו להינתק ממנו... ולפתע כמו נעלם הלוח ובמקומו ראה על הקיר, ראה בבהירות, את פניה העגולים והקטנים, המקומטים, הטובים והנבונים של אמו.

האב לא גרע עיניו מפני בנו ובוודאי הבין למתרחש בנפשו וילחש שוב:

— אמך איננה... כשחלתה, ידעה שהגיע יומה ואמרה לי: „נס מן השמים הוא שיהודה בא לראותי בטרם אלך לעולמי..." בת שבעים היתה אמך. צדקנית, נשמתה מתפללת עתה עלינו בגן־עדן...

האב נשתתק וכבש את ראשו. יהודה ניעור משיתוקו ושוב חבק את ראש אביו וישק לו. שוב הרים האב את ראשו, ועיניו האפורות, הטובות והדומעות דבקו בפני בנו ויאמר:

— ביום האחרון לפני פטירתה אמרה לי: „אלמלא לא הקדימה בתו הקטנה של יהודה לבוא לעולם, היה קורא לה עתה רחל..." היו אלה דבריה האחרונים, אחר־כך אבדה הכרתה...

יהודה הזדעזע ואחר־כך אמר בקול נמוך וכאוב:

— שאלתי את הרב דיפו, אם מותר לי לשנות את שם בתי, והוא פסק, כי אסור.

— לא, לא! נוהגים להוסיף שם, אבל לא לשנות. לנכדתך הראשונה תקרא רחל — אמר האב.

— חמי, למה אתה מרחיק כל כך? לבתו השלישית יקרא יהודה רחל — אמרה שרה־הינדה אשת יוסף.

— לא, לא! לא „שלישית" תהיה ליהודה, כי אם שלישי וקרא לו על שמי.

— אסור לדבר כך, אבי! כל אדם מישראל חייב להאמין, כי יחיה עד מאה ועשרים ויזכה לראות בעיניו בביאת הגואל... — אמר האח יוסף.

נעקרו זה מכבר מכפרם, בו גדל וחונך יהודה, והתיישבו בעיירה ראחמיס־טריבקה, הידועה בצדיקיה, שם בנה אביו טחנת־קמח, שקנתה לה שם בטיב תוצרתה. כאשר נסע יהודה מתחנת־הרכבת ולאדימירובקה אל העיירה ומרחוק נזדקרה לעיניו הארובה הגבוהה של טחנת אביו, כמעט יצאה נפשו מרוב התרגשות. על סף הבית עמדה האֵם, שהזדקנה מאוד, וציפתה לו, ומן הטחנה רץ אליו אבא ודמעות בעיניו. האֵם נפלה כמתעלפת בזרועות בנה. למה חרדה ככה? מה ניבא לה לבה?

רק חודש אחד ישב יהודה עם הוריו. אמו היתה מתרפקת על צווארו כל הימים, כאילו נער הוא עדיין. אביו הוליכו אל בתי הצדיקים, וב„ימים הנוראים" ובימי סוכות התפללו האב והבן יחד ב„קלויז". בדרך כלל היה יהודה מוקיר רגליו מבית־הכנסת, אבל במקרים הנדירים בהם היה עובר את ספו התפלל בדביקות. תפילתו הסבה עונג רב לאביו: אין זאת כי לא „נתקלקל" בנו לחלוטין בארץ האפיקורסים.

והנה באה טלגרמה מבית יהודה ובישׂרה, כי בת שניה נולדה לו ושמה בישראל רינה. התרונן יהודה וישכח כי נשא נפשו להולדת בן, והוריו שמחו עמו. אביו העלים את צערו על כך שגם הפעם לא נולד לו נכד בארץ־ישראל, בן זכר, ורק שאל את יהודה בקצת תרעומת, מדוע זה שכחו בארץ־ישראל את שמות האמהות. האם, כשהוסבר לה פירוש השם רינה, אמרה לבנה, כי מעתה יהיה להם ולכל עם ישראל רק רינה, גילה ודיצה. לבו של יהודה נקרע עתה בין הוריו ובין משפחתו שהשאיר בארץ. רגשי האב אשר בו גברו והוא נשק להוריו ושב אל ביתו. אמו התייפחה על צוארי בנה ושפתיה לחשו חרש: — העוד אוסיף לראות את אור פניך, בני?

אכן, לא בכדי ניעורו געגועי יהודה על אמו הורתו, ולא בכדי שאלה האֵם, אם תזכה לראות שוב את פני בנה. לא עברו שבועות אחדים מאז חזר יהודה לארץ ושמח בבנותיו ובאָמן תחת צל קורת ביתו, ויום אחד, כשהיה מהלך ברחובות יפו בגשם שוטף לרגל עניין תכוף, מסרו לו טלגרמה מחוץ־לארץ. בעודו ברחוב ורטוב כולו, קרע את המעטפה ויקרא: „אמא מתה. אבא חולה מאד. נוכחותך פה בהקדם דרושה..." בראשונה נרעש ונפעם כל כך, עד כי לא הבין את פשרן האיום של המלים, ויקרא שוב ושוב. וכשחזר יהודה לביתו, נבהלה אשתו למראהו ותקרא בחרדה: — מה היה לך? — לאחר „שבעה" חיבק ונישק לאשתו ולשתי בנותיו ושוב יצא לדרך הרחוקה לבוא לבית אביו.

רק חדשיים עברו מאז עזב את בית־הוריו לאחרונה, ומה רב היה השינוי! על הסף פגשוהו בנימין, הוא אחיו הצעיר, והאח הגדול יוסף, הם ונשותיהם ואחותו הצעירה, הרופאה. אך עם כל בני משפחתו הרבים נראה הבית

כל הקרקעות הראויים לעיבוד הם בידי הערבים; וכלום יתואר ישוב יהודי בארץ בלי קרקע לרגליו? יהודה חקלאי היה וידע היטב, כי האדמות, שהפלחים והאריסים הערביים מחזיקים בהן, מסוגלות לפרנס גם אותם וגם עם רב של עובדי־אדמה חדשים, אם אך תוכינה לעיבוד ראציונאלי. ומי הם עובדי־האדמה החדשים האלה, אם לא העברים, שזכותם ההיסטורית, אמצעיהם וסגולותיהם מזכים אותם לכך? המורה הגלילי והחושבים כמוהו מחד גיסא והעולים החדשים, התובעים לעצמם זכות של „מאה אחוזים" ואינם רואים את הערבים כל עיקר, מאידך גיסא. מאמריהם של דברי העליה השניה בעתונים ונאומיהם באספות־עם הביאו מבוכה בלב יהודה; נפשו סלדה מן המליצות הנפיחות על כיבוש: „כיבוש העבודה", „כיבוש האדמה". דוקא כיבוש כאילו באו באמת באלפיהם וברבבותיהם לכבוש את הארץ בחרב ובקשת כבימי יהושע בן נון. במליצות אלו אך הרגיזו ללא צורך את ערביי הערים, שלא מעטים מהם שמעו וקראו עברית. דיבורים אלה היו כשמן על מדורת־ההסתה של המיסיו־נרים, הקונסולים, הטורקים והקנאים שבין הערבים. מה שהעלה את חמת הערבים ביחוד, היה יחס הביטול אליהם מצד המנהיגים העבריים החדשים, כאילו אין הם, בני הארץ הערביים, קיימים כל עיקר. כל אלה העכירו את רוחו של יהודה ולא היה לו לפני מי להשיח את מרי לבו. הדיבורים עם יוסף על שאלה זו אך הוסיפו צער על צערו, ואשתו ורות לא ירדו לכל עומקה הטראגי של המציאות המרה. לאחר המאורע ביפו התהלך שבועות אחדים כמי שנטרף עליו עולמו עד שהנחת ששבע בביתו ובנטיעותיו השיבו לאט לאט את השלום לנפשו.

יא. מות האם

לפתע נתעוררה ביהודה תשוקה עזה לראות את פני אמו. געגועים תקפוהו ולא יכול לעמוד בפניהם. לבסוף גמר בנפשו לנסוע לבית־הוריו לשבועות אחדים, וגם הפרדס וגם הבשורה על לידה חדשה, שהרנינה את לבו, לא יכלו לעצור בעדו. בפרדסו עבד עמו שמעון בן אחיו, שהיה גם שותף לו ואפשר היה לסמוך עליו. רופא המושבה, רופא־נשים מומחה היה, ידיד ליהודה ולצלה, והאב מובטח היה לו, כי יבוא בנו בשלום לעולם; ואין ספק כי הפעם יהיה זה בן.

מאז עזב יהודה את מולדתו החורגת כבר ביקר בה פעמיים. אף־על־פי־כן המתה בו נפשו גם עתה בעברו ברכבת מאודיסה לעומקה של אוקראינה, בין עיירותיה, כפריה, שדותיה וגניה, שעוד היה מתגעגע אליהם במסתרים. הוריו

העתונות הערבית לאחר המהומות. כמה מן הקונסולים הזרים והכמרים והנזירים, שהתייחסו באיבה למפעל העברי, הוסיפו לשפוך שמן על מדורת־השנאה והיה חשש להמשך הפרעות. טובי העסקנים הותיקים בישוב מן העדה האשכנזית והספרדית, שהיתה להם השפעה מרובה על ראשי העדה הערבית, וביחוד המוסלמית, וגם אחדים מזקני הערבים החשובים עשו יד אחת להחניק ולכבות את אש המדון בעודנה בראשיתה, ואף הצליחו במאמציהם והרוחות שקטו. יהודה היה נרגש ונרגז מאוד בהגיע השמועות על ההתנגשות ביפו, וגם הלך למקום המעשה לעמוד על מצב־הדברים מקרוב. אבל עם הצער הרב שנצטער, קיוה כי מ„עז יצא מתוק" וכי יתעורר הישוב לתת דעתו על הסכנה הצפויה לו ויטכס עצה למצוא תרופה למכה בעוד מועד. ואמנם, בראשונה נראו סימנים של התעוררות, של חרטה, הודגשה ההזנחה בטיפוח היחסים בין שני העמים והובע הרצון לתקן את המעוות... אבל לאחר ששקטה הסערה, שקטו הרוחות והכל חזרו אל המסלול הרגיל ואל השאננות הרגילה כאילו לא קרה דבר. ויש שהיו מתמרמרים על התובעים לחרוג מן המסלול והיו טוענים כנגדם שהם מפחידים את הלבבות על לא דבר. והמתמרמרים היו בעיקר מאנשי העליה השניה.

לבו ונפשו של יהודה היו עם העולים החדשים. הוא הוקיר אותם מאוד על פעולתם הברוכה בחידוש פני הישוב. בעומק נפשו ידע, כי העליה הראשונה מזדקנת והולכת ובלי דם חדש צפוי הישוב להתנוונות ואלה הכוחות הצעירים מהגולה מקדישים את חייהם לחידושו. סימני ההתחדשות כבר ניכרו, וביחוד בישוב החקלאי, שהיה בעיני יהודה תמיד העיקר בתחיית הארץ ובתחיית העם. הקונגרס השמיני הוא שהחזיר את הציונות אל דרך הבניין של חיבת־ציון, אל הדרך של „נטיעה ונטיעה ושוב נטיעה, שזולתה הכל הבל..." כפי שהתבטא בימים ההם אחד מהקיצוניים שבין הציונים המעשיים. יהודה אהב את העולים החדשים ושמח לקראתם, ורק בגלל דבר אחד היתה שמחתו מהולה ביגון: על כי פעלו להרחיק את הישוב עוד יותר מבעית היחסים הערביים־עבריים. הם כמו ביקשו להתעלם מן „השאלה הערבית" ולהעלימה מעיני הישוב, ויאחזו בדרכה של בת־היענה, הטומנת את ראשה בחול שלא לראות ברעה. והדבר היה כחידה בעיני יהודה. אנשים אלה שדגלו, ובצדק, בשם המציאות ויעוררו את הציונות מעולם הדמיונות, הנה בשאלה הכאובה הזאת הם מבקשים להישאר בעולם הדמיון.

באותם הימים שררו בישוב שתי השקפות קיצוניות ונוגדות זו את זו על הבעיה הערבית. מצד אחד הרחיק מאוד ללכת המורה הגלילי. הוא תבע מן הישוב ומן התנועה הציונית שלא לרכוש להם קרקעות שערבים מחזיקים בהם כבעלים או כאריסים. יהודה לא יכול היה להסכים עמו, כי הרי כמעט

יהיה חושש פן ידביק „השומר" מטפילי הצבאיות בפועלים הצעירים שבבני המושבות. בבעיה הערבית חלק כדרכו על אחד־העם ועל יהודה כאחד, ומיחסו של יהודה ל„העומר" לא היה מרוצה: מבקש היה שיהיה כוחו של יהודה קודש ל„הפועל הצעיר".

כעבור ימים מספר הלכו יהודה וש. בן־ציון לבקר את אחד־העם גם בחיפה, ולהתייעץ עמו על דרכי „העומר" בעתיד.

שעות נעימות היו שעות השיחה עם אחד־העם על דרכי הספרות העברית, על העבר בה ועל ההווה, על מנדלי וביאליק, שני הכוכבים המזהירים ומפארים את שמיה, ועל דרכיה לעתיד. על צד האמת לא לקח יהודה חלק רב בשיחה ירק הקשיב קשב רב שלא לאבד מלה מדבריהם של הפובליציסט הוגה־הדעות הגדול ושל המספר המחונן. בפלוגתא שבין ש. בן־ציון ויהודה על זכויות העורך (כי ש. בן־ציון היה נוהג מנהג של חירות יתירה בכתבי־היד של עוזריו, הגזים בתיקוני השפה והסגנון ואף התוכן, ויש שהיה מכניס לדברי הסופר כוונות משלו. ויהודה לא הסכים לדרכו זאת.) פסק מורה־ההוראה כיהודה ואף נזף מעט בחיבה ובידידות במספר החביב עליו מאד. — על העורך חובה להיות זהיר וזהיר בעריכתם של כתבי עוזריו. חובתו לתקן את סגנונם, אבל אסור לו לכתוב את דבריהם מחדש בסגנון שלו. הסגנון נשמת הסופר הוא ויש לשמור עליה... ואסור בכל חומר־הדין להכניס בתוכנם של דברי הסופר כוונה שלא היתה בהם מלכתחילה. רשאי העורך לפסול את דברי הסופר לגמרי, אבל לא להכניס בהם כוונות חדשות.

י. מאורע עגום

מאורע עגום קרה ביפו, שהשביע תמרורים את יהודה ויהי בעיניו כאזהרה מרה. בפורים התכנסו כמה מפועלי המושבות במלון, במבוא לנוה־שלום שביפו, שרו שירים ויצאו במחולות לכבוד החג. באותה הסביבה מרובים בתי־הקפה של הערבים, וה„שבאב" של העיר מתאספים שם בשעות הלילה. והנה פרצה מריבה בין הצעירים הערביים והעבריים והדברים הגיעו למהלומות, הכאות ופציעים, וגם ניפצו חלונות ושברו כלים. באוירה של יפו הורגשה לפתע הרגשת פוגרום. הבדל רב היה בין ההתנגשויות שאירעו מפעם לפעם במושבות בין עברים לערבים ובין התנגשות זו ביפו. במושבות היו מגיעים לתגרת דמים על אדמת־מריבה ועל זכות מרעה או בשל הסתה דתית. ואילו ביפו אירעה, זו הפעם הראשונה בתולדות הישוב, תגרה שלאחר הסתה לאומית. קריאות של איבה ליהודים נשמעו ברחוב הערבי ותמלאנה את דפי

את השמירה במושבות, תמך בהם יהודה וסייע בידם בכל אשר יכול, אף כי היו אנשי „השומר" חברי „פועלי־ציון", אשר להם ולתורתם על „מלחמת המעמדות" התנגד בכל לבו.

במושבות הותיקות היתה שמירה עברית, ושומרי פתח־תקוה כמעט וקידשו את המושג הזה והניחו את אבן־הפינה הראשונה ל„הגנה". אבל שומרים עבריים אלה היו רק השומרים הראשיים, האחראיים, ועוזריהם, וביחוד שומרי השדות והכרמים, היו ערבים, מן השומרים המקצועיים בארץ, שהיו ברובם אנשי הפקר ושותפים בסתר לגנבים ולשודדים. בגליל היתה השמירה ברוב המקומות בידי ה„תקיפים" שבין השכנים הערביים, והמושבות היו משלמות להם כעין „מס עובד". מצב זה נחשב בעיני יהודה כחרפה וישמח לייסוד „השומר", שקיבלו על עצמם לגול חרפה זו מעל הישוב. לא כן הרגיש אחד־העם. מבין היה להכרח שבדבר, אף ידע, כי לא רק שמירה כאן כי אם גם הגנה; והפרעות ברוסיה לימדוהו להבין את ערך ההגנה וגם סייע הרבה לביסוסה. אבל דעתו היתה, כי האיכרים עצמם צריכים להיות השומרים והמגינים. ידם האחת תאחז באמת־הבניין והשניה בשלח. חושש היה פן יקום בישראל מעמד מיוחד של שומרים ומגינים, וראה בכך גרעין ראשון של צבאיות שהיתה לו לתועבה בכל גילוייה. יהודה היה מסופק אם בתנאים השוררים בארץ יכול האיכר העובד כל היום לעסוק גם בשמירה.

לבסוף שוחחו על „העומר". כל שיחה בעסקי ספרות רוממה את נפש יהודה, על אחת כמה וכמה שיחה עם מורה־ההוראה של הספרות העברית החדשה. אחד־העם שמח להופעת „העומר", כי לבו דאב על עתונות־הקלוקל בישוב, ושיבח את יהודה על שנתן מכוחו לעזור לש. בן־ציון. רק בדבר אחד חלק בחריפות על עורכי „העומר" על שהחליטו לא לתת בכרך הראשון מקום לדיון על בעיות הישוב, שלא להסתבך בריב. אחד־העם קיטרג על העורכים וגם נזף ביהודה. — בטאון חברותי, המתירא להביע את דעתו מפני המחלוקת אין התואר חברותי יאה לו — פסק אחד־העם ויהודה הסכים לו בלבו. לעומת זה שיבח את ציורו של „חוג׳ה מוסה", שנקרא „עבדול־הדי", סיפור על צייד ערבי, שלא יכול היה להשלים עם העובדה, שרובהו נתיישן, וסיפר בצחוק, כי כבר עשה בו שימוש באחד מנאומיו כלפי הנואמים ה„מושבעים" המשתמשים ב„כלי־נשק" שאבד עליהם כלח, ואמר עליהם שהם „יורים ברובהו של עבדול־הדי".

השיחה עם אחד־העם על סיפון האניה היתה מקור־אושר ליהודה וחזר הביתה כשיכור. ולא רק לאשתו, לרות וליוסף סיפר בהתלהבות על שיחתו, כי אם גם בפני בתו פתח את לבו וצלה ורות שומעות וצוחקות. יחסו של אחד־העם ל„השומר" היה דומה ליחסו של יוסף, שגם הוא תיעב את הצבאיות

ט. ביקורו הרביעי של אחד־העם

במדינה התורכית חלו תמורות גדולות עקב המהפכה של „התורכים הצעירים". יהודה שנא בלבו את התורכים וגם במהפכנים לא האמין. היגמר „גמר" העצלות, הרקבון וה„בקשיש" את עורו? אבל למהפכה היתה השפעה ניכרת גם על ערביי הארץ: היא הפיחה רוח חיים וערנות בתנועתם הלאומית. ויהודה מבקש היה לדעת כיצד ישפיע הדבר על יחסי הערבים והעברים, וכיצד יגיבו על כך נציגי הישוב והתנועה הציונית?

בימים ההם ביקר אחד־העם בפעם הרביעית בארץ. היה זה ביקור פרטי וקצר. הוא שהה בימה של יפו בדרכו לחיפה לראות את פני בתו הגדילה, שנישאה למייסד ביהח"ר „שמן" והיא ובעלה ישבו בבתים הראשונים של הדר־הכרמל, בשכונה „הרצליה". יהודה ידע על בואו של אחד־העם ויעל אל האניה, ועל סיפונה בילה שעות אחדות עם האורח הדגול. נושאים רבים היו קרובים ללבם של השניים ושיחתם היתה חמה וערה. הם נזכרו בעבר הקרוב, במאבקן של המושבות לעמדה עצמאית, שאחד־העם סייע לו הרבה, ושמחו למראה הסימנים הראשונים המעידים על הבראת הישוב ממחלת האפיטרופסות וההתרפסות. מהעלאת זכרונות העבר עברו לבעיות ההוה והעתיד. אחד־העם החשיב מאוד את המהפכה התורכית, וביחוד התרשם מכך שהתחוללה בלי שפיכות־דמים כמעט והצליחה, לעומת המהפכה הרוסית של 1905, שהיתה עקובת דמים ונכשלה. יהודה התייחס בהיסוס להצלחת התורכים וחלק על האופטימיות של רבו, אבל מתוך השיחה על המהפכה הגיעו לבעיה הערבית, ששניהם היו תמימי־דעים בהערכתה. לא אחת ולא שתיים שוחחו על נושא זה בפגישותיהם, וגם הפעם התמרמר אחד־העם כתמיד על שהישוב והתנועה הציונית מעלימים עין מן התנועה הלאומית הערבית ויודעים עליה כה מעט, ואינם נוקפים אצבע לבקש דרכים לקירוב הלבבות והדעות בין שני העמים, כי הרי לא בכוח־הזרוע תיפתר בעיה חמורה זו.

ומן הבעיה הערבית הגיעו לנושא אחר, הכרוך בה, וכאן לא היו המורה והתלמיד תמימי־דעים. בד בבד עם סיסמתה של העליה השניה על „כיבוש העבודה", יצאה לאווירו של הישוב גם סיסמה שניה: „כיבוש השמירה". לראשונה התייחס יהודה בהסתייגות, כי גרס עבודה עברית ברוב גדול ומכריע, אבל לא ב„מאה אחוזים", שפירושם היה, למעשה, חרם על הפועל הערבי; וכל חרם, בכל צורה שהיא, היה לו לתועבה, והזכיר לו את „החרם" של קנאי ירושלים. לדעתו זאת של יהודה הסכים גם אחד־העם, אך לא הסכים לדעתו על השמירה העברית. כשנוסד „השומר" והציב לו למטרה לכבוש

ממש. ה„עתונים" הירושלמיים היו לו לתועבה. במובן הספרותי היו סמרטוטים, ובמובן החברתי — משוחדים. מימי נערותו היה לו העתון צורך נפשי, כי גדל והתחנך על העתונים המשובחים, ההגונים והמתקדמים שברוסיה, וגם לא"י היה מזמינם ממרחקים ויהיו לו למשיבי־נפש. ואילו ה„עתונות" המקומית היתה לו למורת־רוח. והנה בא חברו לייסד עתון ולעשותו בטאון ישובי חפשי, בלי משוא־פנים. יהודה התמסר בכל כוחות נפשו לעתון החדש, שנקרא בשם המפלגה „הפועל הצעיר", ויעבוד לו בנאמנות. העתון היה קטן ודל, כי אמצעיו הכספיים היו כאין וכוחותיו הספרותיים מעטים, אבל טהור היה ורוח טובה של קדושת־מה ושל התנדבות ריחפה עליו. יהודה נתן לעתון מכוחו בכל שלושת המקצועות הקרובים לנפשו: מאמרים, זכרונות וקטעי ספרות יפה. יוסף הכיר טובה לחברו על עזרתו והידידות שביניהם גברה עד כדי יחס אינטימי כמעט. כל אחד התחיל מגלה לחברו את מסתרי־לבו החתומים בפני זר. ויש שמתוך קרבתם היו מבינים זה את זה אך ברמז בלבד.

ימים טובים היו אלה ליהודה. ביתו השפיע עליו חמימות וטובה, ובחוץ היו לו שני חברים כנפשו: רות ויוסף, שלפניהם יכול היה לפתוח את לבו. הרגשה טובה היא, כשיש לאדם חברים שלפניהם יכול הוא לגלות את לבו בלי להסתיר דבר. הסודיות יש בה הכרח חיוני, אבל לא עונג רוחני. האדם נוצר להיות גלוי־לב והחיים עשוהו להיות כקיר אטום. נפשו של יהודה צמאה לחברות. חיים ושמואל הופיעו בחייו לתקופה קצרה ונעלמו. לזר נתן לו במשך תקופה ממושכה כל מה שחבר טוב מסוגל לתת, אבל עתה הפריד ביניהם הים הגדול. וילקומיץ היה לו חבר לזמן קצר עד שהלך לגליל. עתה זימן לו הגורל את יוסף, ויוסף הגשים את משא־נפשו של יהודה מאז: עתון. התאבון מתגבר עם האכילה, וגם תאבונו של יהודה גבר עם עבודתו ב„הפועל הצעיר". והוא הרבה לכתוב גם למען „השלח", בעריכתו של קלוזנר. בארץ נוצרו אז שתי במות ספרותיות חדשות. סופר־מורה בא ארצה, ש. בן־ציון, שנוסף על חבר המורים, ידידי יהודה, ביפו, והוא הניח את היסוד לירחון לנוער: „מולדת", שיהודה נתן לו מפרי־עטו. אז הקימו ש. בן־ציון, דוד ילין ויהודה, בהסכמתו ועידודו של אחד־העם, דו־שנתון ספרותי־חברותי „העומר", ולמען „העומר" התחיל יהודה עובד בתנופה. הוא שימש מזכיר־המערכת וגם המציא לעורכים חומר ספרותי משלו, מאמרים בבעיות הישוב, זכרונות וציורים חדשים בנוסח „לטיפה". מעט מעט התחיל מרגיש עצמו כסופר, ויוסף ורות עודדוהו.

את כוחו במקרים אחדים וגם ליפו היו קוראים אותו לשם ניתוח. והנה הביא אליו ערבי, בן הכפר הגדול מרר, „אבו־ג'ולדה" היה כינויו, את ילדתו היחידה ולה פצע בגרונה ומצבה לאחר יאוש. הריפא החליט לשים הכל על כף־המאזניים ולנתח. אולי יעלה בידו להצילה. מחוסר נסיון ובקיאות במנהגי המקום ומחוסר שפה משותפת לא הסביר לאב את המצב כל צרכו ולא קיבל ממנו הסכמה מראש. הילדה מתה, והאב האומלל ראה את עצמו מושבע לנקום את נקמת דם בתו מן הרופא וכבר ירה בו פעמיים מן המארב והחטיא. מיכתר המושבה הודיע על כך למשטרה, שהכירה את הערבי וידעה שאינו מקפיד על „לא תרצח". צעירי המושבה ארגנו שמירה חשאית על הרופא בהדרכתו של יהודה. שניים מהם וכלי־זינם עמם היו מלוים את הרופא לכל מקום אשר הלך ונסע, ובלילות הציבו משמר על ביתו. כך נמשך הדבר כחדשיים, עד שנכשל הערבי בעבירה חמורה, נתפס ע"י המשטרה ונידון לעשר שנים עבודת־פרך, וידידי הרופא נשמו לרווחה.

המקרה הרע הזה היה כהוכחה ניצחת בעיני יוסף, שאין מקום להתחברות שני העמים השונים כל כך ברמתם התרבותית. יהודה צחק לחברו והיה טוען, כי אמנם רב ההבדל בהתפתחות התרבותית של שני העמים, וכי העם הערבי עדיין פראי הוא למחצה, אבל אין בכך משום מניעה להתקרבות, כי הערבים ברובם המכריע עובדי אדמה וטובי־לב הם מעיקרם ככל עובדי־אדמה, ובגלל הפרימיטיביות שלהם ניתן להשפיע עליהם ולהדריכם. על כן שומה על המתיישבים העבריים, בני העם שצדק ויושר הם דגלו, ליצור יחסי קרבה בדרך גישה אנושית, טובה וגלויה ולהרים את עם־הארץ אל רמתם. בכל נושא ובכל בעיה שנחלקו בה שני החברים היו מתוכחים זה עם זה ולרוב הגיעו לעמק־השוה, רק בויכוח על הנושא הערבי לא התפשרו, וכל ויכוח היה משאיר שיורי מרירות בלב שניהם. ולא זה בלבד הפריד ביניהם: מימי „כנסיית מינסק" בא יהודה לידי הכרה, כי מן המפלגות, שנוצרו בתנועה הציונית, תצמח לנו רעה גדולה. הפילוג בקונגרס השביעי והריב המר בין „הפועל הצעיר" ו„פועלי ציון" בארץ עוד חיזקו את הכרתו זו. ואילו יוסף ראה את המפלגות כהכרח שאין להימנע ממנו לתנועה הציונית, ורק היה אומר שיש לקבל את הרע במיעוטו. דעתו של יהודה היתה, כי הרעה כיוון שמושיטים לה אצבע אחת, סופה לבלוע את הגוף כולו. וגם על כך היו מתוכחים ולא הגיעו לכלל הסכמה.

אבל הנה נתגלה עניין חדש בחיי שניהם שקירבם מאוד. משנוסדה מפלגת „הפועל הצעיר" ויוסף נעשה לראש המדברים בה, גמר בדעתו להוציא עתון. יהודה, שהיה מתנגד חריף לכל מפלגה, לא הוציא מן הכלל גם את המפלגה החדשה, אבל עתון חדש היה משא־נפשו זה מכבר. הוא היה „חולה־עתון"

כתום החדשיים החזיר יהודה את „ביתו" לרחובות ובעזרת גוסי ורות ערכו נשף לכל מכיריהם וידידיהם הותיקים והחדשים.

— לא בכדי אוהב יהודה את גדרה. היא החזירה לו את בתו, ולנו את „הבחורה" החדשה שלנו — נאם אחד מצעירי המושבה לאחר שטעם מן האדום ההוא. וכל המסובים קראו: — לחיי גדרה, לחיי הבחורה שלנו!

לא עברו חדשים רבים והילדה הפורחת כשושנה נחלתה שוב בשעלת. הימים היו ימי סגריר וקשה היה לקיים את הוראת הרופא ולהוציא את הילדה כפעם בפעם אל האויר הצח. במשך שבועות מעטים חל שינוי גדול לרעה במראה פניה, כאילו יבשה וקמלה. כשגבר עליה השיעול לא יכלה לנשום ופניה היו כפני גוססת. ויום אחד בהיות יהודה בפרדסו וצלה ישבה עם ילדתה בבית גוסי, נתקפה הילדה בשיעול חזק, נשימתה פסקה ופניה הפכו כחולים ועיניה כמו יצאו מחוריהן. צלה וגוסי איבדו את עשתונותיהן ולא ידעו מה לעשות, אבל רות, שחזרה זה עתה מגן־הילדים, תפסה את הילדה בזרועותיה ותרץ עמה אל בית הרופא, ומכוח האויר הצח והריצה התעוררה הילדה והתחילה נושמת. כאשר הגיעה רות לרופא כבר הביטה הילדה אליה וחייכה לעומתה. לאחר השעלת לא שבה עוד הילדה לחלות. טיפולה של האם והוראותיו של הרופא הצילו אותה ממחלות העינים, שרק מעטים מאוד מילדי המושבה לא לקו בהן.

ח. „הפועל הצעיר"

הידידות בין יהודה ויוסף גברה מאוד ברבות הימים. ויהודה קיוה בלבו, כי מן השמים נשלח לו חבר שימלא את מקומו של לאזאר. קיוה וגם פקפק. הוא ידע כי קרובים הם זה לזה בלבם, אבל רב המרחק בין השקפותיהם. גם צלה ורות אמרו, שיוסף לא יהיה לעולם ליהודה מה שהיה לו לאזאר. שתיהן כיבדו את יוסף ותאהבנה אותו, אבל עם זה ידעו, או נכון יותר הרגישו, כי יהודה ויוסף שני עולמות נפרדים הם, ותצטערנה על כך.

עיקר חילוקי־הדעות בין שני החברים נבע מיחסם השונה אל בני הארץ. יהודה האמין באפשרות ובהכרח של התקרבות שני העמים, שהגורל ההיסטורי גזר עליהם להיות בנים למולדת אחת. לאזאר האמין בשעתו אפילו באפשרות של מזיגת שני העמים. יוסף לא האמין בכך כל עיקר, או לא רצה להאמין. הוא ראה בערבים רק מתחרים מסוכנים. מקרה ביש אחד, שקרה בימים ההם, חיזק את דעתו זאת של יוסף. שוב „נענשו" יהודה וחבריו על שקיפחו את מעמדו של החובש בהביאם רופא למושבה. רופא זה היה גם מנתח וכבר הראה

כאשר לא הרפתה פעם מאביה, ויהודה התחיל דואג, אולי הוריש לבתו מקדחתה של חדרה. הרופא לגלג לו ואמר, כי אין „מונופול" לא לו ולא לחדרה „שלר" על יתושי־הביצות, והם נמצאים גם בביצות ואדי רובין. הוא יעץ לקבוע מסגרות של רשת על גבי חלונות הבית מפני היתושים, ויהודה עשה כעצתו, אך ללא הועיל. לבם של האב והאם נמוג מפחד. גוסי לעגה להם בפיה ותאמר כי „ירוקים" הם ואינם רגילים עוד בצער גידול בנים בארץ, אבל בלבה חששה אף היא, כי פני הילדה הורעו מאוד. רות, שאהבה את הילדה, היתה באה בכל יום לאחר עבודת גן־הילדים ולוקחת אותה לטייל עמה על הגבעות, שאוירן צח מאוד. ושוב ללא הועיל. יהודה התהלך עצוב ומדוכא: בפרדסו ובכרמו משגשגים העצים וגדלים וילדתו בביתו גובלת... עצת הרופא היתה להוציא את הילדה לזמן־מה מן המושבה לשם שינוי האויר, ובהתיעצות משפחתית החליטו להעביר את צלה ואת הילדה לגדרה. המושבה הקטנה מפירסמת היתה באוירה היבש ורחוקה יותר מביצות רובין. ויהודה, שלא יכול לעזוב את משקו, יבקר אותן לעתים קרובות.

ושוב הושיב יהודה את האם ואת הבת בעגלה, לקח את המושכות בידו והביא את „ביתר" לגדרה. במושבה הקטנה, שנשיה עדיין המשיכו לקרוא ליהודה „העלם" קיבלו את האורחים ברוב חיבה והמציאו להם חדר נאה אצל החנווני, שבית מרווח לו ואשתו מאכסנת אורחים הבאים לגדרה לשם החלפת אקלים.

יהודה חזר למושבתו והיה מבקר את „נשיו" פעמיים בשבוע ואת יום השבת עשה עמהן. בשבוע הראשון לא ניכר בילדה שום שינוי לטובה, ובבוא יהודה לשבת, סיפרה לו צלה, כי שמעה נשים זקנות מתלחשות ביניהן, שאין תקנה לילדתם. שניהם בכו בכי מר בחשאי. מן השבוע השני נתגלו בילדה סימני הטבה, התקפות הקדחת פחתו ותיאבונה גבר ושוב באה התקוה ללבם. וכשביקר יהודה את ילדתו בשבוע השלישי, לא האמין למראה עיניו: ילדה חדשה הופיעה לנגד עיניו, פורחת, בריאה ועליזה. וצחוק הילדה שצחקה אל אביה, כי כבר הכירה אותו והתקשרה בו לאהבה, גירש כל דאגה מלבו. בשובו לרחובות נחפז לספר את הבשורה הגדולה לבית גוסי.

לפי דרישת הרופא נשארו צלה והילדה כחדשיים בגדרה עד שעברו הימים הקשים של שלהי דקייטא. במשך התקופה הזאת חילק יהודה את זמנו לשלושה: ערב שבת ושבת בגדרה, ובימות החול — הימים בפרדס, והערבים בבית גוסי, בו אכל את ארוחת־הערב שלו וטייל עם רות, לפעמים שניהם לבדם ולפעמים בלוית יוסף, ושלשתם שוחחו על בעיות הישוב, החינוך והספרות והתיידדו מאוד.

ב„עט", שהזניחו בזמן האחרון בגלל בתו ו„אתו". ובערבים, בהיות לבו שקט וקל ומן החדר השני חש בנשימתה של בתו, ניסה לאחוז שוב בעט. בשביל עצמו היה כותב, בשביל „מגירתו". ציורים אחדים העלה בנוסח „לטיפה", ואת סיפורו הגדול „הדסה" חיבר תחת רושמה של העליה השניה.

ז. צער גידול בנים

עניין ציבורי חדש, הנוגע למושבתו, תפס שוב את לבו של יהודה. מאז שובו מן הקונגרס התרחק מכגון אלה. העסקנות הציבורית לא קסמה לו מעידו. את משקו, את נטיעותיו ואת שולחן־הכתיבה שלו אהב, ואת עבודתו הציבורית היה עושה רק מתוך חובה שנתלוותה לה הרגשה של אי־נעימות. ניתוחו נתן לו אמתלא להתרחק מעבודה ציבורית מטעמי בריאות. אבל דוקא מטעמים אלה נתפש לעניין החדש. המושבה היתה עדיין בלי רופא קבוע, ועסקי הבריאות היו נתונים בידי החובש, שהיה מותיקי המתיישבים ומקורב לכל החוגים, כצעירים וכזקנים, וידידיו תמכו בו. הוא היה מקורב גם ליהודה, ואף־על־פי־כן שקל זה בשכלו ובלבו והחליט, כי בריאות המושבה קודמת לידידות. על כן התחיל יהודה משדל את בני מושבתו להביא לרחובות רופא קבוע, ולקבוע לחובש שכר־טרחה שיוכל להתקיים בלי „להתעסק ברפואה". המושבה התפלגה. מקצתם נטו, לאחר היסוסים רבים, אחרי יהודה, ומקצתם עמדו כחומה לחובש. אבל יהודה מצא לו סיוע להשקפתו בנשי המושבה, שכולן התייצבו לימינו להגן על ילדיהן. הגרענת נעשתה תושבת־קבע במושבה, ויש שבתים שלמים, האב, האם וכל הילדים היו הולכים למשוח עיניהם במרפאה של החובש, ששימשה כעין „משתלה" לגידול טפילי הגרענת. הנשים הגישו עצומה לועד־המושבה לקרוא לאספה כללית את כל המבוגרים במושבה, גברים ונשים, ולא רק את בעלי זכות ההצבעה הקבועים ולהחליט בשאלת הרופא. הועד נענה לתביעה. האספה היתה רבת־עם, ולאחר מאבק קשה החליטו ברוב גדול ומכריע לקבל רופא קבוע למושבה. נבחרה ועדה בת שלושה חברים ובראשה יהודה, להגשים את ההחלטה.

ליפו בא בימים ההם רופא מרוסיה, בעל נסיון רב ואדם חביב. הועדה שמה בו עיניה והוא הוזמן לרחובות. יהודה שמח לנצחונו, וגם המושבה היתה מרוצה, כי הרופא התחבב, בזמן קצר, על כולם.

אבל מן השמים נענש יהודה. כך על כל פנים התלחשו ביניהם אחדים מן הזקנים, שרבו בו בחזקה על אודות בית־הספר והרופא. משמלאה שנה אחת לילדתו, התחילה קודחת כמעט בלי־הרף. הקדחת לא הרפתה ממנה,

יוסף הביט אל יהודה בעניין ואמר:

— שמח אני לשמוע מפיך דעה הנראית גם לי. יעתה סלח לי, בעל־הכרם יכעס אם אהיה מועל ביבלית. — וחזר למעדרו. יהודה הסתכל בעבודתו, יעץ לו באיזה דרך יערים על היבלית והלך.

בפעם השניה התחכם יהודה לגשת אל מכירו החדש בעת שישב יאכל את לחמו.

— לתיאבון!

— אין התיאבון חסר לי, — אמר יוסף בצחוק קל, ושורי שיניו הבהיקו בלובנם והמשיך:

— מבקש אני לנצלך גם הפעם.

— אדרבא, הרי תמיד אני מנצלכם.

שניהם צחקו.

— אמור נא לי, איך זה יד אחת כותבת גם מאמר פובליציסטי ואפילו מקצועי־חקלאי וגם סיפור?

יהודה הביט בתמהון אל המדבר. מנין לו הדבר? הוא חשב, כי איש־שיחו מתכוון ל„לטיפה", כיצד איפוא נגלה לו סודו? אבל באמת התכוון יוסף לסיפור אחר, שנדפס ב„השלח" בעת ובעונה אחת עם מאמרו של יהודה על בעיות ההתיישבות. ובכך טעה. את הסיפור כתב אחיו הצעיר של יהודה, היושב בגולה, בנימין, וחתם הפעם בשם המשפחתי ולא בכינויו הספרותי. יהודה הסביר למכירו את טעותו ועם זה התוודה לפניו, שאמנם לבו מושכו לספרות יפה והוא כותב זכרונות וגם מבקש לכתוב סיפורים מחיי המושבות ומחיי הערבים.

— היש בחייהם של אלה תוכן ועניין לסיפורים?

— יש ויש. אל תחשוב שהם באמת „עם דומה לחמור". רבים החושבים כך ואין זה אלא שקר מוסכם. שקר זה עלול להתנקם בנו, חלילה.

— האמנם צדק אחד־העם?

— צדק וצדק!

— מחסידיו של אחד־העם אני ומוקיר את מאמריו; אבל בענייני הישוב דומה שהוא מגזים.

— חלילה, כל דיבור מדיבוריו אמת. — שניהם נשתתקו. לבסוף אמר יהודה בנימה של אהדה:

— מתוך התעניינותך באפשרות של כתיבה ועבודה במזיגה אחת מסתבר שגם לך חולשה לעט. ואתה חושש פן יבולע בגללו לאת שבידך. — פני יוסף הסמיקו מעט, והוא קם וחזר אל המעדר והיבלית.

השיחות עם מכירו בענייני כתיבה וספרות עוררו את יהודה להיזכר שיב

על כן היה עליו לאכול ממנה עד הסוף. למעשה, עזב יהודה לחלוטין את עולם הגפנים, אשר הקדיש לו את מיטב שנות עלומיו בארץ; הוא חש בעצמו ששוב אינו כּוֹרם, ולפעמים עוֹרר בו הדבר מוסר־כליות; עם זה ברור היה לו ש„גט פיטורין" נתן לגפן ויינה ולא יחזור עוד ל„מגורשת". אבל, למעשה, מחוייב היה לטפל עד השעה האחרונה באגודתו הגוססת.

וממחשך היקב הקטן היה חוזר אל האור הגדול של פרדסו. אהבתו היתה נתונה מעתה בעיקר לפרדס והוא חש עצמו פרדסן, וגם לכרם־השקדים שלו שמר חיבה בלבו; ובכרם, או נכון יותר אצל הכרם, מצא את חברו החדש.

בכרמו של יהודה כבר הושמדה שארית היבלית, ובכרם של שכנו, שניטע בעת אחת עם כרמו, עוד היתה היבלית מרוּבה. פעם בא יהודה לכרמו וראה בכרם שכנו פועל עברי חדש, שלא ראהו תמול שלשום, עוסק בחריצות ובלי הפסקה בהוצאת חתיכות היבלית מן האדמה. התמדתוֹ של הפועל משכה את לבו של יהודה, ויום אחד עבר את התחום שבין שני הכרמים וניגש אליו. זה היה שקוע עד חצי גופו בתוך בור שבתחתיתוֹ התחקה על שרשי יבלית עמוקים.

— ד' עמך!

— יברכך ד'!

הפועל הרים את ראשו והביט אל יהודה. פניו היו צנומים, עדינים ומעוררים אהדה. מבטו היה מלא סקרנות. יהודה הציג את עצמו.

— ידעתי. רואה אני אותך תמיד רוכב על חמורך הקט מן המושבה ואליה. שאלתי לשמך ואמרו לי. בפעם הראשונה בחיי רואה אני סופר עברי רוכב על חמור. ואני שמי יוסף.

שניהם צחקו צחוק קל. יהודה כבר שמע על הפועל שבא זה עתה למושבה והיה עד מהרה הרוח החיה בין חבריו, אבל עד עתה לא נפגש עמו מקרוב. יוסף יצא מבּוֹרוֹ ושניהם לחצו איש את יד רעהו.

— הכרם היפה הזה והנקי, השכן ל„כרמנו", כרמך הוא?

— כן.

— שמחתי להיוכח כי ה„עט" אינו דוחק את רגלי ה„אֵת". אמנם לא באתך ניקית את היבלית, אבל משבח אני את בעל־הבית שעיניו פקוחות, ואיני אוהב את הרשלנות.

יהודה צחק. הרמז שלא ידיו ממש עשו את כרמו לא פגע בו, כי בטוב־לב נאמר.

— לא, אין ה„עט" דוחה את ה„את", ואף הספר אינו למכשול לו. אינני סובר כאחרים שרק אנשים מן ההמון, עמי־הארץ, מסוגלים להיות איכרים כהלכה.

פגשתו מחייכת על הסף. קיבל עליו יהודה את גזירת המיילדת, ובפעם הראשונה בחייו בארץ ישב במרכבה, והיא של פקידות הבארון, ללוות את אשתו. וכי מה לא יעשה אב בדאגתו לאם ולבן?

ו. חבר חדש

החורף הראשון לאחר הולדת בתו הביא שמחה ללבו של יהודה. חיים חדשים פיכו בתוך ביתו. לתינוקת קבעו לשינה את חדר־השינה של ההורים והם עברו לחדר־האוכל, ואת המרפסת הגלויה כיסו בגג ותהי לחדר־אוכל.

חיים חדשים פיכו גם בפרדס הצעיר. בסתיו הרכיבוהו תפוחי־זהב, שורה אחת לימונים חמוצים וזוג עצי מנדרינות להיות למאכל, בעיקר לבת, כי מעתה היתה היא בראש מחשבותיו של יהודה. אף מכרם־השקדים הצעיר רוה נחת. הגרעינים שזרע הצמיחו שתילים, והודות לחריש המרובה התפתחו השתילים ובקיץ אחד היו לעצים רעננים, ובחורף הרכיבם עם „ויקטוריה" ו„יונים" במעורב, וזוג עצי „מישמיש" הרכיב באחת הפינות, גם הם קודש לבת.

ועוד דבר נתחדש בחיי יהודה: שוב מצא לו חבר, מאנשי העליה השניה. העליה השניה, שהתחילה לאחר המרירות של הקונגרס הששי, כמחאה נגד אוגנדה, גברה במידת־מה אחרי הקונגרס השביעי, שאף הוא לא השביע נחת. ההסתדרות הציונית התפלגה בקונגרס זה לשני פלגים. הפלג האחד, שעיקר הציונות היה לדידו „מדינה", ולו גם בהרי־חושך, סטה מהנתיבה הציונית, לבקש „ארץ" למדינה. הפלג השני, שציון היתה ונשארה לו העיקר, התעורר מן „התרדמה המדינית" ויבקש לשוב לדרך הציונית המסורתית, היא דרך בניין הארץ בעליה ובהתיישבות חקלאית ולא צפיה לנסים. אמנם גם מאנשי הפלג הזה רק אחד בעיירה ושניים בעיר עלו ציונה, הרוב הגדול אך דיבר על ציון ואת חייו חי בגולה. מן המעטים והבודדים, שנחלצו לעלות בעת ההיא, באו אחדים גם לרחובות לשמחתו של יהודה. משלושה מעיינות שתה יהודה והרוה את נפשו באותה שנה: ילדתו, משקו ושמחת העליה השניה. רצון עז ומחודש לפעילות התעורר בו.

בכל בוקר, כשהיה יוצא לעבודתו, נח מבטו האחרון על התינוקת; ובכל ערב, בשובו מעבודתו, היה רואה אותה תחילה, וצחוק של אושר, צחוק „טפשי" כדברי אשתו, היה על פניו. רק דבר אחד לא נעם לו בעת ההיא: מוכרח היה לעסוק בכל יום בענייני היקב הזעיר של אגודת הכורמים הקטנה שלו, שהלכה ונתחסלה, ורוב חבריה כבר עברו לאגודת הכורמים הגדולה שירשה את יקבי הבארון. הוא „בישל" בשעתו את ה„דייסה" של אגודה זו,

פרק ראשון בתורת עץ־ההדר, הלכה מתוך מעשה. וכאשר לבלבו רוב השתילים הצעירים וגדלו וגבהו מיום ליום, הלכו יהודה ושני עוזריו לבדוק עוד הפעם את העצים אחד אחד. חסן תפש בשתי אצבעיתיו בראשי השתילים, שנראו יבשים, והם „זחלו" ויצאו כאילו מעצמם מן האדמה, כי שרשיהם היו רטובים ורקובים. מספר החללים היה תשעים. — כמעט ששה אחוזים — אמר יהודה בעצב. אך חסן ניחמו ואמר, כי אין האבדה שווה בצערו ויש לנטוע אחרים במקומם, ואף יעצו להרבות בחרישה במחרשה ערבית בין העצים לשמור על הלחות באדמה בטרם יתחיל בהשקאה בקביעות. יהודה עשה כדבריו וישבע נחת. העצים גדלו והעניפו משבוע לשבוע עד כי נדמה היה ליהודה שעיניו רואות בצמיחת עציו.

השלושה טיכסו עצה, מה לנטוע במקום השתילים המתים? חסן צידד בזכותם של לימונים מתוקים; ברוך הציע עצי־פרי; מאוהב היה באגסים ועל סוג אחד מסוגיהם הנקרא ברוסית „באבא" היה מדבר כבחור באהובתו. גם יהודה נטה לעצי־פרי לגוון את פרדסו, אבל העדיף תפוחים, כי אהבם. חסן לא הסכים עמם: היש בעולם פירות טובים מן ה„שאמוטי"? — אבל אחרי רבים להטות. ובויכוח בין יהודה וברוך: מה עדיף תפוח או אגס, ניצח יהודה. ויום אחד נסעו יהודה, ברוך ועבדו־רחמן לראשון־לציון ובחרו להם במשתלתו של אחד הפרדסנים שמונים שתילי תפוחים ועשרה שתילי אגסים. הוצאת השתילים, אריזתם, טעינתם, הנסיעה לפרדס ונטיעתם נמשכו זמן רב, ורק עם חשכה חזר יהודה לביתו. צלה עמדה בשער השדרה וחיכתה לבעלה בחרדה, כאשר עמדה וחיכתה אז בהביאו את המוטור מיפו, וגוסי ניצבה עמה וחיזקה את לבה. וכשראו שתיהן את יהודה בא בעגלתו צעקה צלה מתוך התרגשות וגוסי הוכיחה את יהודה בדברים חריפים, כי פרדסן הוא יותר מבעל לאשה הרה. צער רב נצטער יהודה על שגרם להתרגשות זאת, אבל את הנעשה אין להשיב, ורק ניחם את אשתו, כי עתיד בנם לאכול תפוחים ואגסים ולא רק תפוחי־זהב.

לא עברו שבועיים מאז נטע את עצי־הפרי והתחילו מלבלבים, כולם נקלטו ועלו יפה ויהודה שמח בהם שמחה רבה. ובשובו ערב אחד מן הפרדס, והוא מתעתד לספר לצלה על עציו המשגשגים, מצא בבית מהומה וחרדה. ידידתם של יהודה וצלה, המיילדת, אחותו של לאזאר, באה לביקור, ואגב־אירחא בדקה את חברתה והחליטה, כי יש להעבירה לראשון־לציון עוד הערב. צלה מיאנה להחליט על דעת עצמה וגם לא נתנה לקרוא את יהודה מהפרדס, לבל יבהל. אז שלחה המיילדת על דעת עצמה את אחד מצעירי המושבה לראשון אל הרופא, כי ישלח את מרכבתו להביא את צלה. ובשוב יהודה מצא את המרכבה נכנסת לחצרו. לבו פג והוא פנה במרוצה אל הבית, אבל אשתו

למים את הפתח השני. הוא עמד והביט אל שתיליו השותים מים ונדמה היה לו שהעלים הדקיקים רוויים נחת. אחר־כך הוציא את מזמרתו, שלא השתמש בה זה מכבר, עבר על השתילים הנטועים וגזם את ראשיהם, כדי לסייע לשרשים להתערות בבית־גידולם החדש. השמש נטתה לשקוע. יום הנטיעה הראשון התקרב לקצו. מן המושבה נשמע קול הפעמון ויהודה ופועליו חזרו לבתיהם כחוגגים.

ה. צער גידול עצים

לפנים היו אומרים בארץ, כי נקל לגדל לגיון עצים מאשר לגדל ילד אחד. עתה נוכח יהודה, כי גם עצים קשה לגדל. למרות אמצעי הזהירות שנקט בשעת הנטיעה, לא נקלטו כל עציו. הדבר גרם לו אכזבה מרה, וביחוד חרה לו, כי ידע שהוא עצמו אשם בכך, כי נחפז להתחיל בנטיעה. לא אחת ולא שתיים כבר נענש על מידה זו של חפזון שבו, וגוסי יסרתי על כך, ואין לי תקנה. רוח הוא בו להיות נחפז. הימים שלאחר הנטיעה השביעוהו מרורים. מן השמים נלחמו בו. שבוע לאחר גמר הנטיעה התחילה רוח „חמסין" מנשבת, והשרב ורוח־הקדים עמדו בעינם שלושה ימים רצופים. במה הרגיז יהודה את אל הרוחות? בכל יום הלך יהודה אל פרדסו, ולאשתו הבטיח, כי רק יביט אל עציו וישוב. אך בכל פעם היה מאחר לשוב, והוא אבל וחפוי־ראש. ביום השלישי לשרב פקד יהודה על עוזריו להשקות את פרדסו השקאה נוספת. עיניו ראו, כי עלי השתילים צבעם שונה לרעה ולבו נתכווץ מכאב. כיומיים לאחר שחלף החמסין ראה יהודה, כי רבים מן העצים קמלו עליהם, ולבו מת בקרבו. אך חסן ניחמו ואמר לו, כי התייבשות העלים אין פירושה מות השתיל, כל עוד נשאר הקנה בירקותו. ואמנם, במרבית השתילים היו הקנים ירוקים ומלאים מיץ. גם פרדסני נס־ציונה, שיהודה הלך לדרוש בעצתם, ניחמוהו ואמרו לו, כי שתיל שעליו יבשו ונשרו אות הוא, כי חי עודנו ואף מכה שרשים ויקדים להניץ את ניצניו; רק שתיל שיבשו עליו ולא נשרו סימן רע הוא לו. יום יום הלך יהודה לפרדסו להתבונן בעציו ולראות מה שלומם. השתילים שעליהם יבשו ולא נשרו היו מועטים וגם מראה קניהם נשתנה לרעה, וכשחתך בהם יהודה נוכח לדאבון לבו שהם מתייבשים והולכים. יום אחד ראה יהודה, כי בשתילים שנשרו עליהם, נפקחו ה„עינים" הרדומות, ובעוד ימים מספר הציצו ראשיהם החדים והזעירים של העלים החדשים וצבעם ירוק כהה. לבו של יהודה רחב: חיים חדשים! וכעבור ימים אחדים התחילו מלבלבים אותם העצים שעליהם לא יבשו כל עיקר. כך למד יהודה

שהיו נוטלות את הגושים בזהירות על ראשיהן ומניחות גוש גוש אצל כל בור.

שלושה נוטעים העמיד יהודה: את חסן ושני פועלים עבריים, שכבר עסקו בנטיעה בפתח־תקוה. ואת חסין הזקן, דודו של חסן, אותו „גבעוני" מפרעלי ה„בחר" שלו, הזמין להשקאה, כי מומחה היה למתוח תעלות־מים על פני האדמה לפי טביעת־עינו בלבד. ועוד פועל עברי הזמין לחפור את ה„צלחות" מסביב לשתילים. ויהיו ליהודה בצאתו לנטוע את פרדסו ששה פועלים גברים ושלוש נשים, ונוסף לכך ברוך, הממונה על המוטור ועבדו־רחמן העגלון. על הכל חשב מראש ואת הכל תיכן היטב, לבל תקרה, חלילה, תקלה באמצע הנטיעה.

את השתיל הראשון שתל יהודה במו ידיו, וכל הפועלים עומדים עליו. לבי היה חרד כלשהו, ושפתיו לחשו „שהחיינו". את הגוש המחזיק את השתיל לקח בזהירות, הציבוֹ באמצע הבור וכיוונוֹ בדייקנות לפי שני הקוים, שתי וערב. משני עברי הגוש עד למחציתו שפך אדמה תחוחה והידק אותה מעט. אחר־כך הוציא את המטלית לאט לאט והשליכהּ למעלה, ובתנופה מהירה מילא בעפר לקוח מדפנות הבור את החלל הריק עד כי נמלא הבור כולו ויהדק את העפר ברגליו יפה יפה. חסל סדר נטיעת העץ הראשון. הפועלים הביטו ביהודה כמשתתפים בשמחתו. ברצון היה ממשיך בעבודת הנטיעה כל אותו יום, אבל חזקה עליו חובתו להשגיח על פועליו שיעשו את הנטיעה כהלכה, כי הצלחת פרדסו תלויה בכך. שלושת הפועלים עסקו בנטיעה איש איש בשורתו, ויהודה עומד עליהם ומוֹרה אותם את המעשה אשר יעשו:

— אַל תחוס על רגליך והדק יפה יפה את העפר, כי ידבק לשרשי השתיל. אַל תחוס על עיניך וראה לכוון היטב ולהציב את השתיל כשורה. — והפועל הרביעי הולך אחרי הנוטעים וחופר „צלחות" מסביב לכל שתיל. מן הבאר יצא צינור, שעבר לכל אורך הפרדס, בראש השורות, ובצינור פתחים הנסגרים ונפתחים אל מול כל שתי שורות באמצען. חסין הזקן פתח תעלה בין כל שתי שורות להוביל בה את המים. וכאשר הביא עבדו־רחמן שמונים שתיל בפעם השניה, כבר היו הראשונים נטועים, והוא לקח את המטליות וחזר להביא עוד. יהודה נתן אות לברוך להניע את המוטור, וקילוח עבה של מים פרץ אל תוך התעלה אשר בין שתי השורות. לבו של יהודה פחד ורחב כאשר העביר חסין את המים מן התעלה אל „צלחת" השתיל הראשון, והמים הרוו את האדמה, ששקעה מעט מסביב לשתיל ודבקה בשרשים. האויר שבתוך האדמה גורש בלחץ המים, והאדמה והשרשים היו לבשר אחד ויבשרו את הולדת החיים החדשים. כאשר מלאה ה„צלחת" הראשונה, עבר חסין להשקות את השתיל שלאחריו, וכן הלאה עד סוף השורה, והמשיך להשקות את השורה השניה עד שהגיע שוב לפתח הצינור. בינתיים ניטעו עוד שתי שורות, ויהודה פתח

אהבו במבט ראשון. הפועלים התחילו את עבודתם בשיר בפיהם. היתה זו העבודה האחראית הראשונה שקיבלו על עצמם וליהודה הבטיחו שלא יהיה שום בור חסר מן המידה הקבועה וכי יקפידו על כיוון השורות. במידה שגברו העבודה וחום השמש, פחתה השירה, ולבסוף היה רק הבחור הצעיר פולט קטעי זמרה מפעם לפעם. רוח השירה חלפה, הריאות נשמו בכבדות ואגלי זיעה גדולים נפלו נשרו מעל פניהם. הישיש נאנח קשה. עד הצהרים עשה שלושה בורות, בשעת הצהרים שכב פרקדן בצל הקיר של בית־המוטור ולא אכל ואחרי הצהרים לא יסף לעבוד. הצעיר המשיך בחריצות גם אחר־הצהרים, וכשניתן האות להפסיק את העבודה לפנות ערב מנה אחריו חסן, שהוא וברוך עברו אחרי החופרים והכשירו את הבורות לנטיעה, חמישים בור, ובקול נמיך ובהתפעלות לחש באזני יהודה: — שאטר. גם בלבו של יהודה התרוננה השירה בבוקר ולאט לאט עממה. נדמה היה לו, כי „שותף" הוא לפועליו ביגיעתם ובזיעתם הכבדה, שהרותה את אדמתו. אך בשובו לפנות ערב מן הפרדס בחברתם, והפועל הצעיר פתח בשיר־לכת עליז, שוב התרוננה השירה בלבו.

ד. הנטיעה

יהודה יצא לנטוע את פרדסו ביום אביב מלא זוהר, ולבו מלא רננה. זאת הפעם ניתן לחסן תפקיד חשוב, כי בהיעדר יהודה מן המושבה, לאחר ה„משלחת הפריזאית", עבד חסן בפרדסי נס־ציונה וקנה לו נסיון בנטיעת עצי־הדר. גם יהודה לא היה הדיוט בנטיעה. מאז החליט בלבו להיאחז ב„קרנות־המזבח" של הפרדסנות ולרכוש לעצמו בכך עמדה כלכלית עצמאית, שאינה תלויה בחסדים, היה הולך מזמן לזמן לנס־ציונה ולפתח־תקוה וגם ליפו לראות מקרוב בגידולם של עצי־הדר ; ביחוד התבונן אל עבודת הנטיעה, כי הנטיעה והזריעה היו חביבות עליו מאז ומתמיד.

את אחד מפועליו העבריים המומחים שלח יהודה לנס־ציונה להביא את השתילים. השתילים היו נתונים בתוך גושי־אדמה, ואת הגושים עטפו במטליות לבל יתפוררו. פרדסנים מנוסים יעצו ליהודה לחכות בנטיעה עד שתתייבש האדמה ותתגבש יותר מסביב לשרשי השתילים, אבל יהודה קצרה רוחו ולא יכול עוד להמתין. מבקש היה לראות את סימני החיים החדשים בפרדסו בטרם יבוא היום בו יתנו קולם החיים החדשים בביתו, שלא לערבב דאגה בדאגה ושמחה בשמחה. את השתילים מנס־ציונה הוביל עבדו־רחמן בעגלה, שמונים גושים כל פעם, ובבוא העגלה לפרדס חיכו לה שלוש ערביות,

בהלכות עצים עוד מן הגולה. שלשתם התחילו בסימון, יהודה וברוך סימנו, וחסן תקע יתד בכל מקום שהצטלבו בו שני הקוים. כאשר נגמרה מלאכת הסימון, ראה יהודה את כל תכנית פרדסו פרושה לפניו כמפה גדולה על פני האדמה והביט בקורת־רוח אל ברוך ואל חסן וגם פניהם הזהירו.

נכנס אדר, חודש השמחה, ושמחתו של יהודה היתה כפולה הפעם: סימון הפרדס בישר את לידתו הקרובה; וגם בביתו גברו הסימנים ללידה הרת מאורע גדול בחייו: בן יינתן לו, שימשיך אחריו את טיפוח הפרדס.

שמש האביב כבר בערה במלוא תוקפה, ואף כי עדיין „רימתה" את האדם והסתירה ממנו את השרב השמור עמה לעונות הקיץ, הרי בשעת הצהרים אי־אפשר היה עוד לאכול בחוץ, ואוירו של בית־המוטור היה ספוג ריח של נפט. על כן הקים יהודה מלונה בחצר, ליד שני עצי־התות הרכים, ובצלה היו הוא ושני פועליו אוכלים את פת־הצהרים. לאחר האכילה היה שוכב פרקדן על המחצלת וחולם על הצל שיתנו עצי התות לו ולפועליו ברבות הימים. אז יביא הנה גם את האם ואת הבן ליהנות מצלם ומפריים המתוק.

יום אחד הביאה לו רות לביתו את העתון הירושלמי, שיהודה לא אהבו ולא היה קורא בו, ותרמוז באצבעה על ה„ירכתון": „לטיפה" שלו נדפסה שם בעברית של „אק־קוצק" — ה„בת" שלו, שנולדה לו בבית־החולים בצירין. סודו היה ידוע רק לאשתו ולרות. ביפו סיפרו, כי סופר אלמוני, שעבד כפועל במושבות הארץ, חזר לוארשה ויכתוב את הסיפור. העורכת של העתון הירושלמי תירגמה אותו ל„עברית" שלה, ולא ידעה כי נתנה מקום ליצירתו של אחד ממתנגדי עתונה.

לאחר שסימן מקום לאלף ושש מאות עצים, הזמין חבורה של פועלים מן המושבה לחפור את הבורות, מטר מעוקב כל בור. הפועלים היו כולם מאנשי ה„עליה השניה". שכר־העבודה שתבעו ממנו היה כפליים משכר־העבודה הרגיל ואת החפירה קיבלו עליהם בקבלנות, ולכך הסכים ברצון. אבל קשה מזה היה התנאי, שעמדו עליו בכל תוקף, כי לא יעבוד עמם שום פועל „זר" בחפירת הבורות. קשה היה ליהודה להתחיל בעבודה חדשה ולא לשתף בה את חסן, שעבד עמו מראשית דרכו ברחובות, זה שבע־עשרה שנה, אבל קיבל את התנאי בלית ברירה וימים אחדים התבייש להביט בפניו של חסן בגלל העלבון. בז' אדר, הוא יום הולדתו של יהודה, יצאה חבורת פועליו, עשרה במספר, לחפירת הבורות. ארבעים שורות היו בפרדס, והתחילו בעשר השורות הראשונות, כל פועל בשורתו. בחבורת הפועלים היה ישיש אחד, שיהודה הכירו והוקירו מכבר, תלמיד־חכם ותיק שמאס בספר ויבחר במעדר; ואחד צעיר היה, חסון כאלון ותום־ילדות בפניו הטובים והרעננים, ויהודה

את האם ואת הבת, את העגלון הושיב למטה, והוא עצמו ישב על הקרש הקדמי לנהוג בסוסים.

ובהגיעם לביתם ברחובות, שדלתו היתה מקושטת בפרחים ועליה כרזה, מעשה ידי רות: „ברוכים הבאים!", עמדו גוסי ושתי בנותיה בפתח וקידמו את פניהם בצהלה.

ג. הכשרת הפרדס

מאז חזר יהודה, לאחר הניתוח, אל מושבתו ולביתו, התמסר שוב לעבודה האהובה עליו. באמצע החורף נטע את כרם השקדים שלו, ובראשית האביב נטע את הפרדס. הימים בהם ניגש יהודה לנטיעת פרדסו כאילו החזירוהו אחורנית בשש־עשרה שנה, אל התקופה בה ניגש לנטיעת כרם גפניו הראשון. את חלקת האדמה בת שלושים הדונם, שהכשיר לפרדס, אהב למן היום הראשון שהתחיל לטפל בה, אף כי חלקו בה היה בתחילה חמישה דונמים בלבד. כאן, בחלקת־האדמה הזאת, נתגשמו שתי משאות־נפשו: אדמה ומים. אל המים, אל האפשרות להרוות אדמה צמאה, נשא את נפשו כל ימיו בארץ, מאז למד לדעת כמה יבשה היא אדמת מולדתו. את האדמה חרש היטב עוד לפני שנה ובינתיים ביער את כל שיורי היבלית ושאר העשבים השוטים, גדר את חלקת־האדמה מארבעת צדדיה בגדר תיל והקים שער לעבר „גבעת האהבה". הבאר ומכון־המים היו מוכנים, ושתילי לימון מתוק קנה בנס־ציונה; את סוד החושחש עוד לא ידע בימים ההם. משני עברי הבית, שבנה על גבי הבאר והמיטור, נטע בט"ו בשבט עצי רימון, אגס, תפוח ואפרסק — שניים שניים לכל מין. בין שער הפרדס ובין הבית נטע שני עצי תות ומהם והלאה שני תמרים ועץ תאנה. עצים אלה יגוונו את פרדסו שיינטע כולו עצי־הדר, ותחתם ימצאו הפועלים מחסה בימי הקיץ, ובני־ביתו יתענגו על פריים.

למחרת ט"ו בשבט יצא יהודה לסמן את חלקת־האדמה לנטיעה. זה לו שנים אחדות, מאז נואש מן הגפנים ונסחף בעבודה הציבורית, שכמעט וחדל מעבודת כפיים. על אחת כמה וכמה נזהר מכל עבודה מייגעת מאז מחלתו. אבל כיצד יוכל שלא להשתתף במו ידיו בסימון פרדסו? ובלי שגילה את הדבר לצלה החליט בלבו להיות שותף בפועל ממש לסימון. את הזווית הישרה הזמין הפעם אצל הנגר ואף הכין לו את החבל, העמודים, המסמנים והיתדות. את פועלו הערבי, חסן, שעבד עד עתה בכרם השקדים הצעיר, העביר יהודה לפרדס, וגם לקח לו פועל עברי קבוע, ברוך שמו, בחור מבני העליה השניה, שאותו ביקש לעשות לפועל הראשי בפרדס, כי היה זריז וחרוץ וידע פרק

הסוס נפח את נשמתו. מצאתיו ביפו, גוסס. אין רחמים בלבכם על הבהמות.

— אין בכך כלום. האם לא שווה הדבר: בת תמורת סוס? — עבדול־רחמן החריש, ויהודה ידע, כי לא כן יחשוב בלבבו. אילו בן הוא, כי אז היה אולי מתנחם על אבידת הסוס, אך בת... הוא טפח בחיבה על שכמו של העגלון, נתן לו מתנת־כסף לכבוד המאורע ושלחו הביתה לדאוג לפרה ולעופות. עבדול־רחמן הפך פניו ללכת ויהודה הביט אחריו באהדה, ובלבו חשב, כי אילו מת הסוס בזמן אחר, היה מתאבל עליו אף הוא, אבל עתה מה לו סוס, מה לו כל משקו — בת יש לו, חיים חדשים הביא לעולם. ושמח היה עתה ולבו טוב עליו כאשר לא היה מעודו. והנה עגלה נוסעת לעומתו, עגלה מרחובות ובה חבורת ידידיו משם ובתוכם גם רות, שלפני כחצי־שנה חזרה מחו״ל ועבדה כגננת בגן־הילדים במושבה. כל בני החבורה קפצו מן העגלה והקיפו את יהודה. מטר של ברכות „מזל־טוב״ ירד עליו, וכל הידים הושטו לחבקו. רות לחצה את ידו באחרונה ותקרא:

— בוא עמנו, הראה לנו את בתך!

כל החבורה נכנסה הביתה. המיילדת וגוסי פתחו לפניהם את חדר היולדת, אבל לא נתנום להיכנס. כולם הביטו אליה והיא אליהם, והברכות והאיחולים „עפו״ מרחוק. רק לרות הניחו לבוא פנימה. היא נשקה ליולדת על מצחה, לחשה לה: „מזל־טוב״, ובידיה השלוחות תפשה את הכר שהתינוקת היתה כרוכה בו, הביטה בה במבט בוחן ותקרא בקול:

— בת יפהפיה לכם! ראו את הבעת־הפנים האינטליגנטית!

הכל צחקו בקול, והאֵם זרחה מאושר ותאמר לרות:

— הנה נוספה לך תלמידה חדשה!

יהודה עמד בין כל האורחים בפתח החדר מבחוץ, והביט באם, בבת וב„גננת״ שלה בעתיד וידע כי שלושתן יקרות לו. בעלת־הבית, ששמחה בשמחת דייריה, הביאה על טס כוסות יין ותופינים והכריזה:

— שתו, בחורים, לחיי הבחורה החדשה!

ועוד אלה עומדים צפופים ושותים „לחיים״, ואורחים חדשים באו, מכירים וידידים מרחובות ומראשון, וכל הבית נמלא רעש ושאון כבכוורת של דבורים, עד שקמה המיילדת ותגרש את כולם החוצה.

גם גוסי ורות נפרדו מיהודה וצלה ושבו לביתן. בטרם לכתה ציותה גוסי ליהודה לבל ישכח ללכת לבית־הכנסת ב„יום הקריאה״ לקרוא לתינוקת שם בישראל, ותסיים:

— ואת ה„שמחה״ נערוך בביתכם ברחובות!

עשרה ימים נוספים נשארו יהודה, צלה ובתם בראשון. כתום המועד שקבע הרופא, לקח יהודה עגלה זוגית בראשון, הושיב על שק ממולא תבן

חלום „בנר" חלף עבר. יהודה לא ידע אם ניתן עוד להציל את הילד, ויעיד בדרך לחש לד"ר יפה, כי אם יהיה עליו לבחור בין האם ובין הבן — האם עדיפה. ד"ר יפה ניחמו ואמר, כי בוראי לא אבדה התקוה להציל את חיי שניהם.

עוד יהודה מתרוצץ אנה ואנה כמי שדעתו נטרפת עליו, והנה נשמע מרחוק קול קורא בשמו. הוא הכיר את קול גוסי. לבו פג, אבל כרגע התעודד, כי בקול הקורא לו נשמעה שמחה. מחוץ לבית הקטן, בעיגול האור שנפל מן המנורה דרך החלון, עמדה גוסי ופניה זורחות:

— מזל־טוב! בת נולדה לך, שחרחורת ונאוה. לאם ולבת שלום.

התפרץ יהודה לתוך החדר וראה את צלה שוכבת על שולחן ופניה לבנות ועיניה עצומות, אבל ארשת של שקט ומנוחה פרושה על פניה. ד"ר יפה החזיק בידו יציר פעוט, ערום ושחור, ובכף ידו השניה טפח על העכוז, שהיה כגודל התפוח, וקול צויחה פרץ לפתע ומילא את החדר.

— מזל־טוב לך, אב. הנה לפניך גם האם וגם הבת. לא בן, כאשר קיית... ובתך „עצלה", עד עתה מיאנה לצווֹת, אך מעתה תימלאנה אזניך ממנה.

האם פקחה עיניה והביטה בתמיהה על כל העומדים עליה, כאילו לא הכירה אותם. שכרון הכלורופורם עוד לא חלף. מבטה שהה על יהודה, הרופא והתינוקת שעל כיפת־ידו, ולבסוף הושיטה את ידיה ופניה היארו מאושר.

ב. שפרה

לאחר שלושה לילות־חרדה שעברו עליו, ישן יהודה בלילה הרביעי שינה עמוקה, אף כי שכב על ספת־עץ קשה בחדר־האוכל של בעל־הבית, החדר בו ראתה בתו את אור החיים. עד מהרה השלים עם המציאות, שכח את השם שהכין ל„בנר" ובכל לבו אהב את היצור החדש, בשר מבשרו ועצם מעצמותיו.

בבוקר הכניסתו המיילדת לחדר היולדת לראות כיצד מיניקה האם את בתו. צלה הביטה אליו בצחוק קל ותשאלהו כמתחטאת:

— הכועס אתה על שהבאתי לך בת, ולא בן כאשר חפצת?

— לא... איני כועס... — הצטחק והוסיף: — אם אין בידינו לקיים את שם הנביא, כאשר חשבתי, נקים נא זכר לאחותי.

— שפרה, — לחשו ברעדה שפתי האם ותישק על ראש התינוקת.

כשיצא יהודה אל הרחוב, ראה את עבדו־רחמן עומד אבל וחפוי־ראש.

— מה לך, עבדו־רחמן? למה תתעצב? ברכני, אשתי הביאה לי בת.

— בת? — שאל עבדו־רחמן באכזבה גלויה, ובהשפילו עיניו הוסיף: —

את חיי שניהם אי אפשר. חיתוך קיסרי אין לעשות בתנאים הקיימים, והיולדת לא תעמוד בניתוח קשה, כי לבה חלש. הדרך היחידה היא להקטין את ראשו של הנולד כדי להקל בכך על יציאת העובר ולהציל את חיי האם.

בשמיעה ראשונה לא הבין יהודה את דברי הרופא ולא תפס מה הוא דובר, והביט אליו בעינים תועות. וכשהבין את פירוש המלים האיומות, כמעט שנטרפה עליו דעתו ויצעק בקול משונה:

— להמית את בני? — הרופא הקטן והרזה נרתע לאחור כאילו ביקש יהודה להכותו... בינתים חלף זיק במוחו של יהודה ויצעק:

— את חיי האֵם הצל! — ויפנה לרוץ מן הרופא כאילו לברוח על נפשו... ושוב עמד, נמלך בנפשו רגעים מספר ומחשבה חדשה הבריקה במוחו: „ד"ר יפה הציל את חיי, אולי יציל גם את חיי אשתי ובני... למהר ולהביא את יפה!". במרוצה חזר יהודה אל הבית, אל הרופא, שכבר התחיל מטפל בכליו, וישאלהו בקול חרד ורועד:

— האם אי־אפשר להמתין עוד שתי שעות?

— אפשר לחכות עד הבוקר — מיהרה לענות המיילדת, שלא הסכימה בלבה להחלטתו הנחפזת של הרופא, וזה אישר דבריה בתנועת־ראש בלבד.

— ובכן, חכו לי שעתיים ואני רץ להביא את ד"ר יפה. — יהודה יצא אל הרחוב לבקש לו סוס מאת אחד ממכיריו, והנה מן השמים שלחו לו את סוסו. עבדול־רחמן בא רכוב על האדום בלי אוכף, לספר ליהודה על מצב העבודה. חטף יהודה את הסוס, קפץ עליו, דחף בו בחזקה ויטהו לעומת יפו, ולא עברה חצי־שעה ועצר בסוס בסימטא לפני ביתו של ד"ר יפה. הוא קפץ מעל הסוס, שנשאר עומד מרעיד ונושם בכבדות וכולו מכוסה קצף לבן, וידפוק על דלתו של הרופא. בעוד רגעים מספר יצאו יהודה והרופא המצויד בילקוט נפוח וילכו אל החאן ומשם רכבו על שני סוסים לראשון. כשעבר יהודה בסימטא ראה את סוסו מוטל על הקרקע, „אבוד" — חשב בלבו, אף־על־פי־כן ביקש בחאן לשלוח איש לטפל בו. עוד לא עברו שתי השעות שביקש יהודה, וד"ר יפה, שרווליו מופשלים, לבוש סינור לבן, טיפל כבר ביולדת. את יהודה גירש מעליו וציוהו שלא יעז לחזור בטרם יקראו לו.

וברגעים האיומים האלה התרוצץ יהודה הלוך ושוב בחול, בין קוצי הדרך לרמלה. מפעם לפעם היה תופס בשתי ידיו את ראשו שחישב להתפוצץ. מחשבה איומה נתקעה בלבו כמסמר: „היה לי בן ואיננו עוד". במשך כל תקופת ההריון היה לבו סמוך ובטוח שאשתו עתידה ללדת לו בן וכבר הועיד לו שם, ישעיהו, כשם הנביא אשר אותו אהב מכל הנביאים. תחילה התנגדה צלה לשם זה, שהוא ארוך מדי ואינו „מצלצל", אחר־כך ויתרה, כי אמר לה לבה שתלד בת, אבל החרישה שלא לצער את יהודה לפני בוא המועד. והנה

א. בת

הדרך העולה מראשון־לציון לרמלה, מבית־הפקידות מזרחה, היתה חולית מאוד, ושממה זרועה קוצים וחוחים השתרעה משני עבריה. בדרך זו התריצץ עתה יהודה הנה והנה, נסער, נרגש וכואב, ופעם בפעם תפס את ראשו בשתי ידיו וילחצהו בכל כוחו, כאילו ביקש לחזקו שלא יתפוצץ.

היתה זו השנה השמינית לאחר חתונתו וכמעט מלאה שנה מאז הניתיה בצירייך. בבית קטן שמול בית־הפקידות הגדול שכבה, בחדר צר, אשתו המקשה ללדת זו היממה השלישית. ברחובות לא היה עדיין רופא, והמיילדת, אחותו של לזר, שעבדה עתה בראשון־לציון, יעצה ליהודה להביא את צלה לראשון־לציון, למען תלד תחת פיקוחו של רופא. בית־חולים מתאים או בית־יולדות לא היה בנמצא, על כן שכר יהודה חדר באחד הבתים בקצה המזרחי־דרומי של המושבה. הוא עזב את פרדסו, שנטעו באביב ועתה כבר היה מלבלב, וישב עם אשתו, מחכה מתוך תקווה ופחד לראות בחיים החדשים שיפקדו את ביתו. היום המקווה והמפחיד כאחד הגיע. זהירותה של המיילדת היתה במקומה. הלידה היתה קשה. וזו היממה השלישית שצעקות היולדת פולחות את הבית ואת לבו של יהודה. כל צעקה הכתה כבפטיש על ראשו ותמחץ את לבו. מבטי היולדת, שנחו עליו מזמן לזמן, היו ספוגים כאב, תלונה ויאוש, וכשהיה אוחז בידה לעודדה, היו אצבעותיה תופסית בידו כצבת. המיילדת היתה מגרשת אותו מן החדר והוא מיאן ללכת. בערמה היתה שולחת אותו, פעם בפעם, אל הרופא, אל בית־המרקחת, אל החנות, אל בית־הדואר, כדי להיפטר ממנו, אבל הוא היה רץ כחץ וחוזר שוב אל משמרתו. גוסי באה מרחובות לסייע בידי המיילדת ואף היא היתה גוערת ביהודה ואומרת לו, כי אסור לבעל להימצא אצל מיטת אשתו בשעת הלידה, וגם בקולה לא שמע. לבו לא נתנו לעזוב את אשתו בחבליה וציריה. זה שני לילות שהמטפלות, היולדת ויהודה לא עצמו עיניהם, והלילה השלישי הגיע... מידידי יהודה הותיקים אשר בראשון־לציון נשארו רק בודדים. יוסף ואשתו נדדו למרחקים, ויחיאל היה חולה בעיניו כל אותו קיץ.

בלילה השלישי קרא הרופא את יהודה החוצה והודיע לו, כשעיניו מושפלות, שעליו להחליט ולבחור בין האם והתינוק העומד להיולד, כי להציל

חלק שני

חיים חדשים

אחותו של יהודה למדה בגימנסיה באודיסה ולעתים היתה נכנסת לבתיהם של אחד־העם וביאליק.

עתה התלקח ויכוח בין האחות ואורחה על נוסח ווארשה ונוסח אודיסה, ויהודה חשב בלבו: „מה לי ווארשה, מה לי אודיסה, אני לרחובות".

האורח עמד לנסוע באותו לילה, ובהיפרדו מיהודה אמר:

— עוד השבוע, בערב שבת, יודפס סיפורך בעתוני.

— אבל הלא עתונך אידי הוא, ואני כתבתי עברית?

— יימצא מתרגם.

לאחר צאתו מבית־החולים בילה יהודה ימים אחדים בפנסיון. יום אחד הביאה לו אחותו מכתבים מאשתו והוריו וגם מרות, שסיימה את מכתבה: „להתראות ברחובות". גם עתון אידי מווארשה הביאה לו ובעתון נדפס ציורו „לטיפה" ועל החתום: „חַוַג׳ה מוסה". אורחו העורך שאלו, דרך אגב, כיצד מכנים אותו מכיריו הערביים, ובשם זה החתימו על הציור.

מוזר היה ליהודה לראות את דבריו, שכתבם כמו בדרך משחק, נדפסים בשפה שלא היה רגיל בה. לפתע התעצב אל לבו ולא ידע על מה.

שיש עם נפשו להביע, לפעמים, את דעתו על הבעיות הקרובות ללבבו ולזכור ולהזכיר דברים שעברו על הישוב.

— יהי כך. סַפר לי מזכרונותיך. הלוא זוכר אתה בודאי ערביה חיננית שאהבת. ספר עליה והיה זה סיפור בשבילי.

— מעודי לא אהבתי ערביה, — אמר יהודה ויצחק שוב, ותוך כדי כך נזכר בלטיפה, ופניו הסמיקו מעט...

— אהבת, אהבת. הכרת פניך תעיד בך... ספר לנו על כך.

אחותו של יהודה באה לעזרתו והטתה את השיחה למסלול אחר. אבל כשעזבו האורחים את חדרו, ביקש יהודה מאת האחות הרחמניה פיסות־נייר אחדות ועפרון, ובשבתו במיטתו רשם לעצמו את אשר שמר בזכרונו על לטיפה, הנערה הערביה שעבדה עמו בשנה הראשונה לנטיעת כרמו. הכרם נעקר, אך זכרה של לטיפה עוד חי בלבבו... את פיסות־הנייר הכתובות הניח על השולחן הקטן שליד מיטתו, ועייף מן השיחה ומן הכתיבה עצם עיניו ויישן שינה עמוקה. רק למועד ארוחת־הערב העירתו האחות הרחמניה ויאכל בתיאבון כאשר לא אכל מאז חלה את מחלתו, וגם בלילה ישן שנת מנוחות. הוא החלים.

כאשר בדק הפרופיסור את יהודה למחרת, זרחו פניו והרשה לו לרדת ממיטתו ולטייל בחדר וגם בגינת בית־החולים, שאת ריח עציה ופרחיה שאף בתאוה זה מכבר בעד החלונות הפתוחים. לשמחתו ולאושרו לא היה גבול. אחותו ואורחה באו ומצאוהו מטייל בגינה כשהוא נסמך על האחות הרחמניה, והריעו לקראתו בגיל. כאשר חזרו יהודה ואורחיו ונכנסו לחדרו לשתות תה, נפלו עיני האורח על פיסות־הנייר שעל השולחן וקרא: — הזה הסיפור שביקשתי?... — וכדרכו של עתונאי לא חיכה לתשובה ובלא נטילת רשות חטף את העלים ושתה את הכתוב בצמאון.

— מצוין! זאת ביקשה נפשי ממך! — קרא ותחב את פיסות־הנייר לכיסו, ורק אחר־כך לחץ את ידו של יהודה ואמר: — אף כי „זקן" הנך, היתה לך עדנה ונתת לספרותנו יצירה חדשה. ילדת בת. עצתי נאמנה לך לכתוב סיפורים. חבל שאינך אצלנו בוארשה, היינו עושים ממך „כלי".

האורח, יהודה ואחותו צחקו הפעם יחדיו. שלושתם היו שמחים ועליזים. העתונאי שמח ב„שלל" אשר מצא, האחות — באחיה המחלים, ויהודה ידע כי ישוב לביתו במהרה.

— אילו ישבתי בוארשה לא הייתי מכיר את לטיפה.

— היינו מראים לך פולניות יפות גם ממנה.

— לא, לא, — קראה האחות ואמרה בהיתול: — לא הייתי רוצה שיהיה אחי וארשאי, — „אודיסאי" — זה דבר אחר.

ואמנם לאחר זמן רב הרים יהודה לפתע את יד ימינו ויאמר למחוץ את „הזבוב הטורדני" שעקץ לו בימין בטנו. ואלמלא אחותי והאחות הרחמניה שעמדו על המשמר היה מפיק את זממו, אבל הן תפשו את ידו והחזיקוה בכוח. יהודה פקח את עיניו וירא את עצמו שוכב במיטה על מצע של גיבוי, ואחיתי ועמה אשה לבושה שמלה לבנה וצלב אדום בשביסה הלבן, עומדות עליו, ופני אחותו נרגשות מאוד ודמעות בעיניה.

— תודה ליושב במרומים! — אמרה האחות הרחמניה ותצטלב, ואחותו של יהודה נשקה את ידו ותלחש באזניו:

— אל תתנועע, אל תדבר, שכב במנוחה.

עייפות כבדה ירדה על יהודה ושוב שקע בשינה.

שבועיים ימים נשאר שוכב, ורק ביום השביעי הרשוהו לאכול את ארוחתו בישיבה. אז הביאה לו אחותו טלגרמות של ברכה מצלה, מהוריו ימרות, שלכולם טילגרפה על הצלחת הניתוח. ביום העשירי הביאוהו שוב לחדר-הניתוחים להוציא את חוטי התפירה של הפצע, ואחר-כך הרשו למכיריו לבקרו.

יום אחד באו לבקרו אחותו וידידה, אורח, ד"ר ורטסמן, עורך עתון אידי בוורשא „דער ועג". האורח סיפר ליהודה על הפילוג הציוני, על ייסוד הארגון ה„טריטוריאלי" לבקש „מולדת" חדשה לעם העברי; ואת יהודה שאל על הנעשה בארץ-ישראל, לפתע אמר לו:

— לזכרון פגישתנו והכרותנו תן לי סיפיר קטן מחיי הארץ בשביל עתוני. דבר-מה אופייני.

צחק יהודה מלוא פיו, זה לו ימים רבים שלא צחק כך, ואמר:

— אתה מהתל בי. מימי לא ניסיתי לכתוב סיפיר, ואני בן שלישים שנה ואחת... האם אחרי בלותי תהיה לי עדנה?

— ואף על פי כן היתה עדנה לאמנו שרה ותלד בן לעת זקנתה. נסה נא את כוחך, עדיין איש צעיר אתה. קירא אני את מכתביך ב„הצופה", סיפורים הם. בכל אופן זו הדרך לכתוב סיפור, לדעתי. המרחק בין רפורטר טיב לבין כספר אינו גדול, רק מעט כשרון. ואתה לא מחוסר כשרון הנך.

שוב צחק יהודה ואמר:

— האם רפורטר אני? לא ידעתי.

הפעם צחק האורח צחוק טוב ובקול.

— ומה סבור אתה, „מאמריסטן" הנך?... הלוא על כך אוהבים אותך, כי הכתבות שלך ומאמריך אין בהם לא ריח של זיעה ולא „כובד-ראש" מטעמם, והם ספוגים שירה.

— בן-רגע עשיתני לרפורטר, למשורר ולמספר, ואני אינני אלא איכר.

אל הבימה בפרייבורג, קמו כל הנאספים באולם כאיש אחד ויריעו לו בתשואות וקריאות חיבה ועידוד. יפה עמד רגעים מספר נבוך מעט ומופתע, ולאחר־כך הודה למסובים בשם הישוב, אשר לו היו מכוונות בודאי התשואות ולא לאישיותו שלו. על כך ענה לו הציבור בתשואות מוגברות. הרגע הזה היה חגו האחד והיחיד של הישוב במשך שבועיים ימי שעמום בפרייבורג ובבאזל.

ורגע חגיגי ומורם היה בקונגרס גופו. לאחר הצהרת זאנגויל על הפרישה, כשקמו האוגנדיסטים ויצאו כולם מן האולם על מנת לא לשוב אליו, עמד אוסישקין והכריז בקולו העז והנפשי:

— הקונגרס ממשיך את ישיבתו ואת עבודתו למען ציון! — וכל הנאספים קמו והריעו לו ולהצהרתו.

הקונגרס השביעי נסתיים, ויהודה חשב בלבו: „המחנה הציוני התפלג, אבל ציון ניצלה״, ובלבב קל יותר חזר לציריך.

יג. „עדנה״

עייף, מדוכא וחולה חזר יהודה לציריך. עוד בדרך, ברכבת מבאזל, הרגיש שוב דקירות במקום־התורפה שלו. כשראתה אותו אחותו האיצה בו ללכת אל הפרופיסור. הלה בדקו וציוה עליו בלשון תקיפה: „מחר להתנתח!״ ועוד באותו יום נכנס יהודה לבית־החולים המצויין של ה„צלב האדום״. נקמת המקרה: בבאזל הכעיסו ה„צלב״ תמרורים ובציריך נכנס תחת „חסותו״. ליל נדודים עבר עליו, ולמחרתו, בשעה מוקדמת, הכניסו את יהודה לחדר־הניתוחים. בפעם הראשונה בחייו שכב על ה„שולחן״ ובפעם הראשונה הלבישוהו „כובע״ כלורופורם וריחו החריף הוציאהו לשעה ארוכה מעולם ההוי שלו. הוא ישן שינה עמוקה, אבל גם בתוך שנתו הרגיש את חודו של האיזמל שחתך בבשרו. הניתוח היה קשה ומורכב; המעי העיור הראה סימנים ראשונים של רקבון והיה מודלק כולו. האיזמל והמחט האריכו במלאכתם וסגן־המנתח הוסיף פעמיים מנה של כלורופורם. וכששאלו לחוות־דעתו של הממונה על הדופק, ענה בבטחון: — תוכלו להוסיף, הלב דופק כשעון. — לאחר הניתוח העבירו את המנותח לחדרו והחזירוהו למיטתו, אבל הכרתו לא חזרה אליו שעה ארוכה. אחותו, שלא משה ממנו כל העת, והאחות הרחמניה התחילו חוששות והזמינו את הפרופיסור. הלה בדק את הדופק, חייך וישאל:

— אמרת לי שאחיך כורם, האינו שותה יתר על המידה?

יין לא הירבה יהודה לשתות מימיו, אבל הכלורופורם הכריעו כליל.

— אל תדאגי, אחיך יקיץ משנתו ואם גם יתמהמה — ניחמה הפרופיסור.

יהודה לישיש ויפנה ממנו. „והאיש הזה נחשב פעם למורה הוראה בענייני הישוב..." חשב במרירות.

ובבאזל יצא פעם יהודה מאולם הקונגרס אל מרפסת גדולה ופתוחה, לאחר ישיבה מייגעת אחת. פה טיילו צירים רבים ביחידות, בזוגות ובחבורות. בחבורה אחת עמד הארי שבחבורה, מנהיג ישיש, שכבר נפגש עמו פעם בימי המשלחת בפאריז. עתה ראה יהודה כי לימינו ניצבת אשה לבושה הדר וילדה לצדה, כנראה בתה, ועל חזה האשה צלב של זהב.

— מיהי נוצריה זו המשתתפת בקונגרס, האם עתונאית? — שאל יהודה את אחד המסובים. הלה הביט אליו כתמיה לשאלתו ורטן:

— הרי אשתו של המנהיג הישיש היא.

יהודה לא היה אדוק, אבל דבר זה הדהימו. „לו גילתה לפחות מידה של טאקט, — חשב במרירות — שלא להבליט את הצלב בקונגרס". עד מוות חרה לו ולא ידע להסביר לעצמו את טעם צערו... בלי משים נזכר בחילופי־דברים חריפים בין אותו מנהיג ישיש לבין אחד־העם כשנפגשו שניהם בימי ה„משלחת" בפאריז. הישיש שאל את אחד־העם:

— האם ציוני אתה?

ואחד־העם ענהו בקול רם ובהדגשה:

— אני ציוני.

מאורע אחד בקונגרס הכעיס את יהודה תמרורים, עד לשברון־לב ממש. מעל הבימה השמיע אחד הצירים האוגנדיסטים את דבריו. לא היה בהם מצרת הארץ, אבל היה בהם מצרת העם, והדברים נאמרו בפשטות וברגש וליבבו את יהודה. והנה נמלט מפיו מבטא חריף כלפי מתנגדיו „ציוני־ציון", שביקשו וניסו פעם בפעם להפריעו, ורעש מחריש אזנים קם ורקיעות רגלים וחירופים וגידופים. יהודה היה נרעש ונסער, כאוב ודאוב, „הכך נלחמים על דעות?" הירהר בלבו וביקש להתפרץ ולקרוא, או נכון יותר לצעוק, לקהל: „האם בריב ובגידופים תבנו את הארץ ותתנו גאולה לעם?" ובקושי עצר ברוחו. וכאשר שקטו הרוחות, עלה אל הבימה נואם חדש, ז'בוטינסקי. בתחילה תמה יהודה, כשראהו עולה אל הבימה, וחשב: „הגם נערים בנואמים?" כי קומתו ופניו היו כמעט כשל נער. אבל עם משפטיו הראשונים הלך לבו של יהודה שבי אחר דבריו. נואם בחסד עליון. לא הספיק עוד הנואם לסיים חלק מנאומו ושוב קמה סערת צעקות וקריאות בוז וצפצופים באולם, והפעם היו אלה הצירים האוגנדיסטים שפתחו בהפרעה ומתנגדיהם ענו בגידופים נגדם. וכל עמלו של היו"ר להשקיט את הקולות ולהשביח את השאון עלה בתוהו, והישיבה נפסקה באמצע. בפחי־נפש יצא יהודה מאולם הישיבות.

אבל היו מעמדים שנתנו סיפוק נפשי רב ליהודה. כשעלה ד"ר הלל יפה

את השושנים בגינת הסאנאטוריום. בעוד שעתיים הוביל יהודה את רות במרכבה רתומה אל הפנסיון שלה דרך רחובות הומים מרוב עם חוגג, כי חג עממי נערך באותו יום. בדרך נפגש לה הפרופיסור של הסאנאטוריום. הוא הביט אל רות ואל יהודה ברצון ויברכם מרחוק בתנועת ראש, ורות כבשה את פניה כאילו נכלמה ממבטו.

למחרתו באה סבתה של רות ובעוד יומיים ליוו יהודה ואחותו את שתיהן אל תחנת־הרכבת. וכשזז הקרון ממקומו, עמדה רות ליד החלון, הביטה אל עבר יהודה ואחותו ובעיניה נוצצו אגלי דמעות.

— להתראות ברחובות! — קרא לה יהודה בקול רם ומעודד, והרכבת והנערה העומדת בחלון נתרחקו.

יב. בקונגרס

מציריך נסע יהודה תחילה לפרייבורג, בה התכנסו הצירים של „ציוני ציון" לאספה מוקדמת. ומשם נסע עם כל הצירים לבאזל. לבו היה כבד עליו: הקונגרס הראשון שזכה להשתתף בו הוא קונגרס מיותם, בלא הרצל... אמנם מאז ימי אוגנדה התרחק עוד יותר מדרכו של האיש הגדול, אבל הקסם של „יום הרצל ברחובות" היה חי בלבו.

גם הכינוס בפרייבורג וגם הקונגרס בבאזל אך העציבו את נפש יהודה ויהי מתהלך כל הימים כסהרורי. מהלך־העניינים היה זר לרוחו, וגם בריאותו התחילה מתערערת.

אכזבתו היתה גדולה וגברה מיום ליום. גם האספה בפרייבורג וגם הקונגרס נקראו, לכאורה, לשם ארץ־ישראל, בניינה ותחייתה, אבל הישוב ובעיותיו כמעט שלא הורגשו כאן. רק מתי מספר, מספר זעום ביותר, שיוו לנגד עיניהם את הישוב וחשבו והגו בבעיותיו. הציר העיקרי שעליו הסתובבו הגלגלים היה הריב והמדון במחנה, ויותר ממה שהשפיעו חילוקי הדעות וההבדלים האידיאלוגיים השפיעו היחסים המתוחים שבין המנהיגים. מקרים אחדים, לכאורה קלי־ערך, הדאיבו מאוד את לבו. בפרייבורג נגש אליו ישיש אחד, מותיקי הסופרים במחנה הציוני ומראשוני חובבי־ציון, שלמרות זאת לא ביקר בארץ מעודו ויאמר לו:

— האוגנדיסטים מחכים לך בכליון עינים.

— לי? — שאל יהודה בתמהון.

— כן, הרי אתה מגלה במאמריך את ערות הארץ...

— סילוף כוונתה של האמת אשר בלבי לא ימנעני מלהביעה — ענה

רות שכבה לבושה שמלת בית־חולים על ספה ולחיה על הכר. פניה הרכים הצעירים היו מכוסים צל של יגון וצער וכאילו הזדקנה. מבטה היה תקוע בנקודה אחת כאילו ביקשה בה פתרון לשאלה המנקרת במוחה. כששמעה מפי האחות על ביאו של האדון מהארץ הקדושה, ניצנץ ניצוץ של פחד בעיניה ותבט לעבר הדלת הפתוחה אל המסדרון שבו נשאר יהודה עומד ומביט אליה מרחוק מבט חם ומעודד. ולפתע פרצה קריאה של שמחה מהולה בדמעות מפיה והושיטה את ידיה אל יהודה. הוא מיהר לגשת, תפס את שתי ידיה הקטנות, כידי ילדה, הרכות והקרות, וילחצן בחמימות ויקרא לה:

— שלום לך, רות!

— שלום, אדוני — מילמלו שפתיה, ראשה צנח על הכר וגניחה עגומה ומרוסקה פרצה מפיה.

האחות, שעמדה למראשותיה, פניה הוארו מרצון ותאמר:

— מה טוב. תבכה, תבכה מעט ויפוג צער געגועיה.

כאשר יצאה האחות וסגרה את הדלת מאחוריה, ישב יהודה על הספה ליד רות ולא הוציא את שתי ידיה מידיו, ועיניו הביטו אל עיניה, עיני תכלת עמוקות כים וספוגות יגון, כאילו ביקש לדלות מהן את העצב. אחר־כך הניח את ידיה ובידו הימנית החליק על מצחה הגבוה כמבקש לישר את קמטי הצער. שניהם היו נרגשים והחרישו. לבסוף אמר יהודה:

— הרגעי, רות, הלוא כולנו אוהבים אותך כל כך.

— קחוני הביתה — נמלטו שתי מלים בודדות מפיה, הפחד שעמד בעיניה נעלם וצל של צחוק עבר על השפתים.

„געגועי בית, געגועי מולדת... אסור לעקור את ילדינו מאדמתם ולשלחם לנכר...” חשב יהודה, ובקול רך ושקט סיפר לרות על ביתה, על אמה, על אחותה הקטנה המטיילת כבר בכרמים, על ביתו, על צלה ועל הבאר שחפר. ועל המושבה סיפר לה ועל ידידיהם. רות הקשיבה קשב רב לכל מלה שיצאה מפיו, כדרך שהיתה מקשיבה בשכבר הימים לסיפוריו בביה״ס ובביתו. ולאט לאט נרגעה לגמרי, פניה הוארו ועיניה נתלקחו, ולבו של יהודה נעשה טוב עליו על אשר מידיו באה לה הרווחה.

— אדוני, איני רוצה להישאר פה, בבית הזה, אף לא יום נוסף אחד. קחני מפה, שחררני. רוצה אני לשוב לפנסיון שלי, חדרי שמור לי שם. דבר עם הפרופיסור, הוא ישמע לך.

יהודה הבטיח לרות לעשות כרצונה ויצא מחדרה ללכת אל משרד־ההנהלה. בעוד שעה חזר ובידו הרשיון להוציא את רות מן המוסד. היא פגשה אותו הפעם בעמידה, פניה זרחו משמחה, ובשערות ראשה שתי שושנים ורודות, כאשר אהבה לעשות ברחובות. האחות עשתה את בקשתה ותקטוף

לא מצאה את הילדה. עם זה אמר לה, כי יש ואצל ילדיהם של הורים שחפנים מופיעים גילויים של עצבות־רוח כתורשה, אבל עצבות זו זמנית היא וחולפת במרוצת החיים.

בעת ההיא, באחד הימים כאשר איחרה רות לשבת בבית יהודה והוא יצא עמה ללוותה לביתה, אמרה לו, כשהיא כובשת בקושי את סערת רוחה:

— בקשה גדולה לי אליך, אדוני — כך היתה רגילה לקרוא ליהודה מאז היותה תלמידתו. יהודה הזדעזע כולו, כי קולה היה ספוג יגון וצער.

— מה הדבר, רות, הגידי... — קולו של יהודה היה חם ולבבי והנערה התעודדה.

— ידעתי תמיד, כי אדוני לבו טוב אלי ורוצה לעזרני...

ובדברים מקוטעים מעט, מרגשת־לבבה, אמרה ליהודה, שקשים לה החיים במושבה בלי עבודה להתעסק בה. רוצה היא ללמוד ולהתמחות במקצוע מן המקצועות כדי שתוכל פעם לעמוד ברשות עצמה. על כן מבקשת היא מיהודה כי יקח דברים עם אמה וידבר על לבה שתסכים לתת לה לנסוע לחו״ל לשנים מספר לשם לימוד.

יהודה שמח מאוד להתגלות לבה של רות, הצדיק בלבו את מחשבתה ואת רצונה והבטיח לה לעשות למענה ככל אשר תשיג ידו. גוסי נענתה בלא חפץ לבקשת בתה, ורק הודות להמרצתו התקיפה של יהודה. קשה היה לה להיפרד מבתה ולשלוח אותה לארץ נכר, לשבת שם בודדה, וגם הכסף לא היה מצוי. לבסוף הוחלט, כי תסע רות תחילה לקיוב, אל סבתה, אֵם אביה (הסב מת לפני שנים רבות) ואל קרוביה, דודים ודודות, ומשם תסע ללמוד בשווייץ בעיר שאחות יהודה לומדת בה, למען לא תהיה בודדה. וכך היה. בתחילה כתבה רות הרבה לאמה, ליהודה ולצלה ומכתביה היו מלאים אושר, ואחר־כך נשתתקה.

כשהציג יהודה את עצמו לפני האחות התורנית בסאנאטוריום ושאל לרות, הביטה היא אליו במבט חוקר ושאלה:

— האם אתה הוא האיש מן הארץ הקדושה שהעלמה שלנו כה מצפה לו?

יהודה תמה לשמוע, כי יודעת רות על בואו. אין זאת כי הקדימה אחותו להודיע לה. ובלבו צחק בשמעו איך מכנים את רות „עלמה״, והיא עדיין „ילדה״ בעיניו על אף תשע־עשרה שנותיה.

— אנו איחרנו לבוא, כי לא ידענו כלל על מחלתה — אמר יהודה כמצטדק.

— אינה חולה כל עיקר. רק מתגעגעת... חולת געגועים ואהבה היא לארץ־הקדושה ולביתה — והאחות הלכה לפני יהודה להראות לו את הדרך, ולפני שהגיעו עזבתו במסדרון ונכנסה החדרה לפניו, לבשר לרות את הבשורה.

יא. בסאנאטוריום

מקומו של הסאנאטוריום היה באחד הפרברים המרוחקים של העיר. יהודה יכול היה לנסוע לשם בחשמלית, כפי שהורתה לו אחותו, אבל בחר לנסוע בכרכרה קטנה, רתומה לסוס אחד, כי חביב היה עליו אופן נסיעה זה. וגם חפץ להישאר מעט לבדו, עם נפשו. מהרהר היה בימי ילדותה ועלומיה של הנערה שנסע לבקרה.

כשנתיים לאחר שגמרה את לימודיה בביה״ס העממי במושבה, במחזיר הראשון, בשנה הראשונה לחתונת יהודה, עברו גוסי ושתי ילדותיה לגור ביפו, כדי שתוכל רות להמשיך בלימודיה כאשר ביקשה. ביפו למדה צרפתית ולימודי הטבע, שאהבה מאוד, מפי מורה פרטי. באותה תקופה הלך יהודה ל„משלחות״ שלו לחו״ל שנה אחת, ישב עם אשתו הצעירה בבית הוריו להבריאה ממחלתה שחלתה באודיסה. בשובם אל המושבה, חזרה גם גוסי ובנותיה לביתם, ושתי המשפחות התקרבו מאוד והתידדו ביותר לאחר הפרידה הממושכת. יהודה זכר לתלמידי המחזור הראשון את חסד ילדותם, היותו להם מורה ארעי, והיה מזמינם לביתו בלילות־שבת לקרוא לפניהם מיצירית הספרות העברית המחדשת את נעוריה ומן הספרות היפה ברוסית בתרגים בעל־פה. ה„מורה״ שבעבר וה„תלמידים״ אהבו כאחד את ערבי הקריאה הללו, וגם בעלת־הבית חיבבה את אורחיה הצעירים ותקבלם במאור־פנים, כי שמחה על הסיפוק הנפשי שהם נותנים ליהודה. הרוח החיה בחבורה צעירה זאת היתה רות. לעתים קרובות היתה נכנסת לבית יהודה עם אמה ולבדה, כי התקשרה מאוד לצלה ותהיינה כחברות למרות ההבדל הגדול בגיל. ותמיד היתה הילדה עליזה וטובת־רוח.

ולפתע חל ברות שינוי מן הקצה אל הקצה. עם שגדלה ונתבגרה אבד לה ששון ילדותה, ששון טהור המפכה תמיד כמעין מים חיים. הדבר גרם צער רב לאמה, לצלה וליהודה, ולפעמים היו מסיחים את דאגתם בקול: מה ייעשה לנערה־הילדה לעודד את רוחה? גוסי היתה שרויה בדאגה כל ימיה פן יתגלו, חלילה, אצל ילדותיה סימני תורשה ממחלת אביהן, והקדישה את כל מרצה לחַסן את גוף ילדותיה. אשה צעירה, יפה ומלאת חיים וקסם היתה גוסי כשנתאלמנה, אבל מעתה היה כל חפצה בחיים אך לגדל את ילדותיה. וכשבאה התמורה ברוחה של רות, הביאה אותה אל ידידם הזקן, ד״ר שטיין, שידע את מחלת בעלה, כי יבדקנה היטב. הרופא המנוסה בדק אותה בקפדנות יתירה ונוכח, לשמחתו, כי בריאה היא לגמרי ואין כל סימני ליקוי בריאותיה ובלבה. הוא הרגיע את האם החרדה והבטיח לה כי כל רעה

— מי כתב לה על מחלתי?

— אמה וצלה. היא אוהבת מאוד את צלה ומהללת אותה...

המלה „סאנאטוריום" הבעיתה את יהודה ותמלאהו מבוכה וחרדה. „מה היה לילדה?"

בשנים האחרונות היה יהודה חש במוסר־כליות מדי היזכרו ברות. נדמה היה לו, כי משהו לא כשורה היה בהתנהגותו עמה. בעודנה ילדה, מאז הכירה, היתה חביבה עליו והוא דאג לה, חשב עליה וגם טיפל לא מעט בחינוכה. היה זמן, לפני שהתאהב לפתע בצלה, שהתחיל מגלה בעצמו, שיחסו אל הילדה יחס חמים הוא, כמעט כאל אשה, למרות היותה אך בת שתים־עשרה. ואולי חטא לה? אולי זרע על לב הילדה ראשית הזרעים של אהבה ועקר אותה לפתע?

— אל תדאג, אחי. ידעתי כי הנערה יקרה לך כבת והיא מתפללת אליך כאל אלוהים... אין מקום לדאגה... עליה רק לנוח ואולי מוטב לה שתשוב אליכם לזמן־מה ורק אחר־כך תחדש לימודיה. הגעגועים יסרוה וגם הלימודים הכבידו. לתפוס את המרובה נתאוותה, לקנות לעצמה בזמן קצר תורה שקונים במשך שנים. חבל, כשרונותיה גדולים באמת.

כדי לסייע ליהודה להבליג על סערת־רוחו, יצאו שניהם לטייל בעיר, בגניה הנפלאים וליד האגם המלא קסמים. אגב טיול נכנסה האחות לתא־טלפון וקבעה ליהודה מועדי־ביקור אצל הפרופיסור המנתח לבדוק אותו ואצל רות בסאנאטוריום.

למחרת בבוקר נכנסו יהודה ואחותו אצל המנתח. הפרופיסור, מומחה ידוע־שם, היה גם איש חמודות וגילה עניין רב באיש הבא מן הארץ הקדושה ועוסק שם בנטיעות. הוא בדק את יהודה בתשומת־לב מיוחדת ויעץ לו להינתח מיד. יהודה ואחותו הסבירו לו, כי ה„לקוח" שלו הוא גם ציר לקונגרס הציוני ויוכל לעלות על שולחן הניתוחים רק לאחר תום הקונגרס. הפרופיסור גיחך מעט והסכים בעל כורחו, כי קונגרס עדיף מניתוח, אבל הזהיר את יהודה להישמר לנפשו, וביחוד יישמר מקפיצות...

— זמן ה„קפיצות" כבר עבר אצלי — אמר יהודה בצחוק.

— בן כמה אתה?

— למעלה משלושים ואחת.

— האנשים עלולים „לקפוץ" עד גיל ששים — צחק הפרופיסור והוסיף:

— צחוק לפני ניתוח סימן טוב הוא. ואני מאחל לך הצלחה גם בקונגרס.

אחות יהודה צריכה היתה למהר לאוניברסיטה, כי ימי בחינות לה בחדר־הניתוחים, ומשום כך ויתרה גם על הקונגרס, ויהודה נסע לבדו אל הסאנא־טוריום, ולבו הומה מדאגה וחרדה.

חמש שנים, כשנסע לשם כך במיוחד לברן, בה למדה באוניברסיטה בשנת לימודיה הראשונה. גם אחותו אהבה אותו מאוד ותתברך בו על חלוצייתו. מאז בואה לשווייץ נחלתה במחלת הציונות, שלפי הגדרתו של ד"ר הלל יפה „כרונית" היא ומי שחלה בה פעם לא יתרפא עוד. האחות התמסרה לתנועה בהתלהבות נעורים ובקונגרס החמישי היתה מן ה„פראקציה הדימוקרטית".

אחותו קידמה את פניו בתחנת־הרכבת ושעות אחדות עברו עליהם בשיחות משפחתיות ועל הציונות: מעריצה היתה את וייצמן, שיהודה ראהו בפעם הראשונה בימי שליחותו בפאריז ורחש לו כבוד. לפתע נצבט לבו של יהודה וישאל את אחותו בתמיהה ובדאגה:

— ולמה זה לא באה רות לפגוש אותי?

צל עבר על פני אחותו.

— רות שלנו אינה בקו הבריאות — אמרה.

— מה לה? — כמעט וצעק יהודה, כי הילדה, הנערה הזאת, יקרה היתה לו כל השנים. עתה הבין על שום מה פסקה לכתוב לו כל עיקר ולאמה כתבה מכתבים נדירים ויבשים.

— אין שום דבר רציני. אל תדאג, כל רע לא ימצא אותה... געגועי־בית, געגועי־מולדת ולא יותר...

— מדוע לא כתבת את לי או לאמה?

— היא ביקשה אותי והתחננה לפני, שלא אכתוב לכם. רק לסבתה בקייב, אם אביה המנוח, הודעתי על כך והיא עומדת לבוא הנה בימים האלה.

יהודה ישב נבוך ומודאג. לבו המה מאוד לרות ולאמה. שם האב, שהזכירה אחותו בלא משים, עורר חשד בלבו. הלוא אביה מת משחפת. האם לא נתגלו בילדה סימני תורשה? אחותו כמו קראה את מחשבתו ואמרה:

— אין למחלתה שום קשר עם מחלת אביה המנוח. היא סיפרה לני על מחלתו, ואנחנו קראנו מומחה לריאות, שבדק אותה בדיקה יסודית וקבע שהיא בריאה ושלמה.

— היכן היא עתה? מה סימני מחלתה?

— על צד האמת אין היא חולה כל עיקר. שברון־לב, דכאון ועצבות תוקפים אותה מזמן לזמן... היא מתגעגעת קשה לביתה, לארצה... אליכם, אל כולכם... תחילה עשתה חיל רב בלימודיה וכל מוריה שיבחוה מאוד על שכלה, עירנותה ותפיסתה המהירה. אחר־כך באה לפתע התמורה הזאת. עוד לפני שנחלית אתה, ניכרו בה סימני משבר נפשי, והידיעה על מחלתך דיכאה איתה מאוד. תחילה התפרצה לשוב מיד אליכם, ואני עצרתי בעדה. אחר־כך נראו בה סימני עצבון קשים וחדלה ללמוד. התיעצתי עם פרופיסור ממכרי והחלטנו להכניסה לזמן־מה לסאנאטוריום שלו, ועל כך כתבתי לסבתה.

לבארות בארץ. לפניו נהגו לשאוב מים ישר מן הבאר, והמשאבה היתה מעלה חול עם המים, דבר שגרם לפעמים מפולת בקירות הבאר. שטיין המציא המצאה לשאוב את המים ע״י מסננת, המים עלו למעלה והחול נשאר למטה.

שטיין בא אל בארו של יהודה, הסתכל זמן ממושך בירקותיו של הצינור ואמר ליהודה, כי אחת משתיים: או שהמסננת ניזוקה בעת שקבעו אותה במעמקי האדמה, ואז יתקן את המעוות, או שמימי הבאר אינם מספיקים. לבו של יהודה נמלא חרדה וישאל בבהלה:

— מה יהיה איפוא?

— אין לחשוש. פרדסן „ירוק" הנך. כאלה וכאלה התקלות הראשונות בבאר. ויש תקנה לדבר: להעמיק.

האפשרות שיהיה נאלץ להעמיק את הבאר הפחידה את יהודה, ושוב עברו עליו לילות-חרדה אחדים, ואשתו איימה עליו כי תתלונן לפני הד״ר יפה. אבל כאשר הוצאה המסננת נתברר כי אמנם נפגעה, ולאחר שתיקנוה והורידוה שוב למקומה ועשו נסיון חדש להזרים את המים, פסקה היריקה והמים גברו משעה לשעה. לבו של יהודה רחב מגיל ויהי הדבר בעיניו כנצחונו הראשון בדרך הפרדסנות.

את הנצחון השני נחל באספת הבוחרים לקונגרס במושבתו. הוא נבחר כציר ברוב מכריע; דבר נצחונו הגיע ליפו ויברכוהו ד״ר יפה וחבריו הטובים המורים; הם כתבו לו, כי בגללו פקע כוחה של האימרה המקובלת „אין נביא בעירו".

אך עם שמחת הנצחונות באה גם דאגה ללבו. מאז התחיל טורח בבארו וירד ועלה בסולמה, נתחדשו אצלו, כפעם בפעם, הדקירות במקום התורפה. הוא לא גילה דבר זה לאשתו, אבל סיפר לד״ר יפה. הלה נזף בו וציוהו להיזהר ואף יעצו להשתמש בביקורו בשווייץ, לרגל הקונגרס, ולהינתח.

צלה, אשר המחשבה על ניתוח הפילה עליה פחד, התנחמה בכך שהכרח הניתוח בוטל לאחר ההבראה. גם גוסי חיזקה את לבה ואמרה לה, כי מן השמים תבוא הרפואה השלמה בלי ניתוח. שתיהן לא חשדו שכבר הוחלט הדבר בין הרופא ויהודה.

י. רות

יהודה הקדים לנסוע לציריך, לפני פתיחת הקונגרס. שמח היה לפגישתו העתידה עם אחותו ועם רות. את אחותו הצעירה אהב יהודה על כל אחיו ואחיותיו, להוציא את שפרה, ואת פניה לא ראה מאז המשלחת לפאריז לפני

היה לו כיום חג. אשתו וגוסי עמדו שתיהן במרפסת הפתוחה ויברכוהו בשעה טובה, כשפניהן זורחות משמחה. לא היה גבול גם לשמחתו של עבדול־רחמן, שראה את העולם חוזר מן התוהו ובוהו אל סדרו הקבוע... למן אותו יום שיב היה יהודה הולך בוקר בוקר אל הבאר שלו. תחילה יצק הבנאי את היסוד ואחריו בא המכונאי, הציב את המוטור, חיבר את המסננת אל המשאבה וניסה נסיון ראשון לשאוב את המים מן הבאר. בערב אותו היום ערכה צילה, בעזרת גוסי, נשף, שאליו הוזמנו כל חברי יהודה והמכונאי מיפו וייטיבו את לבם על לחם, זיתים, דגים מלוחים ויין כיד המלך. על פליטת חבריו היתיקים של יהודה נוספו גם חדשים מן ה„עליה השניה", והראשונים לימדו את החדשים כיצד אוכלים זיתים, כיצד שותים יין וכיצד מרקדין. אלמלא צילה שעיכבה בידו היה יהודה יוצא מכליו להראות את כוחו ב„קרזאצ'וק" וב„רונדו". במקומו יצאו במחול של שניים צלה וגוסי והכל מחאו להן כף.

בימים היה יהודה עסוק בעבודתו, ובלילות ישב באספות שלפני הבחירות לקונגרס, ולעתים קרובות היה הולך לאספות בראשון־לציון או ביפו. מלחמה עזה היתה נטושה בארץ מימי „מרד חארקוב" בין „ציוני ציון" ובין „האוגנ־דיסטים", והעתונים שהגיעו מחו"ל, „הצפירה" האוגנדיסטית ו„הצופה", בטאונם של „ציוני ציון", שפכו שמן על מדורת המחלוקת. ובאש הזאת נשרפה „ההסתדרות הכללית" מיסודו של אוסישקין, מנהיג ה„מרד". במאבק על ההסתדרות היתה יד ה„אוגנדיסטים" על העליונה בקרב הישוב ויצירתה של „כנסית זכרון־יעקב" היתה לאפר. אבל במאבק על בחירת הצירים לקונ־גרס היה נצחונם של „ציוני ציון" שלם, כי במלחמה הזאת נוסף על האחרונים כוח חדש: אנשי ה„עליה השניה".

ניצניה הראשונים של ה„עליה השניה" נראו בישוב תיכף לאחר הקונגרס הששי, כאילו באה לכפר על חטא אוגנדה. רחובות היתה התחנה הראשונה לעולים החדשים, ויהודה וחבריו קיבלום בזרועות פתוחות וידאגו להם. אחר־כך פנה זרם העליה בעיקרו לפתח־תקוה, שפרדסיה הגדילו את כוח קליטתה, ומפתח־תקוה נפלגו הזרמים, מהם גלילה ומהם לעבודת היקב בראשון. עם זה המשיכה רחובות להיות אחד המקומות החביבים על העליה השניה.

העולים החדשים התחברו בכל מקום אל „ציוני ציון" במלחמת הבחירות לקונגרס. והיתה זו הפעם האחרונה בה בחרו הבוחרים בהתאם ליחסם אל הבעיות הציוניות ולא לפי חלוקה מפלגתית.

בשבוע אחד נחל יהודה שני נצחונות. לאחר זרימת המים בפעם הראשונה מבארו באה אכזבה מרה. הצינור התחיל יורק מים, פעם היה הזרם בצינור במלואו ופעם ירד עד חציו ופעמים נפסק לגמרי לרגע קט... יהודה נבהל והזמין אליו את המהנדס ליאון שטיין בעצמו, מי שהמציא את ה„מסננת"

ניחמיהו כי פניו הולכים וטובים ולבם חרד... הם הודיעו על כך לד"ר יפה, והלה בא והעמיד פנים כאילו נקרה במקרה ונכנס אצל „ידידו־יריבו" והוא מבקש רשות לבדוק את מי שהיה חולה כיון שנזדמן אצלו. פני יהודה זרחו לקראת הרופא והשים את עצמו מאמין ל„ערמתו".

חששותיהם של צלה ויוסף היו לשוא. הבדיקות הוכיחו לרופא כי לגופו של יהודה שלום ואין שום סימן שהמחלה חוזרת אליו, ורק מתוך רוגזו אין החלמתו מתקדמת כראוי. על כן היה הרופא מדבר אל יהודה רכות ומוכיח אותו על שאינו משתדל בכל כוחו להירגע ולהבריא.

— הרי המוטור שלך ומלחמתנו באוגנדה מחכים לך — הזדרז!

יהודה מצטחק לידידו והלה מאיים עליו כי הפעם יהיה הוא „מבקר" ויבקרהו בשבט פיו על אשר ממעט הוא באכילה ובשינה.

— עת לחשוב ולדאוג ועת לאכול ולישון!

הרופא נפרד מעל ידידו החולה בחמימות ולצלה וליוסף אמר, כי אין כל סכנה ויש להשתדל להרחיק כל דאגה ממנו כי יישן ויישן.

— השינה היא עתה עיקר העיקרים בשבילו. רק מנוחה ואכילה ובמהרה יהיה בריא אולם.

ואמנם הבריא יהודה והחלים אם גם לאטו. הוא ירד מן המיטה, התחיל מתהלך בחדר, תחילה נשען על אשתו ויוסף משני עבריו, ואחר־כך בכוחות עצמו. גם אל הגינה של גיסו ואל הרחוב התחיל יוצא בלוית „שומרי ראשו". כל מי שפגשו הצהיל פנים לקראתו ובירכהו „ברוך שהחיינו..." עברו ימים מספר ויהודה נתן „חופשה" לחברו, ליוסף, לשוב לעבודתו ולמשקו והיה מטייל רק בלוית אשתו אל „פרדס הבארון". האילנות כאן היו ידידיו מאז. פה היה מסתכל פעם בנערות־הילדות, בוגרות ביה"ס העממי; פה טייל בערבים עם ידידתו, בת המורה, ובערב אפל אחד אבדה „ידידותו" ורגש חדש בא במקומה עם הנשיקה הראשונה.

בהסכמתו של הרופא שבו יהודה וצלה לרחובות לביתו הקטן. גוסי קישטה את הבית בפרחים וחיכתה להם בפתח.

וארגז המוטור, שעמד עדין על העגלה, לא נראה עוד כמיותם.

ט. חזרה למסלול

כוחותיו של יהודה שבו אליו, ומרצו גבר שבעתיים. עתה הקדיש עצמו לתקן את משקו וגם עסק בהכשרת הלבבות לקראת הקונגרס השביעי.

היום בו עלה שוב על עגלתו להוביל, סוף סוף, את המוטור אל פרדסו

לה קיוה. במקום זה נתגלה לעיניו בפעם הראשונה הריב המפלגתי בתנועה הציונית. רק הרצאתו של אחד־העם אצלה רוממות לכינוס זה. ואחת משיחותיו הפרטיות עם אחד־העם נתנה נוחם לנפשו. אחד־העם שיבח את מאמרי יהודה שהתפרסמו אז בה„מליץ״ על נושאים ישוביים. ואמר לו, כי מאמרים כאלה היה מדפיס ברצון גם ב„השלוח״.

וימים קשים היו צפויים ליהודה בשובו אל ארצו ואל מושבתו, אל ביתו הקטן ומשקו שהתערער. הוא ביקש לקיים הלכה למעשה את התנגדותו ליקב של הבארון, ועם אחדים מחבריו הקים ברחובות יקב קטן. אמנם הצליחו לייצר באמצעים דלים סוג יין משובח, אבל הדחקות הכספית וחוסר נסיון מסחרי היו בעוכריהם. כשנראו הסימנים הראשונים לתמורה המתחוללת ביקבי הבארון, תמורה זו אשר לה התפלל ולה נלחם יהודה, לא נתנו לבו ואי־אפשר היה לו לשוב אחורנית ולהתחבר שוב עם ציבור הכורמים, כאשר עשו חבריו. לפי אופיו קשה היה ליהודה לשוב אחורנית ועצם האוירה של היקב הזכירה לו ימים שביקש למחותם מלבו ולא יכול. כל עניין הכרם כבר היה לו חזון־עבר, שאליו לא ישוב. עתה נשא נפשו לעתיד משקי חדש: שקדים, פרדס וגם מעט פלחה. על הקרקעות של אביו בחדרה נגזר חיסול, וחלק מן הכסף עמד לרשותו של יהודה לחדש את פני משקו. הוא החליט לנצל את ההזדמנות שניתנה לכורמים לעקור את כרמיהם ולקבל פיצויים תמורת העקירה. אחר־כך נטע לו כרם־שקדים, והתעתד לנטוע פרדס בשותפות עם בני משפחתו.

כל התמורה המשקית הזאת גרמה ליהודה בזמן הראשון יסורי־נפש גדולים. הלוא אהב כה את כרם גפניו. זמן רב הוקיר רגליו ממנו, כי לבו כאב בהביטו אל מקום הגפנים העקורות.

בימים הקשים ההם מצא יהודה מעט נוחם בעבודתו הספרותית. על פי עצת אחד־העם התחיל להשתתף ב„הצופה״, עתון יומי חדש שהופיע בוורשא מכתביו מן הארץ ומאמריו מצאו חן בעיני עורך העתון ועוררו את לבית הקוראים. ומכתביו מ„כנסית זכרון־יעקב״ פירסמו את שמו בגולה, ויש אשר מצאו בהם פיצוי־מה על הבשורות השחורות מבאזל מן הקונגרס האוגנדאי.

לאחר שנתגלע הריב בתנועה הציונית על הצעת אוגנדה, נעשה יהודה ל„חובב־ציון״ נלהב אך עם זה המה לבו להרצל. רעיון „המדינה״ של הרצל לא הלהיב את נפשו מעולם, אבל אישיותו של הרצל קסמה לו קסם רב. הוא התאהב בו מאז ביקר המנהיג ברחובות, כאשר התאהב בימי עלומיו בטיומקין.

עתה, בלילות מחלתו, היה יהודה מתהפך מצד אל צד ולא מצא מנוחה לנפשו. מבקש היה לגרש את מחשבותיו ולהשתיק את קול הזכרונות, ולא יכול. ובבוקר השכם, כשאשתו ויוסף היו באים לברכו ברכת בוקר טוב ורואים את פניו החיורות ואת ניצוץ הרוגז בעיניו, היו נפחדים ונבהלים. בפיהם

הפרטיות, כי אז לא היה מוצא עוז בנפשו להתגבר על כאב האבדה הקשה.

ובזכרונו של יהודה, המוטל על משכבו, עברו, זו אחר זו, האספות הסוערות של באי־כוח המושבות בימים ההם. ערך יהודה עלה בעיני חבריו, בני המושבות, על כי השכיל לראות מראש את אחריתה המרה של פקידות הבארון. שמועה עברה בציבור, כי יש ליהודה השפעה על אחד־העם, שהכל האמינו בו אז ויקוו לעזרתו במאבק השחרור של המושבות מעול האפיט־רופסות של הבארון. יהודה נבחר פה אחד למשלחת המושבות אל אספת חובבי־ציון באודיסה, ואל הבארון פאריזה.

נזכרו לו ליהודה יסורי־נפשו בימי ה„משלחות" הללו. השיחות המכאיבות עם מנהיגים שונים בגולה, שהיו רגילים לראות בכל שליח מן הישוב „משולח" החוזר על הפתחים. בכל כוחות נפשו הצעירה התעבר יהודה והתקומם ליחס הזה ולא חסך דברי־הגבה חריפים. ואת ההשפלה הגדולה מכל בפאריז לא יכול היה לשכוח, כאשר מיאן הפילאנטרופ הגדול לקבל את שליחי האיכרים העניים, החיים על נדבותיו, ביחד עם שליחיהם העשירים של חובבי־ציון. מה רחוק ומה שונה היה המיליונר הפאריזאי מאותו איש החזון, שיהודה ראהו עומד על גבעת מושבתו ומדבר כמאמין אל מאמינים. הסביבה הארורה של משרדי־הצדקה היא שגרמה לכך.

היו לו ליהודה בימי המשלחות הללו גם רגעי התרגשות ועליית הנשמה. נאומו באספתם הכללית של חובבי־ציון, נאום הבתולים שלו לפני ציבור גדול, עשה רושם רב. כשדיבר בנאומו בהתרגשות על סבל נשי המושבות, חשב על אחותו, על זלדה, על לאה'קה מגדרה ועוד. ובין הנשים, ששמעו לדבריו, מחו לא מעטות דמעות מעיניהן; יודעת האשה את נפש חברתה.

וכן התרגש מאוד, כאשר הקריא מן הכתב באזני חברי ה„משלחת", מחו"ל ומן הארץ, שהתאספו בפרנקפורט בדרך לפאריז, את הרצאתו על המצב בישוב שהיתה צריכה לשמש חומר לתזכיר ה„משלחת". אחד־העם הקשיב לו קשב רב ועיניו הביעו: יישר כוחך...

קשים ומרים מאוד היו הימים שעשה באודיסה בשובו מפאריז: מאוכזב ומיואש היה בבואו מבירת צרפת, ובאודיסה מצא את אשתו, שבאה מן הארץ, מוטלת על ערש דוי ומפרפרת בין חיים ומוות. קדחת טרופית היתה לה, ורופאיה ריפאוה מטיפוס־הבטן. אלמלא הסעד הנפשי שהעניק לו אחד־העם בעת ההיא היו צרותיו מעבירות אותו על דעתו.

ולא קלים היו הימים שעשה בבית הוריו עם אשתו אחרי הבראתה. הסביבה היתה זרה לו ולחלומותיו והתנכרה לישוב בארץ־הקודש.

לפני שובו ארצה הלך ל„כנסית מינסק" למצוא בה מעט נחמה. אך לא מצא שם את אשר ביקשה נפשו, הוא לא מצא שם את השראת־הקודש אשר

לידי אשתו ויוצא החוצה לחטוף תנומה בצל אחד האילנות על כסא־נ־ח. לביתו ולמשקו לא סר כל ימי מחלתו של יהודה.

ויוסף בא הראשון על „שכרו". בראשית השבוע השלישי למחלת יהודה גילה יוסף את אחד הסימנים הראשונים, שנתן לו הרופא, המעיד על ראשית החלמתם של המעיים. פניו הוארו ויקרא בקול רם: — מזל טוב! קול קריאתו הגיע לאזני צלה ויחיאל והם התפרצו אליו. הוא בישרם, כי בא האות אשר לו קיוה וציפה הרופא. צלה פרצה בבכי של אושר. ויוסף מיהר לחזור אל החולה ויחבקהו וינשקהו בלי להגיד לו דבר. יחיאל יצא מיד ליפו, רוכב על סוס מהיר, להביא את הבשורה לרופא.

ח. החלמה

הסכנה לחיי יהודה חלפה עברה, אבל הרופא אסר עליו לרדת מעל מיטתו עוד שבועיים נוספים. כשנפרד יפה ממנו בפעם האחרונה, אמר לו בצחוק ובקול רציני כאחד:

— עתה שמור את עצמך מכל משמר. חברך יוסף ואנוכי הצלנוך, אל תקלקל לנו את עבודתנו.

אבל דוקא עתה, מאז פסקו כאביו החריפים, כאבי גופו, התחילה נפשו מתייסרת וכואבת. שמחת ההחלמה לא פקדה אותו ושכיבתו במיטה הכבידה עליו. יומם הכבידה עליו המחשבה, כי הוא מתגולל במיטה כשעבודתו מחכה לו, והלילות היו קשים שבעתיים. רוב שעות הלילה היה שוכב ער ומחשבותיו־זכרונותיו מטרידות אותו. הזכרונות עוררו בו מדוי־נפש נושנים ונסכו עליו עצב חרישי; ויש שעוררו בו רגשות רצון ושמחה, וכאלה כן אלה גזלו את שנתו ואת מנוחתו. נזכרו לו הימים המרים אחרי מות אחותו: על יגונו וכאבו נוספו פגעי הישוב וכמעט שהביאוהו אל סף היאוש. נזכרה לו השנה הטובה שלאחר חתונתו. אז בנה את ביתו הקטן בקצה המושבה ויטע את עצי האקליפטוס ואת שדרתו. היתה זו אחת השנים המאושרות בחייו למרות פגעי הישוב. הידידות בינו לבין בתו הבכירה של המורה הרחובותי הישיש הפכה לפתע לרגש חדש, אחר, שתקף עליו ומילא את לבו. וכשהיה הולך לראשון־לציון לבקר את אחותו, היה מטייל ארוכות עם בת המורה, שעבדה שם כמורה לתפירה. אחותו היתה מוכיחה אותו על שהוא מזניח אותה, אבל בלבה שמחה לכך ועודדה את אחיה באהבתו בלי שהרגיש בדבר.

אלמלא אהבת אשתו שעמדה ליהודה אחרי מות אחותו, ואלמלא צרות הכלל שגברו בעת ההיא ומשכו אותו בעל כורחו, בציציות ראשו, מצרותיו

מי סודה קרים מאוד מעורבים ביין מוסקט. גם הקרח שהניחו על בטנו הקל את מכאוביו מעט.

מצבו של החולה היה בכל רע. הדלקת במעי־העיור היתה חמורה, מכשירי ניתוח לא היו בארץ, ולהביאו לחו״ל במצבו זה היה מן הנמנע. ד״ר יפה גילה לבני המשפחה את המצב לאמתו, אבל הביע את בטחונו כי החולה יתגבר על הסכנה.

למחרתו בא ד״ר יפה שוב. על המלחמה נגד אוגנדה לא שוחח עם יהודה, אך ישב שעה ארוכה ליד החולה, נתן לו בידיו את רפואותיו, הכריחו לבלוע כפות אחדות מרק־בשר סמיך, השקהו את המשקה ואף הניח בידיו את הקרח על בטנו. ויהודה הרגיש עצמו בטוח יותר בנוכחותו.

שבועיים ימים ביקר יפה את החולה יום־יום. ימים קשים מאוד ולילות קשים שבעתיים עברו על יהודה. יש שאיבד את הכרתו למשך שעות רבות. ד״ר יפה נעשה אופטימי פחות ולא הסתיר ממקורבי יהודה כי רק בנס ינצל. בכל זאת הביע תקותו, כי הנס הזה בוא יבוא. הוא האמין בכוחותיו הגופניים והנפשיים של החולה. לבו היה דופק כשעון, והרופא שמח מאוד לשמוע מפי יוסף, כי בחלומות־הבלהה שלו, בחומו, מדבר החולה על המוטור.

— אם זוכר הוא את המוטור, סימן טוב הוא לו כי יבריא.

המטרה העיקרית של הריפוי היתה להביא לפעולה תקינה של הקיבה. אם לא יצליחו בכך, אין להמנע מסוף רע. על יוסף הוטל להסתכל בשבע עינים בכל תופעה קלה כחמורה שיש בה כדי להוכיח אם חל שינוי בפעולת העיכול. אך השינוי המיוחל לא בא, ובכל יום, כשהיה יוסף מוסר את הדין־וחשבון שלו ליפה, התמרמר הלה לפניו:

— אבל זה אי־אפשר. אי־אפשר שימות כה צעיר... ממלתעות הקדחת הצהובה ניצל, והמעי העיור הארור הזה יקפד את חוט חייו?

אף על פי כן לא נואש הרופא מתקוה וכמוהו לא נואש גם יוסף, אבל צלה לבה נקרע לגזרים. יוסף לא הניח לה לשהות הרבה אצל יהודה לבל יראה את פניה שנפלו מאוד. אך יהודה לא ראה דבר. מיום ליום עזבוהו כוחותיו ואדישותו גברה. לא שאל דבר ולא השיב למדברים אליו, ועיניו היו עצומות רוב העת. כשבאה גוסי לבקרו, ואחרי שהפצירה בו צלה הניח לה יוסף להיכנס אל החולה, לא שעה אליה, לא שאל לשלומה וכאילו לא הכירה. בצאתה מעל פניו לא יכלה להתאפק, ברחה לחצר ותבך בכי מר.

את כל הטרחה הרבה והטיפול העיקרי בחולה קיבל על עצמו יוסף באהבה, ועשה זאת בהתמסרות, בהבנה ובמרץ. הוא לא מש ממיטת יהודה לא ביום ולא בלילה, ורק למשך שעתיים בלבד היה „מוסר״ אותו בכל יום

החביבות שהביעו פניו התגנב מזמן לזמן צל של דאגה וחרדה, וביחוד בנגיע אצבעו במקום הכואב בצד הימיני של בטנו. ומפי יהודה היתה מתפרצת מעצמה ונגד רצונו אנקת־דוי. „אין העינים יודעות להתחפש”, חשב יהודה; כל ימיו היה דן בעיקר לפי הבעת העינים והפנים, ולא לפי דברי הפה. „מה מצא הרופא?” הסעירה דאגה את לבו. שני הרופאים דיברו ביניהם בשפה ובמונחים זרים ליהודה, אבל הבין, כי משהו בו אינו כשורה. מה הדבר?

ד״ר יפה קבע בבטחון את טיב המחלה: דלקת חריפה במעי העיור. גם הרופא המקומי כמו נפקחו עיניו. ואף יהודה הבין היכן מקום מחלתו, שם במקום שאצבע הרופא היתה נוגעת בו, כפעם בפעם, בזהירות רבה, ואף על פי כן היה מתאפק רק בקושי מלצעוק. — כואב? — היה הרופא שואל בלחש ומבטו של יהודה היה עונה לו בלי מלים: אל תשאל!

הרופאים סיימו את הבדיקה ויצאו אל החדר השני לשם התיעצות. במקומם הקיפו את יהודה אשתו, אנה, היא אשת יוסף, יחיאל ויוסף, ויעניקו לו את כל חמימותם. הוא הביט בהם במבט אילם וכאוב.

עתה נקראו צלה ויחיאל אל הרופאים, ויוסף הלך אחריהם. לאחר רגעים מספר חזר ד״ר יפה אל יהודה, ישב ליד מיטתו, לקח את ידו, כאילו אמר לבדוק את הדופק, אך לא בדק והחזיק בידו של החולה מתוך חמימות יתירה ועל פניו העדינים — הבעה רכה של עידוד והשתתפות בצער. לאחר רגע של שתיקה אמר:

— חולה רציני אתה, אך כל סכנה אינה נשקפת לך. עליך לעקור מלבך כל מחשבת־דאגה ולהשתדל להבריא, ואתה תבריא. אני ערב לך על כך. שוב תכתוב מאמרים ל„הצופה” ותכני בשבט עסך ובקונגרס הבא נכה שנינו במשותף את תומכי אוגנדה. — הוא צחק צחוק טוב וגם על פני יהודה עבר גיחוך קל... ולבה של צלה, שעמדה והקשיבה, התפעם מתקוה טובה. אבל מיד נעלם הגיחוך מפניו של יהודה, ודקירת־כאב פילחה את בטנו. ד״ר יפה הרגיש בכך ויאמר בקול רך:

— אין דבר... תסבול מעט.... הלוא למוד נסיון הנך מחדרה. שוב תתגבר כאריה. וזה האיש, ידידך יוסף, שמתיו למפקד לך, בקולו תשמע ואל תסיר מהוראותיו. מחר אבוא לבקרך ונשוחח על המלחמה נגד אוגנדה. אילו קיבלו אז את תכנית ואדי־איל־עריש, הלוא גם אתה תמכת בה, לא היינו מגיעים עד אוגנדה. — הרופא קם ללכת וילחץ בחום את ידו של יהודה.

— להתראות — אמר. — ציויתי להכין לך משקה מחייה נפשות.

לפני שנסע עוד סר ד״ר יפה מחדרו של החולה אל המטבח, והסביר לנשים, צלה ואנה, כיצד להכין את תבשילי החולה.

המשקה, שהכינו לפי הוראות הרופא, השיב באמת את נפשו של החולה:

— יוסף... התזכור את ימיה האחרונים של שפרה?

— ימים כאלה אינם נשכחים... וגם אחותך לא תישכח מלב... אבל אסור לך לחשוב על כך עתה. בעוד שלושה שבועות שוב תהיה בריא וחזק, ואז תוכל לזכור הכל...

— שלושה שבועות — הזדעזע יהודה וישכח כי רק לפני רגעים מספר חשב על מותו.

— שלושה שבועות כמוהם כאין... ואחר־כך תבואנה שנים ארוכות של עבודה, פעילות ואושר.

— והמוטור שלי?

יוסף גיחך בינו לבין עצמו, החליק לחברו על ראשו ואמר:

— אם תבקש את יחיאל, ירד הוא לרחובות ויקים לך את המוטור, יכול אתה לסמוך עליו.

— לא, לא. אני עצמי אעשה ולא אחר — קרא יהודה בעוז וכמו שכח את כאביו. ויוסף הוסיף ברכות:

— אתה, אתה תקים את המוטור שלך. ועכשיו הירגע. אם רק תשכב במנוחה, לא יהיה על המוטור לחכות לך זמן רב.

צחוק קל של רצון ריחף על פני יהודה.

ז. ד״ר הלל יפה

ד״ר יפה בא עוד באותו היום לפנות ערב. כאשר נפגשו עיני הרופא והחולה, הוקל ליהודה משהו, והרגשה של בטחון התעוררה בו, כאילו הושלך אליו חבל של הצלה. שניהם לא נפגשו מאז „כנסית זכרון־יעקב" מלפני כשנתיים, אף כי היו שותפים לקרב נגד תומכי אוגנדה. ד״ר יפה הוקיר רגליו מרחובות בגלל עמדתם האופוזיציונית של צעיריה לו ולחבריו העסקנים בתקופת המלחמה נגד הפקידות הבארונית. ויהודה הוקיר רגליו מן העיר, וכשהיה סר ליפו, לעתים רחוקות, מתוך הכרח, לא היה בא בחוג העסקנים כי אם בחוג המורים שאהבם. למרות שיתוף הדעות בעת האחרונה בין שני ה„יריבים" בעבר, נשארו ביניהם יחסי הסתייגות. אבל מבטו האנושי החם של הרופא הסיר מיד, כבמטה־קסמים, את כל המחיצות שבינו לבין החולה. אחת מסגולותיו היקרות של ד״ר יפה היתה להיפגש עם חוליו כאיש עם רעהו.

הרופא המקומי בא גם הוא, ושניהם בדקו שוב את החולה שעה ממושכת ובקפדנות רבה. למרות כאביו שגברו מאוד בעת הבדיקה, לא גרע יהודה כל העת את עיניו מפניו של ד״ר יפה. לדאבון לבו היה מבחין, כי אל ארשת

צלה וגוסי התחבקו, התנשקו ודמעות עמדו בעיניהן. צלה מסרה לחברתה את מפתחות הבית וגוסי נגשה לעגלה, התכופפה על יהודה, נשקה לו במצחו ותאמר בקול רם, חזק ומלא בטחון:

— מן השמים ישמרוך ובמהרה תשוב אל ביתך בשלום!

כל הדרך היו עיני יהודה עצומות ולא פקחן, ושיניו מהודקות ונלחצות. נדמה היה לו כי כך ייקל עליו לסבול את הכאב.

השמועה, כי יהודה חולה מסוכן, וכי הרופא וגיסו נקראו אליו, פשטה בראשון־לציון. כאשר הגיעו העגלה והמרכבה אל בית יחיאל, כבר עמדו מסביב וחיכו כל חברי יהודה מאז, פרט לחיים ושמואל שנדדו לחו״ל. בראשם היה יוסף, שממנו קיבל יהודה את שיעוריו הראשונים במעדר ובמזמרה ובסכין ההרכבה, וגם שני ילדי אחותו, היתומים, עמהם... יוסף נשק ליהודה על מצחו וילחש לו: עד מהרה נחלימך ונחזירך לעבודתך. — יהודה לא פקח את עיניו, אבל הכיר את קול חברו ולא השיב לו דבר, כי דמעותיו סכרו את גרונו. לפי צו הרופא הוכנה אלונקה מראש ובה נשאו את החולה מן העגלה והעלוהו בזהירות במדרגות המעטות, והשכיבו את יהודה במיטת אחותו, שעמדה ריקה מיום מותה. רק בשכבו במיטה, פקח את עיניו בפעם הראשונה מאז הוציאוהו מביתו והביט סביבו. עיניו ראו כמעט את כל אלה ששמרו עמו על מיטת אחותו בימי חוליה, ומחשבת־פתע פילחה את לבו: „הגם אני אמות במיטה הזאת, בבית הזה?״ רק עתה, בסוף היממה השניה למחלתו, הבין כי חייו בסכנה. עד עתה רק הצטער על שנדחתה העמדת המוטור. שוב עצם את עיניו, לבל תגלינה את המתרחש בלבו. הרופא רמז בידו לקהל הרב המצטופף בחדר להתפזר, ועל אזניה של צלה לחש שלא תניח למכירים ולידידים להטריד את מנוחת החולה.

— הניחו את ה„מושכות״ בידי — לחש יוסף לרופא ולצלה, ועל פניו ריחף צחוק קל של טוב־לב מעורב בדאגה ואף בהחלטה נחושה, והוסיף ברמזו על צלה: — היא חלשה מדי מכדי לעמוד בכך, וגם פניה כפני חולה, ואיננו זקוקים לשני חולים בבת אחת, תשכב לנוח... — ובלי לחכות לתשובה, לקח את ה„שלטון״ בידו, וישלח את האורחים אל המרפסת. את אשתו הצעירה, אחותה של האחות־הרחמניה ממקוה־ישראל, חברתו של יהודה בעבר, שלח אל הרופא לשאול את פיו למאכלו של החולה, ואת צלה לקח בידה ויכניסה לחדר־השינה כי תשכב לנוח. הרופא חזר ובדק את יהודה, נתן הוראות על הטיפול, ציוה להביא קרח מהיקב ולשים תחבשות קרות לבטנו, וליחיאל מסר מכתב־הזמנה לד״ר יפה לבוא לשם התיעצות.

כאשר נשארו יהודה ויוסף לבדם בחדר, פקח שוב את עיניו, הביט אל חברו העומד עליו וילחש:

להרגיזו, אבל באמת ישבו בחדר השני והשגיחו עליו. רק לאחר חצות־הלילה גירשו שני הבחורים את הנשים בעל כורחן מעל החולה והם נשאהו לפקח עליו. וכאשר התעורר יהודה משנתו החטופה וראה את שני חבריו, השתאה לכך מאוד, ונפשו חרדה בו.

במשך הלילה החליטו הנשים להזמין למחרת את הרופא מראשון־לציון. ועם עלות השחר רכב לשם אחד הבחורים על סוסו של יהודה. עבדול־רחמן ביקש לצאת בעצמו לשליחות זו, כי איך יוכל למסור את הסוס לרשותו של איש זר: הידע זה להשגיח עליו כראוי? אבל בעלת־הבית ציותה עליו במפגיע למסור את הסוס לבחור, והוא נכנע לגזירה על אפו ועל חמתו ובלבו הירהר: „אין היהודים יודעים את נפש בהמתם".

ו. לראשון־לציון

הרופא הראשוני היה אמנם צעיר מאוד ובלתי־מנוסה, בכל זאת ליגלג בבטחון ל„השערתו" של החובש, שנאמרה גם לו בסוד. הוא חשד בהסתבכות במעיים ולא ידע עוד לקבוע את טיבה. ראשית, ציוה לחדול לפטם את יהודה בשמן־קיק ובחינין. שנית, להעבירו לראשון־לציון כי זקוק הוא לטיפול רפואי מתמיד. כן הסכים לדעתה של גוסי להזמין להתיעצות את אחד הרופאים הותיקים מיפו או ירושלים. יחיאל, גיסו של יהודה, שבא מראשון עם הרופא יעץ גם הוא להזמין את ד"ר יפה, כי למרות חילוקי הדעות אוהב אותו יהודה ומתייחס אליו באמון.

ההתיעצות עם הרופא נערכה שלא בפניו של יהודה, וכשחיבקה לו אשתו ואמרה שרוצה היא להעבירו לראשון, התעותו פניו רגע, אבל התאושש והסכים.

עגלת יהודה היתה תפוסה, כי לא הרשה להוריד מעליה את הארגז או להביאו אל הבאר שלא בנוכחותו. על כן שאלו עגלה במושבה, רתמו אליה את סוסו של יהודה, ריפדוה במחצלות, כרים וכסתות, וארבעה בחורים הוציאו את יהודה על מיטתו מן הבית ויעמידוהו ליד העגלה, ועל פי הוראות הרופא הרימוהו, העבירוהו והניחוהו בזהירות בעגלה. יהודה חרק בשיניו מן הכאב, אבל התאפק ולא צעק.

עבדול־רחמן לא ויתר הפעם על המושכות ולא הוציאן מידיו. צלה לא הפצירה בו למסור אותן לאחד הבחורים וישבה לצדו על קרש־המושב הקדמי. שני הבחורים רכבו על חמוריהם משני עברי העגלה, להיות מוכנים לעזרה בכל רגע. יחיאל ישב עם הרופא במרכבתו, כי צלה מיאנה, למרות השידולים, לשבת במרכבה ולעזוב את יהודה.

— החובש הדיוט ואני אשה פתיה — יסרה את עצמה בקול רם, ועלתה במדרגות אל המרפסת. מבטה נפל על המטבח הקטן, שדלתו פתוחה ותירתע לאחוריה: צלה ישבה על כיסא־עץ קטן, ראשה בין כפות ידיה וכתפיה רועדות, אין זאת כי בוכיה היא חרש.

— יקירתי, שטיה שלי, מה זה היה לך? האם פעם ראשונה היא ליהודה לחלות? הלוא היו ימים בהם היתה הקדחת אורחת קבועה אצלו. ואת הרי יודעת, כי חזק הוא בגופו וברוחו ויודע לעמוד איתן בכל נסיון. רב לך, אל תבכי ואל תראי לו פנים עצובות. חזקי ואמצי, הכל יעבור בשלום ונשמח בשמחות אצלכם ואצל בנותי.

צלה קמה ממקומה, התחזקה, החניקה את בכיה, מחתה את עיניה ותאמר אל חברתה:

— טוב כי הקדמת לבוא. מן השמים שלחוך. עלי לרוץ לבית־המרקחת. לא הספקתי לעכב את עבדול־רחמן והוא יצא לחרוש, ואני חוששת לעזוב את יהודה לבדו. אני מבשלת פה דייסא בשבילו.

— לכי, לכי וגם תשאפי מעט רוח. אל תבואי לפני יהודה ועיניך אדומות מבכי. אני אשגיח עליו. אשאר אצלכם כל היום. אבל אם תראי ברחוב את אחד הבחורים שלחיהו הנה.

צלה יצאה. גוסי הכניסה את הדייסא הביתה, כשהיא הולכת על בהונית. דרך הדלת הפתוחה הביטה לחדרו של יהודה. הוא שכב פרקדן, פניו אדומות מחום, עיניו סגורות ונשימתו כבדה. „אולי נרדם... ישמרהו לנו אלוהים..." הירהרה בלבה.

החובש לחש, כנראה, את „סודו" לכמה מבני המושבה שנזדמנו לו ברחוב, והכל הביטו אל צלה, בלכתה במהירות אל עבר בית־המרקחת, בצער, באהבה ובהשתתפות, ושאלוה לשלום יהודה. המבטים והשאלות עוד הגבירו את חרדת לבה. שניים מחברי יהודה נפגשו לה ותבקשם לבוא לביתה, אילי תצטרך לעזרתם. האחד הלך במקומה לבית־המרקחת, והשני חזר עמה הביתה. ובלכתה חשבה בלבה: „אילו היה לאזאר עמנר".

יהודה מילא בהכנעה אחרי מצוותיהן של אשתו וידידתו, נטל מנה גדולה של שמן־קיק, טעם פעם ופעמיים מן הדייסא, בלע אספרין, וכאשר ירד חומו לקח חינין. הכל נעשה בקפדנות לפי הוראות החובש שבא שוב לבקר את החולה. אבל שום הטבה לא באה במצבו. החום חזר ועלה, ראשו היה כבד עליו כאבן, וכאביו במעיים החריפו. בלילה השני היה סבלו קשה עוד יותר. מחזות־אימה ביעתוהו ברגעים של תרדמה, ובהקיצו ובראותו בכל פעם את פניהן החרדות של הנשים העומדות עליו, נרגש מאוד והיה מפציר בהן שתעזובנה אותו ותעלינה על משכבן. הן הבטיחו לו כי תלכנה לנוח, שלא

גוסי נרתעה לאחור כאילו סטרו לה על פניה, אבל התאוששה כרגע, הביטה בתמהון מהול בכעס אל החובש ואמרה:

— מה אתה סח?! ימחל לך האלוהים. איך אפשר לשער כזאת. איש צעיר, בריא ורענן ו„סרטן" לפתע פתאום. מניין לך מחשבה כה איומה?!

החובש הביט כנעלב אל בת־שיחתו, שפיקפקה בטיב ה„דיאגנוזה" שלו ויאמר בקול עצור:

— הכל אפשר, גברתי. מה האדם? כחומר בידי יוצרו...

— מה אמרת לצלה? מה עשית? יש למהר ולהביא את הרופא מראשון־לציון, או את שטיין מיפו. ואולי את ד"ר הילל יפה?

— אל בחפזון. לה לא אמרתי דבר, כמובן. ואת אשר יש לעשות כצעד ראשון עשיתי. נראה איך יפול דבר מחר מחרתיים. אז נימלך בדעתנו. אם כל הסימנים ימשיכו לנבא רעה, נביא את הרופאים. אמנם אם תתאמת השערתי מה יועילו הרופאים? אין תרופה...

— ואני אומרת לך, כי טעות בידך. לא רופאה אני, אבל מנוסה בפגעי החיים. אני חוששת לטיפוס הבטן. ואילו במקום צלה אני הייתי מזמינה תיכף את ד"ר יפה. טובה שעה אחת קודם.

— את ד"ר יפה אי־אפשר להזמין מכל מקום, שהרי הוא ויהודה יריבים הם.

— אתה מדבר הבלים, במחילה מכבודך. כאן סכנת־נפשות ואתה נזכרת בריב דעות. הלוא לא אויבים הם זה לזה, רק מחשבותיהם שונות. וכבר נתקרבו איש לרעהו בהתנגדותם לאוגנדה. אם אזמין את יפה, יבוא ברצון...

גוסי דיברה בכעס, והחובש הבליג על עלבונו ויאמר כנבהל מעט:

— חכי מעט, עוד יום־יומיים. נראה איך ישפיעו תרופותי. ואם רצונכם דוקא ביפה, עשו כטוב בעיניכם ואני רוחץ בנקיון את ידי.

הוא הלך, וגוסי פנתה בצעדים מהירים אל בית יהודה. אך נכנסה לחצר, נפל מבטה על העגלה והארגז הגדול ולבה נתחמץ. הארגז שכה טיפלו בו אתמול נראה עתה מופקר, מוזנח וכמיותם. התרנגולות טיפסו ועלו עליו וניקרו בו. החצר כולה, שידו של יהודה לא טיאטאה אותה הבוקר, נראתה עזובה. הרגשת יתמות שררה בכל. לפתע נזכרה גוסי ביום ההוא, לפני שתים־עשרה שנה, כשנתייתם ביתה... ועל פי איזה קשר טמיר של רעיונות נזכרה לפתע, כי לרות שלה כבר מלאו תשע־עשרה שנה. אלמלא לא התחתן יהודה, כי אז היתה רות כלתו עתה. ולמה זה אין ילדים ליהודה וצלה? גוסי נבהלה ממחשבותיה, שנראו לה כמחשבות חטא, ובלבה ביקשה מחילה וסליחה מאת היושב במרומים, ורחמים ביקשה על החולה, וגם על בתה. אם יקרה, חלילה, אסון, איך תשא אותו הבת, יחידה וגלמודה בנכר.

החובש דיבר בהיתול, אבל צלה הבחינה צלילי חרדה בקולו ומבוכת־מה במבטו ולבה פג.

החובש שתה את התה במנוחה, לגימות לגימות, כשהוא יושב בהרחבה, ואגב־אורחא לא גרע את מבטו מיהודה. יהודה ניסה לשתות מן התה ושיב חש בחילה כאתמול ומבטו התחנן לאשתו שלא תכריחו לשתות.

— אין הכרח. אם אינו רוצה לשתות, הניחי לו. יצמא ואז יבקש — אמר החובש, כילה לשתות, קם ממקומו, בירך את החולה ויצא אל המרפסת. צלה הלכה אחריו ברתת.

— מחלת בעלך נראית רצינית. אבל עדיין אי אפשר לקבוע מסמרות. ראשית חכמה תני לו מנה יפה של שמן־קיק. גוסי סיפרה לי עוד אתמול, כי מילא את קיבתו מפסולתה של יפו. שמן־קיק יצילהו מכל רע. אחר־כך הלעיטיהו במנה משולשת של חינין. ואז נראה איך יפול דבר. אם לא יוטב לו, אפשר שנזמין את הרופא החדש מראשון־לציון לשם התיעצות. אמנם עול־ימים הוא וכל הרופאים החדשים הבאים אלינו אינם מבינים מאומה במחלות־הארץ, ואין להם נסיון כשלנו. מוטב שניושע בכוחות עצמנו. כבר ראינו כהנה וכהנה. ואל תביטי אלי כאובדת עצות. כבר נמצא עצה!

החובש יצא את הבית ואת החצר אל השדרה המוליכה לרחוב, ובלכתו רטן לעצמו: — מעשה גויים. הסתירו את הבית והרחיקוהו מן הרחוב. והוא חולה מסוכן. מצאתי את חידתו, חידה פשוטה ורעה היא.

ה. ה„דיאגנוזה"

כשיצא החובש מן השדרה לרחוב, נפגשה בו גוסי, שהלכה להיודע מה שלום יהודה, בראותה אותו, נבהלה. אין זאת כי יהודה חולה באמת.

— מה שלומו? — נחפזה לשאול. החובש העמיד פנים רציניות, הפנה את ראשו אנה ואנה, כמבקש להיוכח אם אין איש שומע מן הצד וילחש לגוסי:

— אַת ידידת הבית ואשה נבונה היודעת לשמור סוד. לך יכול אני לספר את כל האמת: מצבו רציני מאוד מאוד.

פני גוסי החוירו ובקול מבוהל ונפחד שאלה:

— מה מחלתו? הרי סיפרתי לך מה וכיצד אכל אתמול ביפו. ודאי קילקל את קיבתו.

החובש הביט אליה בביטול, כאילו ביקש להגיד: מה יכולה את להשיג בעניינים האלה „שלנו", ויאמר:

— רק לך אני אומר זאת: כל הסימנים מעידים על... סרטן במעיים.

לשמע שאלת העגלון ובלחישה ביקש מאשתו להגיד לו לבל יזיז את הארגז ממקומו. ירתום את הסוס אל המחרשה הערבית וילך לחרוש שוב את אדמת הפרדס. בתום דיבורו החויר מאוד ויעצום את עיניו מכאב. צלה מיהרה ושלחה את העגלון להבהיל את החובש. בינתיים הכינה תחבשות קרות והניחה על מצחו של יהודה ועל ראשו. הוא הביט אליה כאילו רווח לו: אם תחבשות קרות, הרי שרק קדחת היא.

החובש, מכירו של יהודה מאז ואף ידידו בשנים האחרונות, בא וילקוטו תחת בית־שחיו. הוא בירך את בעלת־הבית במרפסת והשקיט את רוחה בדבריו, שהרי ידוע, כי יהודה נטיה לו לקדחת, ובעוד יום־יומיים יעמוד על רגליו וירוץ שוב אל פרדסו. הפרדס של יהודה, שעוד טרם ניטע, היה לשיחת־היום במושבה ועורר עליו את לגלוגם הקל של ספקנים ויראי חידושים.

החובש נכנס בצעדים כבדים, כהרגלו, אל חדר החולה, בירכהו בסגנון ליצני־רציני, שקיבלהו בזמנו ממי שהיה רופא בראשון־לציון במשך שנים רבות. תחילה בדק את הדופק והברה סתומה נמלטה מפיו, ספק קריאה של ביטול ספק של הפתעה. עתה הוציא מילקוטו את המדחום ותחבו מתחת לבית־שחיו של החולה. בינתיים נכנס עמו בשיחה מענייני דיומא, וכשהוציא את המדחום והסתכל בו נמלטה שוב הברה מפיו, אבל הפעם בהפתעה גמורה. הוא לא אמר דבר כי אם קימט את מצחו כאילו אימץ את כוח מחשבתו. צלה עמדה נחרדת וחיכתה לגזר־דינו. לבסוף פתח החובש את פיו ואמר, כשהוא פונה אל יהודה וצלה כאחד:

— אין דבר, אין מקום לחרדה. במהרה נעמיד אותו על רגליו. ראיתי את הארגז הגדול שעל העגלה מחכה לו. אסור שיחכה זמן רב. ועתה, בעלת־בית, כבדי את בעלך וגם אותי בכוס תה.

וכשיצאה צלה מן החדר, התחיל החובש בודק את יהודה בכל אבריו, דופק באצבעו, מקשיב בשפופרת, ממשש בכל כובד ידו. וכאשר נגעו אצבעותיו בצד הימני של הבטן, פרצה צעקת כאב מפי יהודה ופניו החווירו מאוד.

— לא ברעש, לא בצעקות. אתה אינך יולדת ואני איני מיילדת. קיבתך ומעיך סתומים. ודאי אכלת מה שאסור באכילה, ואין לך תקנה כי אם במנה גדושה של שמן־קיק ואף חוקן עשוי כהלכה.

צלה, ששמעה את צעקתו של יהודה, נחפזה לשוב. הטס רעד בידיה ומעט מן התה נשפך.

— אל תיבהלי ואל תרעדי. לבעלך לא קרה כל רע והוא רק מתפנק. וחבל על התה הנשפך. אכן, מחכמה עשית כי הוספת גם חלב.

מחדר־השינה נשמעה אנחת־מה של יהודה, וכמו התהפך בכבדות מצד אל צד. הנשים קפצו ממקומן ותמהרנה אל הדלת. יהודה נרדם שוב. צלה שידלה את גוסי כי תשוב לביתה ותינפש מעמל הדרך. בלב דואג, בלי לאכול, שכבה במיטתה הסמוכה למיטת יהודה.

ד. החובש

לילה קשה עבר על יהודה, והיה ישן וער לסירוגין. בכל פעם שהתעורר היה ראשו כבד כאבן וכאביו בבטנו גברו והחריפו. הוא השתדל לכבוש את אנחותיו ולא להפריע את מנוחת אשתו, ולא תמיד הצליח. אשתו שמעה את אנחותיו, אבל שמה עצמה כישנה שלא להרגיזו. גם השינה הקצרה שהיתה נופלת על יהודה מפעם לפעם לא הביאה לו מנוחה, כי אם הוסיפה רוגז על רוגזו. מחזות אימים הבעיתוהו. כאשר הקיץ לחלוטין, עם קוי האור הראשונים, ידע כי חולה הוא. אשתו נרדמה דוקא עתה, באשמורת הבוקר, ולבו לא נתנו להעירה ולהגיד לה כי רעה מצאתו.

„מה יהיה על המוטור? מי ידאג לו?" הגה יהודה קשות, וראשו נתלהט כאחוז־אש. תמיד היה חרד למחשבה כי הקדחת תשוב לבקרו, אך זאת הפעם התפלל בלבו שתהיה מחלתו רק קדחת ותעבור ותחלוף מהרה. „בעת שהעבודה דוחקת איני יכול להיות חולה. נוכחותי הכרחית..." הוסיף להגות במוחו העייף. ברגע זה נשמעה דפיקה בדלת. צלה הקיצה מבוהלת והביטה מופתעת אל בעלה, ששכב ער במיטתו, ועיניו תלויות בה כמתחנן על נפשו. לפתע נזכרה, קפצה ממיטתה, ניגשה אל יהודה ובלי מלים שמה את ידה על מצחו. המצח היה לוהט ויבש.

— אתה קודח, יקירי, אשלח לקרוא לחובש.

— דופקים בדלת. בודאי עבדול־רחמן.

צלה נזדרזה, לבשה חלוק־בוקר ותמהר לפתוח את הדלת היוצאת למרפסת. היא התרעמה על עצמה שדוקא הבוקר איחרה לקום. תמיד היתה יוצאת הראשונה לקבל את כד החלב שהיה עבדול־רחמן מביא מחליבת הפרה. לאחר נישואיה למדה צלה את עבודת הבית והמטבח וגם בלול ובגינת־הירקות והפרחים שלחה ידה, אבל לחלוב את הפרה לא העזה.

עבדול־רחמן, שעמד על המרפסת וכד החלב בידו, בירך את בעלת־הבית וישאל לשלומו של בעל־הבית, שאיחר הפעם לצאת אל החצר: מה היום מיומיים? וגם ביקש לשאול את פיו. מה יעשה בארגז שעל העגלה? לקחה צלה את החלב מידו ושבה במטבח ותיכנס אל יהודה. פני יהודה התעוו מצער

— אבל נער טוב, הלוא כן?
— ודאי... את הטוב בנערינו לקחת.
שתי הנשים צחקו, אך לא בלב שקט, כי חרדו ליהודה.
— טוב עשה שלא אכל עתה — אמרה גוסי, — בשר זה שאכל במלון חשוד בעיני, קשה כאבן. הפצרתי בו שלא יאכל והוא מיאן. עקשן.
— האם גם בקולך אינו שומע?
— ובקולו של מי הוא שומע? אילו לעצתי שמע, לא היה עוקר את כל כרמו, לא היה עוזב את היקב, פורש מן הציבור ומתחיל בפרדס זה, שאינו לפי כוחו.
— אבל הלוא את יודעת, את מכירה אותו לפני. אי אפשר היה לו להישאר ביקב עם פקידות הבארון המתרעבת בעיניו.
— לא תמיד יכול אדם לחיות אך ורק כרצון לבו. לפעמים מן ההכרח הוא להיכנע ולקבל עליך את הדין.
הן נכנסו חרש אל חדר־האוכל. הדלת אל חדר־השינה היתה פתוחה, והנשים שמעו את נשימתו הכבדה. פני שתיהן קדרו. רגעים מספר עמדו כך, מקשיבות וחושדות, ואחר־כך משכה גוסי את חברתה אל הספה בחדר הגדול, שגם בו שררה אפלה. שעה קלה ישבו מחרישות, כאילו חששו לגלות זו לזו מהרהורי לבן, ולבסוף פתחה צלה ותאמר בלחש:
— יראה אני...
— אין לך לחשוש. לא יקרה לו כל רע. יישן הלילה ומחר יקום בריא ושלם. רק אל תתניהו לרוץ אל הפרדס. ינוח יום־יומיים. גם עץ אחד עוד לא נטע שם, וכבר חייו אינם חיים בלי הפרדס.
הבינה צלה כי חברתה מטה את השיחה במתכוון ונכנעה לה. גם היא ניסתה להסיח את דעתה מבריאותו של יהודה ותבקש לה נושא אחר להיאחז בו.
— האם קיבלת מכתב מרות? — שאלה את גוסי.
בתה הגדולה של גוסי נסעה, לפני כשנה, לציריך שבשווייץ ללמוד שם בגימנסיה, לאחר שהתכוננה לכך בעזרת מורה ביפו.
— לא, ואני דואגת. מכתביה הקודמים היו כה קצרים ויבשים... זה חודש ימים שלא כתבה כלל. — אמרה גוסי ונשתתקה, ואחר־כך הוסיפה:
— אכן, שכחתי לשאול את יהודה, אולי קיבל הוא מכתב ממנה. ואולי כתבה לו אחותו עליה? — אחותו הצעירה של יהודה היתה לומדת רפואה באוניברסיטה של ציריך וקירבה את רות אליה.
— לא, שום מכתב לא קיבל לא מרות ולא מאחותו. אני פותחת תמיד את מכתביו. ואין לך לדאוג, הלוא יודעת את כי אין רות מרבה במכתבים. על חמישה מכתבים של יהודה היא עונה פעם אחת...

— האם לא תאכל לפני השינה? ואני הכנתי לך מתוצרת פרתנו לביבות־גבינה מטוגנות בחמאה כאשר אהבת.

— לא, לא אוכל לאכול. צר לי על הלביבות. אַת אכלי לבדך, ואני אנסה להירדם.

צלה חרדה לבעלה. סימן רע הוא לו אם מאס בלביבות, מאכלו האיקראיני החביב עליו, ותשאל בלחש:

— המרגיש אתה שלא בטוב? אשלח את עבדול־רחמן לקרוא לחובש.

— לא, חלילה! איני צריך לחובש. רק עייפות היא. אישן ואחליף כח, ומחר בבוקר אלך עם הבנאי לפרדסנו. אם באר לנו, משאבה ומוטור, הרי מעתה פרדס לנו!

החליקה צלה בידה על שערות ראשו של יהודה, כאשר מחליקים לילד להרגיעו ותאמר:

— טוב, נסה להירדם. ואם לא תישן, אביא לך את הלביבות למיטתך. עוד מעט תבוא בודאי גוסי, היא הרי אינה מתעייפת לעולם, ושתינו נאכילך את הלביבות, את פניה הלוא אתה ירא,—ושוב חייכה ליהודה ותצא את החדר.

הבית היה בנוי אבנים, ובו שני חדרים, חדר־שינה קטן וחדר־איכל גדול ממנו. מרפסת קטנה, פתוחה, בלי קירות ובלי גג יצאה אל החצר. המרפסת היתה רצפת־קרשים על גבי מרתף קטן, ששימש מחסן, ובקצה עמד מטבח קטן בנוי קרשים. יהודה חשב להרחיב את הבית כאשר יתן הפרדס את פריו, לבנות את המרפסת ואת המטבח מאבן וגם להוסיף חדרי־נוחיות. אך כל זה היה עדיין בחינת מזמור לעתיד לבוא. לעת־עתה לא היתה אמבטיה בבית, ולמקלחת שימש פח־נפט נקוב ומסביבו מחיצה של שקים. בימות החורף הלכו לבית־המרחץ הציבורי.

כשיצאה צלה אל המרפסת ולבה כבד עליה, שמעה קול צעדי אשה בשדרה העולה מן הרחוב אל הבית. הבית עמד במקום נישא בלב המגרש, והוליכה אליו שדרת עצי קזוארינה, שיהודה אהבם בשל פרחיהם הדומים לפרחי הלילך באוקראינה.

צלה הכירה את הצעדים, ולבה רחש תודה לגוסי על מסירותה ליהודה.

— הכבר אכלת? — קידמה את פניה.

— לא, רק שתיתי תה. כשאני עייפה איני יכולה לאכול. ומה שלום יהודה? האם שכב, או רץ לבנאי?

— חוששת אני שחולה הוא. רק כוס אחת שתה והוא רגיל לשתות שתיים. ואת הלביבות מיאן לאכול. מה זה קרה לו ביפו, הגידי?

— מן הבוקר התרוצץ, לא אכל במועד, וכאשר אכל לבסוף, בלע בחפזון, בלי ללעוס, התרגש... המוטור מאורע בחייו, עודנו נער כמו שהיה.

מאז הכירה שגער בה. ולבה פג. מה זה היה לידידה? ולאחר שנרגעה מעט, אמרה ליהודה בלצון וברצינות כאחד:

— אתה גוערת בי ואני גדולה ממך תשע שנים. מוטב לך להיות שומע בקולי. ועצתי לך, כי בשובך הביתה תשתה תה חם בתוספת כפית של קוניאק ותשכב במיטה, ומחר בבוקר תאחר לישון ואל תרוץ לבאר שלך, היא לא תברח.

— עלי לצקת מחר את היסוד למוטור. ועוד הלילה אגש לבנאי למסור לו את התכנית.

— כבר הגיע הזמן שתהיה מיושב בדעתך ולא פוחז כילד! — אמרה גוסי בצחוק מהול בדאגה ובכך השיבה ליהודה „גמול" על גערתו.

כשהגיעה העגלה בשעה מאוחרת לביתו של יהודה, לאחר נסיעה של שש שעות, עמדה אשתו הצעירה בשער והיתה מחכה לו בכליון-עינים. גוסי אמרה לה את אשר בלבה, והאשה ענתה בצחוק קל:

— אקשרהו למיטה ולא יוכל לרדת ממנה עם שחר, כדרכו. — ושתי הנשים צחקו. יהודה לא צחק. לפתע כבדו עליו אבריו מעייפות.

ג. ראשית מחלה

אשתו של יהודה לא נצרכה לקשור אותו למחרת אל מיטתו. הוא נקשר אליה מעצמו. עוד בערב, כשנכנסו שניהם מן החצר הביתה, וצלה הביטה בפני בעלה לאור המנורה, לא יכלה לשלוט ברוחה, ספקה כפיים וכמעט שצעקה:

— פניך חיורים כסיד. מה זה היה לך, הנחלית?

— איני חולה, אל תדאגי. את המוטור שלנו הבאתי ועייפתי מעט. אנא, אמרי לעבדול-רחמן, לאחר שיכניס את הסוס לאורווה ויאכל, כי יסור אל הבנאי לבקשו שיבוא אלי מחר השכם בבוקר. אמרי לו שישגיח על הארגז בעגלה.

— את הבנאי תספיק לראות מחרתיים, ולארגזך לא יאונה כל רע. התרחץ מאבק הדרך, התפשט ושכב במיטה. אתן לך תה חם מעורב בקוניאק כאשר ציותה גוסי.

יהודה גיחך מעט, אמר להתקומם ל„שלטון הנשים", אבל ברגע זה שוב הרגיש דקירה חריפה במעיו, ויכנע לגזירה. שכוב במיטתו שתה את התה החם, כוס ראשונה ברצון, אבל למראה הכוס השניה חש לפתע, וזו לו הפעם השניה באותו יום, כעין בחילה ולא נגע בה ויאמר:

— לא אשתה יותר. רצוני להירדם כי עייפתי.

ואגב, מוטב לנסוע בין יהודים ולא בין גויים. ה„אדום" שלך יזיע מעט. אין דבר. ובחול הכבד נרד שלושתנו.

— לא, לא, חלילה לי. לא בעל „דיליג'אנס" אני, כי אניח לניסעי ללכת רגלי — ענה יהודה בצחוק והטה את הסוס בדרך לרמלה. כשהגיעו עד העיירה כבר ירדה החשכה. יהודה ביקש רשות מגוסי להתעכב מעט וליהנות מספל קפה טורקי, כי חש הוא בחילה קלה, ולמשמע דבריו אלה נתנה בו האשה מבט דואג.

כשיצאה העגלה מרמלה, פנתה מן הכביש אל עבר החול. ה„אדום" שינס את מתניו וימשוך בסבלנות, אבל יהודה ועגלונו, שידעו את נפש בהמתם, קפצו בתנופה מן העגלה, שלא לעצור בחול. תוך כדי קפיצתו הרגיש יהודה דקירת־פתע במעיו, ועם זה חולשה בכל גופו. הוא מיהר למסור את המושכות לעגלון וילך לאטו מאחורי העגלה. הדבר לא נעלם מעיני גוסי ודאגתה גברה. מאז ראתה אותו בולע את הבשר הקשה ולוגם בלי הרף מן המים הקרים חששה לו. — ד' ישמרהו — דובבו שפתיה.

גוסי רחשה חיבה ליהודה כל השנים, מאז ראתה איתו בפעם הראשונה והוא כמעט נער. מיום שנשתקע יהודה במושבה רחובות היה מבאי־ביתה. ובסתר לבה השתעשעה בתקוה שכאשר תגדל ילדתה רות, ויהודה לא ישא אשה עד אז, תשיא את השניים. הלוא תמיד התיחס בלבביות וחמימות אל הילדה, סייע לה בלימודיה והדריך אותה. ואף הילדה אוהבת את יהודה כמעט כבת את אביה. „עכשיו כבת, ולאחר שתגדל — כאשה..." היתה גוסי הוגה בלבה וכבר ראתה את יהודה כבנה לעתיד, ויחסה אליו היה אמהי.

אחר־כך היתה היא הראשונה שהרגישה, כי אוהב יהודה את בתו הגדולה של המורה הישיש, שבא למושבה מרומניה. תחילה הכאיב לה הדבר, אחר־כך התנחמה, הבינה והסכימה. „ודאי נגזר כך מן השמים..." הגתה בלבה. אשה דתית היתה, ואת גזירות השמים קיבלה באהבה. „בתי עדיין ילדה היא, וליהודה לא טוב לחיות לבדו. טוב לו לקחת אשה. וכאשר תגדל בתי, ישלח לה היושב במרומים את זיווגה...". כאשר נודע הדבר במושבה, כי יהודה וצלה, בת המורה, התארסו, הפתיעה החדשה והרעישה את לב כל מיודעיהם. רק גוסי לא נפתעה, כי ידעה זאת מכבר ותשמח בשמחת יהודה, וגם לצלה רחש לבה אך טוב, כי התידדה עמה ותאהבנה על טוב לבה ויושר שכלה. אחרי הנישואים בנה יהודה לו ולאשתו בית קטן בקצה המושבה, וגוסי היתה יוצאת ובאה אצלם, ולא היתה להם ידידה טובה ממנה.

עתה ישבה גוסי יחידה בעגלה, אך כפעם בפעם הביטה בדאגה אל יהודה. לבסוף הציעה לו לעצור את העגלה, להניח לה שתרד ותלך רגלי והוא ישב במקומה, כי ניכר בו שהיא עייף. יהודה סירב ויגער בה. זו לו הפעם הראשונה

— ישמרך אלוהים. רחץ ידיך, שב לשולחן וברך על הלחם, ואני מביא לך את ארוחתך.

יהודה אכל בחטיפה, כי רעב היה באמת ואף הזדרז לצאת לדרכו. הצלי שניתן לו קר היה וקשה כאבן. הוא בלע כמעט בלי ללעוס והירבה בשתיית מים קרים. גוסי הביטה בדאגה בו ובאכילתו. פעם ופעמיים העירה לו, שייטיב ללעוס את הבשר, כי בלאו הכי אינו נראה לה. מוטב שיוותר הפעם על הבשר ויבקש לו ביציה. וחלילה לו לשתות כה הרבה מים קרים.

— לא נורא. אל תמהר. השעה אינה דוחקת כל כך. ה„אדום" שלך יטריח את עצמו להזדרז מעט — אמרה גוסי.

— ה„אדום" כבד משאו הפעם, יסייעו לו מן השמים... — צחק יהודה וידידתו התרעמה:

— אל תטריח את השמים בשביל סוס. די להם בבעלי הסוסים.

אדוקה היתה גוסי ולא יכלה לשמוע דיבורים של קלות־ראש כלפי שמים.

— כבר פעמיים נכשלתי בלשוני היום. תחילה בפני עבדול־רחמן ועתה בפניך. אל ייזכרו לי עוונותי.

גוסי לחשה בשפתיה, אין זאת כי ביקשה מחילה לידידה. יהודה שילם לבעל־המלון והבטיחו להביא לו בעוד ארבע שנים תרומת־מעשר מפרי פרדסו — בעל־המלון כהן היה. — ושוב צחק, והוא וגוסי יצאו מן המלון.

עבדול־רחמן ציפה לנוסעיו בכליון־עיניים. הכל היה מוכן לנסיעה. הוא הציע ליהודה לשבת עם בת לויתו במושב הקדמי ולנהוג בסוס, כי אין מקום בעגלה לשני קרשי־ישיבה, והוא יטפס וישב על הארגז למעלה. הצעתו ישרה בעיני יהודה כי אהב לנהוג בסוסים, וגם גוסי היתה מרוצה, כי בטחה בכשרון נהיגתו יותר מאשר בזה של העגלון.

העגלה התנהלה לאטה בגלל המשא הכבד ובגלל הפרצות המרובות בדרך הסלולה. לפני שהגיעו לפרשת־הדרכים אשר מול בית־דגון, נמלך יהודה בדעתו והחליט לנסוע הפעם בדרך הרחוקה, דרך רמלה, שהדרך הסלולה מגיעה עדיה, ומשם לפנות אל המושבה בירידה קלה. ע"י כך לא יהיה עליו לעלות ב„הר החול" שבמבוא המושבה מצפון. עבדול־רחמן הסכים עמו, אבל גוסי מחתה.

— למה? אם חוששת את פן יחשך לנו בדרך, אין לך להתירא. שני שומרים לראשך וגם אקדוחי עמי — הרגיעה יהודה. גוסי חרדה מעט. היא לא שמה מבטחה בכלי־זין, רק רע ראתה בהם, וליהודה אמרה:

— לא לי אני דואגת, כי אם דוקא לך, הגיבור. לאחר „הארוחה היפה", שבלעת בחטיפה, בלי ללעוס כמעט, לא לברכה לך טלטולי העגלה בפרצות הדרך ואתה אומר להוסיף עליהן. טוב תעשה אם תפנה אל דרך ראשון־לציון.

סימנתי. את היסוד תשקה במים יום יום, ובעוד עשרה ימים אבוא אליך ונראה מה כוחם של מימי בארך.

— עשרה ימים! — קרא יהודה באכזבה, — למה לבזבז זמן כה רב?!

המכונן גיחך בטוב־לב ואמר:

— הלא רוסי אתה, ואני גליצאי, אבל שמעתי את הפתגם הרוסי: „המאיט את צעדיו יקדים לבוא".

— לא אוכל להקדים בנטיעת העצים בטרם איוכח לדעת כי מי הבאר מספיקים...

— עוד תשעה חודשים לפניך, חביבי.

הפעם צחקו שניהם, והמכונן נעתר ליהודה ויבטיחהו לבוא אליי בעוד שבוע.

יהודה אמר לעגלונו להסיע את העגלה ל„חאן" ולהמתין לו שם, כי הולך הוא אל המלון לשבור את רעבונו.

עבדול־רחמן גירד בפדחתו ואמר בהיסוס:

— חואג'ה, היום יורד והמשא כבד. האין בשוק פיתות טריות וגבינה שטעמה כטעם הדבש? קנה לך וסעדת את לבך בדרך ואַל נתמהמה עוד.

— נפשי יוצאת לפיתה טריה ולגבינת־עזים, אבל גוסי מחכה לנו לנסוע עמנו, והיא במלון סַלָנט. עוד מאתמול היא ביפו.

— הגם היא תסע עמנו? — מילמל העגלון והביט אל הסוס ברחמים.

— אין דבר. בחול נרד שנינו. והלילה תעניק לו מנה כפולה של שעורים לכבוד המוטור.

העגלון נסע אל ה„חאן", ויהודה מיהר אל מלון סלנט.

ב. הארוחה

במלון, בפתח המבוא אל הקומה השניה, כבר חיכתה כת מושבתו ליהודה והיא מודאגת. עברו שעתיים מאז הצהרים ויהודה טרם בא. עתה שמחה לקראתו וגם נזפה בו:

— תמיד אתה או נחפז או מאחר. הארוחה קרה ואין בה טעם. ואשתך תדאג לך.

— אין דבר, אפייס את אשתי. מתנה יפה אני מביא לה. מוטור! — ענה יהודה לידידתו ואל בעל־המלון קרא:

— ר' משה, נא „הלעיטני מן האדום הזה", כי רעב אני.

יכלה להגיע לשער בית־המכס דרך הסמטאות הצרות, ועל הסבלים הוטל להוציא את הארגז הכבד על גבם לרחבה שלפני בית ה„סַרַיה". חמשה סבלים טרחו בדבר, כי כבד היה הארגז. ונותני עצות לרוב עמדו על גבם עד שהוציאו את הארגז מתוך בית־המכס אל הסמטא. ורק עתה בא עיקר העבודה: סבל אחד, בעל פנים מגושמות, רחב כתפיים ושריריו שרירי ברזל, השח את גבו, שהיה חבוש אוכף רחב, כאוכף של פרד, ועל אוכף זה שמו ארבעה חבריו את הארגז הכבד, קשרוהו בחבל עבה שנמתח והודק על מצחו של הסבל נושא המשא. הוא צעד קדימה, מתנהל בכבדות, וארבעת חבריו התנהלו אתו צעד בצעד, כשהם הולכים בארבע זויותיו של הארגז ומוכנים להחזיק בו בכל רגע של צורך. הצעקות והקריאות מסביב חדלו ורק ארבעת הסבלים המו נהימה דקה של שירה בת שתי מלים: „אללה מעך" (האלוהים עמך). הסבל הנושא את הארגז לא הוציא הגה מפיו ואגלי זיעה עבים נטפו ממצחו ארצה; מדי חמשים צעד היה נעצר ועומד, וארבעת חבריו תופסים את הארגז ומגביהים אותו באויר. שניים או שלושה רגעים היה מחליף כוח ונושם נשימות עמוקות וממושכות בלי להרים את ראשו ובלי ליישר את גבו ופניו מכוסות זיעה. ושוב העמיסו עליו את הארגז הכבד. ככה עשתה התהלוכה את דרכה עד לרחבה שלפני ה„סריה", ששם חיכו עגלתו של יהודה, סוסו הגרמי והאדום והעגלון עבדול־רחמן. עוברים ושבים נטו הצדה לפנות דרך לסבלים ויברכום בלחש: „אללה מעכּום". וכשהגיעו לעגלה בירכם עבדול־רחמן בקול ואת בעליו בירך בשעה טובה. את הארגז העלו בזהירות על העגלה, והאדום הסב את ראשו אחורנית, כאילו ביקש להסתכל אל המתנה שהעניק לו בעליו.

יהודה הודה לסבלים, שילם להם את שכרם כמדובר, וגם הוסיף „באקשיש" הגון, ואף לחץ להם, לכל אחד, את ידו. הם הביטו בהנאה אל המטבע הנוספת, שהיתה מונחה על כף ידו של ראש החבורה, ויברכו את יהודה וילכו לדרכם.

— האם לא יכבד המשא על סוסך? — שאל המכונן את יהודה; הלה גיחך ואמר:

— כוחו יעמוד לו, אפילו בלי עזרת אללה.

העגלון, ששמע עברית, נפגע ויבט אל יהודה בתרעומת, החליק בידו על רעמת הסוס ושפתיו לחשו חרש:

— אללה מעך.

יהודה הודה למכונן על שטרח עמו כל העת ויבקשהו לבוא ביום המחר לפרק את הארגז ולהרכיב את המוטור.

— אל נא בחפזך! למחר תזמין לך בנאי, למען ייצק את היסוד למכונה ואל תקמץ במלט. את תכנית היסוד נתתי לך ואת המקום הנועד לו ליד הבאר

יכול היה לעצום את עיניו בלילות, אולי יקרה אסון של מפולת... אילי ־א ימצאו מים... ואשתו הצעירה היתה מתרעמת עליו שהוא מונע מנוחה מעצמו בגלל הבאר. גם היא נרגשת היתה לקראת חידוש זה של משקם ואף התגאתה בכך, שפרדסם יהיה הפרדס השני במושבה כולה.

החפירה מתחת לקירות הבאר נראתה ליהודה מסוכנת ביותר. הבנאי היה חופר תחילה רק מתחת לשתי אבנים, מעמיד תחתן סמוכות חזקות ובונה את החלל החפור, ושוב ממשיך וחופר מתחת לשתי אבנים ובונה... וככה התנהלה העבודה באטיות, ועיני יהודה רואות וכלות. וכשהתחילה האדמה בתחתית הבאר להראות סימני לחות, הוארו פני הבנאי, והוא נענה לבקשת יהודה להורידו למטה, קשור בחבל, למען יחוש את הלחות בידיו. שני עוזריו של הבנאי, יפואים חסונים, קשרו את יהודה לחבל, שבו היו מוציאים את הסלים הממולאים עפר מקרקע הבאר ומורדים לשם אבנים וחומר וסיד, וישלשלו את יהודה למטה. באמצע הירידה הרגיש לפתע סחרחורת, אבל כרגע התאושש ויתחזק. בעוד רגע כבר עמדו רגליו על קרקע הבאר וימשש בידו את העפר הרטוב והוא שומע ברטט לדברי הבנאי, כי בעוד מטר יתגלו המים, בעומק של ארבעה־עשר מטרים. „מצאתי מים!" התרוננה במוחו ובלבו של יהודה הבשורה הגדולה, בשורת האבות מלפנים והבנים עתה, בשורת תחייתה של הארץ השחונה והחרבה הזאת. הוא לקח קומץ מן האדמה הלחה וישם בכיסו. הבנאי הביט בו בצחוק קל של עידוד וקורת־רוח ויברכהו. בערב הראה יהודה את קומץ האדמה לאשתו ולגוסי, היא האלמנה, אך לא סיפר להן, כי הורידוהו בחבל אל קרקע הבאר. ולמחרתו, ברדת היום, נגלו המים ונפסק הבניין. חפירת הבאר ובניינה נשלמו.

בקוצר־רוח טרח יהודה בשיחרור המוטור שלו מן ה„שביה" של בית־המכס. המכונן טוב־הלב והמתון גיחך מזמן לזמן למראה התרגשותו של יהודה וגם העיר לו בנחת:

— המוטור שלך יצטרך להראות את כוחו רק בעוד תשעה חודשים ולמה החפזון?

יהודה אהב את מלוווּ, אבל היטב חרה לו הפעם על אורך־אפו, על כן ענהו בריתחה:

— לך קל להיות ותרן. לי לא קל: נטיעת הפרדס עלי היא. ואם אאחר את המועד?

— תאחר? אנו עומדים בחודש סיון ועליך לנטוע באדר. במשך זמן זה יכול אני להעמיד ולהרכיב תשעה מוטורים. — המכונן צחק, אבל יהודה לא יכול לצחוק עמו.

לאחר שהשיג סוף סוף את תעודת־השיחרור, קרא לסבלים. עגלתו לא

א. המוטור

מאז הבוקר התרוצץ יהודה בחצר בת־המכס בנמל יפו. עוד בחשכת הלילה יצא בעגלתו העירה, השאיר אותה ב„חאן" ומיהר לבית־המכס ולבו חרד בו. מאנגליה הגיע המוטור אשר קנה לשאוב בו את מימי הבאר, שחפר על חלקת אדמתו על מנת לנטוע עליה פרדס עצי־הדר. כשנפל מבטו על הארגז הגדול, בו היה המוטור ארוז, דפק לבו וחרד. הנה הנו! הגיעה השעה שאליה נשא עיניו בעת האחרונה, מאז נואש מגפני כרמו. עתה תינתן לו האפשרות להשקות ולהרוות את אדמתו.

שעות מספר עשה בבית־המכס, עובר ממחלקה למחלקה ומפקיד לפקיד ועמו המכונן, שיהיה עליו להעמיד ולהרכיב את המוטור ליד הבאר. בכל מקום התופח עם הפקידים בהתרגשות ושילם „דמי לא יחרץ" מתוך סלידה, עד שלבסוף היתה בידו התעודה הנכספת, כי רשאי הוא לקחת את ארגזו. המוטור הארוז בארגז כבר היה קרוב לנפשו בטרם ראהו, כי הרי ממנו תקותו לתת מים לאדמתו ובידו הופקד עתידו.

את הפרדס חשב יהודה לנטוע בעוד תשעה חודשים, ובכל זאת היה נחפז, כי ידע מנסיונו המר שאין העניינים נעשים במהרה. כמה טורח ועמל וכמה חודשי צער, תקוה ופחד עברו עליו עד שמצא מים בבארו אשר חפר. עוד לפני שנה התחיל עוסק בפרדסו: קנה את חלקת־האדמה הראויה לכך מאדמות הירושה של האלמנה, בשותפות עם בני משפחתו מן הגולה, חרש אותה במחרשה גדולה, שהביא מראשון־לציון; באמצע הקיץ חרש שנית לבער את היבלית והתחיל בחפירת באר. לפי השערת מומחים עמדו המים להיגלות בעומק של עשרה מטרים. חלקת האדמה, שבה נחפרה הבאר, היתה כבדה, והבנאי היפואי חשב לסיים תחילה את כל החפירה כולה עד שכבת המים ולבנות אז את הקירות, בהיקף של ארבעה מטרים, בפעם אחת מלמטה למעלה. אבל כשהגיעו עד לעומק של עשרה מטרים והמים לא נמצאו, נפל לבו של יהודה. אז החליט הבנאי לבנות תחילה את חלק הבאר שכבר נחפר, ולהמשיך אחר־כך את החפירה ואת הבניה מתחת לקירות, עד שימצאו מים. מאז התחילו בחפירה היה יהודה ישן רק לסירוגין, כי נסער ונרגש היה מאוד, ועם בניית הקירות, וביחוד עם חידוש החפירה והבניה מתחת לקירות, לא

חלק ראשון

שוב בין מלתעות המוות

התוכן

Printed in Israel

דפוס מסדה בע״מ

